

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

**MUHAFAZAKÂRLIK, İSLAMCILIK VE TÜRKİYE’DE SİYASİ
EĞİLİMLERİN YENİDEN ÖRGÜTLENMESİ: ADALET VE KALKINMA
PARTİSİ ÖRNEĞİ**

Sema Çınar Alevli

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2012

MUHAFAZAKÂRLIK, İSLAMCILIK VE TÜRKİYE’DE SİYASİ EĞİLİMLERİN
YENİDEN ÖRGÜTLENMESİ: ADALET VE KALKINMA PARTİSİ ÖRNEĞİ

Sema Çınar Alevli

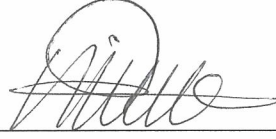
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2012

KABUL VE ONAY

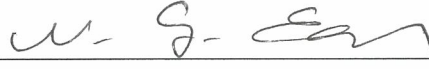
Sema ÇINAR ALEVLİ tarafından hazırlanan “Muhafazakârlık, İslamcılık ve Türkiye’de Siyasi Eğilimlerin Yeniden Örgütlenmesi: Adalet ve Kalkınma Partisi Örneği” başlıklı bu çalışma, 16.01.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Aylin Görgün-Baran (Başkan)

Doç. Dr. Abdulkerim Sönmez (Danışman)

Prof. Dr. Nevin Güngör-Ergan

Prof. Dr. Suna Başak

Doç. Dr. Serdar Sağlam

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Şahap Armağan Tarım

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin ...3... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

16.01.2012

Sema Çınar-Alevli

TEŞEKKÜR

İlk teşekkürüm lisans eğitimimi almış olduğum Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’deki bütün hocalarıma, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Hazırlık Bölümünde kendilerinden İngilizce dersleri aldığım hocalarıma, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı’nda kendilerinden Sosyoloji Bilimsel Hazırlık ve Yüksek Lisans dersleri aldığım hocalarıma ve Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı’ndaki bütün hocalarıma..

İkinci teşekkürüm çalışma süresince hep yanımda olan ve hiçbir yardımını esirgemeyen eşime ve çalışmama doğrudan katkıları olmasa da dolaylı yoldan en güçlü destekçilerim olan aileme ve eşimin ailesine..

Genel teşekkürüm çalışmamda emeği geçen arkadaşlarıma..

Özel teşekkürüm çalışmamı bilgelikleriyle gözden geçiren ve değerli düşünceleriyle çalışmama katkı sağlayan jüri hocalarıma..

En özel teşekkürüm ise, en başta, kendilerini tanımaktan ve kendilerinin tez hocam olmalarından övünç ve bahtiyârlık duyduğum; çalışma konumla alâkalı en fazla kendilerinden istifâde ettiğim; çalışma konum hakkında olduğu kadar, genel olarak, bilimsel çalışma, anlama, analiz etme ve yazma konularında da kendilerinden çok şey öğrendiğim; çalışmamı tek tek okuyup en ince detayına kadar düzeltme ve değerlendirmelerini yapan, değerli düşünceleri ile çalışmama büyük oranda katkıda bulunan ve hiçbir yardımlarını benden esirgemeyen çok değerli tez danışmanım Doç. Dr. Abdulkerim SÖNMEZ’e, saygı ve hürmetlerimle..

Sema ÇINAR ALEVLİ

Ocak, 2012

ÖZET

ÇINAR ALEVLİ, Sema. *Muhafazakârlık, İslamcılık ve Türkiye’de Siyasi Eğilimlerin Yeniden Örgütlenmesi: Adalet ve Kalkınma Partisi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Bu tezin konusu siyasal muhafazakârlık ile siyasal İslamcılık ideolojilerinin AK Parti bünyesinde yeniden nasıl örgütlendiğidir. Dört ana bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, ilk olarak, siyasal muhafazakârlığın temel anlam ve değerleri incelenmiş ve ardından Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşundan AK Parti’ye, Türkiye’de siyasal muhafazakârlığın siyasal partilerce temsil biçimi ele alınmıştır. İkinci bölümde, benzer şekilde, siyasal İslamcılık Türkiye bağlamında ele alınmış ve onun tarihsel süreç içinde Türkiye’deki temsil biçimi, temel anlam ve değerleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde, AK Parti’nin devlet, din ve aile konularındaki söylem ve uygulamaları ayrıntılı olarak incelenmiş ve siyasal muhafazakârlık ve siyasal İslamcılığın anlam ve değerleri dikkate alınarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Dördüncü bölümde ise, kuruluş yılı olan 2001’den 2012’ye kadar geçen on yıl içinde AK Parti’nin siyasal kimliği ve bu kimlik hakkında ileri sürülen iddialar ve yapılan değerlendirmeler siyasal muhafazakârlığın ve siyasal İslamcılığın anlam ve değerleri dikkate alınarak analiz edilmiştir. Buna göre AK Parti siyasal İslamcı bir parti değildir ve siyasal İslamcılığın din kurumuna zarar veren bir unsur olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte AK Parti’nin siyasal ideolojisinin ne olduğu hakkında partinin üç hükümet dönemini içine alan genel bir nitelendirme yapmak mümkün görünmemektedir. Çünkü AK Parti Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasal ve sosyal koşullara bağlı olarak farklı ideolojilere eğilim gösterebilmektedir. AK Parti’nin ilk hükümet dönemindeki söylem ve uygulamalarında açığa çıkan ideolojik yönelim ‘liberal demokrat’lık olmuştur. İkinci hükümet döneminde AK Parti’de ‘liberal demokrat muhafazakâr’ bir ideolojik anlayış ağırlık kazanmıştır. Ancak üçüncü dönemde AK Parti’nin liberal anlayıştan ciddi oranda uzaklaştığı, demokrasiyi daha fazla muhafazakâr anlayış içinde ele aldığı ve Müslüman kimliği de ön plana çıkarmaya çalıştığı görülmektedir.

Anahtar Sözcükler

İdeoloji, Siyaset, Siyasal Muhafazakârlık, Siyasal İslamcılık, AK Parti

Abstract

ÇINAR ALEVİLİ, Sema. *Conservatism, Islamism and Reorganization of Political Trends in Turkey: Case of the Justice and Development Party*, Master of Social Science, Ankara, 2012.

The topic of this thesis is how ideologies of political conservatism and political Islamism reorganized within the Justice and Development party. Study is composed of four main sections: In the first chapter, firstly, the basic meaning and values of political conservatism have been examined in the following the representation of political conservatism by the political parties from the establishment of the Republic of Turkey until today's AK Party have been examined. In the second chapter, historical process of political Islamism within Turkey has been discussed and its form of representation, the basic meaning and values in Turkey have been examined. In the third chapter, the discourse and practices of AK Party on state, religion and family issues have been examined in details and also have been interpreted by taking the meaning and values of conservatism and political Islamism into consideration. In the fourth chapter, AK Party's political identity from the year of foundation 2001 to today's 2012 within the last ten years and claims and assessments made about this identity have been analyzed by considering the meaning and values of political conservatism and political Islamism. As a result, AK Party is not a political Islamist party, and thinks that political Islamism is a factor damages the institution of religion. However, what the political ideology of the AK Party in the period of three government periods does not seem possible to make a general statement. Because AK Party may tend to different ideologies depending on the Turkey's political and social conditions.

Key words:

Ideology, Politics, Political Conservatism, Political Islamism, AK Party

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: MUHAFAZAKÂRLIK	8
1.1.TANIM	8
1.2. MUHAFAZAKÂR TEORİNİN TEMEL ANLAM VE DEĞERLERİ	11
1.2.1. Akıl	11
1.2.2. Değişim ve Devrim	13
1.2.3. Gelenek	15
1.2.4. Birey ve Toplum	18
1.2.5. Toplumsal Kurumlar:	20
1.2.5.1. Din	21
1.2.5.2. Aile	23
1.2.5.3. Ekonomi	24
1.2.5.4. Siyaset	26
1.2.5.5. Devlet ve Otorite	30
1.3. TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞI	32
1.3.1.Türk Muhafazakârlığı'nın Özellikleri	34
1.3.2.Türkiye'de Muhafazakârlığın Siyasal Serüveni	36

2. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE İSLAMCILIK	41
2.1. TANIM	41
2.2. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İSLAMCILIK AKIMI	42
2.3. TEK PARTİ DÖNEMİNDE İSLAMCILIK	48
2.4. ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE 1950’LER	51
2.5. 1945’TEN MNP’YE KADAR İSLAMCILIK	57
2.6. MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ	59
2.6.1. 1970’ler: MNP ve MSP	59
2.6.2. Milli Nizam Partisi (MNP)	60
2.6.3. Milli Selamet Partisi (MSP)	63
2.6.4. Refah Partisi (RP)	66
2.6.5. Fazilet Partisi (FP) İçinde Yenilikçiler	70
2.7. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ (AK PARTİ)	73
 3. BÖLÜM: AK PARTİ’NİN DEVLET, DİN VE AİLE SİYASETİNİN ANALİZİ	 76
3.1. AK PARTİ’NİN DEVLET ANLAYIŞI VE ANALİZİ	76
3.1.1. AK Parti’nin Devlet Anlayışı	76
3.1.1.1. AK Parti ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) İlişkisi	78
3.1.1.2. Kürt Sorunu	82
3.1.2 AK Parti’nin Devlet Anlayışının Analizi	84
3.2. AK PARTİ’NİN DİN SİYASETİ VE ANALİZİ	85
3.2.1. AK Parti’nin Din Anlayışı	85
3.2.2. AK Parti’nin Din Politikaları	88
3.2.2.1. İmam-Hatip Liseleri	88
3.2.2.2. Başörtüsü Sorunu	91
3.2.2.3. Alevi Sorunu	95

3.2.2.4. Diyanet İşleri Başkanlığı	101
3.2.3. AK Parti'nin Din Anlayışının Analizi	103
3.2.4. AK Parti'nin Din Politikalarının Analizi	107
3.3. AK PARTİ'NİN AİLE SİYASETİ VE ANALİZİ	111
3.3.1. AK Parti'nin Aile Siyaseti	111
3.3.2. AK Parti'nin Aile Siyasetinin Analizi	116
4. BÖLÜM: AK PARTİ'NİN SİYASAL İDEOLOJİSİNİN ANALİZİ	120
4.1. AK PARTİ'NİN SİYASAL İDEOLOJİSİNE YÖNELİK İLERİ SÜRÜLEN ARGÜMANLAR	120
4.2. AK PARTİ'NİN SİYASAL İDEOLOJİSİ VE BUNA YÖNELİK ARGÜMANLARIN ANALİZİ	134
SONUÇ	147
KAYNAKÇA	150

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADD	Atatürkçü Düşünce Derneği
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
e. t.	Erişim Tarihi
FP	Fazilet Partisi
HAS	Halkın Sesi Partisi
İHL	İmam Hatip Lisesi
IDP	Islahatçı Demokrasi Partisi
KCK	Koma Civakên Kurdistan (Kürdistan Komünler Birliği)
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
MC	Milliyetçi Cephe
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MGH	Milli Gençlik Hareketi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MKYK	Merkez Karar ve Yönetim Kurulu
MNP	Milli Nizam Partisi
MP	Millet Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OHAL	Olağanüstü Hal

ÖSYM	Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi ¹
RP	Refah Partisi
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
T.C.M.B.K	Türkiye Cumhuriyeti Milli Birlik Komitesi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TpCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TUSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
t.y.	Tarih Yok
PKK	Partiya Karkerên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu

¹ Değiştirilen ve yürürlükten kaldırılan hükümler

MADDE 11- (1) 2547 sayılı Kanunun;

- c) 45 inci maddesinde yer alan “Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi” ibareleri “Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı” olarak değiştirilmiş,
- ç) 65 inci maddesinin (a) fıkrasının (3) numaralı bendi yürürlükten kaldırılmış,
- d) Ek 18 inci maddesinin üçüncü fıkrasının (f) bendinde yer alan “**Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezince**” ibaresi “**Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığınca**” olarak değiştirilmiştir (tbmm.gov.tr: 17 Şubat 2011).

GİRİŞ

Genel olarak, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı anlamına gelen siyaset, bir bilim olarak iktidarın kaynağı, hâkimiyet kavramı, yöneten yönetilen ilişkisi, sosyal adalet, insan hakları, özgürlük, eşitlik, otorite, toplumsal kurumların işleyiş biçimi, devletin kaynağı ve sınırları, hükümet şekilleri gibi olgusal konular yanında devlete neden itaat edilmesi gerektiği, bireyin devlete karşı sorumlulukları, bireysel özgürlüğün sınırları nelerdir gibi normatif sorularla da ilgilenmektedir. Bu olgulara ve sorulara verilen cevap biçimleri olarak siyasal kuramlar, zamanın ihtiyaç ve şartlarına uygun olarak ortaya konulmakla birlikte sadece kendi dönemlerine has düşünce biçimleri olarak kalmamış, düşünce ve olayların birbirini etkileme gücüne bağlı olarak zaman içinde devamlılıklarını da sürdürebilmişlerdir. Thomas'ın da dikkat çektiği üzere, diğer herhangi bir çeşit düşüncenin anlaşılması çabasında olduğu gibi, siyasi düşünceler de ortaya çıktıkları zaman, mekân ve kişilik bağlamlarıyla ilişkileri kurularak anlaşılabilirler. “Fakat büyük bir düşünürün düşüncesi, zorunlu olarak veya muhtemelen kendi çağına ait düşünce temsilcisi değildir” (Thomas, 1991, s.16).

Siyaset alanında önemli unsurlardan birisi siyasal ideolojilerdir. Macridis'e göre, “bir siyasi ideoloji, insanların kendi siyasi rejimi ve onun kurumları hakkında ve insanların siyasal rejim içindeki kendi konumları ve rolleri hakkında sahip oldukları fikir ve inançlar kümesidir. Bu nedenle siyasal ideoloji siyasal kültür ve siyasal gelenek ile eşanlamlı görülmektedir” (Macridis, 1992, s.2). Siyasal ideolojiler insanlardan kendi yaşam tarzlarını değiştirmeyi talep edici, onları mevcut siyasal, sosyal ve ekonomik ilişkileri değiştirme yönünde motive edici, değer verdikleri şeyi korumak için hareketlendirici ve eyleme geçmelerini sağlayıcı etkilere sahiptir. Siyasal ideolojiler insan doğasını ve insanın sahip olduğu tabiatı açıklar ve insanın rolünü tanımlar; hakikatin tabiatını ve hakikate nasıl ulaşılabilineceğini ortaya koymaya çalışır; birey ve gruplar arasındaki ilişkinin ne olduğunu ve nasıl olması gerektiğini açıklar; siyasal otoritenin karakterlerini belirler; ve ekonomik örgütlenme biçimini ve ekonomik hedefleri ortaya koyar (bkz. Macridis, 1992, s.3-8). Siyasal ideolojiler bütünlüklü bir dünya görüşü olmaları ve kendilerini ortaya çıkaran grubun çıkarlarını korumaları

nedeni ile kendi kurallarını koyar ve bunlara uyulmasını isterler. Birey ve toplum için olduğu kadar siyasal partiler için de belirleyici etkiye sahiptir.

Demokratik toplumlarda siyasetçi ve siyasi parti toplumdan devlete doğru yönelen talepleri icraata dönüştüren bir işleve sahiptir. Toplum karmaşık bir sosyal yapı olduğu için toplumsal çıkarlar ve talepler de birbirinden farklı, hatta birbiri ile çelişecek ve çatışacak nitelikte olabilmektedir. Siyaset her ne kadar birbirinden farklı talepleri uzlaştırma sanatı olsa da siyasal partiler mevcut taleplerden bir kısmına olumlu, bir kısmına da olumsuz bakabilmektedir. Siyasal partilerin toplumsal talepleri değerlendirmesi ve icraata dönüştürmesi kendisinin sahip olduğu siyasal ideolojiye ve taleplerin hangi siyasal ideolojiyi benimseyen toplumsal kesimden geldiğine bağlıdır. Dolayısıyla siyaset belli bir eksen üzerinde yapılmakta, siyasal partilerin sahip oldukları anlayış belli bir format içinde şekillenmektedir. Her ne kadar siyasal partilerin belli bir ideolojiye bağlı olarak siyaset yapması, en baştan birtakım toplumsal taleplere mesafeli olduğu anlamına gelse de yine en baştan iktidara gelme durumunda ne yapacağı, hangi kesimin taleplerinin temsilcisi olacağını önceden bilebilme ve ona göre siyasal parti tercihinde bulunma açısından onların ideolojilerinin ne olduğu son derece önemlidir.

Bir siyasal partinin belli bir siyasal ideolojik kimliğe sahip olması, hem o parti hakkında öngörüle bulunabilme hem de iktidar olması halinde onun neye göre hareket edeceği hakkında bir fikir geliştirmeye imkân sağlar. Siyasal bir ideolojiye sahip olmayan bir siyasal partinin tutarlı bir siyaset üretmesi herhalde pek mümkün değildir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde siyaset, iktidar olmak için hem önceden şekillenmiş bir takım siyasal niteliklere sahip olmayı gerektirir hem de belli ilkeleri içererek siyasal niteliklere sahip olan siyasal partilerin bu ilkelere uyarak iktidar olmalarını mümkün kılar. Yani siyaset, çerçevesi belli olup bu çerçeve içinde kalınmasını gerektirir.

Türkiye'de siyaset yapmanın çerçevesi ve siyaset anlayışı ciddi kırılmalarla ve eklemlenmelerle şekillenmekte, siyasi partilerin sahip olması gereken siyasal kimlik niteliği çoğu zaman geri planda tutulmaktadır. Demokratik ortam ve bilinçteki eksiklikler bu durumun önemli sebepleri arasında yer almaktadır. Türkiye'de siyaset, öteden beri, toplumu ifade eden bir temsil kurumu olma yerine, bürokratik talepleri ve hedefleri

toplum adına uygulamaya yarayan bir aracı kurum gibi algılandığından, gerçek işlevini üretememektedir. Bu durum ise devlet ve halk arasındaki kopukluğun temelini teşkil etmektedir. Türkiye’de devlet adına siyaset yapma anlayışı siyasetin ve siyasi partilerin toplumsal inançlara, ideallere, ihtiyaçlara ve taleplere göre şekillenmiş bir siyasal kimliğe sahip olmalarının veya sahip olsalar da siyasal kimliklerini istikrarlı bir şekilde sürdürebilmelerinin önünde en önemli engel olmuştur. Halktan kopuk siyaset anlayışı sadece siyasi partilerin niteliğini etkilememiş fakat aynı oranda toplumun siyasal ideolojilere olan yönelimlerini ve siyasal ideolojilere içerik oluşturma kapasitelerini de olumsuz etkilemiştir.

Türkiye’de siyasi partilerin tutarlı bir siyasal kimlik ortaya koyamamaları onların söylem ve uygulamalarının değerlendirilmesinde referans alınan çerçevenin muğlâklığı ve tutarsızlığı sonucunu da doğurmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) siyasal kimliklerin, söylemlerin ve uygulamaların çizgilerinin çok net ve tutarlı bir birlik oluşturmadığı bir siyasal ortamda kurulmuş ve toplumu, toplumsal yapının devamını, toplumsal taleplerin temsilini esas alan siyasal muhafazakâr ideolojiyi siyasal kimlik olarak kabul ettiğini beyan etmiştir. Ancak AK Parti’nin İslamcılık gibi bir siyasal akım içinden gelen bir kadronun öncülüğünde kurulması onun beyan ettiği siyasal kimlik konusunda tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

AK Parti’nin kimliği üzerine tartışmalar Türkiye’de siyasal alanın ve onunla bağlantılı olarak Türkiye’nin siyasal ve toplumsal geleceğinin nasıl şekilleneceği hakkındaki tartışmanın merkezinde yer almaktadır. AK Parti’nin siyasal kimliğinin niteliğini anlamaya dönük bir çalışmanın, ideolojilerin Türkiye’de nasıl yeniden örgütlenerek siyasete ve toplumun siyasal anlayışına yön verdiğini açığa kavuşturmada önemli bir işleve sahip olacağı aşikârdır. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak inceleneceği üzere, AK Parti’nin durumu ve siyasetinin içeriğinin bir yönü yerel değerler ve fikir hareketlerine dayanırken diğer yönü de demokratik Batı dünyasının siyasal gelenek ve değerlerine dayanmakta ve bu iki alan arasında yoğun bir iletişime dayalı olarak bir nevi Türkiye sentezi oluşturma çabasını temsil etmektedir. Bu çaba, Türkiye’nin siyasal ve daha genel anlamda toplumsal modernleşme serüveninde yeni bir aşamaya, siyasal kurumların işleyiş ve içeğinin dışarıdan, münhasıran Batı’dan,

aktarıma dayalı olarak şekillendirilmesi aşamasından yerel unsurları bünyesinde barındıran yeni bir sentezleme aşamasına geçişi temsil ediyor görünmektedir. Ortadoğu ülkelerindeki demokratikleşme, yerel değerler ve inançlar ile siyaset alanı arasındaki ilişkilerin ve daha genelde toplum ile siyaset ve devlet arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde AK Parti örneğinin dikkatle izleniyor olması, Türkiye'nin bir anlamda bir siyasal ideoloji ihraç ediyor olması olarak da düşünülebilir.² Bu durum AK Parti'nin söylem ve uygulamalarını sadece yerel-ulusal süreçlerden değil, aynı zamanda ulus ötesi toplumsal süreçleri ve talepleri de bünyesinde barındıran daha kapsamlı bir ilişki ağına sokmakta ve dolayısıyla onun örneğinin incelenmesini ayrıyeten önemli kılmaktadır.

Çalışmada Adalet ve Kalkınma Partisi bünyesinde siyasal muhafazakârlık ve siyasal İslamcılığın birbirlerine nasıl eklemlendikleri, yeniden nasıl örgütlendikleri ve şekillendirildikleri sorularına cevap aranmaktadır. Ampirik olarak bu sorunun cevabı muhafazakâr siyasal ideoloji ile Milli Görüş çizgisinde siyasal kimlik haline dönüştürülen İslamcı siyasal ideolojinin AK Parti bünyesinde yeniden nasıl örgütlendiğinin açığa çıkarılmasını gerektirmektedir. Siyasal muhafazakârlık AK Parti'nin siyasal kimlik olarak beyan ettiği ideolojidir. Bu nedenle çalışmada ilk olarak siyasal muhafazakârlık üzerinde durulmuş ve AK Parti'nin söylem ve uygulamalarını değerlendirmede referans alınmak üzere siyasal muhafazakârlığın temel anlam ve

² Tunus'ta Bin Ali rejiminden sonra yapılan ilk demokratik seçimlerden kendisine AK Parti'yi örnek alan İslami Ennahda zaferle çıktı. Koalisyon için görüşmeler sürerken, hareketin lideri Raşid Gannuşı Anadolu Ajansı'na konuştu, "Türkiye'nin yaşadıklarından öğreneceklerimiz var" dedi (cnnturk.com: 27 Ekim 2011).

Fas'ta Kral 6. Muhammed tarafından yapılan reformlardan sonra önceki gün gerçekleştirilen parlamento seçimlerinde AK Parti'yi örnek alan Fas'taki Adalet ve Kalkınma Partisi kazandı (sabah.com: 27 Aralık 2011).

Le Monde gazetesi AK Parti ve Erdoğan'la alakalı şu analizlerde bulundu: Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da artık Türkiye'nin hakimiyeti var. Kurulacak yeni yönetimler kendilerine tek model olarak Türkiye'yi ve Başbakan Erdoğan duruşunu örnek alıyor. Arap Baharı'nda yapılan son seçimlere bakıldığında bu çok iyi görülüyor. Erdoğan'ı örnek alan siyasetçiler seçimlerden zaferle çıkıyor. Türkiye'yi örnek gösteren siyasetçiler seçmenlerden daha fazla oy alıyor. Arap ülkeleri artık Türkiye gibi bir hayat sürmek istiyor. Erdoğan bu seçimlerde sürekli galip gelirken, bir zamanlar Fransa'nın arka bahçesi olan bu ülkelerde Sarkozy ise mağlup rolünü oynuyor... Türk modeli için de AK Parti modelini izlemeye yönelik çabalar Arap ülkelerinde hızla artıyor... Arapların, Türk Adalet ve Kalkınma Partisi ve lideri Recep Tayyip Erdoğan'ı izleme çabaları, tarihsel değerlendirme ile anlaşılabilir. Arap tarihi, tam bir U dönüşü yaptı ve şimdi pusulası, İstanbul istikametine işaret ediyor. Nitekim Erdoğan'ın Mısır, Tunus ve Libya'yı kapsayan turlarında tam bir izdiham yaşandı. Faslı Müslümanlar, monarşiye sıkı sıkıya bağlı ılımlı ve seküleristlerin itimatsızlıklarını aşmak için partilerine, Erdoğan'ın AK Partisi gibi Adalet ve Kalkınma Partisi adını bile vermekten çekinmediler" yorumu da yer aldı (akhaber.com: 15 Aralık 2011).

değerleri incelenmiştir. Bu çerçevede ele alınan konular akıl, değişim ve devrim, birey ve toplum, gelenek ve toplumsal kurumlardan din, aile, siyaset, devlet ve otorite ve ekonomi konularına yönelik muhafazakârlığın ortaya koyduğu düşünce ve yöntemlerdir. Ancak, AK Parti siyasal muhafazakâr kimliğe sahip olduğunu açıkça beyan etmiş olmasına rağmen partinin siyasal kimliğine yönelik tartışmalar ve ileri sürülen iddiaların daha çok İslamcılık ekseninde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde, AK Parti'nin siyasal kimliğinin analizinde faydalanmak üzere, siyasal İslamcılık konusu ele alınmış ve Türkiye'de siyasal İslamcılığın niteliği ve temsil biçimi incelenmiştir. İslamcılık 21. yüzyıl siyasal ideolojileri arasında yer alan bir siyasal ideoloji biçimi olmakla birlikte Türkiye siyasetinde genelde Cumhuriyet ilkelerine ve özelde devletin laiklik ilkesine ters düştüğü gerekçesiyle meşru bir siyaset ideolojisi olarak kabul edilmemiştir. Bu durum siyasal İslamcılığın sistemli bir düşünce biçimi haline dönüştürülmesi ve bu düşünceye yakın siyasal partilerin tutarlı ve sofistike bir kuram ve söylem biçimi ortaya koymalarını büyük ölçüde engellemiştir. Dolayısıyla siyasal İslamcılığın temel anlam ve değerleri hususunda, siyasal muhafazakârlık örneğinde olduğu derecede bir sistematik düşünce ve yöntem biçimi bulunmamaktadır. Bundan dolayı çalışmada siyasal İslamcılık ideolojisinin temel anlam ve değerleri konusu, muhafazakâr ideoloji çalışmasında olduğu kadar net bir şekilde ortaya konulamamış ve inceleme daha çok siyasal İslamcılığın tarihsel olarak nasıl bir fikri ve örgütsel seyir takip ettiğinin incelenmesine yönelmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde AK Parti'nin devlet, din ve aile anlayışı ve politikaları ayrıntılı olarak incelenmiş ve bunların birinci ve ikinci bölümlerde siyasal muhafazakarlık ve siyasal İslamcılık hakkında oluşturulan çerçeveye atıfla analizi yapılmıştır. Bu inceleme yapılırken sadece AK Parti'nin söylem ve uygulamalarının siyasal muhafazakârlık ve siyasal İslamcılık anlayışlarına ne derece uyduğu ya da uzaklaştığı değil, bu iki ideolojinin AK Parti bünyesinde nasıl yeniden eklemleştirildiği, bunun toplumsalın siyasal düşünce biçimi ve tarzını şekillendirecek özgün bir nitelik taşımakta olup olmadığı ve bu örgütlemenin, oy alıp iktidar olmak için gerçekleştirilen çeşitli ideolojilerin bir koalisyonu olup olmadığı sorularına da cevap aranmaktadır. İncelemenin devlet, din ve aile konularıyla sınırlandırılması kuramsal bir tercihe değil, pratik sebeplere dayanmaktadır zira AK Parti ile ilgili değerlendirmeler ve tartışmalar

daha çok partinin bu konulara ilişkin ideolojik tavrı, söylem ve uygulamaları dikkate alınarak yapılmaktadır. Dahası din, devlet ve aile başlıkları altındaki söylem ve uygulamalardan yola çıkarak diğer konulara ilişkin isabetli yorumlamalarda bulunmak da mümkündür. Örneğin AK Parti'nin toplum ve birey anlayışı partinin hem aile konusundaki anlayış ve uygulamalarında hem de devlet konusundaki anlayış ve uygulamalarında açıkça görülebilmektedir. Gelenek konusu aynı zamanda dinle bağlantılı olarak yorumlanabilecek bir konudur. Değişim ve devrim konularında AK Parti'nin ne söylediği ve ne yaptığı yine din, devlet ve aile konularından hareketle görülebilmektedir. Ekonomi alanı ideoloji ve eylemlerin değerlendirilmesinde büyük bir önem taşımakla birlikte bu çalışmada kapsam dışında tutulmuştur. Zira AK Parti net olarak ekonomide liberal politika anlayışının takip edileceğini beyan etmiş ve onun iktisat alanına ilişkin söylem ve uygulamaları siyasal kimliği hakkındaki tartışmalarda tartışma konusu edilmeyecek kadar aşikâr bir husus olarak kabul edilmiş görünmektedir. Buradan hareketle denilebilir ki, din, devlet ve aile dışındaki konularla alakalı tartışmaların ve uygulamaların incelenmesi bu çalışmanın konusu ekseninde sonucu değiştirci mahiyette görünmemektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ilk olarak, 2001'den 2012'ye AK Parti'nin siyasal kimliğine yönelik ileri sürülen argümanlar ve yapılan değerlendirmelerin neler olduğu ele alınmış, ardından bunların dayandırıldığı delillerin ve değerlendirmelerin, kavramsal çerçeve içerisinde dökümantasyon analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise üçüncü ve dördüncü bölümlerde yapılan inceleme ve analizlerden çıkan sonuçlar ifade edilmektedir.

Bölümlerin içeriği hakkındaki bu betimlemeden de anlaşılacağı üzere, siyasal muhafazakârlık ve siyasal İslamcılık hakkındaki literatürden hareketle oluşturulan kavramsal-kuramsal çerçeve AK Parti örneğinin kendisine atıfla anlaşılabilceği, Weberci anlamda, ideal-tipik bir ölçüm çerçevesini oluşturmakla kalmamaktadır. Aksine, inşacı bir metodoloji açısından, bu çerçeve bütün ile parça arasında gidiş gelişler ve karşılaştırmalar yapmanın da en önemli yöntemsel aracını oluşturmaktadır (bkz. Moses ve Knutsen, 2007, s. 223-245). Çalışmanın ampirik malzemesi ise hem AK Parti hakkında yapılmış çalışmalar ve medyada yer alan yazı ve haberlerden, hem de

Parti'nin kendi politika belgeleri, beyanları ve uygulamalarından oluşmaktadır. Çalışmanın konusu sayısallaştırmayı değil, kendi bağlamlarında fikirler, söylemler ve eylemlerin nasıl bir birleri ile yan yana geldikleri ve eklemeleştiklerinin anlaşılmasını gerektirdiğinden iyi bir betimleme yapılması karşılaştırma, analiz ve yorumlama açısından kilit bir işleve sahiptir. Karşılaştırma, analiz ve yorumlamalarda aktörün (burada Ak Parti'nin) kendi söylem ve eylemleri arasında kurduğu bağlantıların anlaşılmasına metodolojik bir öncelik tanınmaktadır. Bu strateji, Sönmez'e göre, alternatif yorumları büsbütün geçersiz kılmamakla birlikte farklı yorumlar arasından hangisinin daha itibar edilebilir olduğuna karar vermede hem aktörü öncelemeye hem de bu suretle tekabüliyet ilkesine riayet etmek suretiyle açık bir metodolojik ilkenin elde tutulmasına yardımcı olur (A. Sönmez ile kişisel iletişim, 23 Aralık 2011).

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAFAZAKÂRLIK

Siyasal muhafazakârlık, yaklaşık iki yüzyıldır başta Avrupa ve Amerika’da olmak üzere bütün dünyada toplumsal ve siyasal boyutta kabul edilen, tartışılan, paylaşılan, siyasal kimlik belirlemede ve siyasal kimliklerin analizinde referans alınan siyasal bir düşünce sistemi olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde muhafazakârlığın teorik arka planı ortaya konulacak; bu bağlamda akıl, değişim, devrim, gelenek, birey, toplum ve toplumsal kurumlardan din, aile, ekonomi, siyaset, devlet ve otorite konularında siyasal muhafazakârlığın temel anlam ve değerleri incelenecektir.

1.1.TANIM

Muhafazakârlık kavramının İngilizce karşılığı ‘conservatism’dir. Kavram ‘conserve’ kökünden gelmekte olup korumak ya da olduğu gibi muhafaza etmek anlamlarına gelmektedir. ‘Conserve’ kelimesi ise Latince ‘conservare’ ve Neo-Latin ‘conservitismus’ kelimelerinden üretilmiştir (Davies, 1997, s.812).

Beneton’a göre Muhafazakâr kavramı siyasi anlamı ile Fransızca’da ortaya çıktıktan sonra ilk ifadelerini 1818’de Chateaubriand ve Joseph Fiévée tarafından kurulan *Mercure de France* gazetesine borçludur (Beneton, 1991, s.7). “Ancak Muhafazakârlık, İngiltere’de 1930’lara kadar siyasal söylemin bir parçası olmadı. Muhafazakârlığın felsefi varlığı, 1790’da Edmund Burke tarafından yazılan Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler ile şekillendi. Düşünce tarihinde hiçbir düşünce seti bir insana ve bir olaya, modern Muhafazakârlığın Edmund Burke’e ve onun Fransız Devrimine olan ateşli tepkisine bağlı olduğu kadar bağlı olmamıştır 200 yılı aşan bir süredir Muhafazakârlığın ana konuları, dikkate değer oranda, Burke tarafından Fransız devrimine yönelik olarak ileri sürülen konuların genişletilmesinden başka bir şey değildir” (Nisbet, 2007, s.51).

Burke'un fikirleriyle kuramsal çerçeveye oturan siyasal muhafazakârlık hakkında, aşağıda örnekleri sunulacağı üzere, içerik ve niteliği birbirinden farklı çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Tanımlardaki bu çeşitlilik konu hakkında çalışanların algılama biçimlerindeki farklılıklar yanında daha temelde muhafazakârlığın kendi tarihindeki ve bu tarihin her bir özgün toplumsal ortamda siyasal fikir, uygulama ve hareketlerle olan eklemeleşme biçiminden kaynaklanır. Muhafazakârlığı gündelik hayattaki muhafazakârlık eğilimlerine, zihni yönelimlere göre açıklayan Oakeshott'a göre muhafazakâr olmak, “belirli biçimde düşünme, davranma eğiliminde olmaktır; belirli davranışları ve beşeri durumların şartlarını diğerlerine tercih etmektir; belirli seçimleri yapmaya temayül göstermektir” (Oakeshott, 1962, s. 169). Oakeshott'a göre insanlar belirli durumlara alışkın oldukları için bu duruma uygun şartları, olanakları da sürdürmek isterler. Örneğin bir insan bir çeşit spor biliyorsa bunu devam ettirir. Yenisini öğrenmek istemez. Çünkü bildiği şey onu mutlu eder ve o kişi de bu mutluluğun devamını ister. Yine insanlar evleri yanarken var olan eski yangın söndürücü aletleri kullanır, yeni söndürücü icat etmezler. Çünkü bildiği şey ona daha fazla güven verir ve alışıldık olana yönelme bocalama, beceriksizlik, hayal kırıklığı gibi bazı olumsuzlukları da ortadan kaldırır. Kişiyi zamandan tasarruf imkânı sağlar. Bu ve benzeri nedenlerle insanlar muhafaza etme tutumu içinde olma ihtiyacı hissederler. Dolayısıyla muhafazakârlık “bildik olanı bilinmeyene, realiteyi muammaya, eylemsel olanı mümkün olana, sınırlı olanı sınırsız olana, yakındakini uzağa, yeterliyi bolluğa, uygun olanı mükemmele, şimdiki sevinci ütopyacı mutluluğa tercih etmektir” (Oakeshott, 1962, s.196).

Pekka Suvanto muhafazakârlığı “genel bir bakış açısı” olarak muhafazakârlık ve “siyasal bir bakış açısı” olarak muhafazakârlık şeklinde kavramsallaştırarak iki farklı biçimde açıklamıştır. Genel bir bakış açısı olarak muhafazakârlık eskiyi muhafaza etme, radikal değişimi sevmeme ve köklü değişime karşı olma anlamına gelmektedir. Siyasal bir bakış açısı olarak muhafazakârlık ise reformda ılımlılığını destekleyen, devrimsel isteklere karşı olan ve geleneksel değerlere vurgu yapan sağ ideolojilerin düşünsel kaynağını oluşturmaktadır (Suvanto, 1997, s.2).

Arthur Aughey muhafazakârlığı teknik açıdan ele almakta ve “sosyal ve kültürel yapılarda gerçekleştirilen modernleşme hareketine karşı reaksiyon” şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre muhafazakârlık insan aklının sınırlarını, geleneğin katı hikmetini ve insani koşulları değiştirme konusunda siyasal eylemin sınırlarını vurgular ve siyasi bağlamda özel olarak toplumun kurumsal çerçevesinin yıkılmasına ve siyasal gücün birtakım mutlak ve soyut prensiplerin arayışında yoğunlaşmasına karşıdır (Aughey ve diğerleri, 1992).

Andrew Heywood ve Robert Nisbet muhafazakârlığın ideolojik yönüne dikkat çekerler. Heywood’a göre ideoloji betimleyici ve normatif öğeleri olan bir toplumu betimler, yani toplumun nasıl olduğunu ve nasıl olması gerektiğini söyler. Muhafazakârlık da toplumun nasıl olduğunu betimlemesi, nasıl olması gerektiğine yönelik normatif öğeler taşıması yönüyle bir ideolojidir (Heywood, 1992). Nisbet’e göre muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizm ile birlikte Batı’da son iki yüzyılın temel üç siyasal ideolojilerinden biridir. Bazı yazarların, gerçek bir ideolojide bulunması gerektiği düşünülen eylem ve reform unsurlarını taşımadığı teorisinden hareketle muhafazakârlık için ideoloji kavramını kullanmaktan kaçındıklarını belirten Nisbet, muhafazakârlığın ideolojik yönünü şöyle açıklamaktadır:

Bir ideoloji, siyasal ve siyasal iktidarla sağlam ve iyi bilinen bir ilgisi olan ahlaki, ekonomik, sosyal ve kültürel fikirlerin makul ve tutarlı bir bütünüdür. Daha özelden ise bir fikirler bütünü başarılı kılmak için gerekli olan bir siyasi destek üssüdür. Bir ideoloji, sadece geçici bir düşünce yığını olmasının aksine, anlamlı bir zaman dilimi sürecinde canlı kalır. Önemli oranda taraftara, sözcülere ve kayda değer ölçüde bir kurumsallaşmaya sahiptir. Kendi tarihi içerisinde karizmatik şahsiyetlerin olması muhtemeldir; -örneğin muhafazakârlar arasında Burke’ler, Disraeli’ler, Churchill’ler vd.-, ile olanların liberalizm ve sosyalizmdeki mukabilleri gibi (Nisbet, 2007, s.45).

Doğasındaki çeşitliliğe ve söylemlerinin farklılığına bakarak muhafazakârlığın çok çeşitli sınıflara ayrılabilceği düşünülebilir. Ancak daha yakından incelendiğinde çeşitliliğin birbirinden tümüyle ayrı ve bağımsız kategoriler olmadığı, birbirleriyle büyük ölçüde örtüştükleri, ortak parametrelerinin bulunduğu görülecektir. Bu nedenle muhafazakârlığın temel anlam ve değerlerinin inceleneceği bir sonraki bölümde muhafazakârlık bir bütün olarak incelenecektir.

1.2. MUHAFAZAKÂR TEORİNİN TEMEL ANLAM VE DEĞERLERİ

1.2.1. Akıl

Muhafazakârlar genel olarak akla karşı değildirler ancak akılcılığa yani rasyonalist olmaya karşıdır ve muhafazakâr düşüncenin odağında bu ‘anti-rasyonalist’ vurgu vardır. Muhafazakârlara göre, her şeyden önce evren, insan ve toplum salt rasyonel varlıklar değildir. Evren, içinde metafizik yasaları taşıyan ancak sınırlı ölçüde akılla bilinebilen aşkın bir düzendir. Evrenin yapısı, evrene ilişkin yasalar öncelikle evrenin sahibi tarafından insanlara gönderilen dini bilgiler ışığında bilinir ve akıl yoluyla sınırlı oranda kavranır. Akıl yoluyla evrenin düzeni yeniden oluşturulamaz çünkü evren insan idrakinin ötesinde, çeşitli, çelişkili ve karmaşık bir düzene ve ruha sahiptir. Evren gibi insan ve toplum da “karmaşık duygu, düşünce ve genel olarak çelişkili motivasyon şebekeleridir”(Vincent, 1992, s.65).

Muhafazakârlar zihnin geleneksel, dini ve mistik değerlerden arındırılmasına karşıdır. Çünkü insan tabiatı kusurludur. İnsanlar doğal olarak bencildir. Bencil yanı insanı olumsuz davranışlara iter. Böyle bir durumda insanlar ancak öğrenilmiş, denenmiş, test edilmiş yani geleneklere, pratik bilgilere ve geleneksel kurumlara yönelerek yozlaşmadan uzaklaşırlar.

Muhafazakârlara göre, akıl teorik ve pratik olmak üzere ikiye ayrılır. Teorik akla dayalı ilkeler soyuttur. Soyut ilkeler geleneğin, alışkanlıkların, önyargının³ tarihsel süreçlerinde deneyimlenerek anlam kazanır ve ‘tarihsel akla’ dönüşür. Tarihsel akıl ise tarihsel süreçte seçilip yaşanan döneme taşınarak ‘tarihsel-sosyal akla’ yani ‘pratik akla’ dönüşür. ‘Pratik akıl’ bir şey hakkında bilgi edinme (knowledge about) değil, ‘bir şeyin bilgisi’ (knowledge of), diğer bir ifade ile ‘hikmet’tir. Hikmet teorik değil ‘pratik bilgi’ (Oakeshott, 1962, s.168) dir.

³ “Önyargı, sadece kör ya da irrasyonel davranış değildir; tersine 'önyargı', nesiller boyunca süren tecrübelerden süzülüp gelen şeydir. Önyargı, ne yapılması gerektiğini bilme tarzıdır ve doğası gereği soyut aküdan üstündür. Önyargı, faile, ahlâk ve politikada ne yapması gerektiğini, düşünmesine gerek kalmaksızın bilme imkânı verir. Kişinin önyargıya göre davranması, kişinin atalarının davrandığı gibi davranmasıdır. Önyargı, özü itibarıyla gelenektir (Vincent, 1992, s. 73).

Muhafazakârlar teorik aklın önemini büsbütün inkâr etmezler. Onlar daha ziyade teorik aklın toplumsal ve siyasal meselelerde rolünün sınırlı olması gerektiğini vurgularlar. Yukarıda da ifade edildiği gibi teorik akıl soyuttur. Siyasette soyut ilkeler güvenilir kaynaklardır. Çünkü siyaset teorik değil, pratik bir sistem, toplum mekanik değil organik bir varlıktır. Bu sebeple siyasal ve toplumsal meselelerin hallinde pratik akla yani deneyimlenmiş, somut akla dayalı ilkeler etkin rol oynamalıdır.

Muhafazakârlara göre rasyonalistler sadece akli kutsayarak, toplumun sosyal, hukukî ve kurumsal mirasına meydan okumakta ve onu büyük ölçüde tahrip etmektedir. Muhafazakârlar bireyci, ideolojik teoriye karşıdır. Onlara göre “bilgili bir muhafazakâr, derin ve girift entelektüel öğretileri birkaç iddialı cümle ile özetlemek konusunda isteksizdir; o, radikallerin tutkularına götüren bu yöntemi terk etmeyi tercih eder” (Vincent, 1992, s.70).

Rasyonalistler teorik akli ilkeler ışığında toplumun ve siyasetin yeniden yapılanması gerektiğine inanırlar. Muhafazakârlara göre kurucu akılcılık insanoğlunun bir tür tekebbür iddiasıdır, bir haddini bilmezliktir. Kaldı ki, dünyayı soyut aklın rehberlik ettiği büyük projeler doğrultusunda dönüştürme girişimi, Fransız ve Rus devrimlerinin de gösterdiği gibi genellikle baskı ve terörle sonuçlanır (Erdoğan, 2004, s.17).

Muhafazakâr düşünürler Aydınlanma düşüncesindeki yanılmaz ve kusursuz zihin anlayışına karşıdır. Onlara göre insan mükemmel bir varlık değildir. İnsanın bilgi kapasitesi sınırlıdır. Bu sebeple insan akli ile elde edilen bilgi de güvensizdir. İnsan olasılıkları tam olarak bilemez ve zihin yanılabilir.

Muhafazakârlar için akıl gibi bilgi de pratik ve teorik olarak ikiye ayrılır ve pratik bilgi teorik bilgiden üstün görülür. Teorik bilgi salt akla dayalı olarak bireyci ve ideolojiktir. Pratik bilgi ise pratik akla yani hikmet’e dayanır, tarihsel ve toplumsaldır. Oakeshott’a göre teorik bilgi ‘yarı bilgi’(half-knowledge)dir. Oakeshott, “netice itibarıyla asla yarı doğru (half-right)’dan fazlası olamayacaktır” der ve şöyle devam eder:

Rasyonalist, sadece yüzeysel olarak bildiği bir gelenek ya da davranış alışkanlığı karşısında, kendi sınıfının dışındaki bir yabancı ya da bir insan gibi şaşırır; bir uşak ya da gözlemci bir ev hizmetlisi ondan daha avantajlı durumdadır. Ve o anlamadığı şeyi hor görür; alışkanlık ve gelenek kendi içlerinde kötü, cahil bir davranış türü gibi görünürler. Ve o, garip bir kendi kendini aldatmayla gerçekte ideolojik politikalara özgü katılık ve sabitlik niteliklerini geleneğe (tabî ki, hâkim özelliği akıcı olan geleneğe) atfeder. Sonuç olarak Rasyonalist, meselelerin kontrolünde tehlikeli ve pahalıya mal olan bir karakterdir ve o en fazla hasarı, durumun hâkimi olmakta başarısız olduğunda değil (onun politikaları, tabî ki, her zaman şartlara hâkim olmaya ve krizlerin üstesinden gelmeye dayanır), başarılı oluyor görüldüğünde verir; çünkü onun görünen başarılarından her birine ödediğimiz bedel, Rasyonalizmin entellektüel modasının toplum hayatının bütünü üzerindeki değişmez daha sıkı nüfuzudur (Oakesott, 1962, s.169).

Muhafazakârlara göre dini bilgi de önemlidir. Dini bilginin önem derecesi geleneksel, liberal, romantik muhafazakârlar için farklıdır. Ancak bütün muhafazakârlara göre dini kaynaklar kainat, insan, toplum hakkında önemli ve güvenilir bilgiler sunmaktadır. Siyasette de dini kaynaklardan faydalanmak gerekir. Kainatta irrasyonel unsurlar da bulunmaktadır.

1.2.2. Değişim ve Devrim

Muhafazakârlar en temelde Aydınlanma ile yeni anlayışın Fransız İhtilali ile de yeni düzenin sağlanmaya çalışıldığı değişim ve devrim anlayışına karşıdır. Muhafazakârlara göre Aydınlanmanın ve Fransız İhtilalinin getirdiği değişim ve devrim anlayışı gelenek, kolektif akıl, kültür, aile, din gibi kurumlarını yani istikrar olgularını yok etmeye yöneliktir. Muhafazakâr düşünür Morin, Fransız İhtilâli'ni şu şekilde değerlendirmiştir:

Devrim başlangıçta özgürlüğü getirdi ama ardından terör geldi. Devrim, barışı getirdi ama ardından savaş patladı. Devrim, Cumhuriyeti getirdi ama ardından imparatorluk sükun etti. Bu dönemi yaşayanlar, düşüncelerin ve niyetlerin tam tersine döndüğüne tanık oldular (Morin, 1988, s.104).

Fransız İhtilali'ne yönelik en sert tepkiler Edmund Burke'den gelmiştir. Burke'e göre, 1791 yılından itibaren aile, din ve mülkiyet yapısı yok edilen Fransız halkına karşı, bir işgal ordusunun yapamadığını, jakobenler yasalarla yapmış ve bunlar, eşitlik, özgürlük, nihilizm ve halk iktidarı adına yapılmıştır. Fransız İhtilalinin temel sosyal kurumların

altını oyarak siyasal istikrarı yok ettiğine vurgu yapan Burke’a göre ihtilal, kendisine bağlı olan toplumun bağlarını koparmakta ve toplumu sosyallikten uzak, gayri medeni duruma sürüklemektedir (Hirschman, 1994, s.25).

Her ne kadar muhafazakârlar değişime karşı gibi görünse de gerçekte muhafazakârlar değişime değil değişimin yöntemine ve kaynağına karşıdırlar. Muhafazakârlara göre de bazı değişim araçlarına sahip olmak gerekir aksi halde muhafaza etmek güçleşir. Ancak değişim yavaş, ılımlı, doğal, kendiliğinden, evrimci ve müdahaleden uzak olmalı ve iç dinamiklere dayanmalıdır. Evrimci olmalıdır çünkü toplum süreç içinde gelişir; yavaş olmalıdır çünkü ani değişimler toplumsal istikrarı bozar; ılımlı olmalıdır çünkü keskin değişim toplumsal hafızanın sürekliliğinin yok eder; kendiliğinden ve doğal olmalıdır çünkü sünî müdahale değişimin esas yönünü ve amacını saptırır; iç dinamiklere dayanmalıdır çünkü dış dinamikler toplumsal yapının özünü anlayamaz. Tocqueville’e göre Fransız İhtilali, değişim sürecini rayından çıkardığından sanılanın aksine yarardan çok zarar getirmiştir.

Fransız Devrimi, genelde varsayıldığından çok daha az yenilik getirmiştir... On insan kuşağının üzerinde çalışmış olduğu bir yapının ani ve şiddetli bitimidir Fransız İhtilali. Eğer olmamış olsaydı da eskimiş toplumsal yapı her yerde çöküp dağılmaktan geri durmayacaktı... Devrim uzun sürede yavaş yavaş ve kendiliğinden tamamlanacak olan şeyi, ihtilalci ve ızdıraplı bir çabayla, geçişsiz ve önlem alınmaksızın, hiç bir şeye aldırmadan, aniden tamamlamıştır (Tuncay, 2005, s.579).

Muhafazakârlara göre de değişim kaçınılmazdır ancak bu değişim salt akla ve iradeye dayanmamalıdır. Toplumun iç dinamikleri olan geleneksel ve dini anlayış, değer ve normlar da değişimde esas alınmalıdır. Muhafazakâr değişim anlayışında süreklilik ilişkisi esastır. Değişim sadece zorunlu olduğunda olmalı ancak bir zorunluluk olmamalıdır. Zorunlu değişiklik toplumun ve sistemin hazır olup olmamasına bakılmaksızın dış faktörler tarafından suni müdahale ile gerçekleştirilir. Toplumun bir parçasına yapılacak müdahale sadece onunla kalmaz, diğer parçaları da etkiler, yapıyı bozar, istikrarı sarsar, gelişime engeldir. Sünî müdahale ile gerçekleşecek değişim yenilenme değil, alçalmadır. Değişim “empoze edilmemelidir” (Oakeshott, 1976, s.46). Aksi halde zorbalıkla sonuçlanır. Değişimin zorunlu olması siyasal ve toplumsal

yapının ve sistemin iç faktörlere dayalı olarak kendiliğinden değişme halidir. Bu durumda istikrar, düzen ve gelişme devam eder. Gelişme ivme kazanır.

Muhafazakârlar varolan düzeni kökten değiştirmeyi hedefleyen ideolojilere de karşıdırlar. Değişim bütünü yıkacak nitelikte olmamalıdır (Oakeshott, 1976, s.46). Tüm kurumsal ve kuramsal sistemi kökten yıkmaya yönelik devrimci eğilimler topluma ihanet olarak algılanır. Tarihin ve toplumun statik değerleri ve siyasal sistemin ana unsurları korunmalıdır. Eğer statik değerler ve siyasal sistemin ana unsurları korunmazsa yine toplumsal istikrar bozulur ve kendiliğinden ve evrimsel toplumsal değişme sağlanamaz.

Muhafazakâr düşüncede değişim toplumun ve siyasetin değil “kuralların tadilatıdır” (Oakeshott, 1976, s.46). Amaç toplumda var olan düzeni sarsmadan toplumsal gelişime katkıda bulunacak ilkeleri düzenlemektir. Düzenlemenin en önemli ilkesi var olan düzenin muhafazasıdır. Diğer bir ilke ise düzeltmedir. Yani siyasal ve toplumsal kuralların şartlara uyumlu hale dönüştürülmesidir. Gelişim, mevcut birikimler, değerler sistemi, adetler ve dünün kazanımları tahrip edilmeden gerçekleşmelidir.

Muhafazakârlar Aydınlanmanın ileri sürdüğü ve değişme ve devrim ile kazanılacağını iddia ettiği özgürlük, eşitlik, refah, adalet, demokrasi, kalkınma, ilerleme, farklılaşma gibi durumlara ihtiyatla yaklaşırlar. Aydınlanmanın sonucu olan “kurumların aşınması, 1789 devrimci kopuşların yarattığı acılar” (Özipek, 2005, s.82) ve kurumlara duyulan saygı bu ihtiyatlı tutumu güçlendirmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi muhafazakârlar yeni olana karşı değildirler. Yenilik devamlılık sağlamak için gereklidir. Yasalar da bu devamlılığı sağlamak için yeniden düzenlenebilmelidir. Yasaların topluma uygulanması anlayış ve barışçıl yolla olmalıdır. Şiddete dayalı uygulama son derece yanlıştır. Şiddet anarşiyi besler. Bu tarz değişimler toplum tarafından bir şekilde uygulansa da toplumsal düzen, istikrar, huzur, barış, ve güven kalmaz. Muhafazakârların değişime ihtiyatlı yaklaşımlarının en önemli sebebi de toplumsal bütünleşmenin yok olması sonucu, istikrarsızlık, şiddet, terör ve toplumsal bunalımların/krizlerin artmasıdır.

1.2.3. Gelenek

Muhafazakârlara göre gelenek, geçmiş, şimdiyi ve geleceği birbirine bağlayan bağ olup tarihi bilgelik ve tecrübeyi temsil eder. Gelenek toplumu oluşturan ana çerçevedir. Muhafazakârlara göre toplum “bilimde, sanatta, her türlü değer ve her gelişmede yalnızca bugün yaşayanların değil, bugün yaşayanlarla geçmişte yaşamış olanlar ve gelecekte yaşayacak olanlar arasındaki bir ortaklıktır” (Nisbet, 1986, s.23). Gelenek toplumun “ortak hafızası” (Çaha, 2004, s.76) olup ortaklığı sağlayan en temel unsurdur. Çünkü gelenek tarihsel-toplumsal “tecrübelerin bir muhassalasıdır” (Erdoğan, 2004, s.16). Gelenek bir mozaiktir. Hem toplumu bir arada tutar hem de toplumun idamesini sağlar.

Muhafazakârların geleneğe bağlılıkları bilinçsizce ve körü körüne bir bağlılık değildir. Onlara göre gelenek her şeyden önce bilgi veya bilgelik kaynağıdır. Gelenek bir insan aklının kendi çabasıyla erişilemeyecek kadar engin ve derin bir hazinedir.

Geleneksel bilgi insan aklının soyut ilkelerinin deneyimlenerek somut ilkeler haline dönüşmesidir. Somut bilgiler tarihsel süreçte bireyler tarafından yeniden deneyimlenerek tarihsel tecrübe haline dönüşür. Bu tecrübelerden sosyal akla uygun görülenlerin devamı sağlanır ve neticede tarihsel-sosyal gelenek haline gelir. Gelenekte süreklilik esastır. Toplumu var eden unsur, toplumun ‘kurucu değeri’ akıl değil, gelenektir. Bu yönüyle gelenek bir “kurucu değer” (Çaha, 2004, s.77) dir. Toplumsal düzen ve istikrar geleneklere bağlı kalmakla mümkün olmaktadır.

Gelenek tarihsel tecrübeler ışığında davranış kalıpları üretir ve bu kalıplara göre davranmayı gerekli kılar. ‘Toplumsallaşma’ geleneksel anlayışa sahip olmak, geleneksel değerleri benimsemek ve geleneksel davranış kalıplarına göre davranmaktır. Bu yönüyle gelenek bireye aidiyet hissi vermekte ve tarihsel ve sosyal kimlik kazandırmaktadır. Bireyler geleneklere bağlı kalarak tarihsel bilince ve güvene sahip olmakta, köksüzlük duygusundan korunmaktadır. Gelenek aynı zamanda toplumdaki değişimlerin yarattığı güvensizlik hissinden de kurtarır. Gelenek geçmişin tecrübelerini

ve kabullerini her zaman ön planda tutma duyarlılığıdır. Justus Möser'in şu sözleri bu konudaki muhafazakâr duyarlılığı en iyi yansıtan ifadelerdendir :

Ne zaman bizim modern anlayışımıza uygun olmayan eski bir adet veya alışkanlıkla karşılaşsam, kendime, atalarımızın budala olmalarına inanmam için bir sebep olmadığını söylerim. Ardından, mantıklı bir açıklamasını bulana kadar problemi incelerim. Bunu bulduktan sonra, bu açıklamayı eski geleneklere cahilce saldırınlara yöneltirim ve onlarla alay ederim (Möser'den aktaran Vincent, 1992, s.71).

Hume'a göre gelenek soyut değil tarihsel tecrbeden çıkmış ve yararlı olduğu görüldüğü için muhafaza edilmiş somut ve pratik ilkelerdir (Muller, 1997, s.36). Geleneksel kurum ve normlar bir toplumun tarihsel tecrübesinin somutlaşmış birikimleri demektir. "Gelenek soyut bir kategori değildir; o aile, dinî kurumlar, kulüpler, üniversiteler, vakıflar vb. sosyal kurum ve topluluklarda ve belli toplumsal ahlâk normlarında somutlaşan bir gerçeklik alanıdır" (Erdoğan, 2004, s.17).

Muhafazakârlar geleneğin sürekliliği ve devamlılığına, geleneklerin korunması ve geleneksel aktivitelerin yapılmasına büyük önem verirler. Gelenek korunmazsa tarihsel ve toplumsal şuur olmaz. Geleneksel kurumlar çözülür. Geleneğin sürekliliği ebediyete kadar değişmeden aynı şekilde devam etmesi anlamına gelmemektedir. Gelenek ve görenekler zamanla toplumun ana yapısına, yani organik yapısına uygun olacak tarzda kendini yeniler. Ancak bu değişime müdahale etmemek gerekir. "Müdahale edilmediği zaman kendini yenileme, fonksiyonel biçimde olur ve toplumsal organizma zarar görmez. Ancak müdahale edildiğinde toplum zarar görür. Bu bakımdan gelenek ve göreneklerin kendi doğal evrimi içinde kendi değişimini yapması öngörülür muhafazakârlıkta" (Çaha, 2004, s.77).

Muhafazakârlara göre gelenek ülkeden ülkeye değişmektedir. "Her toplumun kendi tarihsel ve geleneksel birikimi bulunmaktadır" (Heywood: 1992, s.59). Gelenek "farklı toplumsal düzenlere göre değişim göstermektedir (Mert, 1997, s.58). Bu durumda her toplum öncelikle kendi tarihsel deneyiminin belirlediği geleneğe önem vermelidir. Yine bir toplum içindeki gelenekler de zaman içinde değişir dönüşürler.

Gelenek toplumdaki topluma değiştiği gibi aynı toplum içinde de değişebilmektedir. Bir toplumda birbirine rakip gelenekler olabilir. Söz konusu farklılık, “[h]angi gelenek korunmalıdır?” veya “[h]er gelenek muhafazakârlık açısından aynı ölçüde korunmalı mıdır?” sorularını akla getirmektedir.

1.2.4. Birey ve Toplum

Toplum, muhafazakâr düşünürlerin üzerinde hassasiyetle durdukları konulardan biridir. Muhafazakârlara göre toplum, aydınlanma düşüncesinde olduğu gibi mekanik, makine benzeri bir nesne değil, organik bir varlıktır. Toplum, “[d]evinimi hep aynı olan ve içindeki her parçanın diğer parçaların ne yaptığına dair bir fikir sahibi olmadığı bir makine, yani bir saat gibi değildir. Bilakis, toplum kendi rolünü anlamış ve toplumu [kendilerini] bir bütün olarak gören birçok parçanın bileşimidir” (Macridis, 1992, s.81). Muhafazakârlar toplumsal yapıyı insan bedenine benzetmektedir. Sosyal yapı, “insan bedeninin çeşitli organları gibi birbirleriyle uyum içindedirler. Biri diğerinden ayrılamaz; onlar olmadan çalışamaz” (Vincent,1992, s.71). İnsandaki organlar gibi toplumun da değişik görevler ifa eden birimleri vardır. Toplumsal yapı gibi toplumsal gelişim de bir organizmanın gelişimine bezer. Değişik evrelerden geçer. Her evre kendisine yeni şeyler katar. Toplumsal düzen insan için yapılmıştır. İnsan da onun içindir. Organizmada olduğu gibi toplumda da toplumsal birimler karşılıklı bağımlılık içindedirler. Aralarındaki ilişki uyumlu ve dengeli olmak zorundadır; her grup ve sınıf, bütünüñ sıhhati için diğer parçaların ihtiyaç duyduğu fonksiyonlarını icra etmelidir (Vincent, 1992, s. 71). Macridis’e göre her parça bu karşılıklı bağımlılığın farkındadır. Her parça kendi işini yapar. Ancak parçalara anlam kazandıran, sadece parçanın değil bütünüñ bunu anlaması ve değerlendirmesidir. Çiftçiler ürün yetiştirirler, askerler düzeni koruyup himaye ederler, rahipler fikirleri ve ruhları yüceltirler, liderler ise çeşitli parçaları yönetir ve dengelerler. Ayrılmaları durumunda tüm parçalar anlamlarını yitirirler (Macridis, 1992, s. 81). İnsan organizmasında her bir parça birbirine bağımlı olduğu gibi aralarında da doğal bir hiyerarşik düzen vardır. Örneğin beyin yönetici birimdir. Muhafazakârlara göre, insanlar birbirinden farklı niteliklere sahip olarak doğarlar ve aralarında tabii bir hiyerarşik düzen vardır. İnsanlardan bazıları diğerlerine göre üstün doğal yeteneklere sahip olabilirler. Bazı gruplar ya da bireyler

doğal liderlik güçlerine sahiptirler. Yani bazı insanlar yönetmek için, bazıları da yönetilmek için doğarlar. Şu durumda toplumun bir kısmı yönetici iken bir kısmı da yönetilen durumunda olacaktır. Bazı insanlar doğal olarak, hem entelektüel hem de ahlâkî bakımdan üstündür. Bazı insanların doğası daha fazla zayıf olduğu için her zaman bir rehber ihtiyacı vardır. Bu tür eşitsizlik, utanılacak bir şey değildir. İnsanların karşılıklı ilişki biçimlerini değerlendirirken bu eşitsizlik durumu dikkate alınmalıdır.

Muhafazakârlara göre toplumun öncesi yoktur. Yani toplum, bireyden bağımsız bir varlıktır. Ancak birey toplumdan bağımsız olamaz. Bireyler toplum dışında yaşayamazlar ve topluma ait olmaktan başka çareleri yoktur. Çünkü insan doğası mükemmel değildir ve zihni ve fiziki kapasitesi sınırlıdır. Bu itibarla insan kendi başına yeterli bir varlık değildir. Bireyin toplumsal düzene katılabilmesi ve toplumsal düzenin devamına katkıda bulunabilmesi için Burke'in ifadesiyle 'önyargı, Oakeshott'un ifadesiyle de pratik bilginin ve dogmanın içinde yer aldığı geleneksel değerlere sahip olması gerekir. Geleneksel değerler bireye öncelikle aile tarafından sunulur. Birey aile içindeki dayanışma, birliktelik, hiyerarşik düzen, işbölümünün gerekliliği, saygı, otoriteye bağlılık, toplumsal ve bireysel sorumluluk, fedakarlık, diğerkamlık gibi geleneksel değerleri öğrenir. Eğitim ve din kurumları yoluyla bu bilinç pekiştirilir. Artık insan ufkunda "biz" vardır. İnsan kendisini öncelikle ailesine ve topluma karşı sorumlu hisseder. Çatışmacı değil dayanışmacı; sorumlu, bencil değil, fedakar ve diğerkam; isyankar değil itaatkar bireydir.

Toplum alt tabakayı üst tabakaya bağlar. Ezeli bir değerdir. Bu sebeple geleneksel toplumsal yapı korunmalı, toplumsal değişime müdahale edilmemelidir. Toplumun idamesi önemli çünkü toplum çözülürse toplumsal kurumlar etkilenir. Toplumsal değerleri taşıyan toplumsal kurumların çözülüşü ise organizmaya zarar verir. Ancak, toplumun, kendisini iç dinamiğiyle yenileme gibi bir özelliği vardır. "Toplumlar zamanın koşullarına göre işlevi bitmiş değerlerini, kurumlarını ve süreçlerini yenileriyle takviye ederler" (Çaha, 2004, s.73). Toplum yine iç dinamiğiyle yeniliklere intibak sağlar. Muhafazakârlar toplumsal mühendislik anlayışına da karşıdır. Toplum bir bina gibi dışarıdan müdahale ile düzenlenemez. Heywood'a göre toplum, liberallerin düşündüğü gibi rasyonel bireyler tarafından inşa edilmiş, kurcalanıp bozulacak veya

daha iyi çalışması sağlanacak bir makine değil, yaşayan bir organizmadır (Heywood, 1992). Toplumsal düzen doğal evrim içinde gerçekleşir.

Toplum, “canlı bir yapıdır” (Çaha: 2004, s.73). Parçaları birbirine uyum içinde yaşar. Aile, din, ekonomi, siyaset gibi toplumun her bir parçası bütünün sağlığının korunmasında belli görevler yerine getirir. Bireyler toplumun dokusunun içinde yaşarlar. Kendi bünyelerinde toplumun ruhunu yaşatırlar. Toplum çeşitli kurumlar tarafından idame edilmekle birlikte toplumun dokusunun içinde yaşayan insanlar toplumsal bünyenin devamında en önemli rolü üstlenirler. Bu açıdan bakıldığında muhafazakârlar açısından da birey toplumsal düzeni ciddi oranda etkileyecek güce sahiptir ancak geleneksel değerlerden farklı bir yapılanma Aydınlanma düşünürlerinin iddia ettiği gibi mükemmel olamaz.

Toplum bir kimliktir ve insanlar toplumsal sorumluluk sahibi olarak, toplumsal kurumlarda yer alarak ve geleneksel değerleri ve geleneksel kurumları koruyarak sosyal kimlik kazanır ve kimliklerini muhafaza ederler.

1.2.5.Toplumsal Kurumlar:

Muhafazakârlar için toplumsal kurumlar toplumsal yapı, toplumsal yaşam ve eylemin oluşması, örgütlenmesi, istikrarlı bir şekilde ilerleyişi için gerekli yapılardır. Toplumu anlamak ve idamesini sağlamak için kurumları anlamak ve korumak gerekir. Kurumlar toplumun kendi kendini yenilemesi ile değişir, dönüşür. Kurumlar da tıpkı toplum gibi organik bir devamlılığa sahiptir. Günün yeniliklerine ve şartlarına kendiliğinden uygun hale gelir. Toplumsal kurumların devamı toplumun salahiyyetli geleceği için son derece önemli ve zorunludur. Kurumlar toplumdan ayrı olmadığı gibi birbirinden de farklı değildirler. Yani kurumların toplumun bünyesine yapacakları katkı bir bütündür. Birbirini tamamlaması gerekmektedir.

Muhafazakârlara göre “kurumlar doğal hakların, evrensel insan eğilimlerinin veya açık bir sözleşmenin değil, tarihsel gelişimin bir ürünü olarak ortaya çıkar” (Muller, 1997, s.11). Toplumsal düzenin devamlılığı toplumsal kurumlarla garanti altına alınır.

Kurumlar düzgün bir toplumun zorunlu dayanaklarıdır. Toplumsal kurumların en önemlileri din, aile, eğitim, ekonomi ve siyasettir.

1.2.5.1.Din

Muhafazakâr düşüncede ilk dönemden günümüze kadar din önemli bir kurum olarak dikkate alınmıştır. Burke'a göre, kurumsallaşmış din Anglikan inancı idi. Bonald de Maistre ve Chateaubriand meşru kurum olarak katolikliği tercih etmiştir. Ancak ad vermeksizin bütün muhafazakârlar, Hegel, Haller, Coleridge de içinde olmak üzere, dini, devletin ve toplumun çok önemli bir köşe taşı kabul etmişlerdir (Nisbet, 2007, s.45).

Muhafazakârlığın kurucularından olan İngiltere'deki Burke, Coleridge, Southey, Disraeli ve Newman ve Fransa'daki Bonal, de Maistre ve Chateaubriand'ın düşüncelerine göre din içe işleyen seçkin bir şekilde kamusal ve kurumsal, hem devlet hem de toplum için kıymetli bir direk idi. Nisbet'e göre, muhafazakârların çok geniş ölçüde dine desteği, insanların ana ortodoksiden ayrıldıklarında büyük bir ihtimalle bir takım dengesizlik ve denge kaybuna maruz kalacakları şeklindeki yerleşik inanca yaslanmaktadır. Bu konuda Tocqueville, dinin hükümet, toplum ve de özgürlük için değerini şöyle tasvir etmiştir:

Dinde otorite ilkesi politikadan daha fazla olmadığında insanlar aşırı özgürlük imajında çabucak dehşete düşerler. Çevredeki şeylerin sürekli çalkalanması onları telaşlandırır ve bitap düşürür... (Nisbet, 2007, s.45).

Din geçmişte olduğu kadar günümüz muhafazakâr düşüncesinde de yeri oldukça önemlidir. Günümüzde muhafazakârlık, toplumsal bir kurum olarak gördüğü dini toplumun istikrarı açısından vazgeçilmez olarak ele almaktadır. Bu bağlamda din ve gelenek çok yakın ilişki içindedir. Din doğuşundan beri insanı Tanrı'ya bağlayan asli bir bağıdır (Schoun, 1966, s. 144). Bonald, "din" sözcüğünün "birbirine bağlanmak" anlamına gelen Latince religare'den türediğini belirtir. Bonald için din başta da, son da ve her zaman bir toplum biçimidir; toplum biçiminin ta kendisidir; toplumsal olan başka her şey, gereğince kurulmuş olduğunda dinin imgesinde şekillenir" (Nisbet, 1990, s.108). Muhafazakârlara göre din de gelenek gibi gerek toplumsal düzenin gerekse toplumsal hafızanın oluşmasında bir mozaiktir. Din gelenek ve göreneklerin

oluşmasında önemli bir rol alır. Toplumsal dayanışmayı birlik ve beraberliği sağlayan önemli bir sosyal birleştirici ve bütünleştiricidir. Güdülenme kaynağıdır.

Muhafazakârlar dinin metafizik sorunları ile değil temek ahlâk değerleri ile ilgilenirler. Dinin görevi insanı korkutmak değil, ahlâklandırmaktır. Muhafazakârlar dini insanları kanaatkar yapmak suretiyle, disiplinli bir toplum anlayışına katkısı nedeniyle önemli saymaktadır (Erdoğan, 2004, s.4).

Muhafazakârlar, dini, doğasındaki otantikliği ile kabul etmez, modernizm içinde yeniden ele alıp müdahaleye tabi tutar, dönemin şartlarına göre yeniden yorumlarlar. Muhafazakârların bu tutumu dinin rasyonelleştirilmesi anlayışından farklıdır. Muhafazakârlara göre, dinde kutsal olan önemlidir ve kutsallık inancı da korunmalıdır. Çünkü “hükmeden bir kutsal duygusu olmaksızın toplum olamaz; toplum olmaksızın da kutsal olan duygusunun kalıcılığı mümkün olmaz” (Nispet, 1990, s.113). Muhafazakârların ilgileri dinin kendisinden çok, sağladığı fayda, düzen, bağlılıklardır. Dahası, muhafazakârlar toplumsal istikrara destek sağlayan dinin yapısal ve simgesel öğelerine ilgi duyarlar.

Muhafazakârlara göre “devlet din tesis etmemelidir; devletin dini tesis etmesi eşyanın tabiatına aykırıdır” (Nisbet, 1990, s.108). Devlet din tesis edemez ancak toplumun inancına saygı duymalıdır. Din siyasi otoritenin meşruiyet kaynaklarından biridir. Toplumun dini değerlerini ve ahlaki değerleri gözetmesi gerekir. Diğer toplumsal kurumlar gibi din kurumu da siyaset kurumunu denetler. Keyfi otoritenin önüne geçer.

1.2.5.2.Aile

Muhafazakâr düşüncede birey toplumdan bağımsız olamaz. Birey toplum içindir. Bu nedenle “toplumun molekülü birey değil ailedir” (Bonald, Nisbet’ten alıntı, 1990, s.108). Aile toplumun en küçük ancak işlevsel açıdan en önemli birimidir. Çünkü bireylerin toplumsal bilince sahip olmasında, toplumsal değerleri kazanması ve toplumsal normları benimsemesinde birincil ve en etkili kurumdur. Bonald’ın da ifade ettiği gibi “aile toplumsal eğitimde en önemli role sahiptir” (Nispet, 1990, s.110). Aile

mükemmel olmayan insanı olgunlaştırmakta, bireye bireysel eksikliklerin dayanışma ile belli oranda giderilebileceğini göstermekte ve bireysel zaaflarından arınmasına katkıda bulunmaktadır.

Muhafazakârlara göre aile çok işlevli bir kurumdur. Çünkü muhafazakârlar aileyi toplumun tüm özelliklerini ve potansiyel imkanlarını üzerinde barındıran bir prototip olarak görürler. Toplumun en iyi yansıtan kurum ailedir. Birey aile içindeki dayanışma, birliktelik, hiyerarşik düzen, işbölümü, saygı, otoriteye bağlılık, toplumsal ve bireysel sorumluluk, fedakarlık, diğerkamlık vs. gibi birçok toplumsal fonksiyonları öğrenir. Aile içi otorite ile tabii sevginin bir arada olması bireylere bu fonksiyonları benimseme kolaylığı sağlar.

Ailenin muhafazakârlara göre altı çizilen önemli işlevleri çocukları sosyalleştirmek, kazandırdığı bir bilinci, aidiyet duygusu ve toplumsal kimliktir. Aile, bireylerine toplumsal kimlik kazandırmak suretiyle onları topluma kazandırır ve toplumsal dayanışmaya sevk eder. Birey toplum içinde kendisini öncelikle ailesine ve topluma karşı sorumlu hisseder. Çatışmacı değil, dayanışmacı, sorumlu; bencil değil, fedakar ve diğerkam; isyankar değil, itaatkar birey olur.

Aile milli kültürü nesilden nesile taşıyan en etkin kurumdur. Birey gerek büyüklerinin örnek davranışları ile gerekse aile eğitimi ile tarihsel, toplumsal, geleneksel, dini değerleri öğrenir. Bu değerlerin çözülme alanı ise yine aileden başlar. Eğer aile içinde bağlar zayıflarsa bireyleri toplumsal dayanışmaya zorlayan sosyal bağlarda da zayıflama olur. Bu da toplumsal çözülmenin başladığı noktadır. Bu nedenle aile üyelerinin, özellikle anne babanın söz konusu değerlere sahip olmaları ve bu değerlere uygun davranışları ve bu konuda dikkatli ve tutarlı olmaları gerekir.

Ailenin muhafazakârlar açısından diğer bir önemi ve işlevi de bireyin birtakım ihtiyaçlarının meşru yolla karşıladığı yer olmasıdır. "Örneğin cinsel ihtiyaçlar; diğer isteklerimiz gibi, insanoğlunun cinsel arzuları da önemli ve uygun bir amaç için Tanrı tarafından bahşedilmiştir. Cinselliği evlilik ve aile dışında arayan birey ve gruplar, görünüşte iyi olan bir şeyi aile yapısının kurumsal rehberliği olmadan talep etmenin kötü

sonuçlarından mustarip olmaktadır" (Liggio'dan aktaran Özipek, s.75). Aile bu açıdan hem toplumsal düzene katkıda bulunmakta hem de bireyin kusurlarını kontrol altında tutmaktadır.

Muhafazakârlar için ailenin en önemli işlevlerinden biri de ekonomiktir. Aile üretim ve gelişimi sağlamada önemli bir kurumdur. Çünkü ailenin temel dinamiklerini devam ettirmesinde ekonomik güç çok önemlidir. Bunun için de aile içinde iş ve üretim bilinci hâkimdir. Ailede her birey bu hizmet ve üretime katılır. Toplumsal düzende de ailenin devamının sağlanabilmesi ve canlılığının korunabilmesi için hem ekonomik hem de yapısal koruyuculuğa ihtiyaç vardır (bk. Nisbet, 1990).

Ailenin diğer önemli işlevi de toplumu kontrol ve onu yeniden üretme işlevidir. Aile toplumsal ve siyasal kontrolün en önemli mekanizmalarından biridir. Bu nedenle toplumsal düzende zorunlu yapısal özerkliğe sahiptir ve devletten işlevsel olarak bağımsızdır (Bonald, Nisbet'ten alıntı, 1990, s.109).

1.2.5.3.Ekonomi

Muhafazakârlar için siyasetin içeriği günün şartlarına ve özelliklerine göre değişmektedir. Bu nedenle mutlak anlamda bir ekonomik anlayışın olduğunu belirtmek mümkün değildir. Ancak bunun olmaması politik ilkelerinin ve amacının olmadığı anlamına gelmemelidir. Çünkü muhafazakârların toplum ve diğer kurumlar için gözettileri ilkeler burada da geçerlidir.

Muhafazakârlar her şeyden önce geleneksel, tarihsel, toplumsal, dini ve ahlâki değerleri gözetecek ve koruyacak bir yapı istemektedirler. Dahası, muhafazakârlar için her kurumun yapılanma ve varlık amacı toplumsal düzeni ve istikrarı devam ettirmektir. Diğer yandan insan, kapasitesi sınırlı, doğal olarak kusurlu bir varlıktır. Ayrıca toplum karmaşık bir yapı olduğu için mükemmel, tek ve sabit bir sistem kurmak mümkün değildir. Bu nedenle konjonktür ve şartlara göre en iyi sistem kurulabilir. Bu yüzden muhafazakârların ekonomik sisteme ilişkin düşünceleri zaman içinde ve ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Kimi muhafazakârlar serbest piyasadan yana iken kimileri buna

karşıdır. Burke serbest piyasadan yana bir politika benimserken Disraeli tam bir refah devleti modelini benimsemiştir. Bu farklılığı Vincent şu ifadelerle ifade etmiştir:

Muhafazakâr ideolojide, ekonomiyi ele alan iki temel konum vardır. Gelenekçi, romantik ve pederşahi ekolleri yansıtan birincisi, serbest piyasa ekonomisi kavramına karşı daha kuşkucu bir duruşu benimseme eğilimindedir, ikinci konum ise, serbest-pazar taraftan liberal muhafazakârlık ve 'Yeni Sağ'dır (Vincent, 1992, s.75).

Yukarıda da belirtildiği gibi Burke özellikle *Thoughts and Details on Scarcity [Kıtlık Üzerine Düşünceler ve Ayrıntılar]* (1795) adlı denemesi nedeniyle, serbest piyasa görüşünün temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Burke ilk kez modern ekonomi politikle geleneksel toplumsal ve kurumsal yapı anlayışını birlikte ele almıştır. Benjamin Disraeli, "Tek Ulus" sloganı ile muhafazakârlığın serbest piyasa politikasını ciddi bir biçimde değiştirip bir refah devleti programını başlattı. "Yirminci Yüzyılın ilk yarısında da Muhafazakâr Parti, İngiltere'de iki savaş arası dönemde devletleştirme sürecini başlatanların ilkidir" (Vincent, 1992, s.75). Ancak bu yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde muhafazakârlar Thatcher ile tek ulus politikasının tamamen reddederek yeniden serbest piyasa politikasına yöneldiler. Son dönemde ise "liberal muhafazakârlar, pazara yönelik buyruklar ve sosyal kontroller hususunda, özellikle 'Yeni Sağ'ın bazı önerileriyle bağlantılı ideoloji içi tartışmalar ortaya çıkmışsa da, devleti piyasa çıkarlarını savunmak ve desteklemek için kullanmaya daha fazla isteklidirler" (Vincent, 1992, s.80). Gelenekçi muhafazakârlar ise genellikle daha pragmatik ve esnek yaklaşımlar benimsemişlerdir. Onlara göre piyasa sosyal olarak belirlenmiş belli parametreler dahilinde denetlenebilmelidir.

Sonuç olarak, muhafazakârlar ekonomi konusunda politikaları net ve sabit değildir. Bununla birlikte, hâkim görüş, "piyasaların belirli sosyal ve politik parametreler içinde işe yarar olduğunun, daha esnek ve pragmatik kabulü olmuştur" (Vincent, 1992, s.81).

1.2.5.4. Siyaset

Muhafazakâr düşüncede insan aklı, insanın fiziki ve zihni kapasitesi sınırlıdır. Sınırlı kapasite ile insanın hakikati öğrenmesi, rasyonel ilkelerle benlik ve kimlik kazanması

mümkün değildir. ‘Benlik’ ancak toplumsal anlam ve değerlerin öğrenilmesi, benimsenmesi ile oluşur. Kimlik tarihsel-sosyal inanç ve değerleri öğrenmek, geleneksel anlam ve değerlere göre belirlenen davranış kalıplarına uygun davranmak, toplumun düzeni ve devamı için çalışmak, sosyal düzenin devamına katkıda bulunmakla mümkündür. Çünkü insanın toplumdan bağımsız anlam ve değeri yoktur. İnsan toplumda ‘var olur’ ve toplum için ‘var olması’ gerekir. İnsan ancak toplum içinde ve toplumsal aklın inşası ile anlam ve değer kazanır. Muhafazakâr düşüncede toplum insan için değil, insan toplum için vardır. Dolayısıyla toplum insandan bağımsız bir yapı, düzen, anlam ve değerdir. Toplum kendi yapısının, düzeninin ve anlamının devamını sağlamak için çeşitli kurumlar oluşturmuştur. Her kurumun diğer kurumdaki ayrı bir alanı vardır. Ancak her kurum birbirinden bağımsız değildir. Herhangi bir kurumdaki gelişme veya ilerleme veya bir kuruma yapılacak müdahale diğer kurumları da etkiler. Aile, din, ekonomi, eğitim gibi kurumlar toplumsal yapının ve düzenin devamını sağlamak için toplumsal değer ve anlam ışığında inşa edilmiştir. Siyaset bu kurumların en önemlilerinden biri olup toplumsal yapının, düzenin ve istikrarın devamını sağlamak, toplumsal barışı sağlamak, toplumsal kaos ve anarşiyi yok etmek için akli, dini, geleneksel, sosyal değer ve ilkelere göre oluşmuş sınırlı bir etkinlik alanıdır.

Muhafazakârlara göre siyaset, Aydınlanma düşüncesini esas alan teorilerde olduğu gibi, ‘teorik değil’ (O’sullivan: 1994, s.53), ‘pratik’ (Oakeshott, 1962, s.168) bir alandır. Bu nedenle siyasete bilimsel, teorik, ideolojik, determinist ve rasyonalist yaklaşım doğru değildir. Determinist ve rasyonalist yaklaşım toplumu ‘tek tip’ olarak ele alır. Bütün bunlar siyasal sistemin realiteyle olan bütünlüğünü bozar, toplumda radikalizme yol açar. Bu sebeple siyaset öncelikle birikmiş tecrübeye (Whitney, 1997, s.508) yani pratik akla dayanmalıdır.

Muhafazakârlara göre ‘mükemmel’, ‘tek iyi’ değil, ‘şartlara göre en iyi’ vardır. Siyaset de toplumdaki “en iyi uzlaşmayı bulabilme meselesidir” (Gengembre, 1992, s.395). ‘Tek iyi’ anlayışı topluma ‘tekbiçimliliği’ empoze etmeye çalışır. Oysa toplum kompleks bir varlıktır. Sosyal ilişkiler karmaşık, çok boyutlu ve çok aktörlüdür. Tekbiçimcilik ‘tek düşünce yapısında toplum’ oluşturmaya, ‘tek otorite’ kurmaya ‘tek amaca ulaşmaya’ çalışır ve ‘tek çözüm önerileri’ sunar. Ancak böyle bir siyaset

toplumun uyum ve ahengini bozar. Tekçi anlayış zulme neden olur, baskıya yol açar. Burke'e göre Fransız devrimi tekçi anlayışıyla zulme neden olacaktı. Devrimin akabinde etkinleşen jakoben anlayış Burke'ü haklı çıkartmış, dolayısıyla siyasal arenada muhafazakâr anlayışı ön plana çekmiştir. Diğer yandan toplum karmaşık bir yapıdır. Toplumda çeşitlilik, çok faktörlülük, karmaşıklık, çelişki, çok boyutluluk, çok aktörlülük vardır. Toplumda rasyonel ve irrasyonel öğeler vardır. Toplumdaki bu çeşitlilik, çelişki, irrasyonellik siyaset tarafından göz ardı edilirse 'toplumsal öz' bozulur ve siyaset toplum için faydasız ve yararsız hale dönüşür.

Muhafazakârlara göre siyasal ilkelerin belirlenmesinde akli ilkelerin yeri önemlidir. Ancak ilkelerin salt akla dayalı olması doğru olmadığı gibi mümkün de değildir. Çünkü aklın kapasitesi sınırlıdır. Diğer yandan insan sadece akli bir varlık değildir. İnsanın 'sezgileri, duyguları, deneyimleri vardır ve bunlar insanın düşünme biçimini, hayata bakışını, anlamasını ve anlamlandırmasını etkiler. Dolayısıyla salt akla dayalı bir düşünce biçimi oluşturmak mümkün olmadığı için ortaya konulan ilkelerin bütünüyle akli olduğu da iddia edilemez. Böyle bir iddia 'aklileştirme' olur ki Aydınlanma düşüncesini esas alan teoriler esasen akli değil aklileştirilen ilkelere dayanmaktadırlar. Muhafazakârlar bilginin ve zekanın toplumsal ve siyasal faaliyetlerine katılmasına değil, bilginin ve analizin epistemolojik bakımdan aşırı iddialı biçimlerine karşıdır (Muller, 1997, s.14).

Muhafazakârlara göre Aydınlanmanın getirdiği siyaset anlayışı siyaseti 'mükemmeliyetçi', 'tekçi' anlayışlarının inşa edildiği 'mühendislik' alanına dönüştürmüştür. Devlet adamlarına, siyasi liderlere 'ideolog', 'toplumsal mühendis' olma görevi ve sorumluluğu yüklemiştir. Neticede siyaset birtakım ideolojilerin empoze edildiği alan haline dönüşmüştür. Amaç devletin ideolojisini toplumun ortak ideolojisi haline getirmektir. Resmi ideoloji, merkezi kontrolü güçlü bürokrasi, baskı aygıtları, ideolojik tahakküm bu dönüşümün tezahürleridir. Muhafazakârlar bütünüyle toplumsal kabullere ters düşen resmi ideolojiye, siyasi baskıya ve ideolojik tahakküme karşıdır. Siyasetçilerin ve liderlerin anlayışı da toplumsal, tarihsel mirasa, toplumun ortak hafızasına uygun olmalıdır. Bu bir seçim değil siyasal zorunluluktur. Çünkü siyasetin amacı temel olarak toplumsal uzlaşmayı, uyumu, barışı, düzeni, gelişimi ve refahı

sağlamaktır. Toplumdan farklı düşünerek, topluma rağmen bu amaçları gerçekleştirmek mümkün değildir. Eğer siyasiler toplumdan farklı düşünürlerse en başta yöneten ve yönetilen arasında çatışma oluşur. Bu durum ise varolan düzeni de bozar. Birçok olumsuzluklara yol açar.

Muhafazakârlar da birçok siyasal teoriler gibi daha iyi bir düzen ideali kurarlar. Ancak onlara göre ideal dünyanın içeriği ve amacı tam olarak bilinemez ve bu ideal dünyaya toplumu taşıyacak yöntemler tam olarak belirlenemez. Ayrıca siyaset ideal dünyaya ulaşmak için bir araç olarak kullanılamaz. Toplum kendiliğinden, doğal ve evrimsel olarak ideal düzene ulaşabilir. Düzenin içeriği ve amacı günün şartlarına bağlı olarak toplum tarafından belirlenir, konjonktürelidir. Siyaset “sadece amacın gerçekleşmesine katkıda bulunur” (Sigler, 1968, s.8). Toplumun bu düzene daha kolay, daha rahat ulaşmasını sağlar, engelleri ortadan kaldırır. Aksi durumda kendisi bir çok siyasal teoride görüldüğü gibi, ideal bir düzen belirlememelidir. Toplumun iradesinden bağımsız bir düzen ütopiktir. Siyaset ütopycılık yapamaz.

Toplumda olduğu gibi siyasette de gelişim ve değişim kendiliğinden, ılımlı, doğal, tarihsel ve iç dinamiklere bağlı olmalıdır. Siyasal gelişime ideolojik müdahale yapılmamalı, siyasal evrimde kesinti olmamalıdır. Ancak muhafazakârlar köktenci bir biçimde değişmeyi öngören siyasal anlayışa sıcak bakmazlar. Muhafazakârlara göre tarihin ve toplumun statik değerleri, geleneksel toplumsal kurumları ve siyasal sistemin ana unsurları korunmalıdır. Korunmazsa siyasal açıdan ciddi problemlere yol açar. Eğer gelenek, din, toplumsal pratik, hikmet gibi statik değerler korunmazsa bireysel düzen bozulur, bireyler yabancılaşır, kimliksizleşir, araçsallaşır. Statik değerler ve aile, din, siyaset gibi geleneksel toplumsal kurumlar korunmazsa toplumsal istikrar ve düzen bozulur. Toplumsal bunalım gerçekleşir. Gruplar arası rekabete dayalı mücadele, ideolojik çatışma, baskı grupları arasında çıkar çatışması oluşur. Yine statik değerler, geleneksel toplumsal kurumlar ve siyasal sistemin ana unsurları korunmazsa askeri müdahale, hükümet darbesi, ayaklanma, isyan, terör, katılım ve temsil krizi gibi siyasal şiddet ve istikrarsızlık ve güvensizlik oluşur. Sonuçta her ne kadar modernleşme adına yeni anlayış ve sistem oluşturulmaya çalışılsa da paradoksal olarak söz konusu süreç içinde modern ilkelere sahip olunamayacak, toplumsal ve siyasal sistemin doğasında var

olan değişim ve yeniliklere uyum dinamizmi kaybolacaktır. Bu durumda siyasal gelişmenin önü tıkanmış olur, toplumsal uzlaşma artık yeniden sağlanamayacak boyutta çatışmaya dönüşür, şiddet meşrulaşır ve gerek toplumun gerekse siyasal erkin taleplerini ortaya koyma ve gerçekleştirmede başvurulacak yöntem haline gelir, siyasette ve toplumda kalıcı çıkar grupları oluşur. Bütün bu kurgulamada da görüldüğü gibi muhafazakârların en büyük korkusu toplumsal ve siyasal istikrarın ve düzenin bozulmasıdır.

Muhafazakâra göre din kurumu siyasal düzenin inşasında en önemli bir yardımcı kurumdur. İlgili bölümde ayrıntılı olarak belirtildiği gibi din özellikle ahlaki yasalarıyla insanlarda sorumluluk duygusu oluşturur. Disiplinli bir toplum anlayışına katkıda bulunur. Birlik ve beraberlik sağlar. Muhafazakârlara göre, siyaset de sadece siyasal iradeye değil, dini sorumluluk duygusuna da dayanmalıdır. Yönetenler dinin ortaya koyduğu hak, sorumluluk, dürüstlük gibi vasıflara sahip olmalıdır. Bunun için dindar olmalarına gerek yoktur. Hatta dine bağlı olmayabilirler de. Ancak bu vasıflar iyi bir yönetim için gerekli olup bu konuda dinin etki gücünden de faydalanmak gerekmektedir. Yönetilenler de siyasete karşı ahlaki sorumluluk içinde olmalıdır. Bu sorumlulukların kazanılmasında da aile etkin rol oynamalıdır. Muhafazakârlara göre aile en küçük toplumsal birimdir. Daha geniş ortamdaki ilişkiler için hazırlanma alanıdır. Aile içinde otoriteye saygı, sorumluluk üstlenme gibi çeşitli toplumsal ve siyasal vasıflar kazanılır. Siyasetin en önemli görevlerinden biri de aile kurumunu zedeleyecek durumlara, değişimlere karşı gerekli önlemleri almaktır. Aile kurumu çözülürse toplumsal düzen ve istikrar ciddi oranda yara alır. Eğitim kurumlarının da aynı görevi yapacağı düşünülebilir. Bu doğrudur ancak aile eğitiminin en önemli farkı ‘tabii sevgi bağı’nı içinde barındırıyor olmasıdır. Yani aile üyeleri arasındaki söz konusu bağ bireylerde sevgiye dayalı sorumluluk, bağlılık hissini oluşturur. Toplumsal ve siyasal düzende ailenin devamının sağlanabilmesi ve “canlılığının korunabilmesi için hem ekonomik hem de yapısal koruyuculuğa ihtiyaç vardır” (Nispet, 1990, s.107). Siyaset aile düzenini korurken aile kurumunun gelişimine engel olmamalıdır. Aileyi derinden etkileyecek yasalar çıkartılmamalıdır. Her kurum gibi aile de kendiliğinden gelişir, değişir. Dış müdahale kurumun zedelenmesine yol açar.

Siyasal irade kurumları ve toplumu şekillendirici olamaz. Siyasetin görevi birlik beraberliği ve düzeni sağlamaktır. Ancak siyaset basit bir araç da değildir. Siyasetin de diğer kurumlar gibi bağımsız olduğu alan vardır. Ancak siyaset her halükarda toplumdan ve din, eğitim, aile, gelenek, kültür, teamül gibi meşruiyet kaynaklarından farklı ve bağımsız olamaz. Aksi halde siyasetin meşruiyeti olmaz. Böyle bir siyaset de uzlaşmacı değil çatışmacı, barış sağlayıcı değil anarşi besleyici olur. Neticede siyasi şiddet kaçınılmaz olur.

Muhafazakârlar her türlü siyasi şiddete karşıdırlar. Her şeyden önce şiddete dayalı bir siyasi sistem kurulamaz. Fransız Devrimi özgürlük vaat etmekteydi ancak şiddet üzerine kuruluydu. Burke devrimin bu yönüne dikkat çekerek Fransa’da kurulmaya çalışılan siyasi düzenin toplumsal iradede yoksun, şiddete dayalı olduğu için vaat edilen mutlak özgürlük, eşitlik gibi düzenlerin ütöpik olduğunu belirtmiş, bu anlayışın kısa sürede siyasi şiddete ve toplumsal anarşiye yol açacağını belirtmiştir. Nitekim belirttiği gibi olmuş Aydınlanma düşüncesinin ve devrimin ateşli savunucusu, ünlü “İnsan Hakları” [*The Human Right*] kitabının yazarı Thomas Paine dahi ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

Siyasi sistem şiddete dayanırsa siyasi uygulama ve yönetimde de baskı ve şiddet kaçınılmaz olur. Vele ki amaç özgürleştirmek, demokratikleştirmek olsun şiddet hiçbir şekilde meşru değildir. Çünkü baskıya dayalı demokratikleştirme demokratik emperyalizmdir. Muhafazakâr anlayışta şiddet sadece siyasi değil, toplumsal da olmamalıdır. Muhafazakârlar toplumdaki dinamik, ideolojik yapılanmalara sıcak bakmazlar (Çetin, 2004, s.103-6). Bireyler toplumsal istikrarı bozacak şekilde organize olmamalıdırlar.

1.2.5.5. Devlet ve Otorite

Muhafazakârlara göre, insan kusurlu ve kapasitesi sınırlı bir varlıktır. Bu sınırlılık toplumsal ortaklık, paylaşım ve etkileşim ile belli ölçüde azalır. İnsanlar dini ve geleneksel değerlere sahip olmakla zafiyetlerini aza indirir. Ancak bütünüyle ortadan kalkmaz ve bireysel veya toplumsal çeşitli düzensizlikler olur. Devlet, insan doğası

yetkin olmadığı için, toplum statik olmadığı için gereklidir. Devletin görevi toplumsal nizam için kurallar koymak ve uygulamaktır.

Muhafazakârlar göre devlet doktriner ve dogmatik olmamalıdır (O’Sullivan: 1994, s.53). Devletin görevi ‘toplumu eğitmek, vasilik etmek değil’, toplum arasında ‘en iyi uzlaşmayı bulabilmek’ (Gengembre, 1992, s.395) ve bu uzlaşmayı sağlamak olmalıdır. “Devlet topluma ideoloji empoze edemez” (Sigler, 1968, s.21). Devletin görevi, herhangi bir ideolojiyi korumak, topluma benimsetmek değil, toplumu korumak olmalıdır. Devletin görevi barış, demokrasi, özgürlük edebiyatı yapmak değil barışı, demokrasiyi, özgürlüğü sağlamaktır.

Muhafazakârlara göre devletin meşruiyet kaynağı toplumsal iradeyi tanıması, gözetmesi ve toplumsal iradeye saygı duymasına dayanır. Toplumsal iradeye saygı duyduğu ölçüde “yöneten ve yönetilen arasındaki ilişki barışçıl olur” (Çetin, 2004, s.106) ve düzen ve istikrar korunur.

Devletin de bağımsızlık alanı vardır ancak bağımsızlığı sınırsız değildir. Devlet diğer kurumları saymak ve gözetmek zorundadır. Devlet toplumda “biz” duygusunu ve sadakat, bağlılık, aidiyet ve güven duygularını sarsacak şekilde organize olmamalı ve hareket etmemelidir. Devlet dini, geleneksel ve toplumsal ahlakı dejenere edecek şekilde hareket etmemelidir. Devlet sosyal akla, tarihsel tecrübeye ve yerel değerlere dayanmak zorundadır.

Devlet bir ölçüde adalet kurumudur. Sadece ekonomik adalet değil, sosyal adalet, hukuksal adalet, eğitim adaleti, özgürlük adaleti ve demokrasi adaleti. Devlet birtakım ideolojileri olduğu gibi birtakım grupları da siyasal açıdan üstün tutmamalıdır.

Toplumsal kurumlar bir bütündür. Birbirini tamamlayıcı ve tamamlarken düzenleyici sorumluluklara sahiptir. Dolayısıyla siyaset tek otorite alanı olamaz. “Siyaset sınırsız bir etkinlik alanı değildir. Siyasetin etkinlik alanı diğer kurumların alanına gelince durmalıdır” (Özipek, 2005, s.123).

“Siyasal otoritenin asla müdahale edemeyeceği bireye ait bir çekirdek özgürlükler alanından ve toplum yapısından söz etmek mümkündür. Tüm saygınlığına karşı bu otoritenin yetkisi, başta aile olmak üzere din, gelenek ve diğer kurumların alanının sınırlarında son bulur. Siyasal otoritenin meşruluğu ve önemi, onları tanıyıp saygı göstermesine bağlıdır” (Özipek, 2005, s.125). Otorite ‘totaliter’ olmamalı bilakis totaliterliğe mani olmalıdır. Otorite Aydınlanma düşüncesini esas alan teorilerde savunulduğu gibi sadece akli ilkelere bağlı olmamalı dini, tarihsel ve geleneksel değerlere de bağlı olmalıdır. Şayet sadece akli ilkelere ve iradeye dayanırsa otorite şiddete yol açar. Böyle bir durumda demokratik siyaset değil ‘hegomonik demokrasi’ gerçekleşir.

1.3. TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞI

Türkiye’de muhafazakârlığın siyasal, sosyal ve fikri bir ideoloji olarak başlangıcının hangi döneme denk düştüğü konusunda iki farklı düşünce ifade edilmektedir. Bunlardan ilkinde göre, muhafazakârlık II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan bir olgudur; ikincisi ise onu Cumhuriyet dönemine denk düşen, bu dönemde ortaya çıkan bir olgu olarak ele alır. Örneğin, Özipek’e göre, muhafazakârlık II. Meşrutiyet döneminde belirginleşen bir olgudur. “Özellikle II. Meşrutiyet dönemi canlı fikir dünyası ve tartışmaları, değerleri yanında, bir siyasi akım olan muhafazakârlığın belirginleşmesi için elverişli bir zemini teşkil ediyordu” (Özipek, 2004, s.78). Aktay’a göre, muhafazakârlık Osmanlı’nın son zamanlarında Türkiye’de geçerli olan osmanlıcılık, İslamcılık, milliyetçilik ve Türkçülük gibi siyasal akımların tamamına yön veren bir kaygı olarak formüle edilebilir (Aktay, 2004, s.349). Özel’e göre de muhafazakârlık Meşrutiyet dönemi siyasal akımlarına yön veren eldeki organizasyon ve yönetim imkanlarının korunması, elde tutulabilmesi gayreti ile bir çeşit ‘bataktan kurtulma’ endişesinden başka bir şey değildir (Özel, 1990:98’den aktaran Aktay, 2004, s.349).

Çiğdem’e göre “Türk muhafazakârlığı, modern Türkiye’nin doğuşuna paraleldir ve kendisini modernleşme süreci içinde eğitmiştir” (Çiğdem, 1997, s.45). Yine modernleşme olgusuna dikkat çeken İrem’e göre ise “muhafazakârlığın Türk siyasal

düşünce hayatı içinde felsefi siyasal bir dil olarak berraklaştığı en kritik dönem, radikal modernizm tasavvurunun politik uygulamalara dönüştüğü erken Cumhuriyet dönemidir” (İrem, 1997, s.52). İrem bu başlangıcı şöyle açıklamaktadır:

Geçmişin yıkılarak geleceğin yapılması ve devletin topyekün bir modernleşme hareketinin örgütleyicisi olarak tanındığı modernlik düşüncesinin en belirgin uygulamalarına tanık olan bu dönem, deyim yerindeyse Türk gelenekçi-muhafazakârlığının da inşa yıllarıdır (İrem, 1997, s.52).

Bilindiği gibi muhafazakârlık mevcut koşullarda, şartlarda oluşan yeni bir ideoloji değil, mevcut koşulları, şartları radikal bir biçimde yıkıp yerine çok farklı bir yeni düzen inşa etmek düşüncesi ve eylemine karşı bir tepki hareketidir. Bu bağlamda Cumhuriyet döneminde yaşanan değişim dikkate alındığında siyasal, sosyal ve fikri bir ideoloji olarak Türk muhafazakârlığının başlangıcının Cumhuriyet dönemine denk düştüğü söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Nitekim Cumhuriyet dönemi, toplumun geleneksel yaşam tarzının, fikirlerinin ve müesseselerinin baştan aşağı değiştirilmesi gerektiği fikrinin ortaya konulduğu ve kısa süre içinde de bu yönde köklü değişikliklerin hayata geçirildiği bir dönemdir.

Türk muhafazakârlığının başlangıç tarihini olduğu kadar, ideolojisini anlayabilmek ve özgünlüğünü görebilmek için Cumhuriyet dönemine geçiş süreci olan Kurtuluş Savaşını, Cumhuriyet döneminde uygulanan sosyal ve siyasal politikaları ve Kemalist ideolojiyi iyi bilmek ve tahlil edebilmek gerekir.

Kurtuluş savaşı temel olarak Anadolu’nun başta Yunanlılar olmak üzere genel olarak emperyalist ve sömürgeci güçlerden temizlenmesi için başlatılan bir harekettir. “Bu hareket, başlangıçta toplumdaki kültürel kodlarla uyumlu bir vatandaş mücadelesi yaratmıştır (Öğün, 2004, s.539). Kurtuluş mücadelesi vatan, devlet ve geleneksel değerleri koruma adına milliyetçi, gelenekçi, mukaddesatçı ve Batı karşıtı bir hissiyatla ortaya konulmuştur. Kurtuluş savaşı sonlarına gelindiğinde vatan düşmanlardan kurtarılmış, ancak Osmanlı devletinin varlığına rağmen misak-ı milli sınırları içinde yeni bir devlet oluşumuna geçilmiştir. Ancak bu süreçte “Kemalizm, kendisine destek sağlayan hissiyatla arasında bir çelişki gösterecek olan politik yüzünü göstermeye başladı. Kemalist Cumhuriyet projesi devlete sadık ve bu sadakatini yerleşik kültürel

bağlardan değil; Cumhuriyet ve onun ulusal değerlerinden alan politik bir toplum inşa etmekte kararlıydı” (Öğün, 2004, s.539). Mücadele döneminde ‘Batı karşıtı’ anlayış Cumhuriyetle birlikte batıcı bir niteliğe bürünürken en başta hilafet olmak üzere dini ve geleneksel kurumlar da birer birer kaldırılmıştır. Aslında Cumhuriyet döneminde ortaya konulan yenileşme hareketleri Meşrutiyet döneminde başlatılmış olup Cumhuriyet dönemi yenileşme hareketleri sürekliliği ifade etmekteydi. Ancak meşrutiyet dönemine göre Cumhuriyet dönemi yenileşme hareketleri oldukça radikaldi. “Cumhuriyet yenilikçiliğinin Osmanlı’dan en belirgin farkı yalnız yeniyi kurmaya çalışmakla yetinmemesi, ‘eski’ ve ‘işe yaramaz’ olarak değerlendirdiklerini de ortadan kaldırmasıdır. ‘Radikalizmi’ daha çok burada göze çarpmaktadır... Bu yaklaşım sonucunda bir tür muhafazakârlık toplumda fiilen yasal olmuştur” (Belge, 2004, s.98). Bu yaklaşım sunucunda ise geleneksel ve dini yönelim toplumda fiilen yasaklanmış, kamusal ve siyasal alanda yeni bir oluşuma geçilmiştir. Yeni oluşuma göre “toplum dönüştürülmesi gereken bir bütünlük, ‘muharebe meydanıydı... yeni insan ise kolektif hayatın bir parçasıydı” (Öztürk, 2004, s.114-116).

Cumhuriyetle birlikte devlet milli devlet olarak örgütlenirken toplum da millet ve yurttaş olarak örgütlenmekteydi. İrem’e göre bu durum “Kemalist inkılapçı siyasetin soyut hukuki reformunun hedeflediği siyasal mühendislik girişiminin ve takiben uygulamaya koyduğu kültür projesinin nihai hedefiydi” (İrem, 1993, s.105).

Kemalist ideoloji genel hatlarıyla inkılapçı, ilerlemeci, merkeziyetçi, devletçi, milliyetçi reformist, ulusalcı, lâik, batıcı, seküler ve dini-geleneksel temayüllere karşıt bir ideoloji; siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda bu anlayışları köklü değişikliklerle uygulama planı; sosyal ve siyasal mühendislik projesidir. “Kemalizm... ilerleme fikri de dahil olmak üzere temelleri Fransız devriminde ve Aydınlanma’da yatan, dolayısıyla muhafazakâr siyasal düşüncenin karşısında konumlanan bir çok ideolojik unsur, siyasal eğilimi bünyesinde taşımıştır” (Gökmen, 2004, s.132).

1.3.1.Türk Muhafazakârlığı’nın Özellikleri

Türk muhafazakârlığı bir Cumhuriyet ideolojisidir. Nasıl ki muhafazakârlık Fransa Devrimi sonucunda ortaya konulan düşüncelere karşı oluşmuş ve bu düşünceler ile mümkün olabilmişse Türk muhafazakârlığı da Cumhuriyetin ürettiği bir zeminde varlık bulmuştur. Çiğdem'e göre Türk muhafazakârlığının Cumhuriyetle ilişkisi mahiyet olarak modernlik ve muhafazakârlık ilişkisi ile özdeştir (Çiğdem, 1997, s.74). Bu ilişkiye dikkat çeken Taşkın ise ana damar Türk muhafazakârlığının temel hedefinin modernleşme içinde bir yer edinmek olduğunu bununla birlikte temel derdinin ise modernleşme sürecinin hızını kesmek olduğunu belirtmektedir (Taşkın, 2004, s.197).

Türk modernleşmesini muhafazakârlıkla ilişkisi açısından ele alan Bora da muhafazakârlık ve modernleşme arasındaki ilişkinin sonucunu şöyle açıklamaktadır:

Bu bağlamda, Türk modernleşmesinin de, muhafazakâr bir duruş ve düşünüş refakatinde geliştiği söylenebilir. Türk modernleşmesine hâkim olan paradigma, yani Kemalizm, kuşkusuz kendisi hakkındaki bilinci itibarıyla muhafazakârlığa ve kendini muhafazakâr olarak algılayan konumlara karşıttır; inkılâpçidir, ilericidir, Cumhuriyetçidir, modernisttir. Ancak, 'soyut' hümanizmacılık ve kozmopolit Batılılaşmacılık, azimli savunucuları ve karikatürleştirilen örnekleri olmasına karşılık, hâkim çizgi olmamıştır. Hâkim çizgi, Gökâlp'in simgelediği ama ona özgü olmayan, medeniyet-kültür ayrımıyla belirlenmiştir; modernleşmeyi (yeni medeniyeti) "Türk Ruhunu (Türk Kültürünü) ihya edecek ilâç olarak gören bu zihniyet, "Türk İnkılâbı"na içsel olan muhafazakâr damardır (Bora, 2003, s.71).

Türk modernleşmesinin muhafazakâr sıfatlı olduğunu da belirten Bora'ya göre bu ilişki esasen otantik kültürün özünü koruma, yaratma ve toplumu modernleştirme arasındaki iç bağlantı ve sürekliliğe dayanmaktadır. Modernleşmenin devrimci yönüne dikkat çeken Öğün, modernleşme ve muhafazakârlık hakkındaki bu tarz yorumlara karşı çıkarak "Türk modernleşmesinin muhafazakâr bir modernleşme olduğunu söylemek muhafazakâr olmayan devrimci doğasından sapma olduğunu ima etmektir" (Öğün, 2004, s.541) yorumunda bulunmaktadır. Ancak modernleşme ve muhafazakârlık arasındaki ilişkiyi açıklayan ifadelerle bakıldığında modernleşmenin devrimci yanının gözardı edildiğini söylemek doğru olmaz. Radikal modernleşme anlayışı ve uygulamaları elbette vardı. Zaten muhafazakârlığın modernlikle ilişkisi de bu radikal modernleşme uygulamalarına karşı tepki olarak oluşmuş ve neticede bu karşı koyuş

içinde ortaya konulan modernleşme düşüncesi Türk modernleşmesinde hâkim çizgi olmuştur.

Türk muhafazakârlığının diğer bir özelliği de din ve gelenek müesseselerine gösterilen hürmetle birlikte, her türlü radikalliğe olduğu gibi dini radikalliğe de karşı olmasıdır. Bu durum, yani dini radikalliğe karşı olma durumu aynı zamanda Türk muhafazakârlığının Kemalist ideoloji ile olan ortak yönüdür. Ancak muhafazakârlığın tümüyle dini alandan ve mukaddesatçılıktan ayrı bir ideoloji olarak geliştiğini söylemek doğru olmaz. Her ne kadar ağırlıklı olarak mukaddesatçı düşünce muhafazakâr kesim içinde varlığını sürdürmeye çalışsa da bu birliktelik karşılıklı etkileşime yol açmıştır.

Muhafazakârlık sadece mukaddesatçı düşünce ile değil Kemalist düşünce ile de düşünsel anlamda etkileşim içinde olmuştur. Yani Türk muhafazakârlığını felsefi-siyasi bir dile dönüştüren unsurlardan biri de Kemalizm'dir. Çünkü "Muhafazakârlık Kemalist modernizm ideali ile iç içe geçerek olgunlaşmış... Kemalist idealleri içselleştirerek farklılaşmıştır (İrem, 1997, s.53).

Türk muhafazakârlığı özellikle tek parti döneminde yaşanan siyasal sınırlılıklar nedeniyle siyasal alanda etkin olamamış, daha çok kültürel ve sosyal alanda etkili olabilmıştır. Bu alanlarda etkili olan ve bir ölçüde Türkiye'de muhafazakârlığın öncüsü olan isimleri Peyami Safa, Remzi Oguz Arık, Hamdullah Suphi Tanrıöver, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Yahya Kemal, Nihat Sami Banarlı, Nurettin Topçu, Ahmet Ağaoğlu, Ali Fuat Başgil, Aydın Yalçın gibi düşünürler olmuştur. Bora Türkiye'deki muhafazakâr düşünceyi çeşitli kategorilere ayırırken muhafazakâr düşünürleri de bu kategorilere yerleştirmiştir. Buna göre Yahya Kemal 'kültürel muhafazakârlık' kategorisinde yer alırken İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Peyami Safa 'romantik ve kültürel muhafazakârlığı', Yahya Kemal Beyatlı ve Ahmet Hamdi Tanpınar 'klasik muhafazakârlığı, Nurettin Topçu 'devrimci muhafazakârlığı', Ahmet Ağaoğlu, Ali Fuat Başgil ve Aydın Yalçın ise 'liberal muhafazakârlık' kategorisinde yer almaktadır (Bora, 2003, s.71).

1.3.2. Türkiye’de Muhafazakârlığın Siyasal Serüveni

“Türkiye bağlamında hakiki muhafazakâr olarak kabul edilebilecek kişiler Ağustos 1922 milliyetçi zafer, Kasım 1922 saltanatın ilgası, Nisan 1923 Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile siyasal alan dışında bırakılmıştır” (Zürcher, 2004, s.42). Bu nedenle muhafazakârlar genel olarak siyasal etkinlikleri olmayan entelektüel gruplar olarak sosyal ve kültürel alanda etkinlik sağlamaya çalışmışlardır. Muhafazakârlığın siyasal alanda bir platform oluşturulmasına izin verilmediği için “muhalif bir renk taşıyan her siyasi hareket, yanında muhafazakârlığın desteğini buldu” (Belge, 2004, s.99). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) bunun ilk örneklerinden biridir. Kasım 1924 yılında kurulan parti esasen Kemalist ideolojinin içinde doğan, programı CHP’nin programı ile özdeş olan ancak CHP’ye karşı muhalif kanadı temsil eden bir partiydi. TpCF, muhalif yönü itibarıyla siyasal sınırlılık içinde bulunan muhafazakâr ve mukaddesatçı tabanın desteğini buldu. Ancak bu destek partinin aleyhine oldu ve başka gerekçelerle birlikte ‘TpCF’nin programı ve tavrı, dini reaksiyonu ve gericiliği cesaretlendirdi’ gerekçesiyle 5 Mayıs 1925’te İstiklal Mahkemesi tarafından partinin kapatılması teklif edildi ve TpCF 3 Haziran 1925’te hükümet tarafından kapatıldı.

TpCF örneğinde de görülmektedir ki, tek parti döneminde muhafazakâr mukaddesatçı kesimin değil, siyasal etkinlik göstermeleri siyasal olarak temsil edilmelerine bile sınırlılıklar getirilmiştir. Bu nedenle çok partili yaşama geçiş dönemine kadar muhafazakârlık siyasal anlamda etkin bir söyleme sahip olamamıştır.

Çok partili hayata geçişle birlikte merkeze karşı çevreyi temsil eden ‘Demokrat Parti’ (DP), iktidarın yeni sahibi olmuştu. “1950 seçimlerinde % 53.3 oranında oy alıp, Mecliste 408 sandalye ile temsil edilen DP, temelde sıradan muhafazakârlığı temsil ediyor ve tek parti döneminin değerler sistemini revizyona tabi tutmak için toplumu bürokratik merkeze karşı seferber ediyordu” (Göka ve diğerleri, 2004, s.307). DP’nin oldukça yeni sayılabilecek bu tutumu özde bazı amaçlara yönelikti: amaç, hem iktidar için halk desteğini sağlamak hem de o döneme kadar siyasal alanın dışında tutulup kendilerini temsil hakkı bile verilmemiş olan milliyetçi, muhafazakâr ve mukaddesatçı kesimi ve tepkiyi sistemin gelişmesinde destekleyici bir faktöre dönüştürmekti. DP bu politikasında başarılı olmuş hem istediği halk desteğini bulmuş hem de milliyetçi-

muhafazakâr ve mukaddesatçı kesimin siyasetle buluşmasını sağlamış ve muhalefeti uzlaşmacı, sistemle barışık hale dönüştürmüştür. “Elbette DP’ye karşı CHP’ye oy veren kitlenin önemli bir bölümü de bu yeni muhafazakâr değerler içinde yer almaktadır. Ama muhafazakârlık henüz değerler sistemini siyasal bir tercihe aktaracak ya da değerlerle siyaset arasında ayrımı görebilecek kadar billurlaşmış bir anlayışa sahip değildir” (Göka ve diğerleri, 2004, s.307).

DP’nin tam bir muhafazakâr siyasal kimliğe sahip olduğunu söylemek güçtür ancak Parti siyasal yaşamda muhafazakâr anlayışın siyasal platforma taşınmasında önemli bir başlangıç sağlamış ve muhafazakârlıkta siyasal söylemin gelişmesine ivme kazandırmıştır. Ancak, 1960 ihtilali, Türkiye’de çevrenin siyasal temsilinin ve merkeze yönelik müdahalesinin kolay bir serüven olmayacağını da gösteren bir işaret. Nitekim 1950 seçimlerinde DP’nin aldığı % 53.3 oranındaki oy 1961 seçimlerinde Adalet Partisine (AP) % 34.8 oy oranıyla ancak yansıyabilmiştir. Süleyman Demirel’in başkanlığını yürüttüğü AP dönemi, o zamana kadar milliyetçi-mukaddesatçı-muhafazakâr birlikteliği içinde olan kesimin milliyetçi, muhafazakâr, İslamcı şeklinde ayrıştığı bir dönemdir. Başlangıçta AP içinde yer alan milliyetçi-mukaddesatçı kesim kısa süre içinde kendi partisini kurarak Milli Gençlik Hareketi içinde yer almış, muhafazakâr tabanla yollarını ayırmıştır. Liberal politikalarıyla muhafazakâr çevreyi de karşısına alan AP ise muhafazakâr düşüncenin ve kesimin siyasal temsilinde belirgin bir fark gösterememiştir ve 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle de bütün siyasal partilerle birlikte siyasal platformdan uzaklaştırılmıştır. 1983 seçimleri 12 Eylül askeri darbesinin gölgesinde yapılmış ve askerin doğrudan müdahalesiyle manipüle edilmiş bir seçimdi. “Asker doğrudan ya da dolaylı yollarla ANAP’a karşı propaganda yürütmesine ve ANAP’a rakip MDP’yi desteklemesine rağmen muhafazakâr kesim % 45.1’lik oranda ANAP’a oy vermişti”(Kongar,2000; Tüzün,1998’den aktaran Göka, 2004, s. 310). Bu destek muhafazakâr kesimin tek derdinin milliyetçi-mukaddesatçı değerlerin korunması olmadığını, devletin toplum dışındaki güçler tarafından yönetilmek, devletle millet arasında mesafe konulmak istenmesine duyulan tepkilerini de göstermiştir. ANAP sadece muhafazakâr değerlere dayanan programla ve muhafazakâr tabana dayanmakla yetinmemiş aynı zamanda muhafazakârlığı siyasal bir kimlik olarak kabul etmiştir. Buna göre partinin siyasal kimliği parti programında şöyle ifade edilmiştir: “Milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir

siyasî partiyiz”(Anavatan Partisi Programı: Önsöz). ANAP merkezin toplum dışındaki güçler tarafından oluşturulmasına bir tepkidir ve bu tepki ülke sathında yankısını bulmuştur. Bu yönüyle 1983’te ANAP’a toplamda % 45.1’lik oy vermiş kesinim Türkiye’nin muhafazakâr çekirdeği olduğunu söylemek mümkündür”(Göka ve diğerleri, 2004, s.310). ANAP’ın programında temel vurgunun devlet değil, millet olduğu açıkça görülmektedir. Bu husus parti programında şöyle ifade edilmiştir: “Anavatan Partisi: Milli hâkimiyeti ve milletin üstünlüğünü, millî birlik ve bütünlüğü her şeyin üzerinde telakki eden; Millet iradesinin tecellisinin ve millet hâkimiyetinin tesisinin ancak halkın serbest oyunun esas olduğu hür demokratik düzen içerisinde mümkün olabileceğine inanan, insan temel hak ve hürriyetlerini vazgeçilmez kabul eden, "Adalet mülkün temelidir" anlayışına sahip, milliyetçiliği, millî ve manevi değerlere bağlılığı düstur ittihaz eden bir partidir” (Anavatan Partisi Programı, Madde:1- Gaye).

Devletin bir amaç değil, milletin mutluluğu ve refahı için bir araç olduğu anlayışı parti programında değişik ifadelerle dile getirilmiştir: “Devlet millet için vardır. Devletin millet ile bütünleşmesi esastır, asıl olan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır” (Anavatan Partisi Programı, Madde:2- Devlet). “Herkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir” (Anavatan Partisi Programı, Madde:4- Hürriyet) ifadesinde görüleceği gibi ‘kolektif toplum’, ‘tek tip vatandaş, yurttaş’ anlayışının karşısında olan parti, bireyi merkeze alan bir anlayış ortaya koymuştur. Devlet toplum için toplum ise insan içindir. “Toplumun maddi ve manevi olarak yükselmesinde ve yücelmesinde temel unsur insandır” (Anavatan Partisi Programı, Madde:4- Hürriyet) ifadeleriyle maddi ve manevi kalkınmanın ancak birlikte mümkün olabileceğine dikkat çekilen programda muhafazakâr düşüncenin temel unsurları görülmektedir.

Serbest piyasa modeline dayanan liberal ekonomik programı iktisat politikası olarak benimseyen ANAP, bu politikasının esaslarını şöyle açıklamıştır: “İktisadi gelişmenin hızlandırılması, sosyal dengenin iyileştirilmesi, fertlerin kabiliyet ve çalışmalarına göre gelişme arzularının teşvik edilmesi, gruplar arasındaki gelir dağılımı farklılıklarının pratik ölçüler içinde azaltılması, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının asgariye indirilmesi, fakirliğin kaldırılarak refahın yaygınlaştırılması iktisadî gelişme politikamızın esasını teşkil eder. Toplumdaki çeşitli grup menfaatlerinin bir bütünün

tamamlayıcı unsurları olduğuna, bunların ahenkli bir şekilde millî menfaatler çerçevesinde birbiriyle telif edilebileceğine inanırız. Ekonominin tabîî kanunları içinde gelişmesini sağlamak üzere, ülke menfaatleri doğrultusunda müdahale ve tehditlerin asgariye indirilerek, rekabet şartlarının hâkim kılındığı serbest pazar ekonomisinin uygulanması ekonomik tercihimizdir. Büyük halk kitlelerine yeterli, kaliteli ve ucuz mal ve hizmet sunulmasının en iyi şekilde bu sistem içerisinde mümkün olabileceğine inanıyoruz. Dış borçlanmayı ve dış yatırımları karşılıklı menfaatlerin dengelenmesini öngören bir anlayış içerisinde faydalı buluruz” (Anavatan Partisi Programı, Madde:9- İktisadi Politikanın Esasları).

Buraya kadar, genel olarak muhafazakârlığın temel anlam ve değerleri ortaya konulmuş ve siyasal muhafazakârlığın Türkiye’deki temsil oranı ve biçimleri incelenmiştir. Tezin ikinci bölümünde, AK Parti’nin siyasal kimliğinin niteliğini değerlendirmede temel alınmak üzere Türkiye’de siyasal İslamcılığın kaynağı, doğası ve tarihsel süreci incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İSLAMCILIK

İslamcılık 21. yüzyıl siyasal ideolojileri arasında yer alan bir siyasal ideoloji biçimi olmakla birlikte Türkiye siyasetinde genelde Cumhuriyet ilkelerine ve özelde devletin laiklik ilkesine ters düştüğü gerekçesiyle meşru bir siyaset ideolojisi olarak kabul edilmemiştir. Bu durum Türkiye’de siyasal İslamcılığın sistemli bir düşünce biçimi haline dönüştürülmesi ve bu düşünceye yakın siyasal partilerin tutarlı ve sofistike bir kuram ve söylem biçimi ortaya koymalarını büyük ölçüde engellemiştir. Dolayısıyla siyasal İslamcılığın temel anlam ve değerleri hususunda sistematik bir düşünce ve yöntem biçimi bulunmamaktadır. Bundan dolayı çalışmada siyasal İslamcılık ideolojisinin temel anlam ve değerleri konusu İslamcılığın tarihsel olarak nasıl bir fikri ve örgütsel seyir takip ettiğinin incelenmesine yönelmiştir. Bu bölümde AK Parti’nin siyasal kimliğinin analizinde faydalanmak üzere, siyasal İslamcılık konusu ele alınacak ve Türkiye’de siyasal İslamcılığın niteliği ve temsil biçimi incelenecektir.

2.1. TANIM

İslamcılık siyasal ve sosyal yapılanması ve düşünsel muhteviyatı biri diğerinden farklı olan, sınırlılık ve imkanları çeşitlilik gösteren hatta birbirleriyle çatışabilecek nitelikte olan mekan ve dönemlerde yaşanan bir olgudur. Ancak her dönem ve mekan kesin olarak birbirinden kopuk değildir. Bir yerdeki hareket ve anlayış diğer mekanı da etkiler. Bir dönem diğer döneme çok yönlü bir miras devreder. Bu açıdan ele alındığında her ne kadar yukarıda ifade edildiği gibi İslamcılık için yapılacak herhangi bir tanım genel olarak İslamcılığın işaret ettiği anlam ve toplumsal gerçekliğin boyutlarını tam anlamıyla karşılamaya müsait değilse de ideolojin çeşitli görünümünün bazı ortak yönleri dikkate alınarak bir tanımlama yapmak mümkün görülmektedir. Bu bağlamda İslamcılık “kültürel, politik ve sosyal önderler zümresinin –ki bunlar belli bir iddia ve taleplerle farklı etkinlik alanlarında ortaya çıkarlar- İslamiyet’in manevi, ahlaki, kültürel ve sosyal değerlere uygun bir dünyanın kurulmasını sağlamaya çalışmaları ve bu uğurda çeşitli alanlarda ve düzeylerde ceht

göstermeleri” (Bulaç, 2004, s.50) olarak tanımlanabilir. İslamcılık bir din olarak İslam değil, siyasal, sosyal ve fikri içerikte bir olgu olup, esasen İslamiyet’in modern zamanın koşullarına göre yeniden okunup yorumlanmasıdır. “İslamcılar diğerlerinden ve özellikle kendileri gibi modern zamanlara özgü diğer tarihsel kategorilerden ayıran en önemli şey, onların bir din olarak İslamiyet’i referans almaları ve kendilerini belirgin olarak Müslüman kimlikleriyle öne çıkarmalarıdır. Kuşkusuz Müslüman bir toplumda veya ülkede halk Müslümandır, ancak İslamcılar Müslüman halkın belli bir kavramsal çerçevede ifade edilmeyen inançlarını ve kültürel değerlerini kimi zaman asıllarına irca ederek, kimi zaman reddederek veya bazen seleksiyondan geçirerek bir bakıma yeniden formüle etmişlerdir” (Bulaç, 2004, s. 50).

2.2. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İSLAMCILIK AKIMI

Osmanlı imparatorluğu 1774 Küçük Kaynarca anlaşmasıyla Batı karşısında yenilgisini resmen kabul ederken bu tarihten sonra da İslam toprakları kısa sürede Batı’nın yayılmacılığına maruz kalmıştı. 1780’de Napolyon Mısır’ı işgal etti, 1830’da Fransızlar Cezayir’e girdi, 18. yüzyılda Hint kıtasına giren İngilizler Moğol Müslümanlarının bulunduğu Bengal bölgesini işgal ettiler, 1881’de Fransızlar Kuzey Afrika’dan Tunus’u işgal etti ve 1882’de İngilizler yeniden Mısır’ı ve Süveyş kanalını işgal etti. İslam ülkeleri, 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ciddi ölçüde sömürgeleşmiş, Müslümanlar Batı yayılmacılığı karşısında askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda önemli ölçüde güç kaybetmişlerdi. Sömürgecilik ve emperyalizmin Müslümanlar üzerinde egemenlik kurması, Müslüman halkın çok farklı birtakım düşünce biçimleri ile karşılaşmasına neden oldu. 1789 Fransız İhtilali’nden sonra Avrupa’da ortaya çıkan ve yayılan milliyetçilik, eşitlik, özgürlük, bağımsızlık, akılcılık gibi referanslar ve sanayi devriminden sonra hızla kabul gören ulus-devlet modeli ve bilimcilik gibi anlayışlar İslam ülkelerindeki toplumları da etkilemeye başladı. Ancak o dönemdeki mevcut İslami anlayışla uyuşamayacak olan bu yeni değerler, Müslüman toplumlarda bir kimlik bunalımına yol açtı. İslam ülkelerinde ve özellikle Osmanlı Devleti’nde yaşayan farklı etnik ve dini gruplar milliyetçilik, bağımsızlık, ulus-devlet gibi anlayışlardan ilham alarak ayrılıkçı hareketlere yönelirken içinde bulundukları merkezi siyasal

sisteme karşı da yeni bir tehdit ve tehlike unsuru haline dönüşmeye başlamışlardı. Avrupa devletlerinin de kışkırtmalarıyla başta Slavlar olmak üzere özellikle Osmanlı devleti sınırları içinde yer alan farklı etnik ve dini gruplar ayrılıkçı ve bağımsızlık taleplerini dile getirmeye ve bu konuda örgütlenmeye başladılar. İslamcılık, işte bu sömürgeci ve ayrılıkçı anlayış biçimine, emperyalizme ve bizatihi işgale karşı direniş sürecinde oluşmaya başladı. “İslamcılık, 19. yy.’da İslam coğrafyasında ortaya çıkan, Batı’nın sömürgesi haline gelen Müslüman devletleri bağımsızlığa kavuşturmak amacıyla geliştirilmiş bir siyasal kurtuluş ideolojisi, bir siyasal proje” (Kurtoğlu, 2004, s.201) olup 19. yy.da Batı sömürgeciliğinin İslam ülkelerinin sosyal, siyasal ve kültürel yapılarında oluşturduğu çözülme karşısında gösterilen bir mücadeledir. Söz konusu mücadele kimliğinin ve kurtuluş projesinin ‘din eksenli’ olmasının sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

- a) İslam ülkesinin gerilemesinin temel sebebi olarak ‘dinden sapma’ görülmüştür. Bu nedenle yeniden eski güce kavuşma ancak dine yönelme ile mümkündür.
- b) Müslüman bilinçte din sadece yapıcı değil aynı zamanda kurtarıcı bir niteliğe sahipti. Bu sebeple İslam dünyasının kurtuluşu için tek ilaç ‘din’di.
- c) Müslüman bilinçte din toplumsal ve düşünsel yapının temel karakterini oluşturmaktaydı. Dolayısıyla yeniden yapılanma ‘din’den bağımsız olamazdı.
- d) Müslüman bilinçte İslam ülkelerinin Batı karşısında geri kalması İslamiyet’in Hristiyanlık karşısında gerilemesi olarak görülüyordu. Esasen İslamiyet en son ve en güçlü dindi ve modernleşme karşısında yenilen din değil, Müslümanların o zaman sahip oldukları dini düşünce biçimiydi.
- e) Özellikle Osmanlı, Hilafet sistemini elinde bulundurmakla kendisini ‘din’in temsilcisi olarak görüyordu.
- f) Milliyetçilik, ulusçuluk gibi unsurlar henüz siyasal mücadele kimliği haline dönüşmemişti. Bu dönemde Müslüman bilinçte tek mücadele kimliği ‘din’di.

Büyük ölçüde sömürgeleşen Müslüman Arap toplumlarında İslamcılığın temel amacı dayanışma ve cihat ruhu içinde emperyalizme ve Batı tasallutuna karşı direniş sağlamak, Batı’nın kültürel işgaline karşı Müslüman bilinci korumaktı. Müslüman Arap toplumlarında İslamcı ideolojinin öncülüğünü büyük oranda ulema ve tarikat

yöneticileri yapmaktaydı. İslamcılar ulema ve tarikat yöneticileri liderliğinde oluşturdukları kabile koalisyonları ile sömürgecilere karşı mücadele etseler de netice olarak başarısızlığa uğramaktan kurtulamadılar. Çünkü dayanışma ve direniş İslamcıların öncülüğünde ve İslamcılık bağlamında sağlansa da direnişin amacında yerel unsurlar ağır basmaktaydı ve birbirleriyle uyuşmayan bu yerel unsurlar Müslümanların dayanışma sağlamalarına imkan vermemekteydi. Bu nedenle Arap toplumlarında mücadele kimliği özellikle I. Dünya savaşı sonrası dinsel karakterlerini kaybedip, milliyetçi karaktere dönüşürken İslamcılık da uzun bir süre sessizliğe bürünecekti.

Türköne'ye göre bu dönemde Müslüman Arap toplumlarında görülen İslamcılık anti-emperyalizmle özdeşleşerek negatif anlamda birleştirici bir işlev görmekteydi. Negatif anlamda birleştiriciydi, çünkü büyük ölçüde sömürgeleşen Müslüman toplumlar, üzerlerinde tahakküm kuran gücü, Hristiyan tahakkümü olarak algılamışlardı (Türköne, 1991, s.32-33).

Hilafet aracılığıyla tüm İslam dünyası üzerinde söz sahibi olan Osmanlı devletinin bürokratları ve aydınları da Batı'nın sömürgeci gücüne ve anlayışlarına karşı koymanın yollarını aradılar. “Tek farkla ki Osmanlı devletinde bu arayışın amacı çöküş içinde olan Osmanlı Devletini Batı'ya karşı güçlendirmek, muhafaza etmektir” (Kurtuluş, 2004, s.201). 19. yy. sonlarında Osmanlı devleti askeri yenilgiler karşısında ciddi bir çöküş sürecine girmişti. Osmanlı devleti belirgin bir şekilde askeri, siyasi ve iktisadi güç kaybederken, askeri yenilgi ve toprak kayıplarına bağlı olarak ekonomik alanda da gerileme başlamıştı. Batı'nın her türlü yayılmacı politikaları sonucu bağımsızlık, eşitlik, milliyetçilik ve ulus-devlet anlayışlarından etkilenen azınlıklar bir taraftan bağımsızlık için örgütlenirken diğer taraftan da Osmanlı devletinden çeşitli siyasal haklar istemekte ve bu konuda Batı ülkelerini de arkalarına alarak baskı oluşturmaktaydılar. Osmanlı siyasileri devletin birliğini korumak, devleti yıkılmaktan kurtarmak için çeşitli politikalar uygularken Osmanlı aydınları da bu konuda fikri arayışlara girdi. İşte Osmanlı aydınları arasındaki bu arayış ‘İttihad-ı Anasır’ (Osmanlılık), ‘İttihad-ı İslam’ (İslamcılık) ve ‘Türkçülük’ olmak üzere üç siyaset tarzını ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı devletinin yıkılmasını önlemek, imparatorluğu eski gücüne kavuşturabilmek için Ali ve Fuat Paşalar tarafından ortaya konulan ilk alternatif Osmanlıcılık oldu. İttihad-ı Anasır ya da İttihad-ı Osmani olarak da ifade edilen Osmanlıcılık, Müslüman ve gayr-i Müslim bütün tebayı, bütün etnik ve dini grupları Osmanlıcılık ruhu içinde birleştirme ve neticede Osmanlı devletini siyaseten birleştirme ve böylece yıkılmaktan kurtarma politikasıydı. Ancak “bu düşünce daha ziyade akla, mantığa ve sağduyuya dayalı olup, bürokratik veya seçkin kökeninden kurtulup halka mal olamamıştır” (Akşin, 2004, s.115). Pratikte uygulanamayan Osmanlıcılık düşüncesi özellikle Batı ülkelerinin izlediği Panslavizm gibi politikalar neticesinde kısa sürede zaafa uğradı. Aynı dönemde “Panslavizm nedeniyle Müslüman-Hristiyan ilişkilerinin bozulması, Müslüman Arap topraklarının Hristiyan Batı sömürgesine uğraması ve Osmanlı devletinin kuruluşu için uygulanan modernleşme politikasında Batıcılığa yani Batı’yu taklide gidilmesi ‘İttihad-i İslam’ düşüncesinin ortaya çıkmasına neden oldu” (Kara, 1986, s.XXVII-XXVIII).

İslamcılığın siyasal bir ideoloji olarak ne zaman ortaya çıktığı konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Kara, bir siyasi ideoloji olarak İslamcılık hareketinin mayalanma dönemini Yeni Osmanlılara kadar götürürken, II. Meşrutiyet dönemine de vurgu yapmaktadır. Kara’ya göre, Namık Kemal, Ali Suavi gibi Yeni Osmanlı düşünürlerinin kendilerini ve farklılıklarını ortaya koyma imkanları II. Meşrutiyet’in ilanından sonra olmuştur (Kara, 1994, s.22). Tunaya, İslamcılığı ayrımlanabilir bir akım olarak Cemalettin Afgani öncülüğünce 1908’den sonra ortaya çıktığını belirtir. (Tunaya, 1962’den aktaran Mardin, 1998, s.26). Mardin’e göre İslamcılık 19. yüzyılda II. Abdulhamit tarafından desteklense de ayrımlanabilir bir akım olarak 1908 yılından sonra Cemalettin Afgani’nin etkisinde kalan Muhammed Abduh’un öncülüğünde ve girişimleriyle başlamıştır (Mardin, 1998, s.11-34). Türköne, İslamcılığın başlangıcı olarak I. Meşrutiyet’in verilmesini bir tarihlendirme hatası olarak belirtirken İslamcı düşüncenin 1867-1873 tarihleri arasında siyasi bir ideoloji olarak yer aldığını ve bu düşüncenin öncülüğünün Cemalettin Afgani değil Namık Kemal, Ali Suavi ve Esad Efendi olduğunu belirtir (Türköne, 1991, s.32-33). Bulaç ise İslamcılığın 1856 Islahat Fermanı ile birlikte aleyhteki konjonktüre karşı bir tepki hareketi olarak ortaya çıktığını

belirtirken Tanzimat Fermanını başlangıç olarak almamasının sebebini şöyle izah etmektedir:

Tanzimat fermanı ile Islahat Fermanı arasında 17 sene var. Bu zaman zarfında sarayın hangi niyet ve düşüncelerle köklü reformlarla “yeni bir düzenlemeye gitmek” istediği anlaşılmış ve bunun İslam ve devletin idari geleneklerinden köklü bir kopuş olduğu anlaşıncaya buna bir tepki geliştirilmiştir. İlk İslamcı nesil Namık Kemal, Ali Suavi ve Ziya Paşa vd. Batılı reform paketlerinin hem içerik hem form olarak Batı’dan hiçbir değişiklik yapmadan kopya edilmesine bir tepki olarak İslamcı söylemi geliştirmişlerdir ki, yaptıkları şey salt bir tepki değil, bunun yanında kendi kavramsal çerçeveleri içinde inşa edilmiş bulunan öneri paketler dizisidir (Bulaç, 2004, s.52-53).

Osmanlıcı anlayışta Müslim ve gayri Müslim her türlü etnik grup eşit olarak kabul edilirken İslamcılık düşüncesinde Müslüman unsur öne çıktı ve gayr-i Müslim unsur dışlandı. İslamcılık, Abdülaziz döneminde kullanılmaya başlanıp, II. Abdulhamit döneminde politik olarak benimsendi. II. Abdulhamit’ten sonra da bağımsız bir fikir hareketi olarak varlığını sürdüren Meşrutiyet dönemi İslamcılığının temel tezleri şunlardı:

- 1- İslam’ın temel ilkelerine dönmek gerekir.
- 2- İslam’ın temel ilkelerine ulaşmak için bu dinin iki temel kaynağı olan Kur’an ve Sünnet’e dönüş yapmak gerekir.
- 3- İctihat kapısı açılmalı, karşı karşıya gelinen konular ve sorunlara ictihad yoluyla doğru ve gerçek çözümler bulunmalıdır.
- 4- Kur’an bütün zamanlar için konulmuş değişmez anayasadır.
- 5- Kur’an toplum ve siyaset prensiplerinin ilkesi olarak devamlı şekilde iki alanda ortaya çıkacak örgütlenme sorunlarına cevap veren kaynaktır.
- 6- Siyasette meşveret yani danışma içinde siyaset yapma esastır.
- 7- Padişahlar yeryüzünde adaleti sağlamakla görevlidir.
- 8- Hükümdarlara körü körüne itaat şeklinde bir prensip yoktur.
- 9- Padişah yeryüzünde adaleti sağlamazsa huruc ya da ihtilal-i devrim bütün Müslümanlar üzerine vacip olur.
- 10- Bütün Müslümanlar kardeşir. Müslümanlar karşılıklı bağımsızlık ve dayanışma bağı içinde bütünleşir.

- 11- İslam'ın kurması gereken siyasal birim bütün Müslümanların oluşturacağı bir devlet olmalıdır.
- 12- Parlamento gerçeklerin araştırıldığı dayanışma organıdır. Söz konusu danışmanlar ise din konusunda bilgili olmalıdırlar.
- 13- Batı sadece teknik ve bilim olarak üstün durumdadır. Bu sebeple Müslümanlar Batının sadece bilim ve tekniğini almalı kendi manevi ve kültürel değerlerine sahip çıkmalıdırlar.
- 14- Kanun-i esasi gibi Müslüman ülkede yapılmış bir anayasanın da üstünde bir şeriat olduğunu unutmamak gerekir. 1876 Osmanlı Kanun-i Esasisi, İslami öğeleri tatbik mevkine koyma düşüncesi ile yazılmış bir anayasa değildir. Bu açıdan eksik ve sakattır.
- 15- Osmanlı Devleti'nin çokuluslu yapısını korumalı, imkan gördüğü oranda da İslam birliği kurulmaya çalışılmalıdır. Osmanlı devletinin devamını sağlamak için milliyetçilik mümkündür. Ancak Türkçülük İslam birliğinin kurulmasına engeldir (bkz. Mardin, 1998, s.11-34; Kara, 1994).

İslamcılık, II. Abdülhamit döneminde iç ve dış politikada etkili bir araç durumuna getirilmeye çalışıldı. Bu bağlamda iç politikada Araplara yakınlık gösterilip, halifelik üstün bir değer durumuna getirilmeye çalışılırken dış politikada da Arap vilayetlerine önem verildi, mülki amirlerin maaşları artırıldı, hacca önem verildi, Hicaz demiryolu projesi uygulanmaya kondu. Temel dini kitaplar basılıp İslam ülkelerine ücretsiz dağıtıldı. Din eğitime önem verildi. İslam dünyasının alimleri İstanbul'a davet edildi, hilafet sisteminin etkinliğini sağlamak amacıyla padişah, sultan unvanlarından ziyade 'emirul-mü'minin' unvanı kullanılmaya başlandı ve halifelik dünya Müslüman birliğini kurmak için temel kabul edildi (Duman, 1999, s.18-19). Ancak Arnavutluk isyanı sırasında Arnavut Müslümanlarının isyana destek vermesi, Trablusgarp ve Balkanlarda Müslümanların da Osmanlı karşısında yer almaları, Arap İslam dünyasında milliyetçilik düşüncesinin hızla yayılması sonucu İttihad-ı İslam düşüncesi pratikte uygulanması imkansız hale dönüşmeye başlamıştı. 1912 Balkan savaşlarının bitiminden sonra İslamcılık politikasından büyük ölçüde vazgeçen İttihat ve Terakki hükümeti Osmanlı devletinin yıkılmasını engellemek için farklı bir çare olarak Türkçülüğe yöneldi (Duman, 1999, s.12).

Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi bir kurtuluş ideolojisi olan Türkçülük akımının hareket noktası, Batı’da hızla gelişen ve İslam dünyasında düşünce hayatını bir ölçüde etkileyen milliyetçilik ve ulus-devlet düşüncesi teşkil etmişti. Bu akım, Osmanlı içinde hâkim unsur olan Türklerin kendi kültürel ve medeni yapıları içinde yeni bir ulus devlete gidilmesini savunmaktaydı. İslam düşüncesiyle de düşünce birliği içine giren Türkçülük akımı, bu minval üzere milli mücadele ruhu içinde Anadolu’nun Yunanlılardan kurtulması için önemli bir mücadele kimliği olmuştur.

2.3. TEK PARTİ DÖNEMİNDE İSLAMCILIK

Türkiye’de Cumhuriyet yeni bir devlet olduğu kadar yeni bir toplumsallığın da adıydı. Devlet ‘milli’ olarak örgütlenirken toplum da ‘millet’ ve ‘yurttaş’ olarak örgütlenmeliydi. Bu amaçla yapılacak ilk iş, bir taraftan devleti ve toplumu dönüştürecek projeler geliştirmek bir yandan da yeni devlet ve toplum yapılanmasına karşı koyacak, tehdit ve alternatif oluşturacak dini unsurları ortadan kaldırmaktı. “Türkiye Cumhuriyeti’ nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, 1923 ile ölüm yılı olan 1938 arasında, sadece Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetim kurumlarını değil, devletin meşruluğunun İslamiyete bağlılığa dayandığı düşüncesini de ortadan kaldırmıştır. Cumhuriyetin patlementosu Büyük Millet Meclisi’nda Meclis başkanlığı kürsüsünün üzerinde yazılı olduğu gibi, “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” (dolayısıyla Allah’ın değil)” (Özbudun ve Hale, 2010, s.21). Bu amaçla yeni projeler geliştirildi ve yeni uygulamalara gidildi. İrem’in de belirttiği gibi “yeni olanı koruyacak yeni siyaset tarzı” (İrem, 2004, s.105) ortaya konmaya çalışıldı. Bu siyasetin dayandığı temel değerler inkılapçılık, devletçilik, modernleşme, milliyetçilik, lâiklik, batıcılık, ilerlemecilik ve kendisini dinle ve gelenekle anlamlandıran her türlü konuma karşı olmaktı. “Kemalist Cumhuriyet projesi devlete sadık ve bu sadakatini yerleşik kültürel bağlardan değil, cumhuriyet ve onun ulusal değerlerinden alan bir politik toplum inşa etmekte kararlıydı” (Öğün, 2004, s.539). Bu amaçla uygulanan ilk proje Mart 1924’te Hilafetin ortadan kaldırılması oldu. “Halifelik, sembolik göstereniyle, Müslümanların ulusallaşmasını engelleyen ve sınırlar ötesi varlığını vurgulayan bir kurumdur. Bu

yüzden Kemalistlerin kurguladığı biçimiyle ulusçuluğun İslam'ın yerini tam olarak alabilmesi ve doldurabilmesi için başka bir aidiyet ufkunu çağrıştıran halifelik kaldırıldı. Halifeliğin kaldırılması ve onu izleyen bir dizi milliyetçi ve lâik reformlar Türkiye Cumhuriyeti'nin İslam'la ve Müslüman dünyayla ilişkisini kesmesine yol açtı" (Ete, 2003, s.48). Halifeliğin kaldırıldığı gün Tevhid-i Tedrisat kanunu da çıkartıldı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bir taraftan sistem karşıtı düşünceler kontrol altına alınmaya çalışılırken diğer yandan sistemin devamını sağlayacak anlayış ve düşüncelerin yayılması ve kabulünde büyük bir ivme kazanılmış oldu. Bu politikayla cumhuriyet sistemi ve düşüncesinin devamı garanti altına alınmış olacaktı. Nisan 1924'te Şer'i mahkemeler kaldırıldı. "1928'de Latin alfabesi kabul edildi ve İslam'ın devlet dini olduğu ifadesinin kaldırılmasıyla İslam'ın tüm kurumsallığı ortadan kaldırıldı" (Ete, 2003, s.49). Şeyh Sait olayını kışkırttığı gerekçesiyle İslami içerikteki gazetelerin tümü 1925'te kapatıldı.

Bir taraftan bu tür uygulamalar yapılırken bir taraftan da yasal düzenlemelerle yeni rejim güvence altına alındı. "Yürürlükteki anayasanın değiştirilemez 2. Maddesi, "Türkiye Cumhuriyeti demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir" demektedir, 24. Maddesi de, "kimse devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırmak veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfüz sağlamak amacıyla her ne suretle olursa olsun dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz" hükmünü içermektedir" (Özbudun ve Hale, 2010, s.21).

Ancak devlet, siyasal ve kamusal alanda İslam'a yapılan referansları kademeli olarak ayıklarken Sünni İslam'la olan bağına da bütünüyle kopartmamıştı. Halkın dini kültürünü Cumhuriyet ideolojisi çerçevesinde yeniden inşa etmek ve cumhuriyet değerlerine uyumlu yeni bir biçime kavuşturmak için bir ölçüde Meşrutiyet dönemi İslam'da yenileşme (*İslam-ı tecdid*) politikasının devamı olarak dini alanda reformist hareketlere devam edildi. Bu amaçla İslam yeniden tanımlanırken din merkeze taşındı ve dini hükümler yeniden yorumlandı. 1924'te, Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kuruldu. "Gerçekte cumhuriyet, sünnî İslamı ortadan kaldırmaya değil, onu denetim altında tutmaya çalışmıştır. Bu denetim mekanizmasının anlamı, devletin lâik

dayanaklar ne olursa olsun, ABD gibi diğer lâik cumhuriyetlerde olduğu üzere örgütlenmiş dini kendi haline bırakmakla yetinemeyeceği; aksine, çatışma pahasına da olsa, onunla sürekli bir karşılıklı ilişki içinde olması gerektiğidir” (Özbudun ve Hale, 2010, s.21). Yine bu politikaların devamı olarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun din görevlisi eğitimini düzenleyen 4. maddesi ile imamlık ve hatiplik gibi dini hizmetlerin görülebilmesi için ayrı okullar açılmasını öngörüyordu. Kanunda öngörülen bu okullar, 1924 yılında İmam Hatip Mektepleri adı altında 29 merkezde açıldı. Bunlara ilaveten 1924’te İlahiyat Fakültesi kuruldu. “İlahiyat fakültesinin kurulması fikri modern Türk üniversitesi içinde İslami ilimlerin modern ilim zihniyeti ile okutulması ihtiyacından doğmuştur” (Kostaş, e.t. 25.06.2011). Yine aynı amaçla Elmalılı A. Hamdi Yazır’a ‘Hak Dini Kur’an Dili’, Ahmet Naim ve Kamil Miras’a ‘Tecdid-i Sarih Terceme ve Şerhi’ hazırlattırıldı. Kur’an çevirilerine hız verildi.

1930’lara gelindiğinde Menemen olayının da etkisiyle o döneme kadar uygulanan “devlet İslamı” politikalarından vazgeçildi. Devletin ortaya koyduğu dini anlam siyasal ve kamusal alandan tümüyle ayıklanmaya başlandı. Bu bağlamda; 1931’de, İbtida-i Daru’l-Muallimîn ve İbtida-i Daru’l-Muallimatlar’ın programlarındaki din dersleri programdan çıkarıldı. 3 Şubat 1932’de, Tekbir, Ezan ve Kamet Türkçe tercümeleriyle okunmaya başlandı. Ezân, Tekbir ve Salavât-ı Şerîfeleri bu yeni şekillerine göre okumayanlar için Türk Ceza kanununun 526. maddesi gereği ceza öngörüldü. 1932’de, Kütahya ve İstanbul İmam ve Hatip Mektepleri son mezunlarını vererek fiilen kapanmış oldular. 8 Mart 1933’te, vaiz ve dersiam sınıfındaki kadrolarda boşalma oldukça yerlerine yeni atama yapılmamasını öngören 2171 sayılı “Vaiz ve Dersiam Maaşları Hakkında Kanun” kabul edildi. 1933’de, 2252 sayılı kanunla “Darulfünun” kaldırıldı ve yerine İstanbul Üniversitesi’nin kurulması kararlaştırıldı. 1933’te, 1924’de açılan Darulfünun İlâhiyat Fakültesi kapatıldı. Yerine İslâmî Tetkikler Enstitüsü kuruldu. Fakat kısa sürede bu kurum da kapatıldı. Bunun yerine Edebiyat Fakültesi programına İslâm Dini ve Felsefesi adlı okunması mecburi olmayan bir ders konuldu (Sevim, t.y., s. 64-71).

Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın şu sözleri mevcut durumu tam olarak yansıtmaktaydı:

Lâiklikten maksadımız dinin memleket işlerinde müessir olmamasını temin etmektir. Bizce lâikliğin çerçevesi ve hududu budur. Biz diyoruz ki, dinler vicdanlarda ve mabetlerde kalsın, maddi hayat ve dünya işlerine karışmasın. Karıştırmıyoruz ve karıştırmayacağız (Subaşı, 2004, s.220).

Şükrü Kaya'nın da ifadelerinde görüldüğü gibi Cumhuriyetçi ideolojiye göre din bireysel ve vicdani bir kategoriydi ve sosyal ve siyasal hayattan tamamen çıkartılmalıydı. Bu döneminde kendi kabuklarına çekilmek zorunda kalan İslamcılar, Sait Nursi ve Süleyman Hilmi Tunahan gibi dini liderler öncülüğünce kapalı gruplar halinde düşüncelerini korumaya çalıştılar. Ancak sindirilme, siyasal ve sosyal alandan dışlanma, korkutulma gibi politikalara maruz kalan İslamcılar ciddi bir değer bunalımı yaşarken, düşünsel olarak da değişmeye bir anlamda sistemin istediği biçimde dönüşmeye başladılar.

Bu bağlamda pek çok İslamcı düşünürün, kendi konumunu artık yeni koşulları dikkate alarak belirlemeye çalıştığı, bu çerçevede soruşturma kovuşturma süreci yaşayanların da ilgi alanlarını farklı alanlara kaydardıkları görülmektedir. Dinin kontrol gücünü zayıflatarak lâikliğin gücünün pekiştirildiği bu siyaset içinde İslamcılar da yayınlarında mevcut sınırlamalara dikkat etmişler, hatta yeni durumu özellikle doğru okumaya özen göstermişlerdir (Subaşı, 2004, s.221).

2.4. ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE 1950'LER

“Türkiye, Marshall Planı'nın kabul edilmesiyle birlikte, demokratikleşme yani “Amerikalılaşma” sürecine girmiştir ve çok partili hayata geçişin sinyalini bu yıllarda vermiştir” (Teazis, 2010, s.44). Gerek Marshall Planı'nın etkisiyle gerekse çok partili hayata geçişle birlikte sistemin getirdiği rekabetçi tutum nedeniyle hem iktidardaki parti olan CHP'de hem de muhalefetteki siyasal örgütlerde dinsel bir yönelim başlamıştı. “Bu dönemde din partiler arasında en geçerli oy avlama aracı haline dönüştü” (Duman, 1999, s.36). CHP'nin İslamcı muhalefet üzerindeki baskıları bir ölçüde kalkarken, bizzat parti yönetimi tarafından dini konularda çeşitli düzenleme ve uygulamalara gidildi. Bu bağlamda; 15-21 Şubat 1943'te, 2. Maarif Şûrâsı toplandı. Bu toplantıda “Okullarda ahlâk eğitiminin geliştirilmesi” ve “ilkokullarda bu ilkelerin gerçekleştirilmesini sağlayacak tedbirlerin düşünülerek programa alınması” konusuna yer verildi. 19 Şubat 1948'de, TBMM, İlkokulların 4. ve 5. sınıflarına program dışı ve

isteğe bağı okutulmak üzere Din Bilgisi dersleri konulması kararı alındı. 1948’de, Maarif Vekilliği Milli Talim ve Terbiye Heyeti’nin 247 sayılı kararı ile 10 haftalık İmam ve Hatip Yetiştirme Kursları açıldı. 15 Şubat 1949’da, öğrenci velilerinin veya anne babaların yazılı müracaatı şartıyla ders saatleri dışında ve sınıf geçmeyi etkilemeyecek şekilde İlkokulların 4. ve 5. sınıflarına konulan haftada 2 saatlik isteğe bağı Din Bilgisi dersleri okutulmaya başlandı. 9 Mayıs 1949’da, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin açılması TBMM’ce kabul edildi. 1949 yılında, 10 ilde 10 ay süreli İmam-Hatip kursları açıldı. 4 Mart 1950’de 19 türbenin tekrar açılma kararı TBMM’de kabul edildi. 23 Mart 1950’de, 5634 sayılı “Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki 2800 Sayılı Kanunda Bazı Değişiklikler Yapılmasına Dair 3665 Sayılı Kanuna Ek Kanun” kabul edildi. Bu kanunla birlikte; Teşkilatın adı “Diyanet İşleri Başkanlığı” şeklinde değiştirildi. Camilerin ve cami görevlilerinin idaresi Diyanet’e iade edildi. Bütün vaizler maaşlı kadrolara geçirildi. Gezici vaizlik kadroları ihdas edildi (Sevim, t.y., s.64-71). CHP’nin liderliğine ve başbakanlığa ise II. Meşrutiyet döneminde İslamcı olarak tanınan Şemsettin Günaltay getirildi. “Şemsettin Günaltay, Türkiye’nin Marshall Planı’yla hem demokratik, hem iktisadi yönden kalkınacağını T.B.M.M’ndeki konuşmasında önemle vurgulamıştı. Çok partili dönemde Demokrat Parti çatısı altında sesini duyurmaya başlayan İslami kesimler Marshall Planı’nın ardından varlıklarını daha da pekiştirdiler” (Teazis, 2010, s.46).

Teazis’in de belirttiği gibi hükümetin dine ılımlı yaklaşımı dini söyleme sahip partilerin kurulmasına neden oldu. Bunlar arasında Milli Kalkınma Partisi, Sosyal Adalet Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Arıtma Koruma Partisi, İslam Koruma Partisi, Türk Muhafazakâr Partisi (Mardin, 1998, s.132) ve Millet Partisi vardı. Bu partilerden Millet Partisi ‘Sebilürreşat’ gibi İslamcı yayınlarda öne çıkan ve 1950 seçimlerinde İslamcı muhalefetin desteklediği parti olmuştu. Ancak diğer partilerle birlikte MP de 1950 seçimlerinde ve daha sonra seçmen desteğine sahip olamadığı için dağılmak zorunda kaldı.

1950 seçimleri Demokrat Partinin başarısı ve iktidarı ile sonuçlandı. 1946’da Celal Bayar’ın başkanlığında kurulan DP, muhalefet döneminde diğer partiler gibi oy sağlamak amacıyla dini bir yönelim sergilese de aynı zamanda lâikliğe bağlılığını ve

İslamcı siyasete ödün verilmeyeceğini her fırsatta vurgulamıştır. Bu nedenle muhalefet döneminde DP'ye sert tepkiler gösteren İslamcı kesim, MP'nin seçimlerde başarılı olmaması ve DP'nin iktidara gelmesinden hemen sonra Başbakan Menderes'in 'mille mal olmuş ve olmamış devrimler' ayrımı yapması ve 'din ve vicdan hürriyetinin icaplarına dikkat edeceğiz' şeklinde konuşması üzerine DP'ye olumlu bakmaya başladılar (Duman, 1999, s.37). CHP'nin merkezîyetçi yapısına karşı çevreyi temsil eden DP, siyasal olarak değil, sadece gelenek ve kültürel öge olarak dinin yaşanmasına sıcak bakmaktaydı. Bu bağlamda DP döneminde dini yaşam biçimini düzenleyen çeşitli uygulamalara gidildi. Şöyle ki; 14 Haziran 1950'de, Türk Ceza Kanunu'nun Arapça ezan, kaamet, tekbir ve salavat-ı şerife okuma yasağı getiren ve okuyanları cezalandıran 526. maddesi vicdan hürriyetine aykırı bulunarak değiştirildi. 16 Haziran 1950'de, Arapça ezan okuma yasağını kaldıran 5665 sayılı kanun TBMM'nde kabul edildi. 5 Temmuz 1950'de, devlet radyolarında ilk kez Kur'an-ı Kerim yayını yapıldı. 7 Ekim 1950'de, İlkokul öğretmenlerine din derslerini verme mecburiyeti getirildi. 4 Kasım 1950'de, İlkokulların 4. ve 5. sınıflarında program dışı okutulan Din Dersleri programa dâhil edilmesi Bakanlar Kurulunca kabul edildi. 7 Kasım 1950'de 4 Kasım 1940 tarihli Bakanlar Kurulu kararı valiliklere gönderilen bir genelge ile uygulamaya kondu. Böylece, Din derslerini almak istemeyenler, velilerinin veya anne babalarının yazılı müracaatı ile durumu okula bildirmeleri gerektiği ve bunların imtihanlardan muaf tutulacağı bildirildi. 18 Aralık 1950'de, Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, İmam-Hatip Okulları'nın açılmasında önemli rolü olan ve dini hayatta o dönemde yaşanan sıkıntıları ve çözüm önerilerini içeren, "Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler Hakkında Bir Rapor" başlıklı çalışmasını yayınladı. 13 Ekim 1951'de, Müdürler Komisyonu, "İmam-Hatip Okulları" açılması kararını aldı. 17 Ekim 1951'de, ilk İmam-Hatip Okulları (ilkokul sonrası 4 yıllık olarak) yedi ilde (Ankara, Adana, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Maraş'ta) açıldı. 25 Kasım 1951'de, 173 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu Kararı ile köylere öğretmen yetiştiren Köy Enstitüleri'nin 3. ve 4. sınıflarına haftada birer saat din dersi konuldu. 5-14 Şubat 1953'te, 5. Milli Eğitim Şurası toplandı. Bu şurada din dersi için not takdiri lüzumlu görüldü ve din dersinin ehil öğretmenler tarafından verilmesi gerektiği ifade edildi. 16 Mart 1953'te, ilk kez Ankara Radyosunda "Din ve Ahlâk Saati" programı yapıldı. 1953'te, öğretmen okullarının 9. ve 10. (Lise 1. ve 2.) sınıflarına haftada 1 saat mecburi

Din Dersleri konuldu. 1954'te, 4 yıl olarak tasarlanan İmam-Hatip Okulları'na 3 yıllık lise kısımları ilave edilerek öğretim süresi 7 yıla çıkarıldı. 4 Şubat 1954'de, 6234 sayılı kanunla Köy Enstitüleri ile Öğretmen Okulları İlköğretmen okulları adıyla birleştirildi. 1955'te ilk defa açılan İmam-Hatip Okulları'nın üç yıllık ikinci kısımları öğretime başladı. 7 Kasım 1956'da, Ortaokulların 1. ve 2. sınıflarına haftada bir saat isteğe bağlı Din Dersleri konuldu. 1956'da, Diyanet İşleri Başkanlığı ilk süreli yayın faaliyetine "Reislik Mecmuası" adlı bir dergi ile başladı. 1958'de, İmam-Hatip Okulları ilk mezunlarını verdiler. 1958'de, ilk defa açıldıklarında Özel Okullar Müdürlüğü'ne bağlı olan İmam Hatip Okulları bu yılda Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlandılar. 10 Haziran 1959'da, Yüksek İslâm Enstitüsü adıyla yeni bir dinî yüksek öğretim kurumu açılması kararlaştırıldı. İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nün açılmasına ilişkin 7344 sayılı kanun kabul edildi. 19 Kasım 1959'da, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü açıldı. 20 Nisan 1960'da, Diyanet İşleri Başkanlığı ilk kez bir Kur'an-ı Kerim basımı gerçekleştirdi (Sevim, t.y. 64-71).

Dinin geleneksel ve kültürel devamlılığını sağlayan bu tür uygulamaların dışında, muhalefet döneminde olduğu gibi iktidar olduğu dönemde de, DP İslam'ın siyasal görünümüne ve temsiline karşı ödün vermeme kanusunda kararlıydı. Bu amaçla 25 Temmuz 1951'de Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkartıldı. 1951'de Atatürk heykellerine saldırıları önlemek için 'Üniversite Talebe Birliği' kuruldu. Atatürk büstlerine saldırıya geçen Ticaniler'e ağır cezalar verildi. Ticaniler'in liderliğini yapan Kemal Pilavoğlu tutuklandı. 3 Temmuz 1952'de İslam Demokrat Parti kapatıldı. 23 Ocak 1953'te Milliyetçiler Cemiyeti kapatıldı. Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın Malatya'da Hüseyin Üzmez tarafından suikasta uğraması üzerine 23 Temmuz 1953'te 'Din ve Vicdan Hürriyeti Kanunu' çıkartıldı. Bireysel İslamcı tutumlarıyla parti içinde İslamcı söyleme yeşil ışık yakan Fehmi Ustaoglu partiden ihraç edildi (Duman, 1999, s.41-42; Ete, 2003, s.51).

İslam'ın siyasal görünümüne izin vermemede kararlı bir duruşa sahip olan DP, İslamcı muhalefetin radikal söylemlerini hiçbir zaman uygulamaya geçirilmese de parti içinde her zaman İslamcı muhalefete kendilerini ifade etme, taleplerini dile getirme imkânı verildi. Bu uygulamalarla İslami hareket, DP döneminde sisteme ve sistemin

ideolojisine entegre olmaya başladı. Devletin kutsallığı anlayışı İslami kesimde yeniden belirginleşmeye başladı. Diğer taraftan “Marshall Planı, İslami Hareketin “demokrasi” şemsiyesi altında güçlenmesine neden oldu... Bu çerçevede demokratlık kavramı, muhafazakârlığa ve İslamcılığa eklenmiş veya Türk sağ siyasetiyle entegre olmuştur” (Teazis, 2010, s.46).

DP, 1957 seçim kampanyası sırasında Nurcularla seçim ittifakına girdi. “Ne var ki, 1960 Askeri darbesi bu ittifaka son verdi. Askeri siyasete müdahale etmeye iten sebeplerden biri; Nurcuların önderi Bediüzzaman Sait Nursi gibi bazı Müslümanların Türkiye’yi teokratik rejime geri götürme için çalıştıklarına inanmalarıydı. Türkiye Cumhuriyeti’nin lâiklik politikalarının yok edilmekte olduğuna inanan generaller bunu önlemeleri gerektiğini düşünmüşlerdir” (Mardin, 1998, s.124). “Milli Birlik Komitesi’nin direktiflerine egemen olan ‘ana fikre’ göre de ihtilal, Atatürk inkılaplarına müstenit tarafsız ve faziletli bir idare kurmak için yapılmıştı” (T.C.M.B.K. Direktif ve Temel Görüşleri, aktaran Duman, 1999, s.52).

27 Mayıs 1960’ta askeri bir darbe olmasına rağmen, 1960’larda İslamcı düşünce önemli gelişmeler göstermiştir. Bu dönemde İslamcılığın gelişmesine etki eden en önemli iki faktör 1961 Anayasası ve komünizmle mücadeledir. 27 Mayıs yönetiminin hazırladığı 1961 anayasası DP döneminde uyanan İslami hareketi yok etmeye çalışmamış, aksine dini alanda daha özgür bir ortam sağlamış ve din tekrar siyasi alana taşınmıştır (Bulaç, 1993, s.75). “27 Mayıs yönetimi, tek parti dönemindeki militan lâiklik politikasına dönmeyi düşünmek yerine, devlet denetiminde ve değişime direnmeyecek bir İslam anlayışının oluşturulmasına çalıştı. Tek parti döneminde olduğu gibi İslam’ı, bazı yasal düzenlemeler ve yasaklarla reformize etmektense, aşağıdan yukarıya doğru bir reform düşünüldü” (Duman, 1999, s.56).

İslamcı hareket bu dönemde daha temkinli davranmaya başladı ve dini taleplerinden ziyade Türkiye’deki sistemin çarpıklıkları dile getirilmeye başlandı. Batılı demokrat ülkelerde geçerli olan lâiklik anlayışının Türkiye’de de uygulanmasını isteyen İslamcılar demokrasi alanındaki uygulamalarda Batı demokrasilerinin örnek alınması gerektiğini savundular.

1960'ların ikinci yarısına komünizmle mücadele damgasını vurmuştur. Bu dönemde İslamcılar komünizmi bastırmada araç olarak kullanıldı. "Böylece İslam, 1960'lar Türkiye'sinde yeni bir kimliğe büründü. Bu kimliğin belirleyici ögesi, her türlü sol düşünceye karşı çıkıştır" (Duman, 1999, s.66).

Bugün gazetesi ve onun öfkeli yazarı Mehmet Şevket Eygi, abartılmış bir komünizm korkusunu sistemli bir şekilde körükleyerek halkı toplu namazlara çağırmakta, hatta zaman zaman komünist ihtilalin gerçekleşeceği günü ilan ederek halkın evlerde su, ekmek, kazma, tırpan vb şeyleri stok etmesini önermekte, kendi ifadesiyle Müslüman tarikat ve cemaatleri "doktrine" etmektedir. Aynı faaliyet Amerika tarafından desteklenen "Komünizmle Mücadele Derneği" kanalıyla adeta bütünleşmektedir (Bulaç, 1993, s.77).

İslamcıların komünizmle mücadeleleri İslamcı hareketin niteliğini de ciddi oranda etkilemiştir. Öncelikle, o zamana kadar siyasal yaşam içinde değil etkin rol almak, temsil edilme gibi bir imkana bile kavuşamayan, siyasal alandan sürekli dışlanan ve sürülen İslamcılar için komünizmle mücadele, bir nevi siyasal yaşam içinde rol almak biçiminde algılandı. İslamcıların komünizmle mücadelesi o zamana kadar İslamcıların içlerinde birikmiş olan mücadele ruhunun açığa çıkmasıydı. Dolayısıyla bilinçli bir karşı koyuş değil, bir refleks haliydi. DP döneminde sisteme entegre olmaya başlayan İslamcı kesim, komünizmle mücadele sürecinde sisteme daha fazla entegre olmuştur. Çünkü bu mücadelede 'biz' ve 'onlar'ın biz kanadında sadece İslamcı Müslümanlar değil, Devlet de yer almaktaydı. Diğer yandan, mücadele sürecinde İslamcı kesim o zamana kadar kendileri üzerinde uygulanan sindirilme, dışlanma gibi politikalarla bilinçaltında birikmiş olan duyguları dışa atma fırsatı buldular ve kendilerine yeniden güven kazandılar. Bu süreç İslamcılar için bir nevi tedavi süreci oldu. Komünizmle mücadele İslamcı güçlerin yaşam içinde de daha etkin rol almalarına neden oldu. İslamcılar aktüel olayları dini açıdan yorumlamaya başladılar. İslamcılar eşitlik, demokrasi gibi o zamana kadar söylem düzeyinde tartışılan bir çok konuya somut olarak yönelmeye, bu alandaki uygulamaları yeniden yeniden değerlendirmeye başladılar. Sonuç olarak komünizmle mücadele İslamcıların kendi kendilerini denetlemeleri ve söylemlerini yeniden düzenlemeleri için önemli bir fırsat oldu.

Bütün bu gelişmelere bağlı olarak İslamcı kesimin siyasette rol almaları ve siyasetçileri yönlendirmeleri gittikçe artan bir şekilde devam ederken 1965 seçimlerinde komünizmi savunan İşçi Partisinin parlamentoya girmesiyle İslamcılar İşçi Partisi karşısında yer alan AP içinde yer aldılar. 1970’li yıllara kadar AP içinde siyasal ve toplumsal gelişmeleri değerlendiren İslamcı kesim 1969’da AP’den ayrılarak bağımsız bir siyasal harekete yöneldi.

2.5. 1945’TEN MNP’YE KADAR İSLAMCILIK

Tek parti döneminde kapalı gruplar halinde düşünsel alanda varlıklarını sürdüren İslamcı kesim çok partili hayata geçişle birlikte kamusal alanda görünür olmaya başladılar. 1950’li yıllarda ifade bulmaya başlayan İslami vurgulu söylem bir çok açıdan Meşrutiyet dönemi ve Cumhuriyet dönemi İslamcılığından farklılık göstermekteydi.

Meşrutiyet döneminde İslam devleti önkoşulu içinde düşünen İslamcılar, “1950’lere gelindiğinde ulus-devlet modeli içinde düşünmekteydi. Tek farkla ki İslamcılar seküler ulus devlet değil Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi dini-ulus devlet istemekteydi” (Mert, 2004, s.414). Yine Cumhuriyet döneminde lâiklik ilkesi dinsizlik olarak tümüyle reddedilirken, bu dönemde temel olarak lâiklik ilkesine değil, uygulama biçimine restorasyon niteliğinde tepki göstermekteydiler. Buna göre lâiklik ilkesi istismar edilmekte ve uygulamada yanlış davranılmaktaydı.

1950 seçimlerinden sonra maneviyat düşmanı olarak gördükleri CHP’ye karşı maneviyat alanı olarak kabul ettikleri DP’yi destekleyen İslamcılar DP’nin ılımlı lâiklik politikaları sonucu yönetimi baskı altında tutarak siyasal ve sosyal yaşamda etki edebilme çabasına giriştiler. Öncelikli olarak dinsel örgütlenmeyi yasaklayan 163. maddenin kaldırılmasını isteyen İslamcıların, çeşitli DP kongrelerinde dile getirdikleri talepler şunlardı:

Mart 1951 Konya Kadınhanı DP ilçe kongresinde dile getirilen talepler:

Fes ve sarık giyilmesine izin verilsin, Cuma günü resmi tatil ilan edilsin, kadınların açık giyinmeleri yasaklansın, birden fazla evliliğe izin verilsin.

Nisan 1951 DP Aydın İl Kongresinde dile getirilen talepler:

Devletin dini İslam ibaresi yeniden konulsun, kadınların çalışmalarına izin verilmesin, evlilik ve boşanmada erkeklere kadınlardan fazla haklar verilsin, kız çocukları ilkokuldan sonra okutulmasın.

1952 Çorum İl Kongresinde dile getirilen talepler:

Balo yasaklansın, kadın resmi yasaklansın, kadın memurlar işlerinden çıkartılsın. (Duman, 1999, s.42)

DP politik nedenle bu taleplerin dile getirilmesine göz yumsa da gerçekte bu talepler parti tarafında hem dikkate alınmamış hem de sınırlandırılmıştır. Rejimin temel ilkelerini sarsabilecek hareketlere ve İslamın politize edilmesi girişimlerine hiçbir zaman izin vermemiştir. Ancak DP dönemi İslamcılık için önemli bir dönemdir. DP döneminde, İslamcılar, Cumhuriyet sistemi içinde ilk kez canlanmaya başlamıştır. Bu dönemde İslamcılar lâik sisteme entegre olmaya başlamışlardır. Bu dönem İslamcılarının çok partili sürece eklemlenme dönemidir. Uzun bir süreçten sonra İslamcılarının ilk kez siyasal sistemle olduğu kadar kendileriyle de yüzleştikleri dönemdir. Bu dönem 1970 sonrası etkinleşecek olan İslamcı hareketin nüvelendiği bir süreçtir. Bu dönem Cumhuriyetçi elitin de sistem için sürekli bir tehdit olarak gördükleri İslamcı kesimle tanıştığı ve bir anlamda kendileriyle yüzleştikleri bir süreçtir. Bu süreçte baskı politikalarıyla toplumsal talebin yok edilemeyeceğini ve İslamcılarının her şeye rağmen yaşama etki edebilecek güce sahip olduğunu gören cumhuriyetçi elit 1961 anayasası ile sınırlı da olsa İslamcı kesimin sistem içinde var olma taleplerini dile getirme imkânı sağlamıştır.

1960'ların ikinci yarısına gelindiğinde bu döneme komünizmle mücadele damgasını vurmuştur. Bu dönemde İslamcılık “milliyetçi-muhafazakârlıkla eklemlenerek komünizme karşı bir silah olarak kullanılmıştır ”(Ete, 2003, s..52). İslamcı kesim 1969'da milliyetçi-muhafazakâr partilerin sınırlarında yer alma yerine bağımsız bir parti kurmuştur.

2.6. MİLLÎ GÖRÜŞ HAREKETİ

2.6.1. 1970'ler: MNP ve MSP

Komünizmle mücadele sürecinde kendine güven, toplumsal ve siyasal güç kazanan İslamcılık 1960'ların sonuna gelindiğinde çevrenin siyasal tepkisi haline dönüşmüş ve siyasal alanda alternatif olma potansiyeline erişmişti. Ancak İslamcılığın 1960'lardaki gelişimi tek başına komünizmle mücadele ile açıklanamaz. 1970'lere gelindiğinde İslamcılığın toplumsal güç ve siyasal alternatif olmasına etkide bulunan diğer etkenler şunlardır:

- a) 1961 anayasasının siyasal katılım olanakları sağlaması ve farklı toplumsal sınıfların kendi sınıfsal yönelişlerine uygun siyasal örgütler içinde yer almalarına ortam hazırlanması (Duman, 1999, s.71).
- b) Kemalist ideolojinin tepeden inmesi modernleşme politikaları sonucu geleneksel hayatın sarsılması (Yavuz, 2004, s.591).
- c) Kemalist ideolojinin dini alandaki sınırlamalarına yönelik oluşan tepki ve muhafazakâr partilerin bu tepkilere çözüm üretmemeleri.
- d) Kimi İslamî cemaatların politikayı bağımsız sürdürme talebi.
- e) Adalet Partisinin izlemiş olduğu ekonomik politikaların Anadolu'daki küçük esnaf ve toprak sahiplerinin aleyhine olması (Yavuz, 2004, s.592).
- f) AP'nin sola kaymasından dolayı sağdaki boşluğu doldurmak (Mardin, 1998, s.105).
- g) 1960'larda Mevdudi ve Seyyit Kutup gibi düşünürlerin etkisi ile kendisini dini alanda eğitmiş ve milliyetçi kesimden ayrılmış bir kısım genç grubun bağımsız parti kurulması yönündeki talepleri.

Bütün bu gelişmeler Milli Nizam Partisi (MNP), Milli Selamet Partisi (MSP), Refah Partisi (RP), Fazilet Partisi (FP) ve Saadet Partisi'nin (SP) içinde yer alacağı 'Milli Gençlik Hareketini' başlatmış ve İslamcılarının 1969'da MNP bünyesinde bağımsız ve etkin olarak yer almalarına olanak sağlamıştır.

2.6.2. Milli Nizam Partisi (MNP)

1960'lı yılların sonlarında kapitalizmin gelişimi ve buna bağlı olarak özel sanayicilerin giderek güçlenmesi sonucu büyük işadamlarının çıkarlarıyla çoğunluğu Anadolu'nun kasabalarında bulunan küçük işadamları, esnaf ve küçük toprak sahiplerinin çıkarları çatışmaya başladı. İlk çatışma 1968'de büyük ticaret ve sanayi çevrelerine karşılık 'küçük ve orta çaptaki' iş adamlarının temsilcisi olarak Erbakan'ın Odalar Birliği Başkanlığı'na getirilmesi ile başladı. Erbakan, büyük ticaret ve sanayi kesiminin görüşlerinin etkin olduğu İstanbul ve İzmir ticaret odalarının tepkisiyle AP iktidarı tarafından Odalar Birliği başkanı olarak tanınmayarak bu önemli karar merkezinin yöneticiliğinden hemen uzaklaştırılmış, milletvekilliği aday adaylığı da veto edilmişti (Sarıbay, 2004, s.576-91). Bu olayın da etkisiyle kısa sürede devletin izlediği ekonomik politikalardan olumsuz etkilenen küçük iş adamı, esnaf ve küçük toprak sahiplerinin sesine dönüşen Erbakan, İskenderpaşa Dergahı olmak üzere diğer cemaatlerin de desteğiyle Ocak 1970'te arkadaşlarıyla birlikte MNP'ni kurmuştur. Parti programında partinin gayesi şöyle belirtilmekteydi:

Partimiz, Milletimizin fitratında mevcut olan yüksek ahlak ve faziletin kuvveden fiile çıkarılmasını, inkişafını ve Cemiyetimize nizam, huzur, içtimai adalet ve vatandaşlarımıza saadet ve selamet getirmeyi gaye edinmiştir.

Partimiz, Milletimizin manevi kalkınma yanında, müsbet ilimlerde ve teknikte taklitçilikten kurtulmuş, yapıcı, keşf ve icad edici gerçek bir ilmi inkişafa ve her sahada büyük şahsiyete erişmesini gaye edinmiştir.

Partimiz, Milletimizin geçirdiği büyük tarihi tecrübeler ve kazandığı olgunluk sayesinde, milli ve manevi değerlerimize hanel getirmeden demokratik hukuk nizamı içerisinde manevi ve maddi kalkınma hareketlerinin basiretli ve isabetli bir sentezini yapacağını ve bu suretle beşeriyete ışık tutacak, refah ve saadet getirecek, yeniden dünyaya örnek üstün bir medeniyet kuracağını kabul eder ve bu büyük gayeye erişmek için vatandaşlarımızı hizmete çağırır (MNP Programı: Esas Gaye).

Programda belirlenen esas gayelerde görüldüğü gibi MNP, milli ve manevi kalkınmayı hedef alırken, ahlak ve fazilet kavramlarını ön plana çıkartmaktadır. İslamcı kesimi bağımsız parti olmaya iten sebeplerden biri olan komünizmle mücadele partinin en önemli amaçları haline de dönüştüğü hemen hemen her alanda göze çarpmaktadır:

Zararlı cereyanların son senelerde inkişaf etmesi, gerek geçmiş ve gerek yeni iktidarların milli eğitim politikasının tabii ve elim bir neticesidir. Demokratik rejimin hiçbir prensibi gençliğe milli mefkûre ve ahlakımızın ve tarih şuurumuzun aşılmasına mani bulunmadığı halde, müfredat programlarının tanziminde gayri milli bir yol takip edilmiş, zihinler ve kalbler mefkûresiz bırakılmaya çalışılmıştır. Bu kısır politika memleketimizi manevi istilaya hevesli olan beynelmilel kültür emperyalistlerinin cesaretini ve faaliyetini arttırmıştır.

Meclise ve bilumum devlet teşkilatına sınıf tefriki yapan aşırı solcuların ve kökü dışarıda olan ve milli mefkûremizle bağdaşmayan cereyanlara mensup olanların girmesine mani, daha kat'i hükümler getirilmesi...

Kökü dışarda kozmopolit ve marksist yıkıcı fikir cereyanlarının ve bunların doğurduğu mütefessih ahlakın cemiyetimize sirayet etmemesini temin ve bu türlü tesirlerden tamamen arınmamız için Milli Eğitim Politikası ve kadrosu yeniden tanzim edilecektir. Milli varlığımıza, demokratik rejime ve insan hak ve hürriyetlerine düşman ideolojilerin gizli ve aşıkâr militanlarından fikir hayatımızın sür'atle temizlenmesi şarttır. Biz fikir mekanizmasına sızmış bu çeşit unsurların zararlı faaliyetlerini bir manevi rejim ve bir vatan hırsızlığı mahiyetinde telakki ediyoruz (MNP Programı: Yabancı Kültür İstilas, Anayasa, Maarif Politikası).

Kapitalist sistem ve faiz sistemine karşı çıkan parti, devlet müdahalesiyle ekonomide bir "nizam" sağlanması gerektiğini öne sürmekte ve ekonomik nizamın teminatı olarak da ahlaki nizamı temel almaktaydı.

Temel iktisadi felsefemiz, milletimizin asırlarca dayandığı manevi ve milli değerlerden, mülhem olup, helal kazancın teşvikçisi, mülkiyet hakkına hürmetkar olmak esaslarını ihtiva eder. Örneğini Doğu Blokunun sosyalist veya Batının sermayeyi putlaştıran başıboş kapitalist modellerinden alan taklitçi görüşlerin dışında ve üstündedir.

Görüşümüz insanı manevi ve maddi; hayatıyla kavrayan iki buudlu bir iktisadi gelişme esasına dayanır.

Bu itibarla beşeriyeti kurtaracak tek çıkar yol ahlaki nizamdır. Partimiz ahlaki nizamı karma ekonominin sıhhati ve teminatı sayar. Ahlakın bozulmasına seyirci kalan cemiyetlerde karma ekonominin, koyu bir devletçiliğe müncer olacağını kabul eder ve ahlaki destekten mahrum bir karma ekonomi politikasını kifayetsiz addeder (MNP Programı, İktisadi Politika).

Parti programının 'vicdan hürriyeti' bölümünde partinin lâiklik anlayışı ele alınmış ve bu hususta mevcut uygulamanın çarpıklığına dikkat çekilmiştir. Buna göre:

Din ve vicdan hürriyetinin teminatı olarak tarif edilen lâikliğin, dine baskı ve dindarlara saygısızlık gayesine alet edilmesine karşıyız.

Lâiklik mevzuunda Partimizin ölçüsü; bu müesseseyi din aleyhtarlığı şeklinde bir tatbikata döken her nevi anlayışa karşı olmak şeklinde ifade edilebilir.

Ortaçağ Avrupasında Engizisyon mezalimi ve koyu bir taassup hüküm sürerken, din ve vicdan hürriyeti tatbikatında en faziletli örnekleri vermiş olan milletimizi, dini bilgiden kısmen veya tamamen mahrum bırakmaya müncer olabilecek yanlış politikanın yerine, dini hislerin istismarına mahal ve imkan bırakmayacak mahiyette bir eğitim ve öğretim politikası takip ve tatbik etmek davasındayız” (MNP Programı, Vicdan Hürriyeti).

Partinin kuruluş beyannamesinde ise Osmanlı dönemine atıfta bulunarak yeniden ulvi ve şanlı tarihe dönüş mesajı verilmekteydi.

Aziz Milletimiz; Bugün, daima Hak’ka bağlılıkta, Hak’kı tutmakta, iyiyi destekleyici, kötüyü men edici hüviyetiyle insanlık tarihinin en ulvi mahreki üzerinde yürüyen Büyük Milletimizin çeşitli tesirlerle kendi yolundan saptırılması gayretlerinin hüküm sürdüğü oldukça uzun bir devreden sonra yeniden ulvi ve şanlı tarihi yörüngesi üzerine oturtulması için füzelerin ateşlendiği gündür. Milli Nizam Partisi; Milletimizi karışık ve karanlık devrelerden sonra aydınlığa götürecektir, onu parlak tarihi yörüngesi üzerine yeniden oturtmak için ateşlenen güçlü füzedir. Bugün bu füzenin ateşlendiği gündür. Bugün bu mutlu gündür. Bütün milletimize uğurlu ve hayırlı olsun. Ey daima Hak’kı tutmak, iyiyi sağlamak ve kötüyü men etmek yolunda bulunmak üzere seçilmiş mümtaz ve Aziz Milletimiz! (Manaz, 1999, s.358-72).

Görüldüğü gibi partinin temel vurgusu gelenek, ahlak, maneviyat, şanlı tarih gibi milli ve manevi unsurlara dayanırken, parti de gelenekçi, milliyetçi ve mukaddesatçı bir siyasal kimlik ortaya koymaktaydı. Partinin temel amacı ise milli ve manevi değerlerin her alanda yeniden hayatıyet bulmasıydı.

MNP’nin tabanını ise kabaca dört toplumsal katmanın oluşturduğu söylenebilir:

- 1- Hızlı kapitalistleşme ve sanayileşmeden olumsuz etkilenen esnaf ve küçük işletme ve toprak sahipleri.
- 2- İslami tarikat ve cemaatlar.
- 3- Kemalist ideolojinin lâiklik, Batıcılık ve dini alandaki uygulamalarına tepki gösteren gelenekçi-milliyetçi-mukaddesatçı kesim.
- 4- Mevdudi ve Seyyit Kutup gibi İslami düşünürlerden yapılan çevirilerle geleneksel milliyetçi tabandan kopan genç İslamcı kuşak (bkz. Çakır, 2004).

Toplumsal taban profilinden de anlaşılacağı gibi MNP, salt İslamcıların hâkim olduğu dini bir hareket değil, İslamcılar da dahil, İslami yönelime sahip her türlü düşünce

grubundan insanın içinde yer aldığı ve destek verdiği bir siyasal oluşumdur. Kimi zaman birbirlerine zıt anlayış ve beklenti içinde olan bu MNP tabanını bir arada tutan temel unsur ise Çakır'a göre 'İslam kardeşliği' motifi olmuş, bu kesimler arasındaki kaynaşmayı dini konulara hâkim olan kadrolar ve bir takım İslami cemaatler sağlamıştı (Çakır, 2004, s.545).

Kuruluşundan kısa bir süre sonra Mayıs 1971'de kapatılan MNP Cumhuriyetin ilanından sonra, ağırlıklı olarak İslamcı muhalefetin desteğiyle kurulan ve bu kesimin parti içinde aktif ve belirleyici olduğu ilk parti olmuştur. MNP parti içinde İslamcı kesimin aktif rol almasını sağlarken o zamana kadar muhafazakâr kesime eklenmiş olan İslamcıların muhafazakâr kesimden ayrışmasına ve Türk sağının muhafazakâr ve İslamcı olarak ayrılmasına sebep olmuştur. Ancak İslamcılık bağımsız siyasal hareket içinde yer alsada da “ henüz sağcılıktan kopmadığı ve hem muhafazakâr kesim hem de İslamcı kesim aynı kaynaktan beslendiği için Muhafazakârlık ve İslamcılık arasındaki ilişki çatışma değil işbirliği içinde olmuştur” (Yavuz, 2004, s.592).

2.6.3. Milli Selamet Partisi (MSP)

Milli Nizam partisinin kapatılmasından kısa bir süre sonra 12 Mart döneminin yumuşayan ortamı içinde MNP'nin devamı niteliğinde olan Milli Selamet Partisi (MSP) kuruldu. 11 Ekim 1972'de kurulan parti MNP'ye göre daha iyi örgütlenmiş durumdaydı. “12 Mart yönetimi MNP'yi kapatmış olmasına rağmen, kısa bir süre sonra bir anlamda dinci ideolojinin temsilcisi görünümünde olan MSP'nin kurulmasına karşı çıkmamıştır” (Çakır, 2004, s.547). Çakır'ın da belirttiği gibi MNP'yi 12 Mart askeri yönetim kapatırken aynı yönetimin MSP'nin kurulmasına izin vermesi ilginçti. MSP'nin kurulmasına izin verilmesi Çakır'a göre, 12 Mart yönetiminin AP'ni yıpratma taktiğinin bir yansımasıydı (Çakır, 2004, s.547). Doğan'a göre ise bu düşünceye ek olarak İslamcı gelenekçi kesimi sisteme entegre etmek ve İslamcı gelenekçi kesimin tehlikeli yollara sapmasını engellemek anlamına gelmekteydi (Doğan, 1999, s.80).

Kurulduktan kısa süre içinde ülke genelinde örgütlenen MSP, “İslami kavramlara daha fazla vurgu yapmaktaydı” (Yavuz, 2004, s.592). Partinin siyasi söylemini şekillendiren

bu kavramlar ise bir kimlik ve düzen arayışını ifade etmekteydi. Partinin öngördüğü ‘kimlik’, İslam kardeşliği motifini içeren ‘ümme’ kimliği idi. Ancak buradaki ümme sadece İslamcı değil milliyetçi, dindar, gelenekçi, modern ve bir ölçüde lâik karakterde düşünülmüştür. Rejimin lâik Batıcı söylemine geleneksel İslami terimlerle karşı çıkan MSP bu yönüyle de “İslamcı kimlikle lâiklik arasında uzlaşma arayışı içindeydi” (Yavuz, 2004, s.594). ‘Düzen’ olarak ise daha sonraki dönemlerde Milli Gençlik Hareketi’nin (MGH) önemli bir siyasi paketi haline dönüşecek olan adil bir düzen arayışı içinde olan MSP, toplumun maddi ve manevi her türlü ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini vurgulamaktaydı.

MSP’nin kültürel tezleri MNP’de olduğu gibi milliyetçi-muhafazakâr kesimin kültürel tezlerinden pek farklı değildi. Ancak DP ve AP içinde pek etkili olamayan mukaddesatçı kitle, MNP’de olduğu gibi MSP içinde de aktif ve bizzat belirleyici olmuştu. MSP, bu kesime yönlendirilecekleri değil, bizzat kendilerinin yönlendireceği bir platform sağlamıştı. Yani milliyetçi-mukaddesatçı kesim artık bizzat kendi partilerini kurmuşlardı.

MSP’yi DP ve AP’den ayıran en önemli nokta milliyetçi-mukaddesatçı kesimin taleplerini ve tepkilerini sosyo-ekonomik bir tabana dayandırarak ortaya çıkmasıdır. İslamcılığa ekonomik bir içerik kazandıran parti bu yolla kendi siyasal tabanını da oluşturmuştur.

MSP diğer partilerden ayıran bir diğer nokta da partinin bir taraftan özel girişimci ruhu pompalarken diğer yandan da devletçi politikalara vurgu yapmış ve özellikle devlet öncülüğünde ağır sanayi hamlesini sürekli gündemde tutmuş olmasıdır.

MSP’nin parti programı MNP’nin biraz daha detaylandırılmış halidir. MSP çeşitli stratejiler etrafında örülmüş bir partidir. Parti’nin izlediği en önemli strateji cemaat ve tarikatlere yakın olmak, cemaat ve tarikat liderlerinin desteğini almaktır. Bu strateji partiye kısa yoldan genişleme imkânı sunmaktadır. Parti’nin izlediği bir diğer strateji de biat, lider’e bağlılık, itaat gibi hususlara vurgu yapmasıdır. Bu stratejiyle bir yandan cemaat ve tarikat ehlinin kendi liderlerine itaatini dolayısıyla partiye yönelmelerini

sağlarken diğer yandan da parti içinde Erbakan'a itaat anlayışının güçlenmesini sağlamıştır. Bir başka strateji, fayda mülahaza edilen yerlerde dini kavramların doğrudan siyasal kavramların yerine kullanılması ve dini açıdan ele alınmasıdır. Özellikle ekonomik alanda dini kavramlara ve açıklamalara sık sık başvurulmuş, partinin ortaya koyduğu anlayış dinin geçerliliğiyle desteklenmiştir. Yerel koşullar ve ihtiyaçların gözetilerek örgütlenmeye gidilmesi partinin ortaya koyduğu stratejilerden biridir. Bu strateji özellikle yerel seçimlerde partiye büyük avantaj sağlamıştır. Özellikle parti lideri Erbakan tarafından takip edilen diğer bir strateji ise diyalektik yaklaşım içinde 'ötekileme' politikasıdır. İyi kötü, Hak-Batıl, inanan-inanmayan, adalet-zulüm, refah-yolsuzluk, biz ve diğerleri gibi kavramsallaştırmalarla ve 'diğer partilerin üyeleri var, bizim inananlarımız var' gibi sözlerle her fırsatta kimlik ayrışmasına giden Erbakan, birçok konuda MSP'yi farklılaştıracak bir parolaya sığınmıştır. Erbakan'a göre CHP sol ve maddeci görüşü, AP liberal yani renksiz ve paracı bir görüşü savunurken MSP milli ve ahlaki görüşü savunmaktaydı.

Batı ve İslam dünyası arasında da bir ayrıştırmaya giden Erbakan, Batı'yı her zaman dinsel sömürgeci, Siyonist, mason, İslam düşmanı gibi niteliklere tanımlamıştır. Tam bir Batı düşmanlığı içinde olan Erbakan'a göre Batı ile hiçbir konuda işbirliği içinde olunmamalıydı. Ortak Pazar ve NATO'ya karşı olan Erbakan alternatif olarak diğer Türk ve Müslüman Arap ülkeleri ile işbirliğini savunmuştur. İslam Ülkeleri ile işbirliği konusunda daha da ileri giden parti lideri Erbakan Çanakkale'de yaptığı konuşmada bu hususta yapılması gerekenleri şöyle sıralamıştır:

- 1- Birleşmiş Milletlere alternatif olarak İslam ülkeleri birliği sağlanmalı.
- 2- Avrupa Birliğine alternatif olarak İslam ortak pazarı kurulmalı.
- 3- İslam para birimi olarak dinar kabul edilemeli.
- 4- NATO'ya alternatif olarak İslam dünyasını savunacak bir askeri güç kurulmalı.
- 5- UNESCO'ya alternatif olarak İslam prensipleri esasına göre fikir birliği meydana getirecek kültür kurumları kurulmalı (Çakır, 2004, s.566).

Çaha'ya göre her fırsatta İslam Ortak Pazarı'na vurgu yapan Erbakan, bu düşüncesini gerçekleştiremeye de, bu söylemiyle Türkiye'nin bilinç altına İslam dünyası ülküsünü yerleştirmeyi başarmıştır.

Mesela, merkez sağ liderlerinin, her türlü fabrika ve tesisin açılışını ‘ülkemize ve İslam alemine hayırlı olmasını dileyerek yapmalarının arka planında bu yatmaktadır. Bu söylemin, DSP’nin iktidarda bulunduğu dönemde bu partinin lideri Bülent Ecevit tarafından da zaman zaman kullanılması, söylemin Türk siyasetinde ne kadar etkin bir noktaya geldiğini göstermesi bakımından anlamlıdır (Çaha, 2004, s.477).

Sonuç olarak MSP, siyasal anlamda bağımsız bir parti olmakla birlikte kültürel ve ideolojik alanda büyük oranda milliyetçi-muhafazakâr partilerin kodlarını taşıyan bir parti olmuştur. Ancak siyasallaşma serüvenlerinde İslamcılara güven ve kişilik vermiş, ve İslamcıları siyasi imkan alanlarına taşımıştır.

Nitekim, 1969 ve 1973 seçimlerinde bağımsız siyasal örgüt (parti) olarak ortaya çıktığı zaman bile (MNP ve MSP), sağın ve liberal parti geleneğinin izleri, siyasal ve hatta ekonomik yaklaşımlarının etkileri tümüyle atılamamıştır. Bunun başta gelen sebebi, bu döneme kadar Müslüman kitlenin ancak politik hayata ve partilere, deyim yerindeyse bir eklenti olarak kullanılması ve bundan daha ilerisine özenle yol verilmemesidir. Bu kadar, kendinden olmayan bir siyasi geleneğe sahip çıkılınca, sonunda bağımsız siyasal ve parlamenter faaliyet sürecinde statü ve liberal etkilerden kurtulmak mümkün olamazdı. MSP (Milli Selamet Partisi) denemesinde, ancak 1977 seçimlerinden sonra bu sağ ve liberal etkilerden bir ölçüde kurtulmaya çalışıldığı görülmüştür (Bulaç, 1993, s.80-81).

2.6.4. Refah Partisi (RP)

1983’te Ali Türkmen başkanlığında kurulan RP, Milli Görüş çizgisinde yer alan ve Milli Görüş hareketini hem başarıya hem de başarısızlığı götüren bir parti olmuştur. 25 Mart 1984 yerel seçimlerinde yüzde 4.4 oy oranıyla 778.622 oy alarak Urfa ve Van belediye başkanlıklarını kazanmıştır. RP yeni kurulmakla birlikte alınan oy oranı Milli Görüş çizgisinde olan MSP dönemiyle karşılaştırıldığında geleneksel oy oranlarında bir düşüş olduğu görülmektedir. Partinin seçimlerde geleneksel oy tabanından düşük oy almasının en önemli nedeni o dönemde dört eğilimi birleştirerek iktidara gelen Anavatan Partisi (ANAP) olmuştur. Erbakan gibi İskenderpaşa dergahına bağlı olan ANAP lideri Turgut Özal, o zamana kadar Milli Görüş çizgisinde yer alan cemaati kendi tabanına çekmeyi başarmıştır. Oy oranındaki düşüşe rağmen Parti’de bu dönemde ciddi bir hareketlenme olmamıştır. Çünkü askeri rejim koşulları devam etmekteydi. Parti için de önemli olan bu süreçte yeniden sıkıntıya girmemektir. Bu nedenle RP’nin ilk yılları Milli Görüş geleneğinin sürekliliğini garanti altına alma çabalarıyla geçti. 1987 yılındaki referandumla, 12 Eylül döneminde mahkum edilen siyasetçilerin ‘10 yıl

politika yapma yasağı' kalkınca eski MSP'liler de RP'ne üye olmaya başladılar. 11 Ekim 1987'de yapılan RP II. kongresinde ise Erbakan parti genel başkanlığına getirildi. Bu tarihten sonra oy oranını hızla artıran RP ilk sandık başarısını "26 Mart 1989 yerel seçimlerinde oyarın yüzde 9.8'ini ve Konya, Kahramanmaraş, Van ve Şanlıurfa merkezlerinde belediye başkanlıklarını alarak gerçekleştirdi" (Çakır,2004, s.548). 20 Ekim 1991 erken genel seçimlerine Alparslan Türkeş'in Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve Aykut Edibali'nin liderliğini yaptığı İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile ittifak yaparak giren RP, bu seçimlerden alınan % 16.2 oy oranı ile 62 milletvekili çıkartabildi. Ancak 22 milletvekili kısa süre sonra RP'den istifa edip kendi partilerine döndüler.

Seçim ittifakı Milli Görüş hareketinin ideolojik çizgisine gölge düşürmüştü. Çünkü gerek MNP gerekse MSP İslam kardeşliği vurgusuyla Türkiye'de bulunan farklı etkili kesimleri parti tabanında buluşturma politikası takip etmişlerdi. MSP döneminde içinde yer alınan I. ve II. Milliyetçi Cephe (MC) dönemlerinde bile bu anlayış devam ettirilmeye çalışılmıştı. İttifak her ne kadar 'inanamlar Refah'ta birleşti' ifadeleriyle inançlı kitlelerin birlikteliği gibi lanse edilse de RP bu ittifak kararıyla, Kürt kökenli seçmeni ve parti örgütü içinde yer alan çalışma arkadaşlarını 'Mecliste temsil edilme nimetlerinden yararlanma' uğruna küstürmüştü. Nitekim "Kürt kökenli yöneticilerin büyük bir bölümü istifa ederken, partinin Güneydoğu müfettişi Atlan Tan ve Cizre Belediye Başkanı Haşim Haşimi 'ırkçı-şöven' MÇP ile işbirliği yapıldığı gerekçesiyle RP'den ayrıldılar... Partiden istifa eden Kürt-İslamcılarının lideri durumunda olan Atlan Tan'a göre, ittifakın oluşturulmasının amaçlarından biri de 'Türkleri, İslam enternasyonalizminden, Batı ile uyusuk ABD'nin Ortadoğu'daki jandarması, Orta Asya'da taşeron milliyetçi bir noktaya çekmek, Türk Cumhuriyeti'nin İslami değil, lâik -Batıcı bir noktaya gelmesini sağlamaktır" (Duman, 1999, s.104-105).

Çakır'a göre ittifak kararı, RP'nin ideolojik fikri bünyesini belirleyen iki temel tercihi yapması anlamına gelmekteydi: yeniden sağcılaşma ve Türk İslamcılığına sığınarak Kürt İslamcılığı ile yolunu ayırmak (Çakır, 2004, s.548).

RP'nin yeniden milliyetçi-muhafazakâr rotaya girmesi ve Kürt İslamcılığı ile yollarını ayırması ise yine Çakır'a göre şu sonuçlara yol açmıştı:

- a) RP, sağ ve sol dışında İslamcılığın 'üçüncü bir yol' olarak tanımlaması çabasından vazgeçmiş oldu.
- b) Partinin İslami hareket olma yönelimini kesmiş oldu.
- c) Parti Türkiye'de oluşabilecek bir İslami hareketin manevra alanını daraltmış, en azından orta vadede marjinalliğe itmişti.
- d) Partinin devlet nezdinde binbir mihnetle sağlanan meşruiyeti 'Kürtçü parti' imajı vererek yitirme endişesinden kurtuldu.
- e) Parti milliyetçi oylardan mahrum kalma endişesinden kurtuldu.
- f) Parti Kürt sorununda resmi ideolojinin ve devletin kulvarına açık bir şekilde girmiş oldu.
- g) Parti milliyetçi olamayan ümmetçi bir İslamcı politika ufkunu kapattı.
- h) Parti Türk İslamcılarını ile Kürt İslamcılarını arasındaki ilişki ve iletişim zeminini tahrip etti.
- i) Parti'nin sistem dışı olma iddiası tedavisi hayli güç yara aldı (Çakır, 2004, s. 548-549).

İsmet Özel, Ali Bulaç, Hüsnü Aktaş gibi İslamcılarının tepki gösterdikleri bu ittifaka, zaten Türk-İslam sentezi ideolojisi projesi içinde yer alan Aydınlar Ocağı ile Birlik Vakfı, İş Dünyası Vakfı, Türkiye Yazarlar Birliği gibi milliyetçi-muhafazakâr ve mukaddesatçı entelijansiyadan destek gelmiştir.

1980 sonrası İran ve Afganistan'da siyasal İslam düşüncelerinin inişe geçmesi, liberalleşme politikalarının Müslümanları etkilemesi ile bir çok İslam ülkesinde siyasal İslamın yavaş yavaş strateji değiştirmesi ve ahlaki modelin siyasal felsefeye ağır bastığı daha muhafazakâr zemine kayması sonucu İslami kesimin İslam aleminden oluşan dünya tasavvuru daha kapsamlı bir tasavvura, küreselleşme tasavvuruna dönüşmeye başladı. "Bu tasavvur İslami kesimi Batı'yı anlama ve temel hak ve hürriyet, ekonomik liberalleşme, demokratikleşme, sivil inisiyatif, çoğulculuk, diyalog, uzlaşma ve hukukun üstünlüğü gibi bazı değerleri savunma noktasına getirdi" (Çaha, 2004, s.478).

Liberal dünya görüşü ve İslam arasında ortak değerler görüldükçe İslamcı kesimin zihnindeki olumsuz Batı imajı ciddi biçimde erozyona uğradı. Çoğulculuk, diyalog, uzlaşma, hukukun üstünlüğü ve sivil inisiyatif gibi değerleri İslami bağlamda ele alan İslami kesim, Batı husumeti içinde olan geleneksel İslamcılıktan da uzaklaşmaktaydı. Artık siyasal İslam'ın 1980'lerde görülen radikal ve tepkisel duruşu yerini ılımlı ve uzlaşmacı bir anlayışa bırakmıştı. 1991 seçimlerinden sonra hızla kitleselleşen RP, artık muhalif, sürekli dışlayıcı ve ötekileştirici tarzının yerini farklı bir perspektif almış, hoşgörülü ve demokratik bir söylem içine girmişti. RP'liler rakiplerini o zamana kadar 'kötü Müslüman' olarak lansederken 1990'lardan sonra 'kötü yönetici, kötü idareci' gibi ifadelerle tanımlamaya başladılar.

1994, RP için bir zafer yılı oldu. 21 il, 338 ilçe ve belediye başkanlığını elde eden RP'nin Ankara ve İstanbul Büyükşehir belediye başkanlıklarını alması lâik kesim tarafından şaşkınlık ve biraz da korkuyla karşılandı. "Lâik kesim bu gelişmeyi 'başkent düştü' şeklinde değerlendirirken RP'liler tarafından 'Hak ile Batıl arasındaki mücadelede Hak'ın zaferi' olarak değerlendirilmiş, İstanbul Büyükşehir belediye başkanlığının alınması da 'fetih' biçiminde yorumlanmıştır" (Duman, 1999, s. 111-112).

RP'nin yükselişi, 1995 genel seçimlerine de yansdı ve bu seçimlerde RP aldığı yüzde 21 oyla birinci parti olurken, Mecliste 158 milletvekiliyle temsil edilmeyi hak kazanmıştı. 1995 seçimlerinde RP tabanını başlıca şu kesimlerden oluşturmuştu:

- 1-Dindar muhalif kesim.
- 2-MN ve MS döneminde de MGH'ne destek veren küçük esnaf..
- 3-Liberalleşme politikaları sonucu zenginleşen Anadolu burjuvazisi.
- 4-Kürt kökenli İslamcı kesim.
- 5-Yeni şehirleşmekte olan kesim.
- 6-Yoksul ve ihtiyaç sahibi kesim.

RP, 10 Ekim 1993 günü RP 4. Büyük Kongresi'nde yapacakları ve yapmayacaklarını 12 madde halinde sıraladı. RP'nin vaatleri şöyleydi:

1. Temiz yönetim.

2. Milli görüşe dönüş.
3. Manevi kalkınma.
4. Adil düzenin kurulması: Adil ekonomik düzen, gerçek demokrasi, gerçek çoğulcu demokrasi, herkese insan hakkı, herkese inandığı gibi yaşama hakkı.
5. Yönetimin merkezîyetçilikten kurtulması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi.
6. Devletin ekonomik faaliyetleri bırakması ve asli görevlerine dönmesi.
7. Güvenlik reformu.
8. Adliye ve hukuk reformu.
9. Çevre ve doğal denge tahribinin önlenmesi.

Erbakan, ‘RP hakkında yanlış tanııtma ve tanıımlar’ başlığı hakkında ‘yapmayacaklarını’ ise şöyle sıralamıştı:

1. RP yasakçı bir partidir.
2. RP iktidarda hürriyetleri kısıtlar.
3. RP dar kadrocu bir anlayışa sahiptir.
4. RP lâikliğe karşıdır.
5. RP demokrasiye karşıdır.
6. RP sakallı ve takkelilerin partisidir.
7. RP İran tipi bir yönetim getirir.
8. RP iktidara gelirse askeri müdahale olur.
9. RP iktidarının ardından Batılı ülkeler, dış yardım ve kredileri keserler, baskılarını artırırlar, ambargo uygularlar.
10. RP iktidarında ABD ve Batılı ülkelerle ilişkiler bozulur.
11. RP iktidara gelince, ekonomik durum bir kargaşaya girer.
12. RP devletçi bir tatbikat yapar (Çakır, 2004, s.556-557).

2.6.5. Fazilet Partisi (FP) İçinde Yenilikçiler

Refah Partisi (RP) döneminde özellikle 1995 seçimlerinde Parti’ye katılan yeni kesim RP’ye yüksek bir dinamizm katmıştı. Bu kesimin dinamizmi ve gayretleriyle olduğu kadar düşünceleriyle de RP daha da genişlemeye, farklı kesimlere hitap etmeye, bir anlamda kitleselleşmeye başladı. Bu kitleselleşme partide vizyon değişikliği ihtiyacını

yarattı. Çünkü eski slogan ve söylemler partinin kendilerine ulaşmayı hedefledikleri yeni kesimler için itici olabilmekteydi. Misyona sadık kalınmakla birlikte RP vizyonunda bir takım değişikliklere gidildi. Öncelikle parti söylemindeki ideolojik unsurlar kaldırıldı. Parti başkanı için halife, parti için çalışılma işinin cihat, partiye yapılan yardımın zekat, parti başarısının gaza şeklindeki dini terimlerin açıkça kullanılmasından vazgeçilip bu ifadeler yerine siyasal karşılıkları kullanılmaya başlandı. Parti eski tabanından farklı olarak genç kadronun da girişimleriyle şehirlere ve metropollere yöneldi. Partiden 1994 yerel seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı için Recep Tayip Erdoğan, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı için de Melih Gökçek aday gösterildi. Özellikle İstanbul ve Ankara il ve ilçe teşkilatlarında yetişen ve 1990’lardan sonra parti içinde aktif rol alarak çalışmaya başlayan genç kadronun katkılarıyla yeni stratejiler geliştirildi. Önce hizmet, maddi ve manevi kalkınma, toplumun her kesimini kucaklama gibi mesajlarla 1994 yerel seçimlerinde ciddi bir başarı elde edildi. RP 1995 genel seçimlere 1994 seçimlerinde elde ettiği başarı ve yerel belediyelerin başarılı bulunan politikalarıyla girdi. Gerek bu başarılar gerekse parti politikasında ortaya konulan değişiklikler partinin 1995 seçimlerinde başarı şansını artırdı ve RP bu seçimlerde birinci parti olarak parlamentoda yerini aldı.

Seçimlerle ciddi bir başarı elde etmekle birlikte seçimlerden sonra yaşanan süreç, özellikle partinin iktidar dönemi, parti için sancılı bir dönem oldu. Seçimlerde seçmen kitlesini genişletmek için vizyon değişikliğine giden parti seçimlerden sonra vizyon kargaşası yaşamaya başladı. Özellikle parti lideri Erbakan ve partide yer alan eski kadro partinin yeni vizyonuna uyum sağlayamadı. Erbakan seçim kampanyasında Batı ile işirliğini ve modernleşmeyi vurgulamasına rağmen ilk resmi ziyaretini, kısa süre önce İslam devrimini gerçekleştirmiş ve Türkiye’de dini açıdan radikal unsurlarıyla tanınan, İran’a yapmıştır. Erbakan bundan sonraki resmi ziyaretlerini de Arap ülkelerine yapmıştır. Erbakan’ın Başbakanlık döneminde Suûdi Arabistan krallığının davetiyle ailece hacca gitmesi, Başbakanlık konutunda tarikat şeyhlerini ağırlaması ve bir takım sözleri kamuoyunda tartışmalar yaratırken partinin kapatılmasına da zemin hazırlamıştır. RP’nin kapatılma ihtimalini gözönünde bulunduran partililer bu dönemde Fazilet Parti’yi (FP) kurup topluca RP’den istifa ederek FP çatısı altında toplandılar. RP’nin kapatılması Türkiye gündeminde tartışılıp farklı şekillerde yorumlanırken RP’nin içine girdiği bu kriz Fazilet Partisi içinde de tartışmlara yol açtı. 1980 sonrası

siyasi çalışmalara başlayan ve 1995 seçimlerinde aktif olarak AK Parti içinde yer alan milletvekilleri ve teşkilat mensupları Milli Görüş'ü ve Erbakan'ı eleştirmeye başladılar. “Milli Görüş ciddi bir şekilde tartışılmaya ve kendi tabanından başlamak üzere güç ve prestij kaybetmeye başladı” (Selim, 2002, s.18). Bu tartışmalar ise parti içinde ‘gelenekçiler’ ve ‘küskünler’ bölünmesine yol açtı. “28 Şubat darbesinin getirdiği çözülme, partinin 14 Mayıs 2000 tarihindeki kongresi yaklaştıkça daha görünür hal almaya başladı. Milli Görüş hareketinde ilk kez bir kongrede iki başkan adayı çıktı. Erbakan'ın vekili Kutun'ın karşısında önce Bülent Arınç çıktı. Fakat Arınç daha sonra adaylığını açıklayan Gül lehine yarıştan çekildi.” (Çakır, 2004, s.574). Milli Görüş geleneği içinde iki başkan adayının olması partinin cemaatsal yapısına ters düşen bir durumdu. Milli Görüş Hareketi her ne kadar son dönemde yenilikçilerin etkisiyle kitleselleşmeye çalışsa da esasen Erbakan'ın etrafında toplanmış cemaatsel bir siyasal örgütlenmeydi. Parti içinde lidere veya liderin tayin ettiği kişiye biat edilmeliydi. Lidere itaat partinin en temel ilkelerinde biriydi. Akyol, FP içindeki seçimi bu açıdan şöyle yorumlamıştır: “Fazilet'teki mücadelenin siyasi kültürümüz açısından fevkalade önemli olmasının sebebi, bir tarafta "itaat, biat" gibi, öbür tarafta "serbest irade, seçim" gibi kavramların vurgulanmasıdır” (Akyol, 13 Mayıs 2000). Ilıcak ise bu konuyu şöyle dile getirmiştir: “Türkiye'de bir hoşgörü iklimi isteniyorsa, samimiyet konusunda herkes ikna edilmeli. Demokrasi türküsü söyleyen ağızlar kayıtsız şartsız itaat talep edince, hatta beyaza dahi siyah denilmesi emri verilince, çelişki doğuyor; kafalar karışıyor. İnandırıcılık kayboluyor. Takiyye ile birlikte korkular artıyor” (Ilıcak, 13 Mayıs 2000). *Demokrasiyi Tanıyacaklar* alt başlığı ile FP içinde iki başkan adayının çıkmasını değerlendiren Çakır yorumuna şöyle devam etmektedir:

İlginç bir tarihte Demokrat Parti'nin iktidar geldiği 14 Mayıs'ta yapılacak kongrede, 30 yıllık Erbakan otoritesi ilk kez sorgulanacak. Demokrat Parti 14 Mayıs 1950'de iktidara gelmişti. Bu nedenle 14 Mayıs bugüne kadar Türkiye'de demokrasiye geçişin miladı olarak kabul ediliyordu. FP yönetimi de "DP'nin devamcısı" olduklarını ileri sürerek partinin 1. Olağan Kongresi'ni özellikle bu tarihe almıştı. 14 Mayıs 2000 ise, daha günler öncesinden, bir başka dönüşümün miladı oldu: Otuz yılı aşkın bir süredir tek bir otorite (Necmettin Erbakan) ve onun bir avuç kurmayı (Şevket Kazan, Oğuzhan Asiltürk, Recai Kutun, Fehim Adak, Süleyman Arif Emre...) tarafından yönetilen Milli Görüş hareketi de bu tarihte, yani yarın demokrasiyle tanışacak. Ancak bu hareket bugünlere kolay gelmedi; hareketin son partisi FP'nin demokratikleşmesi epey sancılı oldu ve bu sorunlar kongre günü de bitmeyecek; hatta daha da artacağı benziyor (Çakır, 13 Mayıs 2000).

Seçimlerden sonra Milliyet Gazertesine bir açıklama yapan Abdullah Gül ise ŗunları belirtmektedir:

FP, bir siyasî parti olmasına rağmen siyasetle, gerçek anlamda Pazar günkü kongresinde tanıştı denilse yanlış olmaz. FP'nin temsil ettiği siyasî harekette, ilk defa iki adayla seçime gidilmesi kongreye büyük bir coşku, heyecan ve dinamizm kazandırdı...FP geleneğinde ilk defa kamuoyu önünde özeleştiri yapılabilmektedir (Milliyet, 17 Mayıs 2000).

Seçimlerde Kutan ve listesi 633, Gl ve yenilikçiler de 521 oy aldı. Seçim sonuçları yenilikçiler tarafından son derece olumlu karşılanmış, alınan oy oranı zafer olarak kabul edilmişti. Ancak Erbakan'ın önerisiyle yapılan tüzük değişikliğiyle 50 kişilik Genel İdare Kuruluna sadece gelenekçiler alınmış yenilikilere temsil hakkı tanınmamıştı. Kongreden sonra da yenilikilere yönelik aleyhte tutumun devam ettiğini belirten Gül bu süreci ŗöyle anlatmıştır:

Kongreden sonra bizleri kötlemek için parti içinde toplantılar yapıldı. Gizli kapaklı ajanlığımız, Amerika ve İsrail'le ilişkilerimiz, yalan yanlış bir sürü kötü ŗeyler söylendi. Sonra, bizleri kongrede destekleyen iller görevden alınmaya başlandı (Selim, 2002, s.149).

Seçimlerde her iki tarafa yönelik kullanılan oy oranları Milli Görüş hareketinde artık hiçbir ŗeyin eskisi gibi olamayacağı gerçeğini ortaya koymaktaydı. Kongreden büyük bir moralle çıkan yenilikçiler parti içinde etkin rol alamayıp, kendilerine ve kendilerini destekleyen parti teşkilatı ve partililere yönelik aleyhte tutum ve davranışlar devam edinde Tayyip Erdoğan'ın liderliği etrafında Milli Görüş'ten kopmanın hazırlıklarına başladılar. “Geriye kalan en önemli pürüz ise 22 Mayıs 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nin FP'yi kapatmasıyla giderildi. Mahkeme FP'nin kapatılan RP'nin devamı olma iddiasını oy çokluğuyla reddetti, ancak lâiklik ilkesine aykırı faaliyetlerden FP'nin temelli kapatılmasına oy çokluğuyla karar verdi” (Çakır, 2004, s.574).

2.7. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ (AK PARTİ)

FP'nin kapatılmasından sonra gelenekçi kesim 20 Temmuz 2001'de yine Kutan'ın başkanlığında Saadet Partisini kurarken yenilikçiler de R. Tayyip Erdoğan etrafında

yeni bir oluşum hareketini sürdürdüler. Kurulacak olan partinin temsilcileri sık sık düzenledikleri toplantılarla bir araya gelip partinin fikri alt yapısını oluşturmaya başladılar. Bu süreci CNN'den Göksel Özköylü'ye anlatan Erdoğan şunları açıklamıştır:

Bu çalışmanın içerisinde Abdullah (Gül) bey, Abdüllatif Şener, Abdülkadir Aksu, Cemil Çiçek, Melih Gökçek, İsmail Kahraman, Altan Karapaşaoğlu, Bülent Arınç bir de Abdullah Çalışkan bey vardı. Böyle bir çalışma grubuyla bunu yürüttük. Tüzük çalışmasıyla ilgili de Hayati Yazıcı, Sadık Yakut, Mehmet Ali Şahin bey çalışma yaptılar. Daha sonra da Afyon'daki toplantıyla, 81 vilayete taşındık. Bu hazırlıklar uzun bir sürecin neticesiydi ve bu yaptığımız hazırlıkları orada sunduk ve tartışmaya açtık... Tartışmaların hepsi kayıtlara alındı, çözümünden sonra tekrar kurulan bir 10 kişilik heyetle ve 3 üç kişilik tüzük heyetiyle birlikte Bilkent'te arkadaşlarımız bir çalışmaya girdiler ve olayı nihai bir neticeye vardirdılar. o da zaten partimizin 14 Ağustos 2001'deki programı ve tüzüğü oldu (hurriyet.com: e.t. 20 Şubat 2006).

Yenilikçilere göre Milli görüşçü olmak esasen bir markaydı ve bu markanın artık zamanı geçmişti. Erdoğan, Özköylü ile söyleşisinde bu konuyu şöyle açıklamaktaydı:

Bir defa 'Milli Görüş'çü olmak bana göre o zamanlar bu işin lideri durumunda olan Sayın Erbakan ve kurmayları bunun markasını böyle koymuş. Bir nevi bunun markası adı içeriği itibariyle bizler meydanlarda konuştuklarımızla bunu anlatmaya başladık. Yani bu bir 'nas' değil. Bugün nasıl ki sosyal demokratların kendilerine ait ileri sürdükleri tezlerin bir markası varsa 'sosyal demokrasi' gibi, öbür tarafta liberalizm gibi herhalde 'Milli Görüşü' de böyle bir yere oturtmanın gayreti içerisindeydiler. Buydu olay... Şu anda bizim bu noktada AK Parti olarak böyle bir markaya ihtiyacımız yok. Biz şu anda farklı bir markanın peşindeyiz bunu oluşturmanın gayreti içindeyiz. Bu da nedir "muhafazakâr demokrasi" diyoruz. Kimlik olarak bizim markamız bu, bizim kimliğimiz bu. Biz de bu kimlik içerisinde bu kimlik altında geleceğe yönelik yürüyeceğiz ve bu çalışmanın neticesinde biz de bir marka oluşturacağız siyasette. Ha 'bunun adı ne olur?' bunu zaman gösterecek ama şu anda bir muhafazakâr demokrat kimlikle yürüyoruz (hurriyet.com: 20 Şubat 2006).

Yeni oluşum, uzun süren çalışmasına 14 Ağustos 2001'de nokta koydu. Partinin adı "Adalet ve Kalkınma Partisi"ydi. 3 Kasım 2002 genel seçimleri % 34.7 oy oranıyla 363 milletvekili çıkaran AK Parti'nin zaferiyle sonuçlandı. Seçim AK Parti için bir zaferdi çünkü AK Parti, 1950'den sonra tek başına iktidara gelen 4. parti, 1957'den bu yana tek başına iktidara gelen partiler arasında en fazla milletvekili çıkaran parti olmuştu.

Buraya kadar AK Parti'nin siyasal ideolojinin tartışılmasında en önemli temel teşkil eden siyasal muhafazakârlık ve siyasal İslamcılık ideolojilerinin temel anlam ve değerleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Siyasal muhafazakârlığın siyasal konulara

ilişkin yaklaşımı net olarak ortaya konulabilmiştir. Ancak siyasal İslamcılığın siyasal konulara ilişkin anlam ve değerleri muhafazakârlıkta olduğu gibi belli bir çerçeve içinde sunulamamıştır. Bunu iki açıdan açıklamak mümkün görülmektedir. Birincisi, Türkiye’de siyasal İslamcı anlayışın sisteme karşı bir tehdit olarak değerlendirilmesi ve İslamcı düşüncenin sistemleşmesinin engellenmeye çalışılması; ikincisi ise dini bir yoruma dayandığı için dine rağmen siyasal İslamcı anlayışın sistematik hale dönüşmesinin mümkün olamamasıdır. Bu nedenle ağırlıklı olarak siyasal İslamcı ideolojiyi temsil eden Milli Görüş geleneği içinde yer alan siyasal partiler de sabit bir siyasal söylem geliştirememişlerdir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında ilk olarak AK Parti’nin söylem ve uygulamaları incelenecek ve siyasal muhafazakârlık ve siyasal İslamcılık incelemelerinde elde edilen veriler ışığında AK Parti’nin söylem ve uygulamalarının analizleri yapılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AK PARTİ’NİN DEVLET, DİN VE AİLE SİYASETİNİN ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde, birinci ve ikinci bölümde ana hatları ortaya konan siyasal muhafazakârlık ve siyasal İslamcılık anlayışları birer karşılaştırma çerçevesi olarak kullanılmak suretiyle AK Parti’nin devlet, din ve aile anlayışı ve politikalarının betimlenmesi ve analizi yapılacaktır. Bu amaçla önce her bir konuda Parti’nin söylem, anlayış, politika ve uygulamaların neleri içeridikleri betimlenecek, ardından bunların dökümantasyon analizi ve yorumlanması yapılacaktır.

3.1. AK PARTİ’NİN DEVLET ANLAYIŞI VE ANALİZİ

3.1.1. AK Parti’nin Devlet Anlayışı

AK Parti’nin nasıl bir devlet anlayışına sahip olduğu parti program ve tüzüğünde yer alan şu ifadelerle bildirilmektedir:

AK Parti; birey-devlet ilişkilerinde, demokratik toplum olmanın gereklerine uygun düşmeyen yaklaşımları ve her türlü ayrımcılığı reddeder. Devleti, bireye hizmet için, bireylerin oluşturduğu etkin bir hizmet kurumu olarak kabul eder (Parti Tüzüğü, 2002: 4.5. Madde).

AK PARTİ; bireylerin inandıkları gibi yaşama, düşündükleri gibi ifade etme haklarının tartışılmaz olduğunu, inanç ve düşüncenin hukuka uygun olarak tanıtım ve propagandasının, bireylere ve sivil toplum kuruluşlarına ait bir hak ve yetki olduğunu, her bireyin her kurumda ve yaşamın her alanında eşit ve ortak hakları bulunduğunu, dolayısıyla devletin, hiçbir inanç ve düşünceden yana veya karşı tutum sergilememesi gerektiğini, Anayasa’da yer alan lâiklik ve kanun önünde eşitlik ilkelerinin, bu anlayış ve bakışın güvencesini teşkil ettiğini vurgular. Devletin ve parti tüzel kişiliğinin bu alanda yüklenebileceği işlevin, sadece hak kullanımlarını sağlayıcı ve güvence altına alıcı özgür ortam hazırlamaktan ibaret olması gereğini kabul eder. Temel hak ve özgürlüklerin, oylama konusu olamayacağını savunur (Parti Tüzüğü, 2002: 4.8. Madde).

Partimiz, tüm yurttaşların kamu hizmetlerinden hiçbir ayırım gözetilmeksizin faydalanması için gereken düzenlemelerin yapılmasını öngörür. Bu bağlamda, devlet ve kurumlarıyla yurttaşlar arasında gittikçe artan güven bunalımı giderilecek ve yurttaşın devlete ve devletin tüm kurumlarına güvenini sağlayacak bir yönetim anlayışı tesis edilecektir (Parti Programı, 2002: 2.1. Madde).

Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü gibi AK Parti'ye göre devlet ideolojik bir aygıt değil toplum için organize olmuş bir hizmet birimidir. Devletin görevi topluma vasilik etmek, herhangi bir ideolojiyi koruyup topluma empoze etmek değil, bütün kurumlarıyla toplumsal barış, demokrasi ve özgürlüğü sağlamaktır. Devletin hiç bir inanç ve düşünceden yana veya karşı tutum sergilememesi gerektiğini belirten AK Parti (Parti Tüzüğü, 2002: 4.8. Madde) lâiklik ve kanun önünde eşitlik ilkesini bu anlayışın güvencesi olarak görmektedir. Devleti sınırlı bir etkinlik alanı olarak gören AK Parti'ye göre devlet meşruiyetini hukuk normalarına uygunluğunu gözeterek almaktadır. Devletin sınırlı olmakla birlikte üniter bir yapısının olması gerektiğine vurgu yapan AK Parti bu konuda parti program ve tüzüğünde şu ifadelere yer vermektedir:

AK Parti; millet adına egemenlik yetkisi kullanan yasama, yürütme ve yargı erkleri ile devlet şeması içinde kamusal işlev gören bütün kişi, kurum ve kuruluşların; yetki kullanımlarında ve görev ifa etmelerinde, ikinci maddede atıf yapılan belgelerde yer alan hukuk devleti normlarına uygunluğu gözetir olmaları gereğini vurgular ve bu gerekliliğe uygunluğu, meşruiyetin esası kabul eder (Parti Tüzüğü, 2002: 4.7. Madde).

AK Parti; içte ve dışta güçlü duruşun adaletle mümkün olacağına inanır. Hukukun 'güç'ten değil, 'güç'ün hukuktan kaynaklandığı inancı ile her iş ve faaliyette doğrunun ve haklının egemen olmasını önleyici engelleri ortadan kaldırmayı, adil yargılanma hakkını ve hak arama özgürlüğünü bütün unsurları ile gerçekleştirmeyi, ülkemizi, onun sahibi insanlarımız için yaşanılır hale getirmeyi, her halükarda milletin ülkesini ve devletinin bağımsızlığını ve üniter yapısını korumayı amaçlar (Parti Tüzüğü, 2002: 4.15. Madde).

AK Parti'ye göre devlette milletin iradesi esastır. Millet iradesini tanımayan bir devlet yapısı ve hukuk sistemi meşru değildir. Dolayısıyla Türkiye'de devlet anlayışının tümünden gözden geçirilmesi gerektiğini belirten AK Parti, millet iradesine dayanan sivil bir anayasa yapılması gerekliliğini de sıkça vurgulamıştır. 2007 seçim beyannamesinde AK Parti yeni anayasa vaadini somut ifadelerle dile getirmiş 2011 genel seçimlerde ise yeni anayasa yapabilmek için çoğunluğu sağlayacak oy oranının kendilerine verilmesini talep etmiştir.

Ekonomi anlayışında sebest piyasa anlayışını kabul eden AK Parti'ye göre devletin ekonomideki rolü, sadece düzenleyici ve denetleyici bir fonksiyonla sınırlıdır (Parti Tüzüğü, 2002: 4. Madde). Ayrıca AK Parti, toplumu devlete hizmet eden bir birim olarak değil, devleti topluma hizmet eden bir kurum olarak ele alır ve bu hususta sosyal devlet hizmetlerinin önemine dikkat çeker.

3.1.1.1.AK Parti ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) İlişkisi

Türkiye’de 1946’dan itibaren çok partili siyasal sisteme geçilmiş ancak bu sistem TSK tarafından, ülke bütünlüğü ve lâikliği koruma adına yapılmış müdahalelerle normal sürecinde işlememiştir. 1960 ve 1980 askeri darbeleri, 1971 askeri muhtırası ve 1997’deki post-modern darbe olmak üzere çok partili siyasal sistem askerler tarafından dört kez ciddi anlamda kesintiye uğratılmış, siyasal partiler kapatılmış ve birçok siyasetçi siyaset yapmaktan alıkonmuştur. AK Parti, siyaset üzerinde TSK baskısının çok yoğun olduğu bir dönemde kurulmuş ve kuruluşundan kısa bir süre sonra tek başına iktidara gelmiştir. Parti’nin kurucu kadrosunun bir kısmının lâiklik karşıtı eylemleri nedeniyle kapatılmış Refah Partisi’nden gelen siyasetçilerden oluşması onu başından itibaren TSK’nın laiklik söylemi üzerinden demokratik siyaset üzerinde uyguladığı baskıyla karşı karşıya bırakmıştır. Lâiklik ilkesini, rejimi ve devletin bütünlüğünü koruma adına AK Parti’ye yönelik uyarı ve müdahaleler partinin iktidara geldiği 2002 Kasım ayından itibaren açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Devletin bütünlüğünü koruma amacıyla TSK’nın AK Parti’ye uyarı ve müdahaleleri daha çok Kuzey Irak, Kürt sorunu ve Kıbrıs sorunu konularına yönelik olmuştur. Lâiklik konusundaki uyarı ve müdahaleler ise AK Parti’nin anayasa çalışmaları, eğitime yönelik girişimleri gibi yasal ve kültürel politikalarına yönelik olarak gerçekleşmiştir. TSK’nın AK Parti’ye yönelik doğrudan uyarısı ilk olarak 20 Kasım 2002’de Cumhurbaşkanı Sezer’i uğurlama protokolüne Meclis Başkanı Bülent Arınç’ın eşi Münevver Arınç’ın başörtülü bir şekilde katılması üzerine gelmiştir. Resmi bir protokole başörtülü bir kadının katılması Kemalist kesim tarafından lâikliğe ve Cumhuriyet rejimine karşı tehdit niteliğinde değerlendirilmiş ve bu tutum lâikliğe karşı bir saldırı olarak görülmüştür. 28 Kasım’da tebrik ziyareti nedeniyle Meclise gelen Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök ile kuvvet komutanlarını Başbakan Abdullah Gül’le 20 dakika görüşürken, Arınç’ı ziyaretleri yalnızca 3 dakika sürmüştür. Bu tutum Arınç’ı boykot olarak değerlendirilmiştir (hurriyet.com.tr: 29 Kasım 2002). Ancak Bülent Arınç Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök ve kuvvet komutanlarının ziyaretinin kısa sürmesinin 'tepkiden kaynaklandığı' yolundaki değerlendirmelere "[b]en Meclis Başkanıyım, onlar kuvvet komutanı, kim kime tepki gösterecek " diyerek tepki göstermiştir (radikal.com.tr: 29 Kasım 2002).

Bu olaydan sonra AK Parti'ye yönelik doğrudan müdahale ve uyarılar hız kazanmaya başlamıştır. 23 Nisan 2003'te Bülent Arınç'ın Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramını kutlamak üzere vermiş olduğu kabul törenine TSK ve Cumhurbaşkanı Sezer katılmayarak boykot yoluna gitmişlerdir. Boykotun nedeni Arınç'ın ev sahipliğini başörtülü eşiyle yapacağı düşüncesi idi. Ancak düşünüldüğü gibi olmayıp resepsiyona Münevver Arınç katılmamıştı. Bu gerginlikten sonra gazetelerde 30 Nisan'da gerçekleşecek olan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısının iptal edileceği haberleri yer almaya başladı. Ancak Arınç bu haberlerin doğru olmadığını belirterek "Türkiye'de hemen her ay MGK toplantısı yapılıyor. Bu toplantılarda Cumhurbaşkanı'nın belirlediği gündemler görüşülüyor. Toplantı sonrasında da bir bildiri yayımlanıyor. Olağanüstü bir durum olduğunu sanmıyorum. MGK toplantısı kendi gündeminde cereyan edecektir" (radikal.com: 29 Nisan 2003) diyerek yaşanan krizlerin olağandışı bir durum olmadığına dikkat çekmiştir. MGK'nın Anayasa'ya göre tavsiye kararı alan bir organ olduğunu vurgulayan dönemin Dışişleri Bakanı Gül ise, "Hükümetin icraatı ayrıdır, MGK'nın tavsiye kararları ayrıdır. Türkiye'de kuvvetler ayrılığı prensibi vardır" diyerek hükümet icraatlarının MGK kararlarının üstünde olduğunu vurgulamıştır (radikal.com.tr: 30 Nisan 2003). Dönemin Adalet Bakanı Cemil Çicek de "MGK'da gerginlik beklentisini biraz da basın tahrik etti. Her toplantının derbi maçına çevrilmesi zarar getiriyor. MGK üyeleri devlet ve millete karşı sorumluluğu olan, tecrübeli kişiler. Onlar neyi nasıl konuşacağını açık yüreklilikle ortaya koyar, varsa tereddütlerini dile getirirler" diyerek TSK'nin görevinin sınırlarına dikkat çekmiştir (radikal.com.tr: 30 Nisan 2003). Başbakan Erdoğan ise MGK toplantısından bir gün önce partisinde yapmış olduğu grup toplantısında en büyük gücün millet olduğuna vurgu yapmış, AK Parti'nin bunun üstünde güç tanımadığını ve milletin iradesine set çekenlerin hesap vereceğini ifade etmiş ve TSK'yı şu ifadelerle uyarmıştır:

Sözünü ettiğimiz bu çevreler, vatandaşlarımız sesine kulak vermeyi de, halkın oylarıyla şekillenmiş AKP Meclis çoğunluğunu da hazmetmekte hâlâ zorlanıyorlar. Biz sadece sayısal çoğunluğumuza dayanan bir yönetim anlayışını benimsediğimizi söyledikçe, demokrasi bilinci eksik siyasiler, bunu sayısal çoğunluğumuz hiçbir değer ifade etmiyormuş gibi sunmaya çalışıyor. Bu siyasiler, demokrasiyi de bizim katılım anlayışımızın değerini de bilmiyorlar. Bu siyasilerin iktidar ile muhalefet kavramlarının ne işe yaradığından da haberleri yok. Tabii ki, sadece sayısal çoğunluğa indirgenmiş bir yönetim anlayışı, katılımcı demokrasi ile bağdaşmaz. Ama bunların zannettikleri gibi, sayısal çoğunluk ihmal edilecek bir şey değildir. Bu çoğunluğu parlamentoya gönderen millettir. Bazı siyasiler, 3 Kasım

seçimlerinin sonuçlarını anlamış değil. Didişmenin tarafı olmayacağız: Hiçbir zaman gerginlik, çatışma ve didişme istemiyoruz. Ülkenin temel meselelerini, her zaman diyalog ile çözmekten yana olduk. Ancak bu, halkımızın bize verdiği gücü kullanmayacağız ve çürümüş siyasi ilişkilere teslim olacağız şeklinde de anlaşılmalıdır (hurriyet.com.tr: 29 Nisan 2003).

Erdoğan, konuşmasında, partisinin üniter devlet ve lâiklik ilkesi için herhangi bir tehdit unusuru taşımadığını belirtmiş ve gerginlik, çatışma ve didişme istemediklerini belirtmiştir. Aynı şekilde Çevre Bakanı Kürşad Tüzmen “[t]oplantı gerilimli geçmez. Herkes Türkiye gerçeklerinin ve sorumluluklarının farkında”, Dışışleri Komisyonu Başkanı Mehmet Dölger “Genelkurmay Başkanı ile görüştüm ve gerginlik izlenimi edinmedim. Orası hesaplaşma yeri değil” diyerek partinin MGK toplantısında gerilimi istemeyen taraf olduğunu ifade etmişlerdir (radikal.com.tr: 30 Nisan 2003). Ancak 30 Nisan 2003 MGK toplantısı AK Parti’nin istediği gibi gerçekleşmemiş, ordu komutanları ve başbakan arasında sert tartışmalar yaşanmıştır (Özbudun ve Hale, 2010, s.144). Toplantıdan sonra yapılan basın toplantısında da, TSK tarafından, ilk madde olarak yine lâiklik vurgusu yapılmış ve TSK’nin lâikliği koruma hizmetinde olacağı belirtilmiştir (radikal.com.tr: 01 Mayıs 2003).

2002’den 2007’ye kadar TSK, yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, AK Parti’nin çeşitli uygulamalarına yönelik uyarılarını sürdürmüş; AK Parti ise her fırsatta lâiklik ve üniter devlet yapısının korunacağı vurgusunu yapmış; kimi zaman tepkilere rağmen dilediğini uygulamış; kimi zaman uygulamaya koymak istediği kararı geri çekmiş; kimi zaman ise TSK engeline takılacağı düşüncesiyle karar aşamasında vazgeçmiştir. Özbudun ve Hale bu süreci ordunun lâiklik ve üniter devletin korunması gibi konularda hükümete baskı yapılması olarak değerlendirirlerken bu dönemi “gene de hükümetin meşruiyetini ve tartışmalı konularda bile politika belirlemenin hükümetin hakkı olduğunu kabul ettiği kontrollü bir anlaşmazlık dönemi” (Özbudun ve Hale, 2010, s.141) olarak değerlendirmektedirler.

TSK’nın AK Parti’ye yönelik uyarıcı tutumu Ağustos 2006’da Özkök’ün emekliye ayrılması ve yerine aşırı milliyetçi ve lâiklik yanlısı görüşleri ile tanınan kara Kuvvetleri Komutanı Yaşar Büyükanıt’ın Genel Kurmay Başkanlığına gelmesinden sonra değişmiş; dahası AK Parti’ye karşı bütün kemalist kesimin birleştiği muhalif bir ses olmaya başlamıştır. Bu dönemde kemalist kanadı tek ses haline dönüştüren en önemli

konu şüphesiz ki Cumhurbaşkanlığı seçimi olmuştur. Kemalizm'in en önemli ve son kalesi olarak gördükleri Cumhurbaşkanlığına AK Parti'li ve eşi başörtülü birisinin gelme ihtimali kemalist kanadı harekete geçirdi. Bu bağlamda emekli orgeneral Şener Eruygur'un başkanlığını yaptığı Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) öncülüğünde toplumsal bir manevra başlatılmış, başta Ankara ve İstanbul'da olmak üzere büyük kentlerde kitlesel mitingler yapılarak lâikliği koruma çağrısı yapılmıştır. Orgeneral Yaşar Büyükanıt da sözlü olarak bu mitinglere destek vermiş, lâikliği sözde değil özde benimsemiş bir kimsenin Cumhurbaşkanı olabileceğini belirtmiştir (radikal.com.tr: 13 Nisan 2007). Cumhuriyet mitingleri ve Büyükanıt'ın uyarısına rağmen AK Parti Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı adaylığını geri almamıştır. 27 Nisan 2007, Mecliste Cumhurbaşkanlığı seçimi için ilk tur oylamasının yapıldığı günün gecesinde, Genelkurmay Başkanlığının internet sitesinde Cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili basın açıklaması yapılmış ve bu açıklamada şu ifadeler yer verilmişti:

Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, lâikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve lâikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir (wikisource.org: 17 Ocak 2011).

Bu ifadenin tam olarak anlamı Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı olması halinde askeri müdahalenin gündeme gelecek olmasıydı. Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı olmasını askeri manevra ile engellemeye yönelik bu girişimin ardından CHP kanadından siyasi manevralar başlamıştır. CHP Parti Sözcüsü Mustafa Özyürek muhtıranın yayınlanmasından hemen sonra NTV'ye telefonla bağlanarak “[t]abi bu bir muhtıradır. Hükümetin bunun gereğini yerine getirmesi gerekir” açıklaması yapmıştır (wikisource.org: 30 Ağustos 2011). CHP Genel başkan Yardımcısı Onur Öymen konu ile alâkalı olarak “Genelkurmay'ın tesbitleri bizim tesbitlerimizden farklı değildir. Altına imzamızı atarız. ‘Ne mutlu Türküm diyene’ sözünü kimse küçümseyemez ve bunu küçümseyenleri devletin düşmanı sayarız. Türkiye'yi Atatürk düşmanlarına teslim etmeyeceğiz” ifadelerini kullanırken (wikisource.org: 30 Ağustos 2011) CHP Genel Başkanı Deniz Baykal da e-muhtıradan sonra verdiği ilk röportajında “[b]u tablonun değişeceğini meydanlar gösterdi. Müdahaleye uğrayan yönetimlere halk sahip çıkmadı.

Halkımız devlet organlarıyla çatışanlara sahip çıkmaz. Bu ortamda mağduriyet yok, dayatma var. Anayasa Mahkemesi 367 kararını onaylamazsa ülke çatışmaya gider” açıklamasını yapmıştır (wikisource.org: 30 Ağustos 2011). CHP e-muhtıra’ya açık destek verirken hükümet kanadından Adalet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek e-muhtıra’yı sert bir dille eleştirmiş ve şu konuşmayı yapmıştır:

Bu açıklama Hükümete karşı bir tutum olarak algılanmıştır. Kuşkusuz, demokratik bir düzende bunun düşünülmesi dahi yadırgatıcıdır. Öncelikle söylemek isteriz ki, Başbakana bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığının herhangi bir konuda Hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik bir hukuk devletinde düşünülemez. Genelkurmay Başkanlığı, Hükümetin emrinde, görevleri Anayasa ve ilgili yasalarla tayin edilmiş bir kurumdur. Anayasamıza göre, Genelkurmay Başkanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur (web.archive.org: 28 Nisan 2007).

AK Parti’nin sert ve tavizsiz tutumu karşısında beklentileri boşa çıkan kemalist kesim bu sefer yargısal manevralarla Abdullah Gül’ün seçilmesinin önüne geçmeye çalışmış, bu süreçte bizzat dönemin Cumhurbaşkanı Sezer de CHP ile birlikte bu manevrada etkin rol oynamış ancak buradan da olumlu sonuç alınamamıştır. Bu aşamadan sonra AK Parti hükümeti ile aralarında hala gerginlikler bulunsa da, Silahlı Kuvvetler Komutanlarının geri planda kalmaları gerektiğini kabul ettikleri görüldü (Özbudun ve Hale, 2010, s. 141). 23 Kasım 2011’e gelindiğinde ise 27 Nisan TSK e-muhtırası bizzat TSK tarafından internet sitesinden kaldırıldı (haberturk.com: 29 Ağustos 2011).

3.1.1.2. Kürt Sorunu

AK Parti’nin devlet anlayışının açığa çıktığı bir diğer konu da Kürt sorunudur. AK Parti programında Kürt sorunu konusunda kalıcı çözüm getirecek bir siyaset anlayışı içinde olduğu, devletin üniter yapısı bozulmadan sorunun üstesinden gelinmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Parti, programında, Kürt sorununa ilişkin siyaset anlayışını şöyle ifade etmektedir:

Kimimizin Güney Doğu, kimimizin Kürt, kimimizin terör sorunu dediğimiz olay, maalesef Türkiye’nin bir gerçeğidir. Partimiz bu sorunun toplum hayatımızda neden olduğu olumsuzlukların bilinciyle, bölge halkının mutluluğunu, refahını, hak ve özgürlüklerini gözeterek, Türkiye’nin bütünlüğü ve üniter devlet yapısıyla birlikte bölgeyi tehdit eden terörün önlenmesinde zaaf yaratmayacak bir şekilde; kalıcı,

tüm toplumun duyarlılıklarına saygılı, etkili ve sorunları kökünden çözmeye yönelik bir politika izleyecektir. Bu bölgemizdeki kültürel farklılıklar, partimiz tarafından zenginlik kabul edilmektedir. Resmi dil ve eğitim dili Türkçe olmak şartıyla, Türkçe dışındaki dillerde yayın dahil kültürel faaliyetlerin yapılabilmesini, partimiz ülkemizdeki birlik ve bütünlüğü zedeleyen değil, güçlendiren ve pekiştiren bir zenginlik olarak görmektedir. Bölgenin geri kalmışlığından kaynaklanan kimi olumsuzlukların giderilmesini, bölgeye dönük özel düzenlemeler yoluyla değil, genel demokratikleşme projesi bağlamında düşünmektedir. Uzun süredir yoğun dış destekle varlığını koruyan ve otuz bin insanımızın hayatına mal olan teröre rağmen bölge halkının üniter devlet yapısına bağlı olması, halkımızın sağduyusu ile meselenin etnik bir çatışmaya dönüşmemesi, konunun iç meselemiz olarak çözülebilir olmasının delilidir. Partimiz, teröre tepki olarak maksadını aşan ve bölge halkını rahatsız eden bazı uygulamaların terk edilmesi ve yıllardır devam eden OHAL uygulamasının tamamen kaldırılmasını hedeflemektedir. Suçlu insanlar karşısında caydırıcı ve masumları koruyucu bir tavır sergilemesi gereken devletimizin, suçsuz insanlara şefkatle muamele etmesi gerektiğine inanıyoruz. Yoğun terör sonrası dönemde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde, bölgelerarası kalkınmışlık farkını yok edecek, en azından asgariye indirecek önemli bir adım atılmamıştır. Partimiz yöreye yönelik istihdamı artırıcı ciddi ekonomik projeler gerçekleştirecek, terör ortamından şu veya bu şekilde zarar gören vatandaşlarımızın mağduriyetini giderici uygulamaları devreye sokarak ihtiyaç duyulan rehabilitasyonu sağlayacaktır. Hizmetlerin yetersiz olması, işsizlik, fakirlik ve baskı, terörün beslenmesine en elverişli ortamlardır. Terör ve baskı karşılıklı olarak birbirini besler. Terörün sonuç olduğunu unutan her yaklaşım, sadece baskı ile çözüm üretmeye yönelir. Oysa bu terörü daha çok güçlendirir. Bu nedenle terörü sona erdirmenin yolu, temel hak ve hürriyetlere saygılı bir devlet yaklaşımı ile ekonomik kalkınmayı ve güvenliği aynı bütünün parçaları olarak ele almaktan geçer. Bölgenin ticari ve ekonomik faaliyetler açısından cazip hale gelebilmesi için, bir çıkmaz sokak konumundan çıkartılıp komşu ülkelerle sınır ticareti dahil, dinamik bir ticaret ortamı oluşturulması gerekmektedir. Bu amaçla partimiz, bölgedeki ticaretin artırılması için her türlü tedbiri alacaktır. Bürokratik otoriter devlet anlayışına yaslanan çözümler, sadece asayiş mantığına dayandığı için uzun vadede sorunları daha da derinleştirmektedir. Buna karşılık demokratik devlet anlayışı çerçevesindeki yaklaşımlar, ilk anda endişeyle karşılanırsa da uzun vadede milletimizin birlik ve bütünlüğünü pekiştiren sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle bölgedeki sorunlar aynen kalacak demektir. Sadece ekonomik kalkınma politikaları ile tam bir çözüme kavuşturulamayacağı gerçeği yanında bütün bunların üstünde kültürel farklılıkları demokratik hukuk devleti ilkesi çerçevesinde tanıyan yaklaşımların etkili olması gerektiği anlayışına ulaşılması sorunun çözümünde önemli bir adımdır. Diğer taraftan kültürel farklılıklar bölge halkıyla olan müştereklikleri arka plana atmayı gerektirmez. Aksine Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma bilinci, toplumumuzun birlik ve beraberliğinin çimentosudur (Parti Programı, 2002;2.6.Doğu ve Güneydoğu).

AK Parti'nin Kürt sorunu konusunda politikalarına bakıldığında kendinden önceki dönemlere göre farklı stratejiler izlediği görülmektedir. Bunların başında Parti programında da belirtildiği gibi vatandaşlık ve millet olma bilincinin geliştirilmesi gelmektedir. Başbakan Erdoğan'a göre millet aynı ırkın, aynı kabilenin, aynı kavmin mensupları değil, geçmişleri ve gelecekleri müşterek olan, sevinçleri, hüznleri ve

ümitleri ortak olan, yek vücut olarak kader birliği eden bir cemiyettir (hurriyet.com.tr: 10 Kasım 2011). Erdoğan'a göre Türkiye Cumhuriyeti sadece Türklere değil, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkese aittir. Bu nedenle Türkiye vatandaşlarının bu bilinçle Türkiye'yi koruması, Türkiye'ye sahip çıkması gerekmektedir. Erdoğan, Türkiye Cumhuriyetinin çok renklilik, birlik, beraberlik, kardeşlik ve dayanışma içinde kurulduğunu ancak 1940'lardan sonra asimilasyon, red ve inkar politikasının başladığını belirtmektedir. Etnik, dini ve bölgesel milliyetçiliğe şiddetle karşı çıkan Erdoğan bu tip milliyetçi anlayışların partisinin üç kırmızı çizgisi olarak tanımlamaktadır.

AK Parti'nin Kürt sorununun çözümü yönünde kendine has bir başka siyaset girişimi de PKK'yı demokratik siyaset alanına çekme teşebbüsüdür. Bunun için PKK⁴ ile müzakere sürecine girildiği de görülmektedir. Ancak son dönemde PKK ve KCK⁵'nin demokratik siyaset alanına katılma konusundaki olumsuz tavrı ve direnci AK Parti'yi demokratik siyaset dışında kalan anlayış ve yönelimleri yok etme politikası izlemeye sevk etmiştir. Bundan dolayı AK Parti devletçi ve milliyetçi bir anlayışa büründüğü iddiasıyla yoğun eleştiriler almıştır. Başbakan Erdoğan ise bu eleştirilere cevaben “[s]on KCK operasyonları. Kimse bizden bunun da durmasını beklemesin. Biz devletin içinde devlete paralel bir devlet anlayışına müsaade edemeyiz. Türkiye'de tek devlet vardır, o da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'dir. İkinci bir devlet olamaz. Bu ifadelerim sebebiyle beni 'devletçi, milliyetçi' diye ifade edenler varsa, bu ifadeleri kullanmak devletçilikse, milliyetçilikse evet, devletçiyim, milliyetçiyim. Çünkü biz bu gerçekleri ortaya koymaya mecburuz” diyerek devletin birliğini koruma anlamında devletçi ve milliyetçi olduğunu belirtmiştir (hurriyet.com.tr: 07 Kasım 2011).

3.1.2 AK Parti'nin Devlet Anlayışının Analizi

Türkiye'de siyasetin, kemalist ideolojinin dışında kalan siyasal partiler için hükümet alanı olmakla birlikte kemalist anlayışın askeri, yargısal ve siyasal vesayeti nedeniyle iktidar alanı olamadığı sıkça belirtilmektedir. Bu iddiayı doğrular şekilde, AK Parti ve TSK ilişkisi örneğinde görüldüğü üzere, AK Parti'nin de başından itibaren kemalist anlayışa dayalı vesayet çemberine alınmış ve iktidar olmasına her zaman mani

⁴ PKK :Kürdistan İşçi Partisi, *Kürtçe*: Partiya Karkerên Kurdistan

⁵ KCK:Kürdistan Topluluklar Birliği, *Kürtçe*: Koma Civakên Kurdistan

olunmaya çalışılmış olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Bu nedenle AK Parti'nin 2011'e kadar, devlet konusundaki söylem ve politikaları kendi anlayışını uygulamaya koyma şeklinde değil, devlet konusundaki çarpık bulduğu anlayış ve uygulamaları düzeltme veya ortadan kaldırma şeklinde tezahür etmiştir. AK Parti'nin bu yöndeki politikalarında en önemli hareket alanı 'millet iradesi'ni ön planda tutmak olmuştur. Bu politikasıyla AK Parti devlet iradesinin millet iradesinin üstünde olamayacağını, öncelikli olarak milletin devlet için değil, devletin millet için varolması gerektiği düşüncesini ortaya koymuştur. AK Parti'nin politikalarında dikkat çeken bir diğer anlayış da siyasetin millet iradesini temsil etmesi nedeniyle bağımsız bir güç olduğu anlayışıdır. Hatırlanacağı üzere muhafazakârlara göre de devletin meşruiyet kaynağı toplumsal iradeyi tanınması, gözetmesi ve toplumsal iradeye saygı duymasına dayanmaktadır. AK Parti'nin kemalist ideolojinin vesayetine karşı koyma politikalarında dikkat çeken bir başka husus da devletin ideolojik yapılanmasına karşı olmasıdır. Bu yönüyle de muhafazakâr ideolojiye denk düşen AK Parti her zaman devletin doktriner ve dogmatik olmaması gerektiğini savunmuş, devletin görevinin belli bir ideolojiyi korumak değil, topluma hizmet etmek olduğuna vurgu yapmıştır. AK Parti'nin tanımladığı devlet topluma rağmen varolması gereken bir aygıt değil, toplumdaki adalet duygusunun tesis edildiği, biz duygusunun gözetildiği, sadakat ve bağlılık duygusunun saygı gördüğü, geleneksel, kültürel, tarihi, ahlaki ve dini değerlerin korunduğu bir kurum olmalıdır.

3.2. AK PARTİ'NİN DİN SİYASETİ VE ANALİZİ

3.2.1. AK Parti'nin Din Anlayışı

Refah Partisi'nin MKYK üyesi ve Manisa milletvekili olarak görev yapan ve AK Parti kurucu üyelerinden olan Bülent Arınç, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın 2000'de düzenlemiş olduğu Abant Toplantısında yapmış olduğu konuşmada şunları söylemiştir:

Konumuz lâiklik değil ama mecburen giriyoruz. Çünkü din ve devletin bağlantısını kurmaya mecburuz. Burada lâikliğin sınırlarını herşeyin korunabileceği ama dini kuralların herkes için bağlayıcı bir kural haline gelmesinin yasaklanması olarak anlamak mümkünse bunun doğru olduğunu düşünüyorum. Bu açıdan yola çıkarsak

toplumdaki bir takım s n  tartışmaların da son bulacağını düşünüyorum. Mesela “hâkimiyet Allah’ındır” sözüyle “Egemenlik Milletindir” sözü arasında bir tartışma varsa bu bir yanlış anlamamanın neticesidir. Devletin dini olmamalıdır. Benim eski düşüncelerim yanlıştı, ben “devletin dini din-i İslamdır” denilmesinin bir Müslüman için mecburi olacağını düşünüyordum. Ama yıllar sonra İslamın bize bir devlet dayatmadığını gördüm.  nemli olanın başka şeyler olduğunun farkına vardım. “Hâkimiyet Allah’ındır” ; doğru, kuvvet kudret sahibi O’dur, herşeyi yartmı tır, herşeyi bilir, görür. Samimi dindarın düşüncesi bu; ateistin düşüncesine de saygı duyulur. Burada “Egemenlik Milletindir” sözü bunun karşılığı değil. “Egemenlik Milletindir” sözü de doğru çünkü hâkimiyet bütün varlığı kuşatma esasında bir dinî inan sa, Allah siyaseti yönetmeyi insanlara vermiş. Kendisi o içi insanların bir görevi olarak bilmi  ve egemenliğin bir toplulukta, bir kişide değil, herkeste olduğunu, millette olan egemenliğin  u ya da bu şekilde yönetime yansıyacağını kabul etmiş (Arı , 2000, s.115).

Arı ’ın ifadelerine göre din devletler için değil, insanlar için gönderilmiş hükümler içermektedir. İslam dini, devlet konusunda ‘din-i devlet’ olma zarureti getirmemiş siyaseti yönetme i ini insanlara bırakmıştır. Hâkimiyet Allah’ındır ifadesi ‘hâkimiyet milletindir’ anlayışına karşıt bir anlayış değildir. Arı ’ın ifadelerinde de g r ld   gibi AK Parti din anlayışını, siyasal İslamcı ideolojiden ayrı tı ı anlayış biçimleri üzerinden temellendirmeye ba lamı tır. AK Parti tarafından hazırlanmış olan *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi, İdeoloji ve Siyasal Kimlik* (Akdoğan, 2004) başlıklı çalışmada bu konuda önemli veriler yer almaktadır. Arı ’ın Abant platformundaki düşüncesinin de yer ald   çalışmada, ayrıca İslam dininde bir devlet söyleminin olmad   ve İslam dininin belli bir devlet modelini zorunlu tutmad   belirtilmiştir. İslam dini açısından çoğulcu bir devlet modelinin gerekliliğinin de ortaya konduğu çalışmada İslam tarihindeki İslami devlet modeli anlayışları ve bu yöndeki uygulamalar ele tirilmi  bu tarz anlayış ve uygulamaların bizzat İslam dinine ve M sl manlı a zarar verdiği vurgulanmıştır. AK Parti’ye göre:

1. Kimi mezhepler siyasal alanı bir nedensellik ve eylem (maslahat) alanı olmak yerine egemenlik alanı olarak tanımlamıştır.
 2. Kimi yöneticiler dinden anladıklarını mutlak hale getirerek siyasal iktidarı ele tirilemez, karşı konulamaz bir kutsallık alanı haline getirmiştir.
 3. Farklı yorum ve tefsirlere saygı gösterilmekle birlikte bunların pratiklerine tolerans gösterilmekte zorlanıldı ı durumlar da olmuştur.
- Dini anlayışları dogmatik bir siyasal anlayış haline getirerek toplumu M sl manla tırma misyonunu devlete yükleyen ve kendi marjinal yorumlarını siyasal iktidar marifetiyle yaygınla tırmaya çalışan yaklaşımların siyaseti sorunlu bir alan haline getireceğini görmek gerekir (Akdoğan, 2004, s. 42-45).

Çalışmada din ve demokrasi ilişkisi konusunda da önemli açıklamalar yer almaktadır. Demokrasinin İslam dininin temel ilkeleriyle hiçbir şekilde çelişmediği iddia edilmektedir. AK Parti'nin bu düşüncesinde ilgi çekici yön, din ve demokrasinin birbirleriyle çelişmediği iddiasının bizzat siyasal İslamcı ideolojinin çeliştiği iddiasında delil olarak sunulan 'tevhid' ve 'dini egemenlik' gibi ilkelerle temellendirilmesidir. AK Parti bu konudaki düşüncesini şöyle açıklamıştır:

İslam'da 'kulun kul üzerindeki tahakkümü'nün reddi esastır. Tevhid, tam da demokrasinin bir idealine göndermedir. Çünkü demokrasi de, eşit oy, katılım, seçim ve hukukun üstünlüğünü koruyarak kulun kul üzerindeki tahakkümüne son verir.

Bulaç'a (1994: 74) göre, İslam'ın hâkimiyet anlayışı siyasette bir soruna yol açmaz: İslam'ın siyasal felsefesine göre hâkimiyet Allah'a aittir, ancak bu hâkimiyetin (mülk, emir, hüküm) siyasi hayattaki yansıması olan ilahi iradeyi temsil etme yetkisi İslam toplumuna aittir. Bu da İslam toplumunun hür iradesinin beyanı olan seçim ve biat'la gerçekleşir (Akdoğan, 2004: 42-45).

Çalışmada dikkat çeken bir diğer husus da lâiklik ve din ilişkisi konusunda AK Parti'nin düşünceleridir. Lâikliğin dini farklılıkların ve anlayışların varlık alanı bulabileceği çoğulcu bir yapı üretmek ve devletin işleyişine yön verme işlevi gördüğünü belirten AK Parti, din ve lâiklik ilişkisini şu ifadelerle açıklamıştır:

Dahası ve en önemlisi, lâiklik, inanç ve din özgürlüğünün garantisidir. Din ile lâiklik ilişkisini bir "karşıtlık ilişkisi" biçiminde sunmak, Türkiye'de zararlı bir gerilime yol açar. Lâikliği, yurttaşların yaşam tarzlarına müdahale eden bir "taraf ideolojisi" olarak algılamak, herşeyden önce lâikliği amacından saptırmak demektir. Lâiklik bir "taraf ideolojisi" değildir.

Ülkemizdeki her mezhep sahibi bu ülkenin bir parçasıdır; kendi dini inanışlarını, örf ve adetlerini özgürce ifade etme, yaşama ve geliştirmeleri temel haklardandır(Akdoğan, 2004: 42-45).

İlgili çalışmada AK Parti tarafından ortaya konulan şu öneriler de AK Parti'nin üzerine siyasal anlayışını inşa ettiği düşünsel temeli iyi anlama açısından dikkatle incelenmesi gereken hususlardır:

1-Dinden bağımsız bir insan hakları tanımlanmalıdır. Din alimleri dinin fitrata uygun olması gerektiği söyler. Öyleyse fitrat dinin dışında tanımlanmalıdır.

2-Çoğulculuk kabul edilmelidir. Düşünsel ve davranışsal çoğulculuk... Din ile dini yorum ve anlayış farklıdır. Din kutsaldır, dini anlayış kutsal değildir. Din tekdir,

dini anlayış tek değildir. Bunun kabulü çoğulculuğa kapı açar. Eleştiri mümkün olur.

3-Demokrasi tahammül ve toleransı önplana çıkarır. Din, dini inkâr özgürlüğünü tanımıştır.

4-Din mübah kategorisiyle beşeri bir alan açmıştır. Dini olan ile dinden olan farklıdır. Deneme yanılma yoluyla ulaşabildiğimiz bilgiler bu kategoriye girer. Tabiat bilimlerini keşfettiğimiz gibi sosyal bilimlere de keşfedebiliriz. Bunlar dinin ayrılmaz parçası değildir. Devlet kurmak da dinin arazı kısmıyla yani beşeri gereklilikle ilgilidir (Akdoğan, 2004, s. 42-45).

Dini değerlerin siyaset malzemesi yapılmasını ve dini açıdan insanların tasnif edilmesini dinin istismarı olarak gören AK Parti, din ve siyaset ilişkisi konusunda parti programında şu ifadelerle yer vermektedir:

Partimiz, kutsal dini değerlerin ve etnisitenin istismar edilerek siyaset malzemesi yapılmasını reddeder. Dindar insanları rencide eden tavır ve uygulamaları ve onların, dini yaşayış ve tercihlerinden dolayı farklı muameleye tabi tutulmalarını anti-demokratik, insan hak ve özgürlüklerine aykırı bulur. Öte yandan dini, siyasi, ekonomik veya başka çıkarlara alet etmek veya dini kullanarak farklı düşünen ve yaşayan insanlar üzerinde baskı kurmak da kabul edilemez (Parti Programı,2002: 2.1. madde).

AK Parti dini bir toplumsal değer olarak önemsemekle birlikte din üzerinden siyaset yapmayı, devleti ideolojik bir dönüşüme uğratmayı, dini sembollerle örgütlenmeyi doğru bulmamaktadır (akparti.org.tr: e.t. 10 Ağustos 2011). Parti'ye göre, din üzerinden siyaset yapmak, dini araç haline getirmek, din adına dışlayıcı bir siyaset yürütmek hem toplumsal barışa, hem siyasi çoğulculuğa, hem de dine zarar vermektedir. Din adına parti kurmak veya böyle bir imaj vermek topluma ve dine yapılabilecek en büyük kötülüktür. Çünkü din mukaddes ve ortak bir değerdir, dini kimse siyasi tarafgirlik konusu yaparak bölünme ve ayrışmalara sebebiyet vermemelidir (siyasetplatformu.org: 15 Ocak 2004).

3.2.2. AK Parti'nin Din Politikaları

3.2.2.1. İmam-Hatip Lisesi (İHL)

İmam-Hatip Liseleri ilk olarak 1949 yılında din hizmeti görevlisi yetiştirme amacıyla 10 ay süreli eğitim verecek olan kurslar şeklinde açılmışlardır. 1949 yılı sonunda bu kursların süresi iki yıla çıkartıldı. 22 Mayıs 1972'de yayımlanan bir yönetmelikle İHL'ler ortaokuldan sonra 4 yıl eğitim veren bir meslek okulu haline dönüştürüldü.

1973 yılında, İHL mezunlarına fark dersleri vermeden üniversitelerin edebiyat kollarına gidebilme hakkı tanınırken 12 Eylül yönetimi tarafından Temel Eğitim Kanunu'nun 32. maddesinde yapılan bir değişiklikle İHL mezunlarının üniversitelerin tüm bölümlerine gidebilmesine olanak tanıdı. Ancak İmam-Hatip Liseleri 28 Şubat sürecinde köklü değişikliğe uğradı. Sekiz yıllık kesintisiz eğitim ile ortaokullarının kapandığı ve öğrenci sayılarının ciddi oranda azaldığı İHL'ler, üniversiteye girişte katsayı uygulamasıyla da diğer meslek okulları mezunları ile birlikte yüksek öğrenim kanalı kendilerine kapalı liseler haline dönüştürüldüler. AK Parti 2004 yılında Yükseköğretim Kanunu ve Yüksek Öğretim Personel Kanununda Değişiklik Yapılması hakkında 5171 Sayılı Kanunla İHL'lerin durumunu iyileştirme girişiminde bulundu. Kanun teklifinde, İHL ile alakalı şu açıklamada bulunulmakta idi:

İmam-Hatip liselerinin genel lise statüsüne yükseltilmesi ya da bu liseleri bitirenlerin genel liseleri bitirenler gibi yükseköğretim hakkından yararlanmasının sağlanması, eğitimin lâikleşmesini amaçlayan öğretim birliği ilkesiyle, lâiklik ilkesiyle, demokratik, lâik, eşitlikçi, adil, işlevsel ve bilimsel temellere dayalı eğitim anlayışıyla, kısaca Anayasa'nın Atatürk ilke ve devrimlerini temel alan ruhuyla bağdaşmamaktadır. Anayasa'nın 131. maddesinde, "yükseköğretim kurumlarının öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek" görev ve yetkisi Yükseköğretim Kurulu'na verilmiştir. Bu bağlamda, hangi ortaöğretim programlarını bitirenlerin yükseköğretimin hangi programlarına, hangi ölçütler kullanılarak girebileceği, Yükseköğretim Kurulu'na tanınan bir yetkidir. Yükseköğretim Genel Kurulu ile Yükseköğretim Yürütme Kurulu'nun Başkan ve üyelerinin, bu Yasa'nın yürürlüğe girdiği günde, görevlerinin sona ereceği kuralını getirmektedir. Bir anayasal organda, kamu hizmeti sürerken bu hizmeti yürütenlerin görevlerine, hiçbir haklı neden olmadan son verilmesi hukuk devleti ilkesine aykırılık oluşturmaktadır (Gülen, 2006, s.177).

Yasa tasarısı ile İHL mezunlarına üniversiteye giriş kolaylığı hedeflenmekteydi. Ancak tasarı lâikliğe aykırı olduğu gerekçesiyle kemalist kesimin şiddetli tepkisiyle karşılaştı. Tasarının onaylanacağı gün CHP'li üyeler "bu tasarıya ortak olmayız" diyerek tepki göstererek toplantıyı terk ettiler. CHP sözcüleri, yasa, "karşı devrim yasası" olarak nitelendirdiler ve "Türkiye'nin geleceğine ipotek koyup, lâik Türkiye Cumhuriyetini ortadan kaldırmak istiyorsunuz. Yapmak istediğiniz bu..." şeklinde ifadelerle AK Parti'yi bir nevi siyasal İslamcılık yapmakla suçlamaya çalıştılar (belgenet.com: 15 Mayıs 2004). Dönemin Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) başkanı Kemal Alemdaroğlu, yasa tasarısını eleştirerek Türk milletinin bu konuda duyarsızlığının söz konusu olamayacağını, Meclis'te ne tür görüşmeler yapılırsa yapılsın toplumun bunu kabul etmeyeceğini, yasanın çıkarılamayacağını belirtmiş ve "[t]asarı derhal geri çekilsin"

diyerek görüş beyan etmişlerdir (istanbul.edu: Nisan 2004). İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Necla Arat, AK Parti İktidarının Cumhuriyet rejiminin bütün kurumlarıyla sürekli çatıştığını belirterek, "Türkiye Cumhuriyeti bir karşı devrim süreci yaşıyor" şeklinde değerlendirmelerle AK Parti'yi hedef göstermiştir (istanbul.edu: Nisan 2004). Neticede, ilgili kanun, 28 Mayıs 2004 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Sezer tarafından "Anayasa'nın Cumhuriyetin değiştirilemez niteliklerinin tanımlandığı 2. maddesine de aykırılık" gerekçesiyle veto edilmiştir (milliyet.com.tr: 25 Mayıs 2004). Kanunun veto edilmesinden sonra konu ile alâkalı Genelkurmay Başkanlığı'ndan yazılı açıklama yapılmış ve açıklamada "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Cumhuriyetin demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti nitelikleriyle ilgili düşünceleri ve tavrı dün ne ise bugün de aynıdır ve yarın da aynı olacaktır. Hiç kimsenin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu düşünce ve tavrı üzerinde şüphe ve yanılgı içinde olması düşünülemez" ifadeleri ile AK Parti uyarılmıştır (memurlar.net: 06 Mayıs 2004). Cumhurbaşkanının vetosuna rağmen AK Parti'nin kanunu olduğu gibi yeniden Meclis'ten geçirip onay için Cumhurbaşkanı'na tekrar gönderme imkanı olmasına rağmen parti bu yola başvurmamıştır. AK Parti konuyu, 2005 yılında tekrar gündeme getirmiş ancak benzer tartışmalar yaşanmış ve uzlaşma sağlanamamıştır.

9 aralık 2007'de Yusuf Ziya Özcan'ın YÖK başkanlığına atanması ile AK Parti katsayı sorununun çözümünü YÖK'e bırakmıştır. YÖK tarafından, 22 Temmuz 2009'da alınan kararla, 2010 yılından itibaren uygulamaya konulacak iki aşamalı üniversiteye giriş sisteminde "Yerleştirme puanlarının hesaplanmasında ağırlıklı ortaöğretim başarı puanlarının 0.15 katsayısı ile çarpılmasına, adaylardan öğretmen lisesi veya meslek lisesi mezunu olanların kendi alanlarındaki programları tercih etmeleri halinde ağırlıklı ortaöğretim başarı puanlarının 0.06 ek katsayı ile çarpımı sonucunda bulunan değer puanına ekleneceğini" bildirildi (vekil.net: 22 Temmuz 2009). Bu kararla İHL mezunları için katsayı farkı da kaldırılmış oluyordu. Ancak İstanbul Barosu Başkanlığı, Yükseköğretim Genel Kurulu'nun yükseköğretime girişte farklı katsayı puanı uygulamasını kaldıran 21 Temmuz 2009 tarihli kararının iptali ve yürütmenin durdurulması istemiyle Danıştayda dava açtı. Danıştay 8. Dairesi, YÖK'ün kararının yürütmesini oy birliğiyle durdurdu. Bu karar üzerine YÖK, 17 Aralık 2009'da yeni bir düzenleme yaparak üniversiteye giriş sınavında adaylara "farklı katsayı" uygulanması kararı aldı ve katsayı farkını minimuma düşürdü. Alınan karara göre, puanlar

hesaplanırken adayların kendi alanıyla ilgili program tercihinde Ağırlıklı Ortaöğretim Başarı Puanlarının 0.15, alan dışı tercihte 0.13 ile çarpılacaktı. Danıştay 8. Dairesi, YÖK'ün üniversiteye girişte farklı katsayı uygulaması kararının yürütmesini de oy birliğiyle durdurdu. Danıştay 8. Dairesinin, bu kararının yürütmesinin durdurulmasına ilişkin gerekçesinde, "İdarenin yasal kuralları hayata geçirme görevinin bir sonucu olarak yönlendirmenin tam ve gereğince sağlanmasına yönelik olarak yapılan sınav sistemi değişikliğinin katsayı uygulamasının gerekliliğini ortadan kaldıracak bir niteliği bulunmamaktadır" denildi (turkegitimsen.org: 09 Şubat 2010).

2011 Eylül ayına gelindiğinde ise YÖK katsayı uygulamasını tamamen kaldırma kararı almıştır. Böylece, 2012 yılından itibaren üniversiteye giriş sınavlarında İHL ve diğer meslek liselerinde okuyan öğrenciler ile genel liselerdekiler aynı şartlarda üniversite sınavlarına girmeyi hak kazanmış oluyordu. Katsayı kaldırma kararını ilk kez Radikal'e açıklayan YÖK Başkanı Özcan, "[e]şitlikçi, adil bir düzenleme yapılıyor. Buna siyasilerin de olumlu bakacağını zannediyorum" diyerek konunun siyasi bir mesele haline getirilmemesi gerektiğini vurgulamıştır (cnnturk.com: 15 Eylül 2011).

3.2.2.2. Başörtüsü Sorunu

Eğitim kurumlarında başörtüsü ile eğitim görme ve kamu kuruluşlarında başörtüsü ile görev yapma konusu Türkiye'de, çoğu zaman, lâiklik bağlamında yasak olan konulardan biridir. Ancak bu yasağın özellikle üniversite öğrencilerine yönelik uygulanması laiklik, din ve vicdan özgürlüğü ve eşitlik bağlamlarında çokça tartışılan konulardan biri olmuştur. 1984 yılında YÖK, yayınladığı kıyafet genelgesi ile yükseköğretim kurumlarında başörtüsünün yasak olduğunu ancak modern bir biçimde örtünme şeklinde tanımladığı türban'ın serbest olduğunu bildirdi. YÖK'ün bu izni Danıştay 8. Dairesi'nin 1984'te verdiği karar ile iptal edildi. 1988'de 2'nci Özal Hükümeti "Kız Üniversite Öğrencilerinin Dini İnançlar Nedeniyle Saç ve Boyunlarını Örtmelerine İzin Veren" 3511 nolu kanun düzenlemesi yaparak Meclis'ten geçirdi. Ancak ilgili kanun 1989 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. İptal gerekçesi olarak "Anayasa Mahkemesi'ne göre lâik bir siyasal sistemde kanunlar dini emirlere dayandırılmaz"

denildi. Bunun üzerine ANAP hükümeti 25 Ekim 1990'da başörtüsüne izin veren bir kanun daha çıkardı. Bu kanun “yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak kaydıyla yüksek öğretim kurumlarında kılık kıyafet serbesttir” hükmünü içeriyordu. Bu defa, dönemin ana muhalefet partisi olan SHP kanunu Anayasa Mahkemesine götürdü. Mahkeme, 9 Nisan 1991 tarihli kararında, kanunun anayasaya aykırı olmadığına, ancak mahkemenin önceki kararı ışığında yorumlanması gerektiğine hükmetti. Mahkemeye göre, “yürürlükteki kanunlar” deyimini anayasanın lâiklik ilkesine aykırılığı zaten hükme bağlamış olduğuna göre, yeni kanun yasağı kaldıramazdı ve kaldırmamıştı. Bu kararda anayasa mahkemesi, “anayasaya uygun yorum” adıyla bilinen yöntemi uygulamıştı (Özbudun ve Hale, 2010, s.127). 1993’de, Şenay Karaduman ve Lamiya Bulut'un üniversitede türban yasağına ilişkin karara karşı AİHM’de Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı açtıkları dava "lâik üniversitede okumayı seçen öğrencinin konulan kılık kıyafet kurallarına da uymak zorunda olması" ve kıyafetlerinin "türbanı takmayan fakat fakülteye giden öğrenciler bakımından kuvvetli bir dini işaret olarak görülmesi" sebebiyle Türkiye lehine sonuçlandı (wikipedia.org: 12 Ocak 2011). 15 Eylül 1997’de ise YÖK başkanlığının bir genelgesi ile başörtülü öğrencilerin üniversitelere alınması yasaklandı. 28 Şubat süreci ile de başörtülü öğrencilerin üniversite kampüslerine dahi alınmaları yasaklandı.

AK Parti’nin birinci hükümet dönemi üniversitelerde başörtüsü yasağının yoğun olarak uygulandığı dönem olmuştur. Ancak AK Parti 2008 yılına kadar başörtüsü yasağının kaldırılması konusunda hiçbir teşebbüste bulunmamıştır. İlk olarak, Başbakan Erdoğan Medeniyetler İttifakı Forum Toplantısı için gittiği İspanya’da başörtüsü konusunda kendisine sorulan soruya cevaben ‘dünyada benzer bir yasağın olmadığını’ savundu ve görüşlerini şöyle ifade etti:

Başörtüsü takana sen siyasi simge olarak takıyorsun deniliyor. O da “Hayır ben siyasi simge olarak takmıyorum” diyor. Velez ki bir siyasi simge olarak takıldığını düşünün, siyasi simge olarak başörtüsü takmak suç mu? Simgelere, sembollere yasak getirebilir misiniz? Dünyanın neresinde böyle bir suç var? Özgürlükler noktasında dünyanın neresinde böyle bir yasak var? Buradaki dert başka. Bunu takdirde zorlanıyoruz. Avrupa’da, ABD’de rahatlıkla başı örtülü kızlar üniversiteye gidebiliyor. Halkının yüzde 99’u Müslüman olan ülkede yasaklanıyor. Ama bu sıkıntıyı da aşacağımıza inanıyorum. Biz sorumluluğumuzun farkındayız. Özgürlükler noktasından çözümüne inanıyorum. En yakında çözeceğiz. Medya bir çorap örüyor ama bizim arzumuz sorunu çözmek (ntvmsnbc.com: 26 Ocak 2008).

Sorunun tek cümlelik bir anayasa değişikliği ile çözülebileceğini belirten Erdoğan (ntvmsnbc.com: 26 Ocak 2008) bu beyanı ile en kısa zamanda başörtüsü yasağının kaldırılması için girişimde bulunulacağı sinyalini verdi. Erdoğan'ın bu beyanından sonra MHP sorunun çözülmesi konusunda hükümet ile mutabakat içinde olacaklarını belirtti ve bir anlamda AK Parti hükümetini sorunun çözümü için yönlendiren taraf oldu. AK Parti ve MHP, anayasanın 10. ve 42. maddelerine ilişkin bir değişiklik teklifi üzerinde mutabakat sağladı ve 6 ve 9 Şubat 2008 tarihlerinde üniversitelerde türbana serbestlik getireceği iddia edilen Anayasa değişikliğini 411 olumlu, 103 olumsuz oyla Meclis'ten geçirdi (wikipedia.org: 12 Ocak 2012). 10. maddedeki değişiklik “ve her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında” ibaresinin eklenmesini içermektedir. 42. madde ise “kanunda açıkça yazılı olmayan herhangi bir sebeple kimse yükseköğretim hakkını kullanmaktan mahrum edilemez. Bu hakkın kullanımının sınırları kanunla belirlenir” tarzında bir son fıkranın eklenmesi suretiyle değiştirilmektedir. Özbudun ve Hale'e göre, değişikliğin yasağı otomatik olarak mı kaldırdığı yoksa bunun yeni bir uygulama kanunu mu getireceği açık değildi (Özbudun ve Hale, 2010, s.128). Ancak CHP ve Demokratik Sol Parti (DSP) bu kanunun lâikliğe aykırılığı gerekçesi ve dava sonuçlanıncaya kadar yürürlüklerinin durdurulması istemiyle Anayasa Mahkemesinde iptal davası açtılar. Bu davanın görüşüldüğü dönemde Yargıtay Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya da "lâikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği" iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'nde AK Parti'ye kapatma davası açmıştı. Başsavcı Yalçınkaya iddianamesinde AK Parti'nin başörtüsü yasağı girişimini lâikliğe aykırı olduğu gerekçesiyle suç unsuru olarak göstermekte ve aralarında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın da olduğu 71 kişinin siyasetten men edilmesini istemektedir. 5 Haziran 2008'de, Anayasa Mahkemesi AK Parti ve MHP'nin ortak olarak Meclis'ten geçirdiği başörtüsü serbestliğinin sağlanmasına yönelik anayasa değişikliğini iptal ve yürürlüğünün durdurulması kararını açıkladı. Anayasa Mahkemesi, açıklamasında, kararını Anayasa'nın 2, 4. ve 148. maddelerini gözeterek verdiğini belirtti ve Anayasa'nın değiştirilemez maddelerine ve Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkilerine atıfta bulundu (wikipedia.org: 12 Ocak 2012).

Bu girişimden sonra AK Parti başörtüsü konusunu tekrar gündemine almadı ancak meslek okulları katsayı farkının kaldırılmasında olduğu gibi bu sorunun çözümünü de siyaset dışındaki idari kurumlara bıraktı. Bazı kurumlarda 2010 ve 2011 yıllarında kısmî

değişikliklere gidildi. Bunlar arasında; 23 Ekim 2010'da Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü "Basın Kartı Yönetmeliği"nde basın mensuplarının ihtiyaçlarına binaen ve 5187 sayılı Basın Kanunu ile 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'a uyumlu hale getirmek üzere yaptığı değişiklikle basın kartı başvuru konusunda yönetmelikte daha önce yer alan 'başı açık yüzü görünecek şekilde' ibaresi kaldırıldı (haberler.com: 23 Ekim 2010). 6 Temmuz 2011'de ÖSYM, yayınladığı yeni kılavuz ile "başı açık fotoğraf" şartını kaldırıldı (cnnturk.com: 06 Temmuz 2011). 13 Ekim 2011'de YÖK Başkanı Özcan, başörtüsü sorununun tamamen ortadan kalkacağını söyledi ve şu açıklamalarda bulundu:

Yaptığımız çalışmalarla herkesin kolaylıkla geçebileceği bir katsayı farkı üzerinde anlaştık. Meclise, katsayının hiç olmamasını sağlayacak bir tasarı sunduk. Katsayıyı tamamen kaldırmayı ve öğrenciler arasında tam bir eşitlik sağlamayı amaçlıyoruz. Kamuoyunda takdir toplayan bir başka icraatımız, başörtüsü ve kılık-kıyafet serbestisiyle alakalıydı. Bunu, üniversite özerkliğinin bir şartı olarak gördük ve yapılan uygulamayı hiçbir zaman tasvip etmedik. Şimdi üniversitelerimizin neredeyse tamamında mesele halledilmiştir. 30-35 civarında hocamızın hala buna karşı duruşu var, onları yakından takip ediyoruz. Yakında bu mesele de hallolmuş olacak (internethaber.com: 13 Ekim 2011).

2011 yılı sonuna gelindiğinde idari kurumların düzenlemeleri ile başörtüsü yasağı uygulaması büyük oranda kaldırılrsa da kamu kuruluşlarında başörtülü çalışma yasağı hala devam etmekteydi. Bu konu Ekim 2011'de CHP'li Pavey'in pantolon giyebilmesi amacıyla gündeme getirilen TBMM İçtüzük değişikliği teklifi görüşmesinde BDP'nin 'kamu kurumlarında türban da serbest olsun' önergesi vermesi üzerine Meclis gündemine taşındı ancak AK Parti BDP'nin bu önergesini 'korsan öneri' olarak değerlendirdi ve BDP'nin önerisinde samimi olmadığını ve AK Parti'yi köşeye sıkıştırma amacıyla olduğunu belirterek içtüzük değişikliği teklifini geri çekti (milliyet.com: 13 Ekim 2011).

3.2.2.3. Alevi Sorunu

Mezhep, kültür veya başka hangi ad ve sıfatla tanımlanmış olurlarsa olsunlar, Aleviler, Türkiye'de demografik, siyasal ve toplumsal bakımdan önemli bir toplumsal grupturlar. "AK Parti dönemine gelinceye kadar Türkiye'de merkez sağ partilerin alevi sorununa

yönelik politikaları iyi niyetli ihmal ve asimilasyon (sünnileştirme) çabaları arasında değişmiştir” (Özbudun ve Hale, 2010, s. 136). AK Parti ile Aleviler arasında ilk hükümet döneminde olumlu bir iletişim içine girilmemiş bilakis Aleviler açısından olumsuz tecrübeler yaşanmıştır. Aleviler 2005 yılında Başbakanlık'tan "cemevlerine ibadethane statüsü verilmesi", "ibadet için bütçeden pay ayrılması" ve "Diyanet İşleri Başkanlığında Alevi inanç önderlerine kadro tahsis edilmesi" taleplerinde bulundu ancak bu talepler Başbakanlık tarafından reddedildi. Bunun üzerine Cem Vakfı da 6'ncı İdare Mahkemesi'ne Başbakanlık kararının iptali istemiyle dava açtı. Bu dava sürerken AK Parti 2007'de önemli bir çıkış yaparak “Alevi açılımı” politikası başlattı ve bu çerçevede Alevi kökenli Reha Çamuroğlu ve İbrahim Yiğit'i İstanbul'dan, Hüseyin Tuğcu'yu da Kütahya'dan milletvekili adayı olarak gösterdi. Bu üç isim 2007 genel seçimlerinde AK Parti milletvekili olarak parlamentoya girdi. Alevilerin önde gelen isimlerinden olan Çamuroğlu, Yiğit ve Tuğcu bu döneme ilişkin AK Parti ve Aleviler arasındaki ilişkiyi şu ifadelerle anlatmışlardır:

Reha Çamuroğlu (İstanbul): Baştan beri Alevilerin meselelerini çözebilecek yegâne partinin AK Parti olduğunu söylüyorum. Yeni dönemde sorunların çözüleceği kanaatindeyim. Siyasi irade ya da hukuki değişiklikler toplumsal sorunların çözülmesini sağlar ya da tıkanmaları giderir; ama esas olarak kültürel planda toplumsal planda bizim birbirlerine güven duymayan toplumsal grupları diyaloga sokarak güveni tazelememiz, kalıcı çözümü oluşturur. Diyalog iki farklı pozisyonun birbiriyle ilişkilendirilmesidir; birinin diğerine dönüşmesi değil. Alevilerin Sünnileşmesi ya da Sünnilerin Alevileşmesi diye sonuç doğurmaz. Birbirlerini anlamaları güvenmelerini sağlayabilir, var olan güveni geliştirebilir. Biz buna aracılık edeceğiz. Biz Alevilerin Türkiye'nin bütün siyasi partilerinde kendi var oluşlarıyla durmalarının, etkin olmalarının mümkün olduğunu göstermek istiyoruz. AK Parti'yi sonuna kadar kendilerine açmak kararlılığımızda (haber5.com: 30 Temmuz 2007).

İbrahim Yiğit (İstanbul): Başbakan'ımızı cemevine götürdük. Bu önemli bir mesajdı. Bir ezber bozuldu. Tepki aldım, hakarete uğradım. Ama daha çok destek ve tebrik aldım. Çatalca, Zeytinburnu, Bağcılar ve birçok yerdeki Aleviler beni destekleyeceklerini bildirmişti. AK Parti'den milletvekili seçilmemizle birlikte ezber bozuldu. Bütün Alevilerin sadece marjinal çevrelerin arka bahçesinde olduğu ezberini bozduk. Ufak tefek yasal sorunlar var. Bilim adamlarını toplayıp bu soruna çözüm bulmak çok kolay. Biz AK Parti'ye gelince Alevi insanlarımız korkularını yendi. Alevi kesimi bundan sonra AK Parti'nin yanında yer alacak (haber5.com: 30 Temmuz 2007).

Hüseyin Tuğcu (Kütahya): Alevilerle ilgili devam eden projeleri sonuçlandıracağız. 24 büyük Türk boyunun her boyunda Alevi ve Sünni inançlı kesimler var. Yıllarca aralarında hiçbir sorun çıkmamış. Gerçek bir Alevi aynı zamanda Sünni'dir, gerçek bir Sünni aynı zamanda Alevi'dir. İki kaynak da tek kaynağa ulaşıyor. Bazı ideolojiler işin içine çomak soktuğu için iyi niyetli insanların kafaları karıştırılmış. Alevilik bir kaynaktan farklı şekillerde beslenmektedir. İran Şia'sından çok Ehli Sünnet'e Hanefi

İslam kültürüne daha yakındır. Bir Alevi namaz kılıp oruç tuttuğunda, Hanefi fikhını esas alır. 'Zorunlu din dersleri kaldırılсын' diyenlere karşı 'Alevi Bektaşî İslam kültürü, din kültürü ve ahlak bilgisi kitaplarında yer alsın' diyen tek kişi benim (haber5.com: 30 Temmuz 2007).

Seçimlerden sonra AK Parti milletvekili Çamuroğlu, Alevi sorununun çözümüne katkıda bulunması amacıyla Başbakan Erdoğan'ın danışmanlığı görevine getirildi. Başbakan Erdoğan 11 Ocak 2008'de Hicri takvimle Muharrem oruçlarına başlayan Alevilerin iftar yemeğine katıldı. Yemeği organize eden Çamuroğlu bu davetle ilgili olarak "[b]aşbakanımız Alevi cemaatine dönük çalışmalarımızı hızlandırmamız talimatını verdi. AK Parti ile Alevilerin arasındaki iletişimi sağlamak ve sorunların çözülmesi için çalışıyoruz. Ocak ayındaki yemek bu işin başlangıcı olacak. Başbakanımız bundan sonra sık sık Cemevlerini ziyaret edecek" dedi (turkiye.haber.pro: 21 Kasım 2007). Alevi derneklerinin ekserisi bu organizasyonu o döneme kadar merkez sağ siyaset politikalarında yaşadıkları gibi asimilasyon projesinin bir parçası olarak değerlendirdiler. Bu olumsuz yaklaşıma rağmen iftar yemeğine 900 civarında katılım gerçekleşti. Başbakan Erdoğan iftar yemeğinde yaptığı konuşmasında 'biz' olma mesajı vermiş, dışlama, ötekileştirme politikalarının, tutum ve davranışların yanlışlığına vurgu yapmış (hurriyet.com.tr: 12 Ocak 2008) ancak Alevilerin taleplerine ilişkin ne tür adımlar atılacağına ilişkin somut bir bilgi vermemiştir.

Bu süreçte Reha Çamuroğlu alevi sorununun çözümüne ilişkin bir reform paketi hazırlamış ve Aleviler için şu taleplerde bulunmuştu:

- 1-Başbakanlık'ta Alevilerle ilgili bir Genel Müdürlük kurulması.
- 2-Alevi Enstitüsü kurulması.
- 3-Cemevlerinin statüsünün belirlenmesi ve camilerde olduğu gibi su ve elektrik giderlerinin devlet tarafından karşılanması.
- 4-Alevi dedelerinin sosyal statüye kavuşturulması, maaş bağlanması.
- 5-Zorunlu din dersinin kaldırılması, okul kitaplarında Alevilerle ilgili düzenlemeler yapılması (bianet.org: 13 Haziran 2008).

Alevi açılımı politikasının bu dönemdeki olumlu seyri daha önce gerek AK Parti'ye gerekse alevi açılımı politikasına şüphe ile bakan bir kısım Alevilerin de olumlu düşünmesini sağladı. Çamuroğlu'nun reform paketi hazırlamasından sonra bir açıklama yapan Pir Sultan Abdal Musa Vakfı Başkanı Ali Tören "[b]in yıldır bunları bekliyorduk. Biz bu açılımların arkasındayız. Bizim için Alevi Enstitüsü'nün yapılması önemli.

Kimlerin yaptığı önemli değil. Kim hizmet veriyorsa bizim için onlar önemli. Alevi toplumunun yüzde 90'ı bu açılımlardan memnun. Her toplumda olabileceği gibi yüzde 10 karşı çıkan olabilir. Bunlar memlekette kaos çıkarmak için var” (alevihaberajansi.com: 29 Kasım 2007) sözleriyle girişime destek verdi. İlahiyatçı Alevi Dedesi Mehmet Yaman ise AK Parti’nin alevi açılımı girişimine “büyük bir cesaret” diyerek destek verdi ve hükümetin samimi bir şekilde bu adımları atması halinde Türkiye’de birlik ve bütünlük sarsılmaz bir şekilde sağlanacağını belirtti. Pir Sultan Abdal Musa Vakfı Yönetim Kurulu üyesi Ertuğrul Aslan “[d]aha önce bu tür girişimler hep sözde kaldı. Bugünkü hükümetin ortaya koyduğu bu hamleci tavırların sözde kalmamasını ümit ediyoruz” dedi (alevihaberajansi.com: 29 Kasım 2007).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi 2007 yılı AK Parti ile Aleviler arasında birçok olumlu ve önemli adımların atıldığı bir dönem olmuştur Ancak 2008’de, bu süreci baltalayan bir takım gelişmeler oldu ve açılım politikaları ciddi oranda yavaşladı. İlk olarak, 13 Ocak 2008’de Ankara 6. İdare Mahkemesi, cemevlerinin ibadethane sayılması, bütçeden ibadet için pay ayrılması ve Diyanet’te Alevi inanç önderlerine kadro verilmesi taleplerini reddeden Başbakanlığı haklı buldu. Kararda, yeni yasal düzenleme yapılmadan, mevcut mevzuat çerçevesinde bu konularda düzenleme yapılamayacağına hükmedildi (alevihaberajansi.com: e.t. 13 Şubat 2008). Bu kararın açıklanmasında sonra bir açıklama yapan Devlet Bakanı Said Yazıcıoğlu ise cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilemeyeceğini, Diyanet İşleri Başkanlığı Yasası ve bazı devrim yasaları ile mahkeme kararlarının buna engel olduğunu savundu. Yazıcıoğlu, “[d]ünyanın neresinde ve hangi gruba, hangi mezhep ve meşrep ya da ekole mensup olursa olsun, namaz kılsın veya kılmasın bütün Müslümanların ortak ibadet yeri camidir. İslam tarihinin hiçbir döneminde kendisini İslam içinde görüp de camiye alternatif başka bir ibadethane kuran mezhep ve tarikat olmamıştır. Yine İslam tarihinde tasavvufi adap ve erkanın yürütüldüğü mekanlar hiçbir zaman caminin alternatifi bir ibadethane olarak algılanmamış ve isimlendirilmemiştir. Dolayısıyla adap ve erkanın yürütüldüğü cemevini de ibadethane olarak kabul etmek mümkün değildir” (alevihaberajansi.com: e.t. 11 Eylül 2008) diyerek bir anlamda hükümetin alevi taleplerine ilişkin ön şartlarını dile getirmiş oldu. Yazıcıoğlunun bu ifadesi Aleviler kanadından tepki ile karşılandı ve “[i]ş Alevilerin ibadetevlerine gelince akıllarına tekkelerle ilgili devrim yasaları geldi” (alevihaberajansi.com:e.t. 11 Eylül 2008)

şeklinde yorumlar yapıldı. 2007 seçimleriyle hızlı başlayan AK Parti'nin alevi açılımı, 6. Ankara İdari Mahkemesinin bu kararından sonra büyük oranda yavaşladı. Bu durumdan rahatsız olan Çamuroğlu ise Haziran 2008'de "verilen sözler askıda kaldı" diyerek Başbakan danışmanlığından istifa etti.

Alevi Açılımı politikasında 2008'i Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve AK Parti'ye yönelik açılan kapatma davası nedeniyle yavaş geçiren AK Parti, 2009'da konuyu yeniden ele aldı. Milli Birlik ve Beraberlik Projesi kapsamında Devlet Bakanı Faruk Çelik'in Başkanlığında ve Doç. Dr. Necdet Subaşı'nın moderatörlüğünde 7 etaplı bir Alevi Çalıştayı başlatıldı. Alevi sorununun, hukuk devleti normlarıyla çekişmeyen bir lâiklik anlayışıyla ele alınması ve yeni ayrışmalara yol açmayacak şekilde çözümlenmesi amacıyla gerçekleştirilen çalıştayların ilki 3-4 Haziran 2009'da, sonuncusu ise 28-30 Ocak 2010'da gerçekleştirildi. Alevi sivil toplumu kuruluşları, temsilcileri, bilim adamları, sendika, meslek odası, üniversite, medya, siyasi parti temsilcileri, ilahiyatçılar ve Diyanet İşleri Başkanlığı görevlilerinin fikir ve önerilerini dile getirdikleri çalıştaylara 304 kişi katıldı. Bakan Çelik Başbakanlık Dolmabahçe Ofisi'nde düzenlediği basın toplantısında *Alevi Çalıştayları Nihai Raporu*'nu açıkladı. Oldukça kapsamlı olan raporda şu hususlar belirtildi:

- 1- Zorunlu din dersleriyle ilgili anayasal bir düzenleme yapılması,
- 2- Mevcut din derslerinin, tüm inanç alanlarına eşit mesafede olacak şekilde yeniden düzenlenmesi,
- 3- Gerek zorunlu gerek seçmeli din derslerinde Alevilikle ilgili konularda belirleyicilik hakkının, Alevi toplumuna verilmesi,
- 4- İsteğe bağlı derslerin kişilerin kimliklerini beyan etmek zorunda kalmayacakları şekilde tasarlanması,
- 5- Derslerde yapılan düzenlemelerin uluslararası sözleşme ve yükümlülüklerle uygun olduğunun taraflara bildirilmesi,
- 6- Din eğitim ve öğretiminin, inanç gruplarının temel ilkeleriyle uygunluk içinde verilmesi
- 7- Alevilerin de Diyanet İşleri Başkanlığının sunduğu hizmetlerden yararlanması,
- 8- Diyanet'in üst İslam söylemi konusundaki bilinen hassasiyetlerin takipçisi olmaktan yılmaması,
- 9- Cemevlerine hukuki statü kazandırılması ve ihtiyaçlarının eşitlik ilkesine uygun şekilde devletçe karşılanması,

- 10- İnanç vergisi konusunun toplumsal, dinsel, kültürel maliyetleri gözününde bulundurularak değerlendirilmesi
- 11- Aşure Günü'nün resmi tatil yapılması,
- 12- Hacıbektaş ilçesinin misyonuna uygun şekilde ihya edilmesi ve burada aynı adla bir üniversite açılması (T.C. Devlet Bakanlığı, 2010).

Rapora ilişkin açıklama yapan Başbakan Erdoğan raporda sunulan önerilerin belli bir takvim çerçevesinde hayata geçiriliceğini, çözümlerin kademe kademe gündeme geleceğini belirtti (T.C. Devlet Bakanlığı, 2010).

Alevi Çalıştayları Nihai Raporu'na Büyük Alevi Kurultayı *Alevilerin Raporu* başlıklı karşıt bir rapor hazırlayarak tepki gösterdi. Büyük Alevi Kurultayı İnsiyatifi Marmara Bölge Toplantı'sında hazırlanan rapora göre "Alevi Çalıştayları Nihail Raporu" Alevilerin yaşadıkları tüm sorunların asıl müsebbibinin Alevilerin kendileri olduğunu açıkça ilan etmekten çekinmeyen bir zihniyetin ürünüydü. Raporda "Aleviler olarak bizler, her gelen hükümetin içinde bulunduğumuz sorunlara bir milat biçmesinden artık bıktık. Tarih bir çocuk oyuncağı değildir, oyuncu değişti diye oyun değişmez. Artık dinimizle, dinsel evrenimizle bu denli alay eden bir zihniyeti istemiyoruz. Bu bağlamda da Alevilerin artık 'tüm gibi yapmalardan geçtiğini, hiçbir gibi yapmayı kaldıramayacağını' kabul ve ilan ediyoruz. Bu bağlamda bu raporda dile gelen zihniyeti 'tümüyle, toptan reddetmeyi' örgütümüze, Alevilere ve tarihe karşı bir borç ve saygın bir görev biliriz." denilerek raporun reddedildiği bildirildi (posta.com.tr: 25 Nisan 2011). Pirsultan Abdal Kültür Derneği eski Genel Başkanı Kazım Genç ise çalıştayların 3-4 Haziran 2009 da başladığını ve 15-16 Aralık 2009 tarihinde bittirildiğine dikkat çekerek "[a]radan 15 ay geçtikten sonra bir rapor hazırlıyorlar. Bu, seçim yatırımından, seçimde Alevilere göz kırpmaktan başka bir şey değildir. Biz, AKP'nin Alevi toplumuna "ötekiler" olarak kastedilen Kürtlere, Ermenilere, Rumlara, Çingenelere... hiçbirine objektif bakmadığını sadece seçim dönemlerinde göz kırpıp onlardan ne kadar oy alabilirim hesabı yapmadığını ve samimi olmadığını çok açık ve net olarak biliyoruz" şeklinde eleştirilerini dile getirdi (gencaleviler.com: e.t. 04 Mart 2011).

Çalıştay bağlamında ilk iş olarak Madımak Oteli kamulaştırıldı (milliyet.com: 23 Kasım 2010). 2011-2012 Eğitim Öğretim yılından geçerli olmak üzere 4. Sınıftan lise son

sınıfa kadar Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarında Alevilik konusu işlenmeye başladı (radikal.com: 08 Eylül 2011). Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez alevi çalıştayları ve uygulamalarına yönelik şunları söyledi:

Alevi açılımı doğrudan Devlet Bakanımızın öncülüğünde yürütülen bir çalışma... Biz Diyanet İşleri başkanlığı olarak doğrudan içinde yer almadık. Bir takım hassasiyetleri dikkate alarak. Ve raporu da bugünlerde yayınlanacak. Onu biz de bekliyoruz. Çok hayırlı 2 tane de sonucu çıktı. Bunu da takdir ediyoruz. Birisi Madımak'tır. Çünkü Madımak'ın bir kin ve öfke mekanı olarak kalması doğru değildi. Onun kamulaştırılması, en azından bir takım yaraları sarmaya yardımcı olacaktı. Bunu yapılmasına biz başkanlık olarak da destek verdik ve çok sevindik. Başbağlar'da aynı şekilde bir takım çalışmalar yapılıyor zannediyorum. Önemli bir neticesi de, Din Kültürü Ahlak Bilgisi dersi içerisine Alevilik öğretisi hakkında doğru bilgilerin konulmuş olması. Bunu da çok önemsiyorum; çünkü yan yana oturan iki tane çocuk ki yanında oturan ve kendisine Alevi diyen kardeşinin ne tür öğretilere sahip olduğunu; inanın olarak zaten öğrendiğinde ne kadar yakın olarak görecektir. Hakikaten çok önemli. Bunun da gerçekleşmiş olmasını takdirle karşılıyorum(aleviforum.com. 03 Ocak 2011).

Aynı konuşmada “Alevilik İslamdır ve Aleviliği İslamın dışında tutmak kimsenin haddi ve hududu değildir” diyen Görmez başka bir konuşmasında cemevini caminin karşısında yer alan müstakil bir dinin mabedi olarak göstermenin bilimsel ve tarihsel olarak mümkün olmadığını belirterek, “[b]izim itirazımız cemevlerinin kendisine değildir. Cemevleri özgürce inşa edilebilmelidir. İçindeki ritüeller özgürce yaşanabilmelidir. Yapılması gereken, özgürlüklere müsaade etmektir. Cemevlerinin bir inanç ve kültür merkezi olarak kabul edilmesinin yaşanan statü sorununu çözebileceğini düşünüyorum” (alevihabermerkezi.com: e.t 05 Şubat 2011) dedi. Görmez, Cumhuriyet tarihinde ilk defa bir cemevi ziyaretinde bulunarak İstanbul’daki Erikli Baba Kültür Derneği ve Cemevi’ne giderek Alevi vatandaşları ziyaret etti ve dergâhta Alevi dedelerine “Allah bir, peygamber bir, ehlibeyt sevgimiz bir. Birbirimize bağlayan ortak değerlerimiz bir. Cemevleri içindeki erkânın özgürce yapılmasını savunuyoruz” dedi. Cemevinin caminin alternatifi kabul edilmesinin mümkün olmadığını belirten Görmez, Aleviliği İslam’ın dışında gösteren yorumların kabul edilemez olduğunu da dile getirdi (haberturk.com: 27 Mayıs 2011). Ancak Alevi Bektaşî Federasyonu Genel Başkanı Fevzi Gümüş ziyareti ‘seçim dönemi’ne denk gelmesi nedeniyle eleştirdi. Erikli Baba Kültür Derneği Başkanı Metin Tarhan ziyaretin, tarihsel, sosyolojik ve teolojik olarak önemli olduğunu belirterek “trajikomik ama sevindirici bir olay” şeklinde değerlendirdi. Alevi Bektaşî Federasyonu Genel Başkanı Fevzi Gümüş ise “Diyanet, cemevlerini

ibadethane olarak kabul etmiyor. Bu bakımdan Görmez'in ziyareti olumlu" değerlendirmesini yaptı (radikal.com: 27 Mayıs 2011).

3.2.2.4. Diyanet İşleri Başkanlığı

AK Parti'nin toplumun düzenini ve bütünlüğünü sağlamada, birtakım sorunların giderilmesi hususunda harekete geçirdiği idari kurumlardan biri de hiç şüphesiz Diyanet İşleri Başkanlığı olmuştur. Örneğin, Alevi sorunu, PKK sorunu, KCK sorunu, şehitlik, birlik beraberlik, dayanışma, din kardeşliği ve din eğitimi ve İslam ülkeri ile ilişkiler gibi konularda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hükümetle paralel faaliyetleri bulunduğu görülmektedir. 2011'de, özellikle toplumsal değerler konusunda, Diyanet İşleri Başkanlığı yoğun ve etkili bir çalışma başlattı. 14–20 Nisan 2011 tarihleri arasında Kutlu Doğum Haftası'nın ana teması olarak "Hz. Peygamber (sav) ve Merhamet" konusu seçildi ve 2011 Nisan ayı "merhamet ayı" olarak ilan edildi. Merhamet konusunda kamuoyunu bilgilendirmek için www.merhamet.org adresli internet sitesi kuruldu. Merhamet konusunda toplumsal farkındalık oluşturulmak amacıyla 14-20 Nisan Kutlu Doğum Haftası boyunca Diyanet İşleri Başkanlığı ve il müftülüklerince eğitim seminerleri düzenlendi (memurlarsitesi.net: 20 Nisan 2011). Toplumsal sorunların çözümü ve dini ve insani değerlerin yeniden inşası için Diyanet'in üzerinde durduğu bir diğer konu da "komşuluk" konusu olmuştur. Bu kapsamda Atatürk Kapalı Spor Salonu'nda *Ramazan ve Komşuluk* konulu basın toplantısı düzenledi. Basın toplantısındaki konuşmasında Diyanet İşleri Başkanı Görmez, her yıl Ramazan ayında toplumsal ve evrensel sorunlardan birini çözmeyi hedefleyen bir temayı yoğunluklu olarak ele aldıklarını belirtti. Bu yıl da komşuluk ilişkilerini canlandırmak için harekete geçtiklerini belirtti ve konuşmasında yardımlaşma adına israf ve gösteriş yapmanın yanlışlığını belirtti.

Diyanet İşleri Başkanlığı toplumsal sorunların giderilmesinde dini değerlerin öne çıkarılması çalışmalarının yanı sıra din eğitimi konusunda da bir dizi düzenlemeleri olmuştur. Bu bağlamda, 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunda değişiklik öngören Kanun Hükmünde Kararname ile Kur'an kurslarına yaş sınırlaması getiren düzenleme yürürlükten kaldırıldı (bugun.com: 17

Eylül 2011). Kur'an kurslarında yürütülen yaygın din eğitimi hizmetinden toplumun tüm kesimlerinin etkin ve verimli bir şekilde yararlanabilmesi için Kur'an kurslarında hizmet çeşitliliği projesi başlatıldı. Bu proje ile mesai saatleri içinde Kur'an kurslarına gelemeyen kamu, özel sektör ve kendi işinde çalışan vatandaşların akşam veya hafta sonları iş saatleri dışında Kur'an kursu hizmetlerinden faydalanmaları için çeşitli düzenlemeler yapıldı (diyanethaberler.com: 08 Eylül 2011).

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir diğer çalışması da "aile imamlığı" projesi olmuştur. Pilot uygulaması Adana'da başlatılan proje kapsamında din görevlilerinin halkın dini konularadaki soruları ve sorunlarıyla yakından ilgilenmeleri hedeflenmiştir (zaman.com: 11 Mart 2011).

Diyanet İşleri Başkanlığınca çocuklara ayrılan Ekim 2011 Diyanet Aylık Dergi'de yayımlanan makalede, İslam'ı doğru, anlaşılır ve cazip halde anlatmak için çocuklara yönelik vaaz verilmesi ve sünnet ve doğumgünü kutlamalarının camilerde yapılması önerilmiştir (haberturk.com: 15 Ekim 2011).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında iş birliği protokolü imza töreninde Fatma Şahin "Töre ve Namus Cinayetleri Araştırma Komisyonu Başkanlığı yaptığım zaman öncelikle toplum içine girdiğimizde, birebir konuştuğumuzda sevgi ve barış dini olan, merhamet dini olan İslam dininin, bir takım sorunlara referans olarak gösterildiğini ve bu sorunu onaylayacak bir biçimde toplumda algılatılmaya çalışıldığını gördük. Gelenek ve göreneklerin dinimizin üzerine geçtiğini, yalancı hadislerle gerçek hadislerin karıştırıldığını gördük. İşte bu yüzden Diyanet İşleri Başkanlığının hayata dokunması bunu bir aydınlatma projesine dönüştürülmesi gerekiyor" demiştir. Kuran-ı Kerim'de kadının ve erkeğin cinsiyet olarak ayrıldığını, toplumsal cinsiyet kavramının modern dünyada yeni yakalanmış bir kavram olduğunu ifade eden Şahin, Kur'an-ı Kerim'in ilk ayetinin de (Ey Ademoğlu oku) olduğunu anımsatarak, "Hala kız çocuklarınızı okullaştıramıyorsanız, bununla İslam dini üzerinden yapılacak hiçbir referans olamaz... Hz. Muhammed'in Veda Hutbesi'nde de Birleşmiş Milletler Evrensel Beyannamesi'nden çok daha ileri hükümlerle insanlar arasında her türlü ayrımcılıkla birlikte cinsiyet ayrımcılığının da bulunmadığını dile getiren Şahin, "O yüzden kendimize geleceğiz, kendimizi hesaba çekeceğiz. 'Biz neyiz,

ne olmak istiyoruz, burdan nereye gitmek istiyoruz' sorularını kurum ve kurumlar olarak soracağız. Kurumlar arasında koordinasyonu maksimum seviyeye çıkaracağız" demiştir (akparti.org.tr: t.y.).

3.2.3.AK Parti'nin Din Anlayışının Analizi

AK Parti'nin din anlayışının ne olduğu konusu, yalnızca AK Parti'nin din politikalarının ne olacağını öngörebilme açısından değil, AK Parti'nin siyasal İslamcı ideolojiden ayrıldığı çizgiyi görme açısından da önemlidir. AK Parti'nin din anlayışına bakıldığında, siyasal İslamcı ideoloji ile AK Parti'nin ortaya koyduğu düşünce arasında şu farklılıklar göze çarpmaktadır:

1-Siyasal İslamcı düşünceye göre İslam dini, devlet tarafından Müslüman toplum için uygulanması gereken bir takım hukûkî hükümler içermektedir. Ancak dine dayalı hukûkî hükümleri yalnızca İslam devleti uygulayabilir. Bir devletin İslam devleti olabilmesi ve dine dayalı hukuki hükümleri uygulayabilmesi için de öncelikle devletin dininin İslam olduğu belirtilmelidir. Yani 'devletin dini İslamdır' ibaresinin mutlaka anayasada belirtilmesi gerekmektedir. AK Parti'ye göre ise Müslümanların yaşamış olduğu coğrafyalardaki devlet modelinin 'din-i devlet' olması zarureti yoktur. İslam tarihinde Müslümanların İslam dinini devlet dini olarak belirlemesi dini bir kaideye değil, toplumsal ya da şahsi tercihlere bağlı olarak uygulamaya konulan siyasi bir yönelimdir.

2-Siyasal İslamcı düşünceye göre mevcut siyasal sistemler ve devlet modelleri milletin hâkimiyetine dayanmaktadır. Oysa İslam dininde hâkimiyet Allah'a aittir. Dolayısıyla modern siyasal sistemde yer alan 'egemenlik milletindir' anlayışı ilahi iradenin hâkimiyetini değil, beşeri iradenin egemenliğini temsil etmekte olduğu için insanı insana boyun eğmeye zorlamaktadır. Bir kulun milletin egemenliğine yani insanın hâkimiyetine boyun eğmesi ise küfre giren bir davranış ve anlayış biçimidir. AK Parti'ye göre ise 'hâkimiyet Allah'ındır' ve 'egemenlik milletindir' ifadeleri birbirine karşıt ifadeler değildir. Bilakis 'milletin egemenliği' ilkesi doğru anlaşılıp dini

kaynaklara da doğru bakıldığında ‘hâkimiyet Allah’ındır’ ve ‘egemenlik milletindir’ ifadelerinin birbirini tamamlayan anlamlar ihtiva ettiği görülecektir. Buna göre İslam’ın hâkimiyet anlayışı siyasette bir soruna yol açmaz. İslam’ın siyasal felsefesine göre hâkimiyet Allah’a aittir, ancak bu hâkimiyetin (mülk, emir, hüküm) siyasi hayattaki yansıması olan ilahi iradeyi temsil etme yetkisi İslam toplumuna aittir. Bu da İslam toplumunun hür iradesinin beyanı olan seçim ve biat’la gerçekleşir.

3- Siyasal İslamcı düşünceye göre İslam dini belli bir devlet modeli önermemiştir ancak çoğulcu bir devlet modeli de İslam dininin genel hükümlerine aykırıdır. Çünkü Müslümanın olduğu bir ortamda hâkim unsurun İslam dini olması, devletin de İslam devleti olması gerekir. AK Parti’ye göre de İslam dini belli bir devlet modeli ortaya koymamıştır ancak dinin genel hükümleri çoğulcu bir devlet yapısını gerektirmektedir. Bu sebeptendir ki, İslam peygamberi dönemine denk düşen ilk devlet modeli çoğulcu bir devlet modeli olmuştur.

4- Siyasal İslamcı düşünceye göre modern siyasal anlayış biçimi olan demokrasi, İslam dininin tevhid ilkesi ile çelişmekte olup dini açıdan kabul edilemez bir siyasal anlayış biçimidir. Dinin esasını oluşturan tevhid inancı, Müslümanların ilahi iradeye bağlı olması demektir. Tevhid, her konuda bütün Müslümanların tek iradeye yöneldiği ve boyun eğdiği bir sistem anlayışıdır. Eğer insanlar idari konularda ilahi iradeye boyun eğmezlerse demokrasi adı altında güçlü olanın hâkim olduğu ve kulun kula boyun eğmek zorunda kaldığı beşeri bir sistem ortaya çıkar. Bu da Allah’a ortak koşmak anlamına gelen şirk demektir. AK Parti bu noktada da siyasal İslamcı düşünceden bütünüyle ayrılmaktadır. AK Parti’ye göre demokrasi ve tevhid ilkeleri birbiri ile çelişen değil esasen birbirini açıklayan ilkelere. Yani İslam literatüründeki tevhid kavramı modern siyaset literatüründeki demokrasi kavramı ile benzer anlam ihtiva etmektedir. AK Parti’ye göre de İslam’da ‘kulun kul üzerindeki tahakkümü’nün reddi esastır. Ancak tam da bunun için demokrasiye ihtiyaç vardır. Çünkü demokrasi idari alanlarda, eşit oy, katılım, seçim ve hukukun üstünlüğünü koruyarak kulun kul üzerindeki tahakkümüne son verir.

5- Demokrasi gibi lâiklik konusu da siyasal İslamcı ideolojinin anlam ve değerleriyle çelişen bir kavramdır. İslamcı düşüncede lâiklik dinsizlik; lâik olma da dinsiz olma

anlamına gelir. AK Parti’de lâiklik dinsizlik değil, devletin din ve vicdan özgürlüğünü sağlanması demektir. Dolayısıyla lâiklik ilkesi hem dini ve hem de Müslümanı koruyan doğru bir siyasal ilkedir.

Buraya kadar ortaya konulan AK Parti ile siyasal İslamcı ideoloji arasındaki anlayış farklılıklarına bakıldığında her iki kesimin de düşüncesini dinle temellendirdiği görülmektedir. Ancak İslamcılar siyasal ideolojilerini din üzerinde kurmakta AK Parti ise İslam dinini siyasal İslamcı ideolojiden arındırmaya çalışmaktadır. Bu amaçla da İslam dininin siyasal İslamcı ideolojiden ayrılan yönlerine vurgu yapmaktadırlar. Çünkü AK Parti’ye göre siyasetin din üzerinden yapılması hem İslam dinine hem Müslümanlara zarar vermiştir. Siyasal İslamcı anlayışta İslam dini inanca dayalı bir yaşam biçimi değil, inanca dayalı bir siyaset biçimi şeklinde önplanda tutulmakta ve bu şekilde algılanmasına neden olunmaktadır. Diğer taraftan Müslümanlar da inanç sahibi insanlar olarak değil, sistem karşıtı, radikal, fundamentalist gibi inanç grupları olarak görülmektedir. Dini siyasal bir tercih olarak kullanmanın yol açtığı bir başka olumsuz durum da siyasal İslamcı kesimin yaptığı yanlışların bütün olarak dine ve Müslümanlara maledilmesi olmuştur.

Siyasal İslamcı ideoloji ile AK Parti’nin ortaya koyduğu düşünce farklılıklarına bakıldığında AK Parti içindeki İslamcı gelenekten gelen kadronun ciddi bir zihniyet dönüşümü yaşamış olduğu söylenebilir. Yani İslamcı gelenekten gelen AK Partili siyasetçilerinin ‘değiştik, milli görüş gömleğini çıkarttık’ dedikleri husus çıkar, tavır ya da taktik değişikliği değil tecrübeye, müşahadeye ve eleştirel düşünmeye dayalı bir bilinçlenme biçimidir. AK Parti’nin ortaya koyduğu din anlayışına bakıldığında zihniyet dönüşümünün şu çıkarımlara dayandığı görülmektedir:

- a) İslamcılık beşeri bir ideolojidir.
- b) İslamcı ideolojide yer alan dini hususlar dinin kendisi değil, dine dayandırılmış yorumlardır. Bu nedenle İslamcı ideoloji kutsal, yanlışsız ve eleştirilemez bir anlayış değildir.
- c) İslamcılar lâiklik, demokrasi, cumhuriyet, millet egemenliği gibi modern siyasal anlayışlara ön yargı ile bakmaktadır.

- d) İslamcılar esasen modern siyasal düşünceye değil, Batı'ya karşı tepki içindedirler. Modern siyasal düşüncenin de Batı kaynaklı olması nedeniyle bu düşüncelere önyargılı tutum içindedirler.
- e) Siyasal İslamcılar modern siyasal düşünceyi değil, aslında Batı'ya tepkilerini dinle temellendirmektedirler.

Son tahlilde, AK Parti din üzerinden siyaset yapmayı, devleti din eksenli ideolojik bir dönüşüme uğratmayı, dini sembollerle örgütlenmeyi doğru bulmamaktadır. Çünkü AK Parti'ye göre din üzerinden siyaset yapmak, dini araç haline getirmek, din adına dışlayıcı bir siyaset yürütmek hem toplumsal barışa hem siyasi çoğulculuğa hem de dine zarar vermektedir. Aynı şekilde, din adına parti kurmak veya böyle bir imaj vermek de topluma ve dine yapabilecek bir kötülüktür. Din mukaddes ve ortak bir değerdir, bunu kimse siyasi tarafgirlik konusu yaparak bölünme ve ayrışmalara sebebiyet vermemelidir. Ancak AK Parti'ye göre, dini bir ideoloji haline getirerek devlet aygıtı marifetiyle ve zorla toplumu dönüştürmeyi amaçlayan bir parti olmak ile din ve dindarları önemsemek, dini değerlerin sosyal fonksiyonlarını kabul eden bir parti olmak birbirinden farklı şeylerdir. Siyasetin dini önemsemesi ve dini fonksiyonları koruması siyasal İslamcılık değildir. Çünkü din toplumsal bir olgu ve değerdir ve bu değer demokratik formatta gözetilmesi, korunması gerekir.

Buraya kadar, siyasal İslamcı gelenekten gelen AK Parti'li siyasetçilerinin nasıl bir zihniyet dönüşümü geçirdiği ve partinin nasıl bir din anlayışı ortaya koyduğu incelenmiştir. Siyasetçilerinin yeni zihniyet yapısı ve Parti'nin din anlayışından yola çıkarak AK Parti'nin siyasal muhafazakârlık anlayışı ile paralel bir din anlayışı içinde olduğu söylenebilir. Ancak kendi politikaları ile AK Parti nasıl bir hüviyet ortaya koymuştur? AK Parti muhafazakâr ideoloji anlayışına uygun olarak geliştirdiği din anlayışını ne kadar temsil edebilmiştir? Bu sorulara cevap aramak için ilgili bölümde, AK Parti'nin 'İmam-Hatip liseleri' politikası, 'başörtüsü yasağı'na ilişkin politikası, 'Diyanet İşleri Başkanlığı' ile ilişkileri ve 'Alevilik sorunu'na ilişkin politikaları incelenmiştir.

3.2.4. AK Parti'nin Din Politikalarının Analizi

İmam-Hatip Lisesi ve başörtüsü sorunu konuları İslamcı gelenek içinde çok fazla önem verilen ve bu iki alandaki yasaklara karşı her zaman mücadele içinde olunan konular olmuştur. Bu nedenle bu iki konu, bir nevi siyasal İslamcılığa has bir dava haline gelmiş ve başörtüsü İslamcılığın siyasal simgesi, İmam-Hatip okulları ise arka bahçesi olarak algılanır hale gelmiştir. Siyasetçilerinin bir kısmı siyasal İslam geleneğinden gelen AK Parti'nin bu iki konuya yaklaşımı ve bu konulara ilişkin politikaları da AK Parti'nin siyasal kimliğine ilişkin değerlendirmelerde temel alınan hususlar olmuştur.

Başörtüsü yasağı konusundaki politikalarına bakıldığında, AK Parti'nin 2008'e kadar ideolojik değil, stratejik hareket etmeye çalıştığı söylenebilir. Parti'nin bu konudaki ilk stratejisi siyasal İslamcı geleneğin aynı konudaki bütün tutum ve politikalarının özenle dışında kalmaya çalışmak olmuştur. Parti'nin bu tavrının arkasında siyasal İslamcı geleneğe uygun tek bir söyleminin bile parti ideolojisini ciddi oranda etkileyeceğinin farkında oluşu yatmaktadır. İkinci olarak, AK Parti 2008'e kadar, bu konuda siyasal İslamcı gelenekten farklı da olsa hiçbir girişim içinde bulunmamaya çalışmıştır. Zira Türkiye'de başörtüsünün serbest olmasından yana söylem ve girişimlerin bedeli bu söylem ve girişimde bulunan partiler açısından her zaman çok ağır olmuştur. Dahası bu konuda söylem ve eylem içinde olan siyasal partiler yasağın ortadan kaldırılmasına imkan oluşturmadıkları gibi tam tersine sorunun daha da içinden çıkılmaz hale sürüklenmesine sebep olmuşlardır. Bundan dolayı AK Parti'nin üçüncü stratejisi konuyu siyasal bir talep olarak değil, toplumsal bir talep olarak yargının karşısına götürmek ve bu konuda siyasal ideolojik talep algısının ortadan kalkmasını beklemek yönünde olmuştur. Nitekim, 2008'de AK Parti'nin konuyu eşitlik bağlamında yargıya taşıdığı görülmektedir. Bu sürecin ilerlemesinde her ne kadar MHP'nin güçlü bir etkisi olmuş olsa da süreci başlatan aslında AK Parti olmuştur. Ancak, Parti'nin bu girişimi sorunun Anayasa Mahkemesine taşınması dolayısıyla amaçlananın aksine bir sonuç doğurmuştur. Parti açısından bundan daha kötüsü, onun bu yöndeki girişimlerinin kendisi hakkında Yargıtay tarafından lâiklik karşıtı eylemlerin merkezi olmak iddiasıyla açılan kapatma davasının iddianamesinde kanıt niteliği taşıyan bir husus olarak kabul edilmesidir.

Kurulduğu ilk andan beri bu kadar stratejik hareket etmesine rağmen 2008'de Parti'nin kendisini kapatılma davası ile karşı karşıya getirecek politika içine girmesi açıklanmaya

muhtaç bir olgudur. Bunu açıklamak adına MHP'nin tahriklerine kanması, başörtülü tabanını kaybetme endişesine girmesi, dindar tabanını memnun etmek istemesi gibi sebepler öne sürülmüştür. Bu değerlendirmelerde bir doğruluk payı bulunmasına rağmen bunların yeterli olduğu söylenemez. Daha tatmin edici bir açıklama ve yorum adına Parti'nin girişimini stratejik bir hata olarak nitelendirmek yerinde olur. Zira, yukarıda da belirtildiği üzere, AK Parti'nin başörtüsü konusundaki tutumu ideolojik değil stratejiktir. Yani AK Parti başörtüsü yasağını sorun olarak görmekteydi ancak sorunsallaştırmak için uygun bir durum ve zaman oluşmasını beklemekteydi. Uygun durum, sorunun yargı önüne toplumsal bir sorun ve talep olarak konulmasıydı; uygun zaman ise AK Parti'nin bu konudaki söylem ve politikasının ideolojik söylem ve talep olarak algılanmayacağı zamandı. AB girişimi, demokratik açılımlar ve eşitlik söylemleri ile AK Parti bu durum ve zamanın oluştuğunu düşündü. Fakat girişimler, sorunun daha da çözümlenemez hale dönüşmesine neden oldu. 2008'den sonra AK Parti konuyu tekrar yargının önüne götürmedi. YÖK gibi idari kurumlarla sorunun mümkün olduğunca giderilebilmesini sağlamayı hedefledi.

AK Parti'nin başörtüsü sorununa ilişkin söylem ve eylemleri aslında tam da muhafazakâr ideoloji ile örtüşmektedir. Muhafazakâr ideolojinin önceliği kendi içinde bir değer ve amaç olarak dini taleplerin karşılanması değil, siyasal ve toplumsal düzenin bozulmamasıdır. Bu nedenle muhafazakâr anlayış faydacı bir ideoloji olarak da tanımlanmaktadır. AK Parti her ne kadar sorunu çözmek istemiş ve koşulların oluşmasını beklemişse de bu stratejisi ideolojisinin çokça önüne geçmiş ve bu konudaki beklentileri oyalama taktiği içinde olduğu kanaati oluşmaya başlamıştır. Bu nedenle 2011 genel seçimleri öncesi *Başörtülü Aday Yoksa Oy da Yok* kampanyası başlatılmış (basortuluadayyoksaoydayok.wordpress.com: 15 Ekim 2011) ve bu konuda AK Parti'ye baskı oluşturulmaya çalışılmıştır.

İmam-Hatip Liseleri konusu hem üniversiteye girmede katsayı farkı nedeniyle bütün meslek liseleri problemi hem de meslek liselerine ilginin azalmasının bir sonucu olarak istihdam yaratılması ve ekonominin ara eleman ihtiyacının karşılanmasında karşılaşılan güçlükler nedeniyle başlıbaşına Türkiye'nin problemi haline gelmiş ve AK Parti'nin öncelikle çözmek istediği bir sorun olmuştur. Bu nedenle 2004'te 5171 Sayılı Kanunla AK Parti bu sorunu gidermek istedi. Kanun Meclisten geçti ancak Cumhurbaşkanı

kanunu lâikliğe aykırılık gerekçesiyle veto etti. AK Parti Cumhurbaşkanının veto ettiği kanunu değişiklik yapmaksızın yeniden Meclis'ten geçirip Cumhurbaşkanına göndermeyi deneyebilirdi fakat bu durumda Cumhurbaşkanının, iptali için yasayı Anayasa Mahkemesi'ne götürmesi kesin olacağı algılanmış olmalı ki, sorunu derinleştirmemek için kanunu geri çekti. AK Parti'nin buradaki hatası sorunu İHL'ler üzerinden çözmeye çalışmasıdır. Aslında sorun, siyasal, hukuki ve toplumsal bakımlardan İHL'ler noktasında kördüğümüne dönüşen bir sorundur ancak sorunun çözümünü bu noktada aramak sorunu daha da içinden çıkılmaz hale dönüştürecektir. Nitekim AK Parti'nin bu girişimi ile sorun çözümlenememiş aksine, o dönemde, daha da çözümsüz hale dönüşmüştür. AK Parti, o dönemde, bu girişiminden dolayı siyasal İslamcı parti olduğu şeklinde değerlendirildi. Fakat, böyle bir değerlendirme meslek liselerinden mezun olanların üniversiteye girişlerinin engellenmesinin, yukarı doğru toplumsal hareketlilik yönünde toplumun alt kesimlerinden gelen talebin denetlenmesi ve rekabetin önlenmesi gibi çok önemli bir toplumsal sınıflar arası mücadele olduğunu (bkz. Sönmez, 2007) göz ardı etmesinden ötürü ideolojik bir çarpıtma olarak değerlendirilebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi, aslında sorun, ne İslamcılık davası gütme sorunu ne de başlıbaşına İHL sorunudur, aksine bütün bir meslek liseleri sorunudur. AK Parti sorunu gündeme getirmiş ancak din üzerinden sorunsallaştırmamıştır. AK Parti'nin buradaki tutumu ideolojik değil, siyasal bir tutumdur. 2004 ve 2005 yıllarındaki sonuçsuz girişimlerinin ardından AK Parti sorunu, başörtüsü konusunda olduğu gibi, siyasal platformdan tümüyle çıkartmış ve idari kurumlara havale etmiştir.

AK Parti'nin hem başörtüsü hem de meslek liseleri için katsayı sorunlarını siyasal alandan idari alanlara kaydırması muhafazakâr ideoloji anlayışı ile örtüşen bir tutumdur. Çünkü siyasal muhafazakârlar için toplumsal, siyasal ve idari kurumlar kendi içinde bağımsız olmakla birlikte özellikle toplumsal sorunların giderilmesi noktasında bir bütün olarak hareket etmeleri beklenir. AK Parti de bu iki sorun gibi birtakım sorunları diğer kurumlarla çözmeye çalışarak bu bütünlüğü kurmaya çalışmaktadır. AK Parti'nin bütünlük içinde çalıştığı bir diğer kurum da Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. İlgili bölümde verilen örneklerde özellikle toplumsal sorunların çözümünde Diyanet İşleri ile etkin bir iletişim içinde olduğu görülmektedir.

Alevi sorununda AK Parti'nin tutumunda ilk göze çarpan unsur konuyu 'biz bilinci' içinde çözmeye çalışmasıdır. Başbakan Erdoğan'ın 2008 Alevilerin iftar yemeğindeki konuşmasında “[a]ma Allah’a hamd olsun ki gönüllerimiz birdir, beraberdır. Umutlarımız diridir, geleceğe böyle bir umutla bakıyoruz. Herhalde hiçbir toplum, “gelin canlar bir olalım” düsturunu, bizim kadar açık ve net olarak dile getirmemiştir. Sevgili canlar, ben buraya, sizin mateminizi paylaşmaya değil, hep birlikte bizim matemimizi paylaşmaya geldim. Bu matem, bizim matemimizdir (hurriyet.com.tr: 12 Ocak 2008)” sözleri ‘biz bilinci’ anlayışını açıkça ortaya koymaktadır.

AK Parti'nin alevi politikasında önkabulünün ‘İslami temelde uzlaşmak’ olduğu görülmektedir. Ancak bu önkabul alevi sorunun giderilmesinin önünde en önemli engel olarak durmaktadır. Çünkü Alevilerin bir kısmı, Hristiyanlıkta, ortodoks, katolik ve protestan ayrışması gibi, Aleviliğin Sünnilikten ayrışması gerektiğini iddia etmektedir ve kendilerini İslam içinde veya dışında dini bir azınlık olarak görmektedir. Ancak AK Parti alevi politikalarında konuyu bu aşamaya hiç bir zaman getirmemiş, Alevileri sadece İslam dinine bağlı bir mezhep grubu düzeyinde muhatap almıştır. İslam dininin bütünlüğünü koruma hassasiyetini de Alevilerden beklemiştir. Ancak Alevilerin önemli bir kısmı bu beklentiyi ‘asimilasyon’ ve ‘alevileri sünnileştirme politikası’ olarak değerlendirmiş ve AK Parti'nin politikalarına sıcak bakmamışlardır.

AK Parti'nin alevi sorununa yaklaşımında dikkat çeken bir diğer husus da onların taleplerine kolay ve pratik çözüm sunmak yerine talepleri uzun uzun teorik değerlendirmeye tabi tutmasıdır. AK Parti uzun uzun alevi çalıştayları düzenlemek yerine aleviliğin önde gelen isimlerinden Reha Çamuroğlu'nun hazırlamış olduğu reform paketini uygulamaya koyabilirdi. Yukarıda belirtildiği üzere, Alevilerin, Reha Çamuroğlu'nun reform paketine *Alevi Çalıştayı* sonrasında verdiklerinden daha olumlu bir tepki vermiş oldukları görülmektedir. Ancak AK Parti işi iyice zamana yayma yoluna başvurarak güven sarsacak oranda teorik değerlendirmeye tabi tutmuştur. Çalıştay sonrası birtakım açılımlar yapılmış ancak uzun teorik değerlendirme aşamalarında oluşan olumsuz yargı nedeniyle bu politikalar olumlu yanıt bulmamıştır.

AK Parti'nin üçüncü hükümet dönemi dini söylem ve politikalarında İslami kültürü daha fazla ön plana almaya çalıştığı ve birinci ve ikinci hükümet dönemlerinde,

muhafazakâr ideoloji çerçevesinde önplanda tutmaya çalıştığı gelenek anlayışına eleştirel gözle baktığı görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı kanalıyla yürütülen dini değerleri canlandırma ve dini konularda bilinçlendirme programları bu bağlamda öne çıkan politikalardır.

3.3. AK PARTİ’NİN AİLE SİYASETİ VE ANALİZİ

3.3. 1. AK Parti’nin Aile Siyaseti

AK Parti’nin aile konusundaki anlayışı parti programı ve parti tüzüğünde şöyle açıklanmaktadır:

Aile, toplumun temeli ve toplumsal dayanışmanın oluşmasında rol oynayan önemli bir kurumdur. Toplumsal mutluluk, dayanışma, barış, sevgi ve saygının yolu aileden geçer. Yaşanan bütün olumsuzluklara ve ekonomik sıkıntılara rağmen toplum olarak ayakta duruşumuzu büyük çapta sağlam aile yapımıza borçlu olduğumuz açıktır (AK Parti Programı, 2002: madde:5.8. Madde).

AK PARTİ; aileyi Türk toplumunun temeli kabul eder. Geçmişle gelecek arasında köprü görevini yerine getiren aile kurumunun; milli değerlerimizin, duygularımızın, düşüncelerimizin ve ülkemize has adet ve geleneklerimizin yeni kuşaklara aktarılmasında en temel, en vazgeçilmez sosyal bir kurum olduğuna inanır (AK Parti Tüzüğü, 2002:Madde: 4.11. Madde).

Aileyi toplumun temeli ve toplumsal dayanışmada katkı sağlayacak en önemli kurum olarak gören AK Parti aileye yönelik politikalarının neler olacağını da parti programında açıkça belirtmektedir. Buna göre;

Çalışma hayatının yoğunluğu nedeniyle aile huzurunun ve çocukların ruh sağlığının bozulmaması için aile fertlerini destekleyici düzenlemeler geliştirecektir. Korunmaya muhtaç çocukların aile sıcaklığını hissetmesi için “koruyucu aile” ve “aileye dönüş” projelerini teşvik edecektir. Genç kuşakların yaşlı ebeveynlerini yanlarında barındırmalarını özendirecektir. Sokak çocuklarının barınma, eğitim, rehabilitasyon ve tedavi imkanlarını artırarak aile ve topluma yeniden kazandırılmalarını sağlayacaktır. Gönüllü kuruluşlar ve yerel yönetimlerle işbirliği yaparak çocukların sokağa düşmesini önleyici politikalar geliştirecektir. Çocukların aile ve toplum tarafından istismarını, sokakta çalıştırılmalarını engelleyecektir. Aile içi şiddeti önleyici tedbirler alacaktır. Bu şiddetin mağduru olan kadın ve çocuğu koruyacak kanuni düzenlemeler yapacak, koruyucu merkezler

açacaktır. Yerel ve genel idarelerin özürü vatandaşlarımıza yönelik yükümlülüklerini etkin bir şekilde denetleyecek ve özürülerin toplumla bütünleşmelerine imkan tanıyan ve çalışma hayatına katılmalarını özendirici tedbirleri alacaktır. Ayrıca özürülere yönelik konut projelerini destekleyecek, kimsesiz özürülerin bakımı konusunda mevcut uygulamaları iyileştirilecektir. Zararlı alışkanlıkları ve uyuşturucuyu toplumumuzun önündeki en büyük tehlike olarak görmektedir. Bu sebeple uyuşturucu ile mücadeleyi ilköğretimle birlikte başlatacaktır. Sivil toplum örgütleri ile birlikte gençlerin bu alışkanlıklara yönelmesini önleyecek, bilinçlendirici sosyal programlar gerçekleştirecektir. Sosyal hizmetleri etkinleştirecek, yetişmiş personel ihtiyacının karşılanması için gerekli önlemleri alacaktır. Uzun vadeli konut kredileri ile orta sınıf ailelerin ev sahibi olmalarını sağlayacaktır. Ayrıca yerel yönetimlerle iş birliği yaparak evlenecek gençlere evlilik kredisi sağlanabilmesi için gerekli önlemleri alacaktır. Kadın ve aile konusunda hizmet veren kamu kurumları yeniden yapılandırılacaktır (AK Parti, Parti Programı, 2002: Madde: 5.8. Madde).

Programda ve tüzükte yer alan ifadelerde görüldüğü gibi AK Parti'ye göre aile kurumunun varlığı, yapısı, huzuru ve bütünlüğü bizzat toplumun varlığının devamı, yapısının korunması, huzurunun sağlanması ve bütünlüğünün bozulmaması açısından son derece önemli görülmektedir. Parti'ye göre güçlü aile ve akrabalık bağları toplumsal yapıyı güçlendiren en önemli unsurlardır. Bu nedenle AK Parti aile kurumunu yıpratacak ve aile dengesini bozacak hususlara dikkat ve endişe ile bakmaktadır. Mesela kürtaj, evlilik dışı ilişkiler, eşcinsel ilişkiler ve evlilikler AK Parti'nin aileyi koruma amacıyla endişe ile baktığı konular arasına girmektedir. Safi, *“Türkiye’de Muhafazakârlığın Düşünsel-Siyasal Temelleri ve Muhafazakâr Demokrat Kimlik Arayışları”* konulu doktora tezi için yapmış olduğu anket çalışmasında AK Parti milletvekilleri, il başkanları ve belediye başkanlarından oluşan 302 kişilik AK Parti’li siyasetçilere zina konusunda ne düşündükleri sorusunu yöneltmiştir. Verilen cevaplara göre, AK Parti’li siyasetçilerden % 63’ü “[z]ina cezayı gerektirecek bir suç sayılmalı” şikkını işaretlerken sadece % 05’i “[c]ezai müeyyidesi olmamalı” şikkını işaretlemiştir. Yine “[k]ürtaj konusunda ne düşünüyorsunuz?” sorusuna % 80 “[k]ürtaja karşıyım” derken %15 karşı olmadığını belirtmiştir. Evlilik dışı ilişkilere % 95 ‘karşıyım’, % 5 ise ‘karşı değilim’ derken “[e]şcinsel evlilik konusundaki görüşünüz nedir?” sorusuna % 97 “[e]şcinsel evliliğe karşıyım”, % 3 ise “[k]arşı değilim” demiştir. Bununla birlikte “[a]ile planlaması ve doğum kontrolüne karşı mısınız?” sorusuna % 61 “[k]arşı değilim”, % 35 “[k]arşıyım” cevabını vermiştir (Safi, 2005, s.227-8). Sorulara verilen cevaplardan da görüleceği gibi AK Parti’li siyasetçiler aile planlamasına kısmi ölçüde mesafeli dururken eşcinsellik, eşcinsel evlilik, kürtaj ve evlilik dışı ilişkiler gibi

konulara yüksek oranda karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla AK Parti her ne kadar “[g]ünümüz muhafazakârlığı ailenin korunması kaygısı veya kimi dini gerekçelerle devletin kürtaj ve cinsiyet değiştirme ameliyatlarına parasal destek vermesine karşı çıkmaktadırlar. AK Parti de insan hak ve özgürlükleri çerçevesinde bireysel tercih ve kabullerin korunması gerektiğini saklı tutarak aile kurumunu sarsacak uygulamalar konusunda hassasiyet gösterilmesi gerektiğini ve bebeklerin anne karnındayken bile haklarının korunması gerektiğini düşünüyor” (Akdoğan, 2000) şeklinde liberal anlayış biçimine yakın açıklamalarda bulunsa da aslında kürtaj, eşcinsellik, evlilik dışı cinsel ilişki gibi hususlara eşitlik, insan hak ve özgürlükleri kapsamında bile prim verilmek istenmemesi görülmektedir. Bu bağlamda AK Parti için aile kurumunun korunması istemi eşitlik, bireysel hak ve özgürlük talebinin önünde gelmektedir denilebilir. Nitekim 2004 sonbaharında AK Parti’nin zinayı suç haline getirme yolundaki çabası partinin aile kurumunu ne denli öncelediğini açıkça ortaya koymaktadır. Eski ceza kanununda suç olarak kabul edilmiş olan zina hükmünü Anayasa Mahkemesi, erkek ve kadının zinasında farklı ve eşitsiz şartlar olduğu gerekçesiyle anayasaya aykırı bulmuştu. 2004 sonbaharında yeni ceza kanunu görüşmelerinde bu konu da parlamentoya taşındı ve o dönemde, yeni ceza kanunu tartışmalarında ihtilaflı bir husus haline geldi. Konu hakkında Başbakan Erdoğan, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Adalet Bakanı Cemil Çiçek gibi birçok AK Parti temsilcisi, cinsler arasında eşitlik esası temelinde ve aldatılan eşin şikayetine bağlı olmak üzere, zinanın yeniden suç haline getirilmesi lehinde demeçler verdi. Konunun insanlık onurunu ve aileyi koruyan bir tedbir niteliğini taşıdığını belirten Erdoğan bu hususta şunları söylemiştir:

Bu adım ülkede kadın erkek eşitliğini getirmesi bakımından ve kadına yönelik, bugüne kadar yapılmış, eşitsizlikleri kaldırmaya yönelik. Bu olay şikâyete bağlı getirilmesi düşünülen bir adımdır. Burada aldatmaları ortadan kaldırmaya yönelik bir adım atılıyor. Bundan öncekinde bir eşitsizlik olduğu için Anayasa Mahkemesi bunu geri gönderdi. Şimdi bu eşitsizlik de ortadan kaldırılarak tarafların birbirini aldatmasında cezai müeyyide aynı olacaktır, resen atılacak bir adım olmayacak. Herhalde şikayete bağlı olarak bundan kimsenin rahatsız olmaması lazım. Bunun bir yerde insanlık onurunu kurtarmaya yönelik bir adım olduğuna inanıyorum (radikal.com: 03 Eylül 2004).

Dönemin Adalet Bakanı Cemil Çiçek imam nikâhıyla ilgili olarak çokkarıllılığın hiçbir zaman teşvik edilmeyeceğini ancak parti olarak zinanın suç olmasından yana olduklarını belirtmiş, “[a]ncak kamuoyundaki tepkiyi dengelemek için verilecek cezayı

azaltabiliriz” (radikal.com: 03 Eylül 2004) sözleriyle de AK Parti’nin tutumuna yönelik tepkileri hafifletmeye çalışmıştır. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ise bu konuda “[h]er ülkenin kendine has bazı esneklikleri şüphesiz ki olabilir. İrlanda’nın nasıl doğum kontrolleriyle ilgili, kürtaajla ilgili, bazı ülkelerin buna benzer kendilerine has, kendi toplumlarının duygularını yansıtan bazı ayrıcalıkları, farklı görüşleri olabilirse, Türk toplumunun da olabilir” (radikal.com: 04 Eylül 2004a) şeklinde açıklamada bulunmuştur. AK Parti’nin bu yöndeki talebine toplumun bazı kesimlerinden ciddi tepkiler gelmiştir. Bunlar arasında, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TUSİAD), “[z]inanın yeniden suç olması için toplumun bir kesiminden talep gelse dahi, bu denli kişisel bir konunun kamusallaştırılması sakıncalı. Yargılama ve cezalandırma anlamında kamunun müdahale etmemesi gereken, tamamıyla şahsi ve yalnızca ahlaki bir sorun olabilecek zinanın Ceza Kanunu’nda yer alması, bu eylemin kamu adına kovuşturulan ve cezalandırılan, dolayısıyla kamu düzenini bozucu bir eylem olarak anlaşılması demektir ki, bu görüş çağdaş ceza hukuku anlayışına aykırıdır” (radikal.com: 04 Eylül 2004b) sözleriyle tepkisini dile getirmiştir. Türk Ceza Kanunu (TCK) kadın platformu AK Parti’nin bu tutumunun bizzat aile kurumuna zarar vereceğini belirtmiştir (radikal.com. 08 Eylül 2004). AK Parti’nin tutumuna güçlü bir tepki de Avrupa Birliği (AB) kanadından gelmiştir. AB’nin genişlemeden sorumlu komisyon üyesi Gunther Verheugen ve sözcüsü Jean Christophe Flori, AK Parti’nin önerisinin Türkiye’nin AB çevrelerindeki pozitif imajına zarar verecek nitelikte olduğunu belirtmişlerdir (radikal.com: 04 Eylül 2004c). Neticede gerek AB kanadından ve toplumun bazı kesimlerinden gelen tepkiler nedeniyle gerekse muhalefet kanadının desteğini çekmesi nedeniyle AK Parti tasarımı geri çekmek zorunda kalmıştır.

AK Parti aile kurumunun korunmasına yönelik programında belirtmiş olduğu hususlar çerçevesinde çeşitli politikalar takip etmiştir. Aile bütünlüğünü güçlendirmek, problemlerin çözümüne katkıda bulunmak amacıyla kurulan “Aile Danışma Merkezleri”nin sayısı arttı. 2002’de 17 merkez varken bu sayı 2011’de 48’ çıkartıldı. Sadece Aile Danışma Merkezlerinin sayıları arttırılmadı aynı zamanda ailelerin bu merkezlere yönelimi de sağlandı. 2009 yılında bu merkezler 20 bin kişiye hizmet verirken Ocak-Mart 2010 arasında 3699 kişiye hizmet verdi. AK Parti toplumsal gelişme ve problemleri çözme amacıyla kurulan “Toplum Merkezleri” sayısını da artırdı. 2002’de 59 olan Toplum Merkezi sayısı 2011 itibari ile 85’e çıkartıldı. Kadınlar

ve 18-29 yaş arası gençlere ait Sosyal Güvenlik Kurumu işveren priminin 5 yıl boyunca kademeli olarak işsizlik sigortası fonundan karşılanması sağlandı. Aileye dönüş projesi kapsamında bakım ve yetiştirme yurtlarında kalan çocuklar aileleriyle buluşturuldu. 'Aileye Dönüş' ve 'Aile Yanında Destek' uygulaması kapsamında son 5 yılda 6 bin 965 çocuğun yuvadan eve dönüşü sağlandı. Ailelere yapılan maddi destek sayesinde 23 bin 779 çocuğun yurda verilmesi engellendi. Yuvada kalan çocukların aile ve toplum ortamında büyümesine imkan sağlama açısından 'Çocuk Evleri' ve 'Sevgi Evleri' şeklindeki hizmet birimleri oluşturuldu. 52 ilde uygulamaya konan 284 çocuk evinde çocukların ev hayatını öğrenerek büyümeleri amaçlandı. 2003 yılında Aile Mahkemeleri kuruldu. Kadın işçilerin gece mesaipleri 7,5 saat ile sınırlandı. Kadın memurlara doğumdan önce ve sonra 8'er hafta olmak üzere toplam 16 hafta ücretli izin hakkı ve bu sürenin bitiminden itibaren de 12 ay ücretsiz izin hakkı getirildi. 2004 yılında gebe ve emziren kadınların çalışma şartları hafifletildi, emzirme odaları ve çocuk bakım yuvalarına dair yönetmelik çıkarıldı. Gebe kadınların gebelikleri süresince ve emziren kadınların da doğumdan itibaren 6 ay boyunca gece çalışmaları yasaklandı. Engelli çocuğu olan annelere 5 yıl erken emeklilik imkânı tanındı. Sigortalı kadına, her bir çocuk için çalışmadığı 2 yılı dışarıdan ödeyerek emekli olma imkânı getirildi. 2008'de sosyal güvenlik kanununda gerçekleştirilen düzenleme ile kadın sigortalıların doğum nedeniyle çalışmadıkları süreler için borçlanma imkânı sağlandı. İstihdam eğitim projeleriyle maddi durumu yetersiz olan kadınların meslek sahibi olmalarına öncü olundu. Evde üretim vergiden muaf tutuldu. El sanatları işlerini yapan kadınlara isteğe bağlı sigorta primlerini ödeyebilme imkânı getirildi. Kadınların sigorta primlerinin 5 yıl süreyle kademeli olarak devlet tarafından ödenmesine başlandı. Asgari ücretin saptanmasında kadın ayrımcılığı kaldırıldı. Şiddete uğrayan kadın ve çocuklara danışmanlık hizmeti veren ALO 183 hattı açıldı. Emniyet, sağlık ve adalet personelleri ile er ve erbaşlara kadına yönelik şiddeti önlemek amaçlı eğitimler verildi. Kuşaklar arası kültürel değerlerin aktarımını mümkün kılacak şekilde aile bağlarını güçlendirmek amacıyla 2012'den başlamak üzere her ailenin, aile hekimi gibi bir sosyal destek uzmanı olması planlandı. Artan aile içi şiddetin engellenmesi ve ailede özellikle erkeğin olgunlaştırılması amacıyla Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile ortak çalışma başlatıldı. Eşi vefat etmiş kadınlar için maddi destek fonu oluşturuldu ve TOKİ'den düşük taksitle ev tahsis etme imkânı sağlanması planlandı.

Aile kurumunun korunması amacıyla çeşitli televizyon kanallarındaki evlendirme programları denetim altına alındı (akparti.org.tr: e.t. 20 Kasım 2011).

3.3.2. AK Parti'nin Aile Siyasetinin Analizi

Muhafazakâr düşüncede aile büyük önem taşımaktadır; bu nedenle ailenin özenle korunması amaçlanır. AK Parti siyasetine bakıldığında aileye büyük önem verildiği ve ailenin yapısı ve bütünlüğünün korunmasını amaç edinildiği ve bu alanda “aile sosyal destek uzmanlığı”, “aileye dönüş” ve “aile yanında destek” gibi çeşitli uygulamalara gidildiği görülmektedir.

Muhafazakâr düşüncede, toplumun yapıtaşı birey değil ailedir. Aile, dayanışma, birliktelik, hiyerarşik düzen, işbölümü, saygı, otoriteye bağlılık, toplumsal ve bireysel sorumluluk, fedakarlık, diğerkamlık, hoşgörü gibi muhafazakâr ideolojinin çokça önem verdiği değerlerin öğrenildiği yerdir. Aile bireylere toplumsal kimlik kazandırır, bireyleri sosyalleştirir, biz bilinci ve aidiyet duygusu verir. Dolayısıyla sağlam bir toplumsal yapı sağlam bir aile yapısını gerektirir. Sağlam bir aile yapısı da toplumsal yapının sağlam, sarsılmaz ve dağılmaz olmasını sağlar. Bu nedenle aile kurumunun gözetilmesi, ihtiyaçlarının giderilmesi ve herkoşulda korunması gerekir. AK Parti'nin ifade ve uygulamalarına bakıldığında program, söylem ve uygulama bazında partinin aynı hassasiyet içinde olduğu görülmektedir. AK Parti aile, birey ve toplum ilişkisinde bireyi kendi başına bir özne olarak ele almaktan çok toplumu oluşturan ailenin bir ferdi olarak görmektedir. Nitekim “Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı” yerine “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı” kurulması, kadına karşı şiddetin artmasını yönelik AK Parti Genel Başkan Danışmanı ve Ankara Milletvekili Yalçın Akdoğan'ın “[b]unu aslında sadece kadına şiddet değil, aile içi şiddet olarak tanımlamak lazım” (hurriyet.com: 11 Ekim 2011) ifadesi AK Parti'nin bu yöndeki anlayış ve politikalarını açık bir şekilde yansıtmaktadır. Aynı şekilde, “[e]şi ölen kadınlar için nakit sosyal yardım programı”nın genişletilip kocası tarafından terk edilen, kocasını terk etmiş, kocası cezaevinden olan kadınların da projeye dahil edilme önerisi AK Parti tarafından “boşanma oranlarının artacağı” gerekçesiyle doğrudan destek verilmemiş (haber7.com:

18 Eylül 2011) ve yardımın ilk aşamada eşi vefat etmiş kadınlara verilmesi kararlaştırılmıştır (stargazetesi.com: 14 Kasım 2011). AK Parti bu tür uygulamalarıyla kadının birey olarak dikkate alınmadığı, bağımlı hale dönüştürüldüğü ve kadına eşitlik ve demokratik haklarının verilmediği gerekçesiyle eleştirilmiştir (bkz. bianet.org: 16, 17 ve 23 Mayıs 2011).

Muhafazakâr düşüncede kültürün bir nesilden ötekine iletilmesinde en etkili ortam ailedir. Hiçbir kimse, ilk çevresinden aldığı kültürün niteliklerinden kaçıp kurtulamaz ve onu tamamen aşamaz. Yine muhafazakârların düşündüğü aile sadece anne, baba ve çocuklar olmayıp aynı zamanda geçmiş ve gelecek nesli de içermektedir. AK Parti'ye göre de, aile geçmiş ve gelecek arasında bir köprü olup milli değerlerin, duygunun, düşüncelerin ve ülkeye has adet ve geleneklerin yeni kuşaklara aktarılmasında vazgeçilmez bir sosyal kurumdur. Kuşaklar arası kültürel değerlerin aktarımını mümkün kılacak şekilde aile bağlarını güçlendirecek politikalara ağırlık veren AK Parti, aile bütünlüğünün korunması için ve güçlü ve mutlu aileler oluşabilmesi için aileye, aile içinde destek verilerek ve böylece her aileye ulaşılabilecek 'Aile Sosyal Destek Programı' (ASDEP) projesini hazırlamıştır.

Muhafazakâr düşüncede ailenin önemli işlevlerinden biri de bireyin cinsel ihtiyaçlarının meşru yollarla karşılanmasıdır. Aile bu açıdan hem toplumsal düzene katkıda bulunmakta hem de bireylerin kusurlarını kontrol etmektedir. Muhafazakârlar kürtaj, zina, eşcinsellik gibi hususlara karşıdır. AK Parti'nin zina, kürtaj, eşcinsellik gibi konulara yaklaşımı muhafazakâr düşünce ile örtüştüğü söylenebilir. Ancak zina konusunda 2004 sonbaharında AK Parti'nin zinayı suç haline getirme yolundaki çabası kamuoyunda daha çok İslamcı ideoloji bağlamında değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir. CHP "AKP zina konusuyla ilgili özel bir arayış içinde" şeklinde İslamcılığa gönderme yaparken(radikal.com: 04 Eylül 2004d) AB'nin genişlemeden sorumlu komisyon üyesi Günther Verheugen, bu kanunun Avrupa ülkelerindeki "İslamı eğilimlere ayrıcalık vermek" gibi anlaşılabileceği uyarısında bulunmuştur (milliyet.com: 20 Eylül 2004). Zina, siyasal İslamcı anlayışın karşı olduğu bir konudur. Ancak İslamcı ideolojinin de sorunsallaştıracığı bir konu olması nedeniyle AK Parti'nin tutumunu sadece siyasal İslamcı ideoloji bağlamında yorumlamak yanlıştır. Çünkü o dönemde zina konusunu sadece AK Parti sorunsallaştırmamış Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) (radikal.com:

31.08.2004), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) (milliyet.com.tr: 11 Eylül 2004) ve Doğru Yol Partisi (DYP) (hurriyet.com: 31 Ağustos 2004) de başlangıçta AK Parti'nin teklifine destek vermişler hatta CHP, aldatılan eşin şikayetçi olmaksızın savcıların suçu doğrudan doğruya kovuşturmasını önermiştir. Diğer yandan konunun siyasal İslamcı ideolojiye uygun düşmeyen ve siyasal İslamcılıkla doğrudan çelişen yanları da bulunmaktadır. İlki, konunun sorunsallaştırılma biçimidir. Başbakan Erdoğan zinanın suç haline getirilmesini “[b]u ülkede kadın-erkek eşitliği getirmeye yönelik bir adım” olarak değerlendirmiş, cezayı insan onuru, aile ve aldatılan kadının hakkını koruyan bir tedbir olarak savunmuştur (radikal.com: 03 Eylül 2004a). Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, “bazı ülkelerin buna benzer kendilerine has, kendi toplumlarının duygularını yansıtan bazı ayrıcalıkları, farklı görüşleri olabilirse, Türk toplumunun da olabilir (radikal.com: 04 Eylül 2004a)” diyerek toplumsal hassasiyete dikkat çekmiştir. Adalet Bakanı Cemil Çiçek ise imam nikâhıyla ilgili olarak çokkarılığın hiçbir zaman teşvik edilmeyeceğini ancak zinânın suç olmasından yana olduklarını belirtmiş, bu hususta “kamuoyundaki tepkiyi dengelemek için verilecek cezayı azaltabiliriz” demiştir (radikal.com: 03 Eylül 2004). AK Parti'nin zinayı suç haline getirmek istemine ilişkin ‘eşitliğin sağlanması’, ‘aile onurunun korunması’ ve ‘toplumsal hassasiyet’ gibi liberal ve muhafazakâr gerekçeler sunması siyasal İslamcı ideolojiye uygun düşmemektedir. Çünkü siyasal İslamcılığın ayırt edici yönü siyasal konuları dini temelde sorunsallaştırmasıdır. Şu halde, AK Parti'nin bu tutumu doğrudan muhafazakâr fıkre dayanmaktan ziyade dinsel içerikli bir tutum da olsa, parti ideolojisini “muhafazakâr” olarak beyan edildiği, bu ideolojiye göre parti politikalarının belirlendiği, aile politikalarının genel olarak muhafazakâr ideoloji ile örtüştüğü ve zinanın suç sayılması tutumunun muhafazakâr ideoloji ile çelişmediği bir durumda AK Parti'nin tutumunu “özel bir arayış” ya da açıkça “İslamcı anlayış” şeklinde değerlendirmek tutum ve tercih analizinde yanlış bilinçlendirici bir yaklaşım sergilemek olur.

Buraya kadar AK Parti'nin siyasal kimliğinin nasıl bir hüviyete sahip olduğunu anlama ve siyasal kimliğinin niteliğini açıklama amacıyla AK Parti'nin devlet, din ve aile siyaseti ayrıntılı olarak incelenmiş ve ortaya konulan söylem ve uygulamaların kavramsal çerçeve temelinde analizi yapılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde

ilk olarak, 2002'den 2011'e AK Parti'nin siyasal kimliğine yönelik ileri sürülen argümanlar ve değerlendirmelerin neler olduğu ele alınacak, ardından bunların dayandırıldığı delillerin ve değerlendirmelerin, kavramsal çerçeve dikkate alınarak, analizi yapılacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AK PARTİ’NİN SİYASAL İDEOLOJİSİNİN ANALİZİ

R. Tayyip Erdoğan, Bülent Arınç, Abdullah Gül ve Abdullatif Şener gibi AK Parti’nin önemli aktörleri Milli Görüş hareketi içinde yetişmiş, Milli Görüş hareketini temsil etmiş ve Milli Görüş düşüncesinin hâkimiyeti için çalışmış en önemli fikir ve eylem insanlarıdır. İkinci bölümde detaylı olarak ortaya konulduğu gibi, Milli Görüş hareketi içinde yer almış olan AK Parti’nin önde gelen kadrosu, hareketin lideri Erbakan’ın siyasi yasaklı olduğu dönemdeki parti liderliği tartışmalarında geleneksel liderlik anlayışına tepkileriyle öne çıkmış ve kısa süre içinde bütünüyle bu hareketten ayrılarak yeni bir siyasal ideoloji ve siyasal parti ile Türkiye’deki siyasal yaşam içinde yer almaya başlamışlardır. Henüz beş yıl önce Milli Güvenlik Konseyi tarafından Türkiye’ye yönelik en büyük iki tehditten biri olarak sunulan ve Anayasa Mahkemesi tarafından da “Lâik Cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri” nedeniyle kapatılan bir partinin (Refah Partisi) önde gelen aktörlerinin bizzat Milli Görüş geleneğinden ayrılarak değiştiklerini belirtip yeni bir parti kurarak tek başlarına hükümet kurabilmeleri AK Parti bünyesinde siyasal İslam, ılımlı İslam, Müslüman demokrat, Müslüman muhafazakâr gibi argümanları gündeme getirmiştir. Bu bölümde ilk olarak, AK Parti’nin siyasal ideolojisine yönelik ileri sürülen argümanların ve yapılan değerlendirmelerin neler olduğu ortaya konulacak ve ardından bu argümanlar ve değerlendirmeler birinci ve ikinci bölümde incelenmiş olan teorik çerçeve ve üçüncü bölümde ulaşılmış olan analizler ışığında dökümantasyon analizine tabi tutulacaktır.

4.1. AK PARTİ’NİN SİYASAL İDEOLOJİSİNE YÖNELİK İLERİ SÜRÜLEN ARGÜMANLAR

AK Parti’nin siyasal kimliğine ilişkin en temel iddia Parti’nin İslamcı bir ideolojiye sahip olduğu yönündedir. Parti’nin İslamcı bir ideolojiye sahip olduğu iddiası partinin ideolojisini tanımlama çalışmanın ötesine geçmiş, Parti’ye yönelik açılan bir davanın da temel savı olmuştur. 2008’de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman

Yalçinkaya'nın AK Parti'ye yönelik açmış olduğu kapatma davasının iddianamesinde AK Parti'nin siyasal İslamcı bir parti olduğu argümanı ileri sürülmüş ve partiye atfedilen birtakım eylem ve söylemlerle bu argüman desteklenmeye çalışılmıştır. İddianameye göre, AK Parti, Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Devletinin temel ilkelerini değiştirecek zemini oluşturmak niyetindedir. AK Parti'nin Anayasa ile Yüksek Öğretim Kanunu'nda değişiklik içeren teklifleri, baş örtüsünün serbest bırakılmasına ilişkin anayasa değişikliği teklifi, devlet kadrolarının parti yandaşı, siyasal islami düşünceye sahip kişilerle doldurulduğu, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün dışişleri bakanı olduğu dönemde Fethullah Gülen ve Milli Görüş'ü desteklediği ve lâiklik karşıtı olarak Erdoğan'ın, Bülent Arınç'ın bazı sözleri bu hususta delil olarak ileri sürülmüştür. İddianameye göre AK Parti dini simgeleri siyasi amaçları doğrultusunda kullanmaktadır. Erdoğan'ın İspanya'da yaptığı “(Baş örtüsünü) velev ki siyasi simge olarak taktığını düşünün. Bir siyasi simge olarak takmayı suç kabul edebilir misiniz?” şeklindeki demeci de bu hususta delil olarak ileri sürülmüştür. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı iddianamede AK Parti'nin ülkenin lâik hukuk yapısını aşamalı olarak yeniden biçimlendirip yönlendirmeye çalıştığını, rejimin ve Cumhuriyetin geleceğini tartışmaya açtığını ve toplumu dindar olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye ayırdığını belirterek “AK Parti'nin eğilimi siyasal İslâm'dır. Siyasal İslam'ın temel düsturu şeriattır. AK Parti, şeriati amaç edindiği için kaynağını şeriatı alan takiyyeyi kullanıyor” demiştir (tr.wikipedia.org: 02 Kasım 2011). AK Parti'nin Türkiye'yi “İlmlî İslam Cumhuriyeti” modelinde temsil etmeye çalıştığının iddia edildiği iddianamede bu hususta şu ifadeler yer almaktadır:

Davalı partinin iktidarda olduğu yaklaşık beş buçuk yıllık süreçte Türkiye'nin uluslararası camiadaki lâik ülke imajı da erozyona uğramış, Dünya ülkeleri, özellikle AB ülkeleri nezdinde Türkiye bir “ılımlı İslam Cumhuriyeti” modelinde algılanmıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerde ise bu bakış açısı resmi söylemlere de yansımış, başta eski ABD Dışişleri Bakanı (Colin L. Powell) olmak üzere birçok ABD yetkilisi Türkiye'nin lâik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olduğu gerçeğini görmezden gelerek ülkemizi bir ‘İlmlî İslam Cumhuriyeti’ olarak tanımlamışlar, bu söylemlerindeki cüretkarlığı “bir ABD projesi olan ve kapsamındaki ülkeleri ilımlı İslami rejimlerle yönetmeyi amaç edinen “Büyük Ortadoğu Projesi'nin eş başkanı olduğunu her fırsatta tekrarlayan Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayip Erdoğan'ın söyleminden ve davalı parti iktidarlarının dini istismara dayalı icraatlarından, kutsal din duygularının devlet işlerine ve politikaya karıştırmalarından devleti dini esaslara göre şekillendirme amaç ve faaliyetlerinden” aldıkları gözlenmiştir. Yukarıda irdelenen tüm bu eylemler, davalı siyasi parti tarafından algılanan ve savunulan İslami toplum modelinin açık bir resmidir (İddianame, 2008, s. 148).

Bu davaya yönelik AK Parti kapsamlı bir savunma hazırlamış ve iddianamede suç unsuru sayılan delillerin ne anlam ihtiva ettiğini tek tek ve ayrıntılı olarak beyan etmiştir. Ancak bizzat parti tarafından yapılan ayrıntılı açıklamaya rağmen 11 mahkeme üyesinden 6 kişi⁶ temelli kapatılma istemini kabul etmiştir. Kapatılma talebinin reddine yönelik nitelikli çoğunluk sağlanamadığı için kapatılma istemi reddedilmiş bunun üzerine 1'e karşı⁷ 10 oyla⁸ AK Parti'nin 'lâiklik karşıtı eylemlere odak olduğu' gerekçesiyle hazine yardımının yarısının kesilmesine karar verilmiştir (tr.wikipedia.org: 02 Kasım 2011).

Daniel Pipes de Tayyip Erdoğan'ın "Atatürk'e karşı" olduğunu, Atatürk'ün bütün devrimlerini ortadan kaldırmayı amaçladığını, AK Parti'nin kendisini yeterince güçlü hissettiğinde ve şartlar elverdiğinde Atatürkçü devleti yıkma ve tam anlamıyla şeriatı dayatma girişiminde bulunacağını savunmuştur (Daniel Pipes, aktaran Özbudun ve Hale, 2010, s. 258).

AK Parti'nin ideolojisine yönelik dikkat çeken yorumlardan biri de önemli bir araştırmacı akademisyen olan Bassam Tibi'ye aittir. AK Parti yönetiminin Gazze'deki Hamas'ın yönetimine benzediğini iddia eden Bassam Tibi şöyle söylemiştir:

Burada (Türkiye'de) İslamcıları sisteme dahil etme çabası, hâkim durumda oldukları Meclisteki mevzilerinden başlayarak bütün devlet kurumlarını ele geçirme süreciyle sona erdi. AKP İslamcı bir parti'dir; (iddia edildiği gibi) İslâmî muhafazakâr bir parti değildir. AKP , yalnızca lâiklere karşı değil, aynı zamanda Kürtler ve Aleviler gibi etnik ve dini azınlıklara da hoşgörüsüzdür. AKP, demokratik yollarla iktidara gelmiş olabilir, ama İslamcı olmayan ötekini kapsayıcı değildir (Bassam Tibi, aktaran Özbudun ve Hale, 2010, s. 258).

Erdoğan'ın Mavi Marmara⁹ olayına ilişkin olarak Amerikan medyasına verdiği demeçlere, İsrail'den Tibi'nin yorumuna paralel bir tepki gelmiş ve İsrail Dışişleri Bakanı Lieberman Başbakan Erdoğan'ın Hamas'ı destek göstermesini referans alarak

⁶ Osman Alifeyyaz Paksüt, Fulya Kantarcıoğlu, Şevket Apalak, Zehra Ayla Perktas, Mehmet Erten, Necmi Özler

⁷ Red(1): Haşim Kılıç

⁸ Kabul(10): Osman Alifeyyaz Paksüt, Sacit Adalı, Fulya Kantarcıoğlu, Ahmet Akyaşın, Mehmet Erten, Necmi Özler, Serdar Özgüldür, Şevket Apalak, Serruh Kaleli, Zehra Ayla Perktas

⁹ Mavi Marmara, İnsani Yardım Vakfı'nın organizasyonu ile İsrail ablukasındaki Gazze'ye yardım malzemeleri götürmek üzere bir grup gemi ile birlikte yola çıktı. 31 Mayıs 2010 tarihinde Gazze'ye yakın uluslararası sularda İsrail Ordusunun gemiye asker çıkarması üzerine organizasyon amacına ulaşamadı. Gazze insani yardım filosu saldırısı sonucunda gemi yolcularının bir kısmı öldü ya da yaralandı. İsrail ordusunun ele geçirdiği gemi Aşdod limanına demirlendi (wikipedia.org:26 Eylül 2011).

AK Parti'nin terörü besleyen ve destekleyen radikal ve aşırı İslamcı bir parti olduğunu ima etmiştir (radikal.com: 27 Eylül 2011). AK Parti iktidarının Türkiye'ye bir siyasal düzen olarak Müslümanlık üzerine rejim biçmek hevesine kapıldığını iddia eden Cumhuriyet gazetesi yazarı İlhan Selçuk ise AK Parti iktidarının bu hedefe dönük gözünün kara olduğunu ve bu konuda cumhurbaşkanıyla, yargıyla, orduyla, üniversiteyle, lâik öğretimle, devlet bürokrasisiyle çatışmalarında pervasızca hareket ettiğini belirtmiştir (Selçuk, 11 Temmuz 2011).

Kasım 2011 Van depremini¹⁰ gerekçe gösterilerek AK Parti'nin 2011 Cumhuriyet Bayramı kutlamalarını iptal etme kararı¹¹ CHP kanadından Cumhuriyet rejimine yönelik bir kasıt niteliğinde tepki ile karşılanmıştır. AK Parti'nin bu kararını Barış Yarkadaş "AKP "erteleme" yerine "iptal" seçeneğini tercih ederek, esas niyetini ortaya koymuştur. Hedef, Cumhuriyet'in kısıntısını dahi bırakmamaktır (Yarkadaş, 28 Ekim 2011)" ifadeleri ile eleştirirken, Ali Eralp şeriatçi olarak nitelendirdiği AK Parti'nin Cumhuriyet Bayramını kutlamalarının iptalini Atatürk'ü unutturma çabası olarak değerlendirmiştir (Eralp, 03 Kasım 2011).

AK Parti'nin ılımlı İslam modeli ortaya koymaya çalıştığına dair bir başka iddia da dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından ileri sürülmüştür. Sezer, Harp Akademileri'nde yaptığı konuşmada AK Parti'nin Türkiye Cumhuriyet rejimini ılımlı İslam'a dönüştürmeye çalıştığını iddia etmiş ve rejimin tehdit altında olduğunu şu ifadelerle açıklamıştır:

İşin dikkat çekici yanı, Türkiye Cumhuriyeti rejimini ılımlı İslam'a dönüştürmek için, dış ve kimi iç odakların çıkar birliği yapmaları ve bunu demokratikleştirme adı altında gerçekleştirmeye çalışmalarıdır. Oysa bu odakların bilmesi gereken üç önemli gerçek vardır: birincisi, ister "ılımlı", ister "köktenci" olsun, din devleti ile demokrasinin yan yana getirilmesi, tarihe ve bilime ters düşen bir yaklaşımdır. İkincisi, ılımlı islam'ın çok kısa sürede radikal islam'a dönüşmesi kaçınılmazdır. Üçüncüsü de, Türkiye devleti, rejim seçimini, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte 84 yıl önce yapmıştır. Bu rejim, Atatürk ilke ve devrimleri ile Atatürk ulusçuluğu'na bağlı, lâik, demokratik, sosyal bir hukuk devleti temelinde

¹⁰ Kasım 2011 Van depremi; 9 Kasım 2011 tarihinde, TSİ 21:23'de meydana gelen ve 5,6 M_w büyüklüğündeki depremdir. 12 Kasım günü Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'ndan yapılan açıklamada; 25 binanın yıkıldığı, 40 kişinin öldüğü ve 30 kişinin enkazlardan sağ kurtarıldığı bilgisi verilmiştir (tr.wikipedia.org, 21 Ocak 2012).

¹¹ Van'da meydana gelen 7,2 büyüklüğündeki deprem, tüm ülkeyi yasa boğdu. 600'e yakın kişinin öldüğü, 2500'den fazla kişinin de yaralandığı deprem nedeniyle 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı için yapılacak törenler iptal edildi (radikal.com, 28 Ekim 2011).

biçimlenen aydınlanmacı ve çağdaş bir rejimdir. İrticai tehdit de bölücü terör gibi, duyarlı olduğumuz bir konu olmaya devam etmektedir. İrticai tehdit, kaygı verici boyutlara ulaşmıştır. Türkiye'nin bu tehdide karşı en büyük güvencesi lâik düzenidir. İrtica, siyasete, eğitime ve devlete sızmaya çalışmakta, Cumhuriyet'in temel niteliklerine yönelik, başta milliyetçilik ve lâiklik gibi toplumun büyük kesimince özümsemiş değerlerin yıpratılmasına yönelik etkinlikleri sistemli biçimde uygulamaktadır. Ayrıca, Devlet'in ekonomik, sosyal, siyasal ve hukusal temel düzenini din kurallarına dayandırmak amacıyla dinin, din duygularının ve kimi objelerin dinsel kural ve yorumlar geliştirilerek sömürülmesi, toplumumuzu kamplara bölmeye yönelik bir girişim olarak duyarlılık yaratmaktadır (hurriyet.com.tr, 15 Nisan 2007).

Cumhurbaşkanı Sezer'in AK Parti'yi hedef göstererek rejimin tehdit altında olduğuna ilişkin iddiasının felaket tellallığı yapmak olduğunu belirten Murat Belge ise AK Parti'nin böyle bir gelecek vaat etmediğini ve tam da bu nedenle oy oranının fazla olduğunu belirtmiştir. Bu hususta Cumhurbaşkanına uyarıcı nitelikte karşılık veren Belge “Dolayısıyla felaket tellallığı yapmanın, bir hareketin niteliğini 'rejim'in niteliği olarak sunmanın, 'rejim' tehdit altında diye gerilim yaratıp bunu da Amerika'ya sıçratmanın bir âlemi yok. Bunlar, içinde yaşadığımız şu ampirik dünyanın bize sunduğu olgulardan çıkarılacak anlamlar değil (Belge, 17 Nisan 2007)” demiştir.

New York Times'ın önemli yazarlarından Roger Cohen Türkiye'de türbanın yaygınlaştığını, kadınlara yönelik reklamlara photoshop (fotoğraf üzerinde rotüş yapmak) yapıp kıyafetlerin eteklerinin uzatıldığını ancak bunlara rağmen şeriatın geldiğine veya AK Parti'nin kafasında İran'ın bulunduğuna inanmadığını ve partinin İslamofaşist olmadığını öne sürmüştür (Cohen, 23 Haziran 2008). CHP Parti Meclisi üyesi Prof. Toprak ise aynı hususta, Türkiye'nin hiçbir zaman İran olacağına inanmadığını belirterek “28 Şubat döneminde böyle bir korku vardı. Bugün o korku büyük oranda geri planda kaldı” demiştir (stargazetesi.com, 30 Mart 2011). Toprak bu husustaki görüşüne şu ifadelerle açıklık getirmiştir:

Türkiye Ortadoğu ülkelerinden çok farklı. İslami bir partinin iyi kötü demokrasinin kurallarını kabul etmiş olması en azından formel lâiklik konusunda geriye gitmemiş olması. Rol modelden kastedilen o. Türkiye Ortadoğu ülkelerinin tarihinden çok farklı. Tek parti döneminin lâikliği eleştirilir ama o lâiklik olmasaydı Türkiye bugünkü noktada olmayabilirdi. Bizlere göre örnek bir demokrasi için ciddi sorunlarımız var. Ortadoğuda hiç demokrasi yok. Batılılar da tabii her şeye rağmen istikrarlı ve gelişmiş bir Türkiye görüp örnek gösteriyor. Türkiye bu coğrafyada her açıdan en ileri ülkedir. Tek lâik olan ve iyi kötü darbelere rağmen demokrasisini yürütebilen bir ülke. Minimum demokrasi bile tabii ki önemli. Sadece 4-5 yılda bir oy vermek değil demokrasi. Liberal

demokrasiden kastedilen hak ve özgürlüklerin garantiye alınması. Bu Türkiye'de yok giderek de azaldığını düşünüyorum (stargazetesi.com, 30 Mart 2011).

Erkan Mumcu ise AK Parti'nin dinci bir parti olmadığını belirtirken partinin uygulamalarını "Köylülük" ve "Haricilik" kavramları ile tanımlamıştır:

Şaraptaki vergi artışı, AKP'nin zihinsel arka planının iktidar uygulamalarına yansıdığı iyi bir örnektir. Ama temelde bu bir dincilik değil, köylülük sorunudur. AKP'nin uygulamaları dini de kullanan basit köylü uygulamalardır. Yani sorun dincilik değil, köylülüktür. Bu köylülüğün bir dincilik sosu ve zihinsel arka planı tabii ki vardır. Şaraba vergiyi yüzde 300 artırırken, bunun turizmi batıracağını düşünmüyor. Kendi din telakkisiyle davranıyor ve bir şeyden vergi alıcaksak içkiden alalım diyor. Mesela AKP'nin, zinanın ceza yasasında suç sayılmasıyla ilgili girişimi de köylülüktür. Niye dersiniz? İslam hukukuna göre kamu tarafından takip edilecek bir suç değildir. Bu yüzden de AKP'nin zina konusundaki girişimi köylülükle karışmış bir din telakkisinin, bir tutuculuğun iktidara gelmesi halinde neye dönüşebileceğinin açık bir kanıtıdır. Aslında AKP'nin bu uygulamalarının tarihteki karşılığı 'Haricilik'tir. ... (Haricilik)Şehirli ve uygar İslam karşısında, iktidarı ele geçirme hırsıyla hareket etmektir. Ve, söylemine dini ve birtakım kutsalları koymaktır. AKP'nin çekirdeği Harici bir vakadır. AKP'yi yöneten kadronun hayata bakışı budur (radikal.com, 21 Ağustos 2006).

Türkiye'deki muhafazakârlığın içselleşmiş bir muhafazakârlık değil üstlenmiş bir muhafazakârlık olduğunu söyleyen Mumcu başka bir konuşmasında Türkiye'de muhafazakârlığın durumunu şu şekilde açıklamıştır:

Muhafazakârlık henüz Türkiye'de tanıdığı olduğumuz bir şey değil. 1960'lara kadar Türkiye'de hala muhafazakârlığa rastlamak mümkün. Kentliliğini bilen ve hala Osmanlıdaki medeniyet mirasının varisi olma yetkinliğine sahip kentli insanlar vardı. Kentli muhafazakârlar vardı. Kentler taşralılar tarafından işgal edildiğinden beri Türkiye'de kendisine "muhafazakârlık" diyen bir lümpen kitle vardı. Bu kitle lümpendir çünkü kendi gerçek durumunun kendi kimliğine ilişkin gerçeği yansıtan bir bilince sahip değildir (habervaktim, 26 Aralık 2011).

AK Parti'nin varlığını İslamcı kesimdeki ekonomik gelişmeye bağlayan Oral Çalışlar, AK Parti'nin siyasi İslamcı bir gelenekten geldiğini ancak İslami kesimdeki modernleşmenin taşıyıcısı olduğunu ileri sürmüştür (Çalışlar, 06 Ağustos 2008). Çalışlar'a göre AK Parti, dayandığı geniş taban itibari ile muhafazakârlık, programı açısından bir ölçüde muhafazakârlık-demokrat, AK Parti'ye merkezden katılan politikacılar itibari ile giderek merkeze yürüyen bir parti, kurucu kadrosu itibari ile de pragmatik, değişime açık, zaman zaman da oldukça İslamcı muhafazakârlık bir partidir (Çalışlar, 07 Temmuz 2008). Çalışlar gibi Şerif Mardin de AK Parti'nin varoluşunu ekonomik temelde değerlendirmektedir. Mardin'e göre AK Parti'nin ortaya çıkmasını

tetikleyen Nakşibendi tarikatı bünyesindeki ekonomik gelişmedir. AK Parti'nin 80 yıllık gelişim süreci içinde görülmesi gerektiğini belirten Mardin şöyle söylemektedir:

Yavaş yavaş Nakşibendiler değişti. Türkiye Cumhuriyetinde iş yapabilmek, para kazanabilmek ve statü bakımından yükselebilmek için Cumhuriyetin ortaya koyduğu prensiplerden yararlandılar. Anadolu kaplanları aslında bu şekilde geliştiler. Siyasal İslamın 1990larda yükselişi ve 28 Şubatta kesintiye uğramasının ardından Erdoğan iktidara geldi. Evet. Çünkü Nakşibendiler başlangıçta siyasete ellerini soktukları zaman nasıl oradan çıkamayacaklarını, teslim olacaklarını anlamadılar. Bize bir üstünlük temin eder diye, eğitim kurumlarını kurdular, üniversiteye girdiler (milliyet.com, 28 Şubat 2005).

AK Parti'nin "İslamcı" ya da "ılımlı İslamcı" kategorilerinde değerlendirilmesini doğru bulmadığını belirten Mardin bu düşüncesini şu ifadelerle açıklamaktadır:

"Çünkü AK Parti, kurumsal kimliği itibarıyla kesinlikle 'İslamcı bir parti' değildir. Parti liderinin din ve siyaset arasına çektiği kesin çizgi hem bu partiyi 'İslamcı' olmaktan çıkartmış, hem de cumhuriyet Türkiye'sinde din ve siyaset ilişkisinin nasıl anlamlı bir beraberlik içinde olunabileceğinin formülasyonunu sunmuştur. Din ile siyasetin ayrı olduğu, dindar bireylerin/ yurttaşların siyasetin öznesi olma hakkına sahip olsalar bile iktidara geldiklerinde dinin kurallarını devlet hayatına egemen kılma hakkına sahip olmadıkları' biçiminde kabaca özetlenebilecek bu siyasal formülasyon, din ile siyasetin veya din ile devletin ayrılmazlığı ilkesine dayanan 'İslamcı paradigma'dan hem kesin bir kopuşu ifade etmektedir, hem de cumhuriyetçi lâikçilerimizin dışlayıcı-otoriter lâikçi anlayışını değiştirmeye dönük demokratik bir lâiklik ilkesini esas almaktadır. Aslında AK Parti'nin siyaseten yaptığı, bir yanda halkı cumhuriyetin değerleriyle barıştırmak öte yanda cumhuriyeti de demokratik bir temele oturtma girişimidir (tugazeteler.com, 06 Kasım 2006)".

AK Parti'nin İslamcı bir parti olmadığını belirten Radikal Gazetesi yazarlarından Kemal Habib de iddiasında AK Parti'nin beyanının temel alınması gerektiğini belirtmektedir. "AK Parti siyasi bir parti ve bizzat kendisi çoğunluğu Müslüman bir ülkede İslamcı parti olmayı reddediyor. Zira İslam siyaset dünyasında işleve konulursa bir çekişme sebebine dönüşür. Bu nedenle AKP insanlara bir program sunan siyasi bir parti" diyen Habib AK Parti'nin tercihlerini, İslam temelinde değil, siyasal program temelinde yaptığını vurgulamaktadır (Habib, 10 Ekim 2011).

AK Parti'nin tam olarak muhafazakâr bir parti olduğunu iddia eden Hakan Akpınar, Erdoğan'ın Adnan Menderes gibi doğrudan muhafazakâr kalabalıkların temsilcisi olarak siyasette sahne aldığını ve seçimlerde, Menderes'ten sonra muhafazakâr kimliğiyle en fazla oy alan ikinci lider olduğunu vurgulamıştır. Akpınar'a göre Erdoğan'ın Belediye

Başkanlığı döneminde okuduğu şiir yüzünden hapis yatması, O`nu muhafazakâr kesimin mazlum önderi haline getirmiştir. Erdoğan, devlet yönetiminin şifrelerini öğrenme iddiasıyla değil, muhafazakâr kesimin taleplerinin uygulayıcısı ve dönüştürücüsü olma misyonu ile iktidara gelmiştir ve merkez sağın önemli bir kitlesi, bugün AK Parti çatısı altında nefes alıp vermektedir. Milli Görüş`ün modern muhafazakârlarıyla merkez sağın gelenekçi mütebedeyinleri, AK Parti`nin belkemiğini oluşturmaktadır. AK Parti, kendisine oy veren sosyo ekonomik tabanla, aslında merkez sağı yeniden tanımlamıştır (Akpınar, 27 Ağustos 2004).

AK Parti`nin muhafazakâr olduğunu ancak bunun nev-i şahsına münhasır bir muhafazakârlık olduğunu belirten Şerif Mardin bu düşüncesini şöyle açıklamaktadır :

Yani Batı`daki tanımlamalara pek uymuyor. Köklerine bağlı, ama bir o kadar da yenilikçi ve özgürlükçü. Geçmişe saplanıp kalmayan, bugünü ve geleceği fazlasıyla önemseyen bir muhafazakârlık anlayışı. AK Parti`nin muhafaza edilmesini istediği bir `mazi anlayışı` var elbette, ama AK Parti `maziye körkütük aşık` bir parti değil; o bugünün yenilikçi ve özgürlükçü dünyasına Türkiye`yi taşımak isteyen bir parti (timgazeteler.com, 06 Kasım 2006).

Mehmet Merdan Hekimoğlu AK Parti tarafından, Türk Ceza Yasası tasarisına eklenmek istenen 'zina suçu' önerisinden yola çıkarak AK Parti`nin muhafazakârlığını Türk üsulu muhafazakârlık şeklinde değerlendirmekte ve bu düşüncesini şöyle açıklamaktadır:

Genelde Türk muhafazakârlarının ve özelde AKP'nin esas problemi, çağdaş muhafazakârlığın modernite ile şekillendiğini ve esas doğrultu olarak modernite yanlısı bir anlayışı benimsediğini bir türlü anlayamamak veya bunu içine sindirmekte zorlanmaktan kaynaklanıyor. Bu nedenle tıpkı sosyalizm ve liberalizm gibi Türkiye'de Batı benzeri modern bir muhafazakârlık ne yazık ki henüz mevcut değil. Gelenekselci ve feodal ilişkilerin hâkim olduğu, çığ bir erkek egemen iktidar anlayışının üzerine oturan, Türk usulü muhafazakârlık, bu değerleri kültürel ve ideolojik olarak devam ettirmede ısrar ettiği ölçüde, anakronik ve arkaik bir zemin içerisinde varoluşunu sürdürmeye mahkumdur (Hekimoğlu, 18 Eylül 2004).

Merkez sağ ve muhafazakârlık ilişkisine değinen Zafer Cihirlioğlu'na göre kalkınma ve modernleşme alanlarındaki dönüşümlerin büyük bir kısmının öncülüğü sağ/muhafazakâr partilere geçmiştir. Bu nedenle de seçmenlerin oy verme davranışı sağ/muhafazakâr yöne kaymış durumdadır. 22 Temmuz 2007 seçimlerinden sonra muhafazakârlığı açıkça AK Parti`nin temsil eder duruma geldiğini belirten Cihirlioğlu, "Seçimden hemen sonra sık sık dile getirilen, "AKP merkeze oturdu" ifadesi bunu

kanıtlamaktadır. Ancak bu ifade, siyasi gerçekliği tam resmetmemektedir. AKP'nin iktidar sürecinde olup biten, AKP'nin kendi dışında Merkez diye ifade edilen kesimi kendisine benzetmesidir. Merkez AKP'lileşmiştir. AKP'nin kendine ait temel ideolojisi, politikası değişmiş değildir. Ekonomik başarılarını kullanarak merkezi kendince yeniden tanımlamış, merkezi kendi dairesi içine çekmiştir. Bunun sonucu olarak merkezde yer alan ve klasikleşmiş kavramları yeniden tanımlama uğraşısına girmiştir. Önümüzdeki dönemde eğitim, sağlık, din, siyaset, anayasa ve lâiklik kavramlar geleneksel anlamlarından uzaklaşacaklar gibi durmaktadırlar (Cirhinlioğlu, 05 Ocak 2008).” demiştir

“İslamcılık Çoktan Öldü” diyen Jenny White’a göre de merkez sağ seçmen AK Parti şemsiyesi altında buluşmuştur. “Türklerin oyu genelde merkez sağa gider. Merkez sağ seçmenin gideceği başka bir yer yoktu. Merkez sağda güvenilir bir parti yoktur” diyen White’e göre bu nedenle AK Parti, merkez sağdaki seçmenin oyunu almaktadır. Erdoğan’ın milliyetçi söylemine ilişkin “Erdoğan, muhafazakâr ve dindar bir insan olabilir ama yakın çevresine baktığınız zaman her kesimden insan olduğunu görürsünüz, dolayısıyla herkesi idare etmek zorunda kalıyor. Bu da zaman zaman, aşırı milliyetçi söylemler geliştirmesine neden oluyor” diyen White milliyetçi söylemin parti ideolojisinden bağımsız geliştiğine dikkat çekmektedir (White, 02 Ekim 2006).

Muhafazakâr değerlerin farklı tarihsel bağlamlarda farklı şekillerde dile getirildiğine dikkat çeken Özbudun ve Hale’e göre Türkiye’de çok partili dönemin çok büyük bir bölümüne hâkim olmuş bulunan merkez sağ partiler, muhafazakâr ve liberal değerlerin bir sentezini savunmuştur. AK Parti’nin muhafazakâr demokrasi versiyonu İslami değerleri biraz fazla vurgulamakla birlikte merkez sağdaki bu sentezin devamı niteliğindedir. Bu nedenle AK Parti ideolojisi ile daha önceki merkez sağ partilerinki (DP, AP, ANAP) arasında bir fark yoktur (Özbudun ve Hale, 2010, s. 65).

Merkez sağ ve merkez sol kanatta yer alan partilerin siyaset yoluyla toplumu yukarıdan aşağıya doğru dönüştürmenin enstrümanları olarak işgördüğünü, bu nedenle merkez sağ ve merkez sol partilerin bütününde tabanın arzu ve taleplerini merkeze taşıyacak kanalların tıkalı olup bu partilerde "parti içi demokrasi"nin sadece bir retorikten ibaret olduğunu belirten Ali Bulaç ise eğer AK Parti, toplumun ana gövdesi ve bu gövdenin

sahip olduğu genel değerlerin, politik ve ekonomik çıkarların savunuculuğu adına "merkez sağ" bir siyasi kimliğe bürünecek olursa, akibetinin diğerlerinden farksız olacağını belirtmektedir. “Çünkü toplumun ana merkezi yani "toplumsal merkez" ile öteden beri anlaşılabilen "siyasi merkez" arasında derin bir mahiyet farkı vardır. İster sağ ister sol partilerin iktidarında olsun, siyasi merkez devletin müdahalesine açıktır. Devlet de sivil ve askeri bürokrasi, ekonomik büyük güçler ile resmi toplumun yanında yer alan yabancılaşmış aydınlardan ibaret iktidar seçkinlerince kontrol edilmektedir. Bu süreçte "demokrasi" gerçekte siyasetin merkezini kontrol eden devletin halka, yani seçmene verdiği "tencereye kapak koyması" işleminden ibaret olmaktadır” diyen Bulaç’a göre muhafazakârlık sağcılıktan farklı düşünülmelidir (Bulaç, 2007).

Haziran 2011 genel seçimleri öncesi ve sonrası dönemde AK Parti’nin siyasi ideolojisine yönelik tartışmalar İslamcılık bağlamından uzaklaşmış ve muhafazakârlık, demokratlık, otoriteryanlık, milliyetçilik ve faşizanlık etrafında yoğunlaşmıştır. Bu yöndeki argümanlarda özellikle Alevi sorunu, Kürt sorunu, KCK tutuklamaları, basın özgürlüğü gibi konularda AK Parti’nin tutumu örnek gösterilmiş ve AK Parti’nin siyasi ideolojisinin otoriteryan, devletçi ve milliyetçi olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede, Ayşe Kadıoğlu AK Parti’nin muhafazakârlıktan devletçiliğe ve faşizana kaydığını iddia etmekte ve şöyle söylemektedir:

AK Parti inanç odaklı siyaset yapıyor. İnanç odaklı muhafazakâr siyaset dünyanın her yerinde var, Hristiyan Demokratlar da böyle ama... Muhafazakâr partileri faşizan partilerden ayıran şey, hukuk devletiyle olan olumlu ilişkileridir. Muhafazakâr partiler açısından yargının bağımsızlığı, hukuka siyasetin karışmaması, lâiklik çok önemlidir. Muhafazakâr partiler, din ögesine önem verirler ama dindar anlamda kimlikçiliğe düşmezler. AK Parti evet hiçbir zaman devletçi olmadı ama muhafazakârlıkla faşizanlık arasında gidip geldi. İkisine de pas verdi. AB’yle ilişki iyi gittiğinde daha faşizan olan Milli Görüş gömleğini çıkarmış gözüküyordu. Ama seçim dinamikleri devreye girdi ve AK Parti faşizanlıkla muhafazakârlık arasında bocalıyor şimdi (radikal.com, 03 Temmuz 2006).

AK Parti’nin devletçi olma potansiyeline dikkat çeken HAS Parti Genel Başkanı Numan Kurtulmuş ise AK Parti’nin siyasi kimliğini üç boyutta değerlendirmekte ve şöyle söylemektedir:

Bu sağ siyasi hareketlerin hemen hepsi tam anlamıyla politik muhafazakârdır. Yani sistemi değiştirmek diye yola çıkarlar, bir müddet sonra sistemci ve devletçi bir kodun içinde düşerler. 1950 den beri de, Ecevit’in kısa dönem iktidarını bir kenara

bırakırsanız hep muhafazakârlıktan bahseden mukaddesatçı partiler iktidar olmuşlardır. Bu yıllar içinde eğer özgürlükler genişlemiş olsaydı, kalkınma halka adil bir biçimde yansımış olsaydı, memlekette herkes karnını doyurabilir halde olsaydı bizim bugün söyleyecek hiçbir şeyimiz olmazdı. AK Parti bana göre politik muhafazakâr, antikomünist ve piyasacı kapitalist sağ siyasetin son halkasıdır. Bundan sonra dindar/muhafazakâr bir çevreden ve anlayıştan gelse bile, hakkaniyeti, eşitliği ve adaleti dile getirmeyen hiçbir siyasi partinin şansı olmayacaktır (haber5.com, 15 Haziran 2011).

AK Parti'nin otoriteryan olma potansiyeline yönelik en dikkat çekici yorum 12 Haziran 2011 seçimleri öncesi *The Economist* dergisinden gelmiştir. “Muhalefete oy ver” [one for the opposition] başlıklı yazıda R. Tayyip Erdoğan'ın otoriteye tahammülsüzlüğü ve otokratik güdülerini olduğu iddia edilmiş, AK Parti'nin otoriteryanlaşma eğilimi ve Türkiye'nin otoriteryan rejimin pençesine sürüklenmesi ihtimali üzerinde durularak Türkiye'de demokrasinin gelişmesi için en doğru yolun CHP'nin desteklenmesi olduğu belirtilmiştir. Türkiye'de yolsuzluğun tırmanışı, basın özgürlüğünde Çin'in bile gerisine düştüğü, Ergenekon ve benzeri soruşturmalar, Kürt sorununa ilişkin AK Parti'nin tutumu bu iddiaya destek olarak ortaya konulmuştur (economist.com, 02 Haziran 2011). *The Economist* dergisinin bu iddialarının Türkiye'de çeşitli yansımaları olmuştur. CHP genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu “[g]erçekleri, demek ki benim içeride gördüklerimi bütün dünya görüyor (radikal.com, 03 Haziran 2011)” şeklinde değerlendirirken R. Tayyip Erdoğan *The Economist* dergisinin bu yorumunu “densizlik” şeklinde nitelendirmiştir (milliyet.com.tr: 04 Haziran 2011). AK Parti'den Egemen Bağış ise sözkonusu yorumun sipariş üzerine yapıldığını iddia ederek “[y]azdıkları yanlıştır. Her medya organı değerlendirme hatası yapabilir. Kulaklarına yanlış üflendiğini daha sonra fark edeceklerdir. Yanlış bilgilendirilmişler. Yazı, iddialar bizi ilgilendirmiyor (radikal.com, 03 Haziran 2011, 21:19)” ifadelerini kullanmıştır. Her ne kadar AK Parti kanadından bu iddialar tepki ile karşılanırsa da *The Economist*'in uyarısının önemine dikkat çeken Mehmet Altan, AK Parti'nin özeleştirisi yerine suçlamayı seçtiğini ve bu tutumunun pratik ve pragmatik olduğunu belirtmiştir. Altan, muhafazakârlık ve demokratlık hususunda 2007'de kaleme almış olduğu düşüncelerini hatırlatarak şöyle söylemektedir:

‘Muhafazakârlaşma’ ve ‘demokratikleşme’ çizgisini birbirine karıştırmak hataların anası olur... Çünkü muhafazakârlaşmak başka bir şeydir, demokratikleşmek başka bir şey. ‘Demokratikleşiyoruz’ adı altında, kendi kurallarını topluma zorlamaya başlarsan bu bir ‘demokratikleşme’, normalleşme olmaz. Bu, düpedüz baskıcı bir muhafazakârlaşma olur... Ya da lâikçilik olur. Çizgiyi sağlıklı hale getiren

hukuktur... Hukuksal boyuttur. Ne ki o da bizde hiç konuşulmaz... Ölçü olarak ele alınmaz... O nedenle de, düşman yaratmadan sorun çözme gündeme gelmez (Altan, 06 Haziran 2011).

“Gerçek nedir bilemem ama en azından görüntüde muhafazakârlık ayağının ön plana çıktığı ve daha da çok çıkacağı, demokrasi ayağının önüne geçeceği imajı içeride ve dışarıda bir ölçüde rahatsızlık yaratmaktadır” diyen Star gazetesi yazarlarından Eser Karataş ise AK Parti’ye bu hususta şu uyarılarda bulunmuştur:

Benim ısrarla ve galiba da haklı nedenlerden savunduğum strateji AK Parti’nin 2003-2007 stratejisinin kalıcı bir strateji olmasıdır; AK Parti o tarihlerde de muhafazakâr bir siyasi hareket idi, en doğal ve normal demokratik hakkıdır, ama hukuk devleti doğrultusunda attığı adımlar da o kadar güçlü ve başarılı idi ki, kimsenin bu siyasi hareketin muhafazakârlık boyutunu ön plana çıkarması mümkün değil idi. Kendine merkez diyen bir tuhaf medyanın bir-iki sözde köşe yazarı ile İstanbul’un, İzmir’in çok marjinalleşen grupçukları dışında. Benim en büyük endişem, AK Parti’nin bir dizi nedenden, konjonktürel de olsa, milliyetçi-muhafazakâr görüntüsünü reformcu görüntüsünün önüne çıkarması sonucu Türkiye’de ve dışarıda marjinal diye nitelendirdiğim kesimleri marjinallikten merkeze doğru taşınması olur (Karataş, 06 Haziran 2011).

The Economist dergisinin uyarısına ilişkin Emre Aköz “AK Parti düşmanlığı *The Economist*’i de şirazesinden çıkardı” başlıklı yazısında Egemen Bağış’ın iddiasını destekler nitelikte yorumda bulunmuştur:

Ergenekon dostlarının bilhassa ABD’deki etkili odakların fikrini çelmek için çok yoğun bir çaba sarf ettiklerini biliyoruz. Bu operasyonda, örneğin... 20 yıldır Türkiye’de yaşayan İngiliz gazeteci Gareth Jenkins’i... Türk akademisyen Soner Çağaptay’ı... Balyoz sanığı Çetin Doğan’ın kızı Pınar Doğan’ı ve damadı, ünlü ekonomist Dani Rodrik’i kullanıyorlar... "Kullanma" derken yanlış anlamayın. Bunlar zaten dünden razı bu tezgâhlarda görev almaya. Gönüllü avukatlar (sabah.com:04.06.2011).

Haziran 2011 Genel Seçimlerinden önce *The Economist*’in çağrısına ve iddiasına paralel bir uyarı ve iddia da *English Financial Times* (FT) gazetesinden gelmiştir. FT, AK Parti’nin başarısına vurgu yapmış ancak bu başarının gittikçe problemlili hale dönüştüğü uyarısında bulunmuştur. FT, AK Parti’nin 10 yıllık iktidarından sonra rahatsız edici otoriter eğilimler göstermekte olduğunu iddia ederek “Bunlar, bir ölçüde Kemalist düzenin üyelerinin, iddia edilen darbe komplolarına bir tepki olabilir. Ancak baskılar daha yaygınlaştı. Gazeteciler ve medya kuruluşlarına (özellikle Doğan grubu) gözdağı verildi. Ordu bir kenara itilmiş, yargı daha az iddialı ve AB üyeliğinin çekiciliği azalmış

iken, AKP'yi kontrol altında tutabilmek için en iyi umut güçlü bir muhalefettir (milliyet.com, 08 Haziran 2011)” demiştir.

Demokrasinin tehdit altında olduğunu ifade eden Hasan Cemal ise AK Parti'nin gittikçe daha muhafazakâr yapı içine girdiğini yer yer de gerilediğini ifade etmiştir. Bu argümanına örnek olarak AK Parti'nin *The economist* dergisinin yorumuna gösterdiği tepkiyi de örnek olarak sunan Cemal şunları söylemektedir:

Bir noktayı bir kez daha belirtmek isterim. 2007 seçim döneminin Erdoğan'ıyla 2011'in Erdoğan'ı arasında ciddi farklar dikkati çekiyor. Demokrasi, özgürlük, kimlik ve Kürt sorunu, asker ve siyaset konularında daha muhafazakârlaşmış, yer yer daha gerilemiş bir Erdoğan var 2011'in seçim sahnesinde. Evet öyle. Demokrasiyi ileriye götürmek konusunda çok fazla yutkunan... Özgürlükleri sınırlamayı kafasına takan... Kılıçdaroğlu'nun Aleviliğini bile seçim malzemesi yapabilen... Kürt meselesinin ince ayar gerektiren konularına kaçamak yaklaşan...Askerle siyaset ilişkisine taşlar yerli yerine oturdu gözüyle bakabilen, hatta -pazar gecesi Mehmet Ali Birand'a dediği gibi- Genelkurmay'ın Savunma Bakanlığı'na bağlanmasını bile artık zamansız bulmaya başlayan...Ya da örneğin önceki seçimlerde kendisini desteklemiş olan ciddi The Economist dergisi, bu kez Kılıçdaroğlu CHP'sini işaret edince hiç yakışık almayan, olmadık tepkiler gösterebilen...Bugün bütün bunları düşünen bir Erdoğan'ın 2007'nin Erdoğan'ı olmadığı açıktır.Yarın ne olacak? 12 Haziran sonrası değişir mi? Bilemiyorum. Ama benim bugün için çektiğim ve beni ne yazık ki fazla heyecanlandırmayan fotoğraf budur (Cemal, 06 Haziran 2011).

AK Parti'nin demoktarik yönünün zayıfladığına dikkat çeken Ali Bayramoğlu ise AK Parti'nin değiştiğini ve bu değişimde demokrasi açısından endişeli olduğunu şu ifadelerle belirtmektedir:

Son sekiz yılda Türkiye'de muhafazakâr kesimin toplumsal dönüşümünün kılavuzu olmuş, Türkiye'nin en keskin virajını almasını sağlamış, demokratikleşmesini projelendirmiş AK Parti nerede duruyor?AK Parti denizinde "Atak Demokrasi Havası" bir ölçüde sona ermiş görünüyor. Bu siyasi parti seçim kampanyasını, daha çok, dün gerçekleştirdiği demokratik hamlelere yaslanarak, bugüne ve yarına dair daha sistemci, daha muhafazakâr mesajlar vererek yürütüyor. 45-50 bandı arasında seyreden oy oranının rahatlığıyla hareket ediyor. "Hizmet, yatırım, refah" üçlüsü kurulu mantığın dışına hemen hiç çıkmıyor. Bu durumdan da demokrasi ve demokratikleşme adına endişe duymamak mümkün değildir (Bayramoğlu, 02 Haziran 2011).

AK Parti'nin kanun hükmünde kararnameler (HKH'ler) yoluyla toplumu yönetme tercihi giderek güçlendiğini belirten Fuat Keyman “AK Parti sadece egemen parti değil, aynı zamanda merkezi yönetimin çok güçlü olmasını tercih eden bir çoğunluk hükümeti de. Düzenleyici kurumlardan yerel yönetimlere kadar uzanan geniş bir alanda ve iyi

yönetim adı altında, seçim sonrası dönemde KHK'ler yoluyla merkezi hükümeti güçlendirmeye dönük bir yönetim anlayışını sergiliyor. Yerelden gelen ve yerel yönetime çok önem vermiş olan bir partinin, yönetimi merkezileştirme tercihi anlaşılabilir, hatta ironik. Dahası, bu tercih gerek AK Parti ile muhalefet, sivil toplum ve yerel yönetimler arası ilişkide, gerekse de demokrasinin güçlendirilmesi sürecinde ciddi olumsuz sonuçların ortaya çıkması riskini taşıyor (Keyman, 25 Eylül 2011).” diyerek AK Parti açısından merkezileşme ve demokratikleşme arasında makasın hızla açıldığını ifade etmektedir.

15.06.2011 tarihli yazısında AK Parti'nin otoriterleşmesine ve sivil dikta oluşturulmaya çalışıldığına yönelik iddiayı konu alan Nazlı Ilıcak ise bu iddianın hedefinin CHP saflarını sıklaştırmak, AK Parti karşıtlığının derinleştirilmek istenmesi olduğunu ve menfi propaganda hedefi taşıdığını ifade etmiştir (Ilıcak, 15 Haziran 2011). Etyen Mahcupyan ise 19 Haziran 2011'deki yazısında AK Parti'nin demokratikleşme konusunda yavaş tutumunun ideolojik değil sistematik olduğuna dikkat çekerek şunları söylemiştir:

'Demokrasi' diye yutturulan bir vesayet rejiminden demokrasiye geçiliyor ve bu geçiş devlet mekanizmasına zarar verilmeden yapılmak isteniyor. O nedenle de adım adım, sabırla gidiliyor ve uzun sürüyor. Eğer lâik kesim bu dönüşüme destek verseydi süreç çok hızlanırdı... Buna karşılık lâik kesimin direnci sürdüğü sürece AKP iktidar olacak ve toplum onu 'muhalefet' olarak algılamaya devam edecek (Mahcupyan, 19 Haziran 2011).

Yine 17 Ağustos 2011 tarihli yazısında AK parti'nin demokratikleşme hususunda takınmış olduğu tutucu tavrının bir sebebinin de sol ve cumhuriyetçi muhalefet olduğunu ifade eden Mahcupyan bu düşüncesini şöyle ifade etmiştir:

Böyle bir iktidar sizce örneğin Kürt meselesini çözebilir mi? Kendisini 'demokratik refleks' sahibi olarak gören birçok yazar, hükümetin artık bahanesinin kalmadığını, askerin gücünün kırıldığını, Kürt meselesinde reform adımlarının hemen atılması gerektiğini savunuyor. Ne var ki bu tutumu sürdürürken ufak bir nüansı unutmuş gözüküyorlar: Sadece antidemokratik rejimi değil, o rejimi demokratlaştırması beklenen hükümeti de 'hedefe' koyuyorlar. Nitekim Türkiye'de özellikle lâik ve sol muhalefet, hükümetleri 'muhatap' almayı çoktan unutmuş durumda. O denli apolitik bir konuma sıkışılmış ki, hükümetlerin hiçbirinin kendilerini temsil etmediğini, ama hepsinin de kendilerine hizmet etmesi gerektiğini düşünüyorlar. Oysa bu yabancılaşmanın bizzat kendisi, AKP hükümetini daha tutucu olmaya sevk ediyor ve reformları geciktiriyor (Mahcupyan, 17 Ağustos 2011).

AK Parti'nin siyasal kimliğine yönelik ortaya konulan argümanlardan biri de “Yeni Osmanlılık” argümanıdır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 14 Mart 2010'da Kamerun ve Kongo'yu ziyaretinde Kamerunlu İbrahim Mübarek, Türkiye'nin Batı'yı kucaklayan ılımlı İslam yapısı ve serbest piyasa ekonomisi modelinin Afrika Müslümanları için bir örnek olduğunu ve Türkler tarafından Afrika'da yapılan cami, medrese ve okul faaliyetleri tamamen barışçıl amaçlı olduğunu ifade etmiştir. Gül'ün ziyaretini ve İbrahim Mubârek'in bu sözlerini değerlendiren Kinshasa ve Yaounde, 25 Mart 2010 tarihinde *The Economist*'te yer alan ‘Türkiye ve Afrika, Osmanlı Rüyası’ [Turkey and Africa, Ottoman Dreaming] başlıklı yazısında Türkiye'nin, İslam dünyası liderliğinin tekrar sahiplenmesi gerektiğini iddia etmiştir (economist.com, 25 Mart 2010). Yine Haziran 2011 genel seçimlerinde AK Parti'nin otoriterleştiği iddiası ile dikkat çeken *The Economist* dergisi 5 Kasım 2011 tarihine gelindiğinde AK Parti'nin AB ve NATO'ya sırt çevirdiğini belirterek R. Tayyip Erdoğan'a yönelik “Osmanlı Hayalcisi” [Ottoman Dreamer] iddiasında bulunmuştur (economist.com, 05 Kasım 2011).

4.2. AK PARTİ'NİN SİYASAL İDEOLOJİSİ VE BUNA YÖNELİK ARGÜMANLARIN ANALİZİ

AK Parti'nin siyasal ideolojisine yönelik ileri sürülen argümanlara ve politikalarına yönelik değerlendirmelere bakıldığında, bu argüman ve değerlendirmelerin ilk olarak İslamcılık düşüncesi ekseninde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çerçeveden olarak AK Parti'nin siyasal ideolojisi ‘siyasal İslamcı’, ‘ılımlı İslamcı’, ‘Müslüman muhafazakâr’ gibi birbirlerinden farklı niteliklerle tanımlanmış ve bu iddialar (i) siyasetçilerin siyasal geçmişi (ii) Parti'nin siyasal geleneği (iii) parti tabanı gibi hususlara dayandırılmıştır. AK Parti 2008'deki kapatma davasında hazırlamış olduğu savunmada bu nitelendirmeleri ve bunları desteklemek amacıyla ileri sürülen delillerin yanlışlığını kendi delilleri ile birlikte uzun uzun açıklamıştır. Buna rağmen, Parti kapanmaktan kıl payı kurtulmuş ve ‘lâiklik karşıtı eylemlere odak olduğuna kanaat getirilerek, hazineye alacağı yardımın yarısının kesilmesine’ karar verilmiştir. Cohen ve Belge'nin de (Cohen, 23 Haziran 2008; Belge, 17 Nisan 2007) belirttiği gibi, aslında AK Parti'nin

ve tabanının şeriat devleti kurmak gibi bir hedefi yoktur ve hiçbir zaman bu hedefe yönelik eylem içine girilmiş değildir. AK Parti'nin savunmada kendisini ve politikalarını bu yönde kapsamlı bir şekilde açıklamasına rağmen neden böyle bir sonuç ortaya çıkmıştır? Bu sorunun cevabı CHP milletvekili Toprak'ın "28 Şubat döneminde böyle bir korku vardı" (stargazetesi.com, 30 Mart 2011) ifadesinde yatmaktadır. Yani, Yargıtay Başsavcısı Yalçınkaya'yı kapatma davası hazırlamaya, mahkeme üyelerini AK Parti aleyhine oy kullanmaya, dönemin Cumhurbaşkanı Sezer'i ve birçok kesimi AK Parti'nin İslamcı bir parti olduğu kanaatine götüren husus 28 Şubat anlayışı ve zihniyetidir.

AK Parti'nin İslamcı bir parti olduğu iddiasının dayandırıldığı delillerden biri AK Parti siyasetçilerinden önemli bir kısmının siyasal İslam geleneğinden gelmiş olmalarıdır. Buna karşılık bu gelenekten gelen Parti kurucuları kendilerinin değişmiş olduklarını belirtme yoluna gitmişler fakat bu eleştiriye yapanlar tarafından ikna edici bulunmayarak bir "samimiyet testine" tabi tutulmak istenmişlerdir. Siyasetçinin kendi siyasi kariyerinin dünü ile bugünü arasında bu derece sıkı bir bağlantı ve süreklilik kabulü, her şeyden önce bu eleştiriye yöneltenlerin kendi siyaset anlayışlarının siyasetçiyi tek ve mutlak bir siyasal doğrunun takipçisi olarak algıladıklarını ima etmektedir. Böyle bir siyasetçi figürü ile karşılaşmak mümkün olsa da, böyle bir bakış açısı siyaseti sabit ve katı bir ideolojinin hâkimiyet alanı; siyasetçiyi de her halde ve şartta belli bir siyasal ideolojinin savunucusu ya da uygulayıcısı olarak görmek demektir. Oysa siyaset ile ideoloji arasındaki ilişki bir bütünlük ilişkisi olmadığı gibi siyasetçi ile siyasal ideolojisi arasındaki ilişki de değişmez bir iman ilişkisi değildir. Böyle bir anlayış siyaseti ve siyasetçiyi, Weber'in sorumluluk ahlakı yerine nihai gayeler ahlakından hareket eden tipine yaklaştırır ve dolayısıyla siyasetçinin belli bir ideolojiye koşulsuz bağlılık göstermesi siyaseti en azından basitçe bir zihniyet egemenliği kurma alanına çevirir (bkz. Weber, 1996). Buna karşılık demokratik siyaset iktidar olmak adına kitle desteği kazanabilmek için olabildiğince çok sayıda kişiye ve eğilime hitap eden, toplumsal değişmelere ve eğilimlere hızlı tepki verebilecek esnekliğe ve içeriğe sahip bir ideoloji ve siyaset yapma tarzı benimsemek zorundadır. Bu hem toplumda güven hem de siyasal istikrar sağlama açısından önemlidir. Bundan dolayı da siyasetçinin yeni koşulları ve şartları doğru okuyup kendi ideolojisinin

içeriğini ve takip edilmesi halinde doğurduğu sonuçları sürekli olarak gözden geçirmesini gerektirir. Aksi halde katı ve değişmez bir ideoloji ve siyaset tarzı ancak bir azınlığa hitap eden, kendini sorgulamak yerine dünyayı ve vatandaşları bilinçsizlikle suçlayan ya da iktidar olmak için demokratik olmayan yollara başvurmayı meşru addeden bir hale bürünür.

Milli Görüş geleneğinden gelen AK Parti siyasetçilerinin siyaset yapma adına ortaya koydukları farklılığın da bunun fark edilmiş olmasından kaynaklandığını söylemek yanlış bir tespit olmasa gerektir. 1980'lerden sonra Milli Görüş içinde yetişmiş yenilikçi genç kadro, 1994 yerel seçimlerinden sonra siyaseti tanıma ve kendi siyasal ideolojilerini siyasette test etme imkânı yakalamışlardır. Bu dönem aynı zamanda Milli Görüş anlayışının dinle ilişkisinde çelişkilerin açığa çıktığı ve sorgulandığı bir dönem olmuştur. 28 Şubat süreci ile bu sorgulama hali daha yoğun yaşanmış ve bu sorgulama süreci ile Milli Görüş hareketi içinde yetişmiş bazı siyasetçiler bu anlayıştan uzaklaşmış ve siyasete yeni kulvarlarda, dönemin şartlarına uygun farklı bir çerçeveden bakmaya başlamışlardır.

AK Parti'ye yönelik İslamcı algının bir diğer dayanağı da siyasetçilerinden dolayı AK Parti'nin Milli Görüş geleneğine sahip partilerin devamı niteliğinde kabul edilmesidir. Ancak, bu değerlendirme, yukarıda da işaret edildiği üzere, AK Parti'nin kendi söylem ve uygulamalarını dikkate alarak değil, bir parti ile bir ideoloji, geçmiş ile bugün arasındaki ilişkiyi yorumlayanın kendi siyaset yapma biçimine ilişkin önkabulleri noktasından dikkate almaktadır. Ampirik olarak böyle bir yorumlama tarzının Türkiye'nin kendi siyasal deneyimini yorumlamada dogmatik ve yanıltıcı bir sonuca götürebileceğini bir başka fakat benzer örnekte göstermek mümkündür. Zira, aynı bakış açısından hareket edildiğinde, CHP içinden gelen siyasetçilerin öncülüğünde kurulmuş olmasından dolayı Demokrat Parti'yi de CHP'nin bir devamı olarak algılamak ve değerlendirmek gerekir. Fakat, yorumun kendisi doğru ve isabetli olmuş olsaydı bile, üretilme biçimi ulaşılan sonucu metodolojik olarak şüpheli ve itibar edilemez kılmaktadır. Çünkü, aktörlerin kendi eylemleri ile yönelidikleri ilkeler ve değerler arasında kurmuş oldukları bağı ve eylemlerin somut sonuçlarını dikkate almaksızın yapılacak bir yorumlama, öznenin kendisini dışlayan ve bunun yerine yorumcu ve onun

anlama çerçevesini mutlak doğru olarak ikame eden bir metodolojik açmaza, dolayısıyla iddiaları mütakabiliyet ilkesinden uzaklaştırarak yorum ile nesnesi arasındaki bağı koparmaktadır.

AK Parti'nin İslamcı olduğuna ilişkin ileri sürülen bir diğer delil de Milli Görüş tabanının büyük bir kesiminin AK Parti tabanına kaymış olmasıdır. Bu anlayışa göre, AK Parti her ne kadar muhafazakâr bir parti olsa da Milli Görüş geleneğinden gelen bu tabanın şeriat rejimi talebine kayıtsız kalmayacak ve İslamcı ideolojiye dönüşecektir. Burada AK Parti tabanının niteliğini tanımlamaya geçmeden önce Milli Görüş tabanının niteliğini iyi belirlemek gerekmektedir. Milli Görüş ideolojisi ilk olarak 1973 yılında MSP bünyesinde genel seçimlere girmiş ve % 11.8 oy almıştır. MSP bünyesinde 1977'de girmiş olduğu genel seçimlerde oy oranı % 8.56'ya gerilemiştir. Refah Partisi dönemine gelindiğinde ise 1987 yılında Milli Görüş'ün oy oranı daha da aşağıya, % 7.16'ya düşmüştür. 1991 genel seçimlerinde alınan oy oranı %16.88'e ulaşırken 1995'te 21.38 olmuştur. Milli Görüş geleneği Refah Partisi'nin kapatılmasından sonra Fazilet Partisi bünyesinde siyasetine devam etmiş ancak oy oranı 1999 genel seçimlerinde %15.41'e gerilemiştir. 2002 genel seçimlerinde bu oran % 2.24 iken 2011 genel seçimlerinde Saadet Partisi % 1.24 oy alabilmiştir. Görüldüğü gibi Milli Görüş siyasal alana girdiği ilk dönemden itibaren değişik oy oranları ile temsil edilmiştir. Ulaşılan en yüksek oy oranı % 21.38 olmuş; bu oran sonraki dönemlerde düşerek devam etmiştir. Burada Refah Partisinin almış olduğu oy oranına bakılarak %21 civarında bir kesimin şeriat rejimi talep ettiğini iddia etmek Milli Görüş ideolojisinin temsil edildiği diğer partilerin oy oranlarını gözardı etmek demektir. Eğer % 21'lik bir kesim şeriat sistemi talep ediyorsa neden diğer seçim dönemlerinde bu taleplerini dile getirmek için aynı ideolojiye destek vermemişlerdir.¹² 1995 genel seçimlerinden geriye bakıldığında nasıl ki böyle bir talebin olmadığı ya da düşük oranda olduğu söylenebiliyorsa ileri bakıldığında da aynı tesbit yapılabilir. Dolayısıyla AK Parti'ye geçen Milli Görüş oylarının şeriat talebiyle geçtiğini söylemek ve bunu % 20 oranında görmek yanlış bir tespit olacaktır. Ancak bu tespit Türkiye'de hiçbir zaman % 20 civarında şeriat sistemi talebi olmadığı anlamına gelmemelidir. Nitekim Ali Çarkoğlu ve Binnaz Toprak'ın yapmış oldukları "Türkiye'de Din Toplum ve Siyaset" konulu anket çizelgelerinde

¹² Detaylı bilgi için bk: İkinci Bölüm: Türkiye'de Siyasal İslamcılık

Haziran 1995'te % 19.9, Mart 1996'da % 26.7, Mayıs 1998 yılında ise % 19.8 oranında bir kesimin şeriat istediği verilerine ulaşılmıştır. Bu veriler ilk bakışta yukarıda ulaşılan tespitle çelişkili görülmektedir. Ancak bu bir çelişki değildir. Çünkü Türkiye'de şeriat sistemi isteyen tek bir kesim olmamıştır. Kimi kesim şeriat düzeninin mevcut siyasal sistem içinde mümkün olabileceğini düşünmüştür ancak hiçbir siyasal temsil içine girmeden, sadece bireysel ve toplumsal hatta kimi kesimlerde sadece bireysel yaşam biçiminin islamla yeniden düzenlenmesi halinde şeriat düzeninin oluşacağı düşüncesi de yaygın bir şeriat istemi biçimi olmuştur (bk. Şentürk, 2011). Bu nedenle anket çalışmasında ortaya konulan verileri doğrudan Refah Partisi ve AK Parti üzerinden değerlendirmeye almak bu istemdeki anlayış farklılıklarını gözardı etmek demektir.

AK Parti'nin İslamcı bir parti olduğuna yönelik ileri sürülen bir başka delil de AK Parti'li siyasetçilerin dindar kimlik sahibi olmaları ve bireysel yaşamlarını dini ilkelere göre şekillendirmeleridir. AK Parti'nin siyasal ideolojisini tanımlamak için tek başına AK Parti kadrosunun dindarlık çizelgesini bakmak doğru değildir. Çünkü siyasetçinin dindar olması ya da olmaması siyasal İslamcılık açısından önemli olsa da siyasal muhafazakârlık açısından önemli bir etken değildir. Siyasal muhafazakâr anlayışa göre "din" sadece vicdani bir inanç sistemi ya da teolojik ve metafizik bir kaynak değil aynı zamanda dinin topluma dönük mesajları itibari ile sosyal bir realitedir. Dinin topluma dönük mesajları toplumun ahlaki ve insani değerlerini oluşturur. Bu değerler şekillendirici, düzeltici, bütünleştirici, huzur verici değerlerdir. Bu nedenle toplumun inşası, bütünlüğü, gelişmesi ve huzurunun sağlanmasında önemli fonksiyon icra ederler. Kişilerin dindar olması, ateist olması muhafazakâr siyasetçiler açısından fark eden bir durum değildir. Çünkü ahlaki ve insani değerler zaten toplum için gerekli olan değerlerdir. Değerlerin dini olması uygulanma gerekliliğini hissettirmesi açısından önemlidir. Nisbet bu hususta Robert İngersoll, Irving Babbitt ve Poul Elmer More'u örnek olarak gösterir. Nisbet'e göre bunlar dindar olmamakla birlikte hepsi, bir şekilde ilham olduğu kabul edilmiş bir ahlak yapısı içinde bile olsa bir inanç siperinin insan için gerekli olduğunu düşünmekteydiler (Nisbet, 2007, s.136).

AK Parti'nin ideolojisine yönelik tanımlamaların ve politikalarına yönelik değerlendirmelerin bir diğer eksen de **demokrasi** konusu olmuştur. Demokrasi

ekseninde eleştirilerden ve bu bağlamda ileri sürülen argümanlardan ilki, 28 şubat sürecine olumlu bakan kesim tarafından ileri sürülen argümandır. Buna göre, AK Parti'nin demokrasi düşüncesi ve politikaları cumhuriyetçi, lâik ve modern bir devlet sistemini koruma ve geliştirmeye yönelik adımlar olmayıp dine dayalı devlet sistemi kurmaya yönelik bir stratejidir. Yalçinkaya, Sezer ve Tibi'nin yukarıdaki ifadelerinde ortak anlayış budur. AK Parti'nin siyasette en güçlü olduğu dönem üçüncü hükümet dönemidir. Yalçinkaya'nın, Sezer'in ve Tibi'nin iddialarına göre bu dönem AK Parti'nin lâikliği, demokrasiyi, Atatürkçülüğü, çağdaşlaşmayı ve Cumhuriyet rejimini, en azından, açıktan eleştirdiği dönem olacaktır. Ancak AK Parti'nin üçüncü hükümet dönemindeki söylemleri bu iddiayı doğrulamadığı gibi açıkça çürütmektedir. Mesela Erdoğan Ortadoğu'daki konuşmalarında lâiklik ve demokrasinin önemine ve gerekliliğine vurgu yapmış ve Mısır'da ve Tunus'ta yeni kurulacak devlet düzeninde lâiklik ve demokrasi ilkelerinin temel alınmasını önermiştir.¹³ Erdoğan'ın bu söylemi AK Parti'nin lâiklik söylemi ve demokrasi politikalarında farklı bir amaç içinde olmadığını ve demokratik ve lâik bir hukuk devleti anlayışını sağlama iddiasında eylemleri ile söylemi arasındaki tutarlığı sürdürdüğü şeklinde yorumlanabilir.

AK Parti'nin demokrasi anlayışına yönelik dikkat çeken eleştirilerden bir diğeri ise liberal sol, liberal ve demokrat kesim tarafından ortaya konulan eleştirilerdir. AK Parti'nin demokratik tutumuna yönelik eleştiriler yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, AK Parti'nin ikinci hükümet dönemi ile birlikte liberal sol kesim tarafından başlatılmış, ikinci dönemin sonuna doğru liberal kesim, üçüncü dönemde de demokrat kesim bu tartışma içine girmiştir. Ayrıntılarda farklı şeyler dile getirilmekle birlikte hepsinin ortak olarak AK Parti'ye yönelttiği eleştiri AK Parti'nin eşitlik, özgürlük ve demokrasi

¹³ Erdoğan'ın Mısır Konuşması: Değerli kardeşlerim; daha fazla özgürlük, demokrasi, insan hakları hepimizin ortak şiarı olmalıdır. Zira halklarımızın geleceğe umutla bakmayı hak etmediğini hiç kimse iddia edemez. Halklarımızın meşru taleplerini mutlaka ama mutlaka meşru yollarla ve meşru yöntemlerle karşılamaya mecburuz. Meşru talepleri gayri-meşru yöntemlerle güç kullanarak bastırmaya çalışanlar, adaleti erteleyenler bugün değilse, yarın büyük bir yanlışta içinde olduklarını anlayacaklardır... Halkların meşru beklentilerinin vakit kaybetmeden karşılanması için eşzamanlı olarak siyasi, ekonomik ve sosyal reformların gerçekleştirilmesi elzemdir. Bu tarihi süreç tamamlandığında adalet ve hakkaniyetin tecelli etmesi, barış ve huzurun, emniyet, güvenin, demokrasi ve hukukun herkesi kuşatacak şekilde hissedilmesi bugün göstereceğimiz vakur duruşa bağlıdır (akparti.org, e.t. 18 Ekim 2011).

Ben Mısır'm da laik bir anayasaya sahip olmasını tavsiye ediyorum. Çünkü laiklik din düşmanlığı değildir. Laiklikten korkmayın. Umarım ki Mısır'da yeni rejim laik olacaktır. Umuyorum ki benim bu açıklamalarımın sonra Mısır halkının laikliğe bakışı değişecektir (dipnot.tv, 15 Eylül 2011).

temelinden uzaklaştığı, devletçi, faşist, otoriteryan ve milliyetçi bir tutum ve politika içine girdiği yönündedir. Bu üçlü kesimin AK Parti'ye yönelik demokrasi eleştirilerin hareket alanı daha çok AK Parti'nin terörle mücadele konusunda ortaya koyduğu tutum ve anlayış olmuştur. AK Parti ilk iki hükümet döneminde nerdeyse kendi varlığına tehdit oluşturacak oranda PKK ile iletişim ve müzakere içinde bulunmuş ancak bu politikasını 2011 seçimlerinden önce kısmen, 2011 genel seçimlerinden sonra ise tamamen rafa kaldırıp, konuyu güvenlik ve asayiş sorunu olarak değerlendirmiş, “terörle mücadele, siyasette müzakere” anlayışı içinde olduğunu ilan etmiştir. Bu anlayışa paralel olarak başlayan KCK tutuklamaları ve bu tutuklamalara yönelik AK Parti'nin takınmış olduğu tutum, bizzat partinin PKK'yı yok etmeye yönelik politikaları ve bu aşamada yayın organlarında ortaya konulan eleştirel düşüncelere yönelik Başbakan Erdoğan'ın tehdit niteliğindeki uyarıları¹⁴ liberal ve demokrat kesimi AK Parti ile karşı karşıya getirmiştir. Liberal ve demokrat kesim AK Parti'nin devletçi ve milliyetçi anlayışa kaydığı yönünde argümanlar ileri sürmüşlerdir.¹⁵ Başbakan Erdoğan üçüncü hükümet döneminde giderek artan bu yöndeki eleştirilere, KCK'nın paralel devlet anlayışı içinde olduğuna dikkat çekerek “devletin içinde devlete paralel bir devlet anlayışına müsaade edemeyiz. Türkiye'de tek devlet vardır, o da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'dir. İkinci bir devlet olamaz. Bu ifadelerim sebebiyle beni 'devletçi, milliyetçi' diye ifade edenler varsa, bu ifadeleri kullanmak devletçilikse, milliyetçilikse evet, devletçiyim, milliyetçiyim. Çünkü biz bu gerçekleri ortaya koymaya mecburuz” (hurriyet.com:07.11.2011) ifadeleri ile tepki göstermiş ancak Kürt sorununun çözümüne ilişkin politikalarının demokratik çerçevede devam edeceğine her zaman vurgu yapmıştır. Liberal sol kesim PKK ve KCK'yi meşru bir Kürt hareketi olarak görmekte, AK Parti'nin Kürt sorununu PKK ve KCK'dan ayrı düşünmesine karşı çıkmakta; liberal kesim PKK'yı şiddet kullanan bir örgüt olduğu için illegal görmekte ancak KCK'ya yönelik tutuklamaları, KCK'nın şiddete doğrudan başvurmayan bir sivil yapılanma olması nedeniyle hukuk dışı eylem olarak nitelendirmekte; demokratlar ise

¹⁴ Erdoğan'ın uyarısı: Son KCK operasyonları...Kimse bizden bunun da durmasını beklemesin. KCK operasyonlarını destekleyenlere uyarımı ben yine yapıyorum: KCK'yı iyi tanımanız lazım. İyi tanıyorsanız ehillerinden iyi öğrenmeniz lazım. KCK'nın nereye vardığını bilmeden ve bu işin içerisinde kimlerin ne tür rol üstlendiğini bilmeden yaptığınız açıklamalar, ister medyada olsun, ister şurada, ister burada olsun; nerede olursa olsun teröre destektir, teröre hizmettir. Bu kadar açık konuşuyorum. Çünkü biz devletin içinde devlete paralel bir devlet anlayışına müsaade edemeyiz. Türkiye'de tek devlet vardır, o da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'dir (hurriyet.com, 07 Kasım 2011).

¹⁵ Bkz.: Dördüncü Bölüm:AK Parti'nin Siyasal İdeolojisine Yönelik İleri Sürülen Argümanlar.

AK Parti'nin hem PKK'ya hem de KCK'ya yönelik politikalarının demokratik olmadığını, bu nedenle çözüm getirmeyeceğini iddia etmektedirler. Daha önce de işaret edildiği üzere, eleştiriler ve iddialar karşısında AK Parti'nin durumunu kendi siyasal ideolojisi ve uygulamalarını dikkate alarak, yani muhafazakâr ideolojinin ilke ve değerlerini de dikkate alarak analiz etmek gerekir. Bu amaçla muhafazakâr ideolojiye bakıldığında karşımıza şu hususlar çıkmaktadır:

1. Siyaset uzlaşma alanıdır. Sorunlar uzlaşma ve hoşgörü içinde çözümlenmelidir.
2. Muhafazakârlık dayatmacılığa ve radikalizme karşıdır.
3. Muhafazakârlık devrimciliğe karşıdır.
4. Muhafazakârlık tedrici yani aşamalı değişim anlayışına sahiptir.
5. Muhafazakârlık toplumsal mühendisliğe karşıdır.
6. Muhafazakârlık toplumsal ve siyasal şiddete karşıdır.
7. Toplumsal ve siyasal uygulama ve taleplerin meşruiyet kaynağı hukuktur.

Muhafazakâr ideolojide demokrasi de bu parametreler içinde ele alınır ve uygulanır. Demokrasi ılımlılık ve uzlaşma esasına dayanır. Demokrasi toplumsal barışa, bütünlüğe hizmet eden bir değerdir. AK Parti siyasal kimliğini “demokrat muhafazakâr” değil “muhafazakâr demokrat” olarak belirlemiştir. Yalçın Akdoğan AK Parti'nin demokrasi anlayışını şöyle açıklamaktadır:

AKP'e göre Türkiye'de eksik ve kendine özgü bir demokrasi yerine çoğulculuk, çokseslilik ve tahammül duygusunu sindirebilmiş bir demokrasi kurulmalıdır. İdeal olan idari, toplumsal, siyasal tüm alanlara yayılmış organik bir demokrasidir; sadece seçim ve belirli kurumlara indirgenmiş bir demokrasi değil. Bunlar hem AKP'nin kimlik tanımlaması hem de topluma karşı taahhütleridir. Demokrasiye, toplumun aktif katılımıyla pratik kazandırmak, ılımlılığı ve uzlaşmayı sistemin ayrılmaz parçası haline getirmek AKP'nin üst düzey siyasi hedefi olarak sunuluyor (Akdoğan, 2004, s.15-18).

Belirtmek gerekir ki, AK Parti demokrasiye ayrı bir önem vermekle birlikte aslında demokrasiyi muhafazakâr ideolojinin ortaya koyduğu parametreler içinde tanımlamaktadır. Bu demektir ki AK Parti bu parametreler içinde demokrasi politikalarını belirleyecektir. PKK ve Kürt sorununa ilişkin AK Parti'nin ilk politikası Kürt halkını ve PKK'lıları birbirinden ayırmak olmuştur. Böylece AK Parti hem devlet alanında hem de toplum alanında şiddet sarmalını daha sınırlı bir alana çekmiştir. Yine bu yöntemle hem devletin ve PKK'nın şiddet dilini Kürt halkına indirgesine engel

olmaya çalışmış hem de PKK sorunu nedeniyle Kürt halkının devlet hizmetlerinden mahrum edilmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Bu arada gerek Kürt sorunu bağlamında gerekse terör sorunu bağlamında PKK ile müzakere politikaları uygulamıştır. Her ne kadar Başbakan Erdoğan bu müzakerelerin hükümet değil, devlet kanalıyla gerçekleştiğini belirtse de¹⁶ hükümetin politikasının da bu anlayışa uygun düştüğü görülmektedir. Müzakare ve uzlaşma sürecinde PKK'nin zaman zaman şiddet dilini kullanması, özellikle de 2011 genel seçimlerinde doğrudan AK Parti'ye yönelik şiddet eylemlerinin artması ve AK Parti'de PKK'nın Kürt sorunu odaklı değil, devleti yıpratmayı ve Türkiye Cumhuriyeti içinde paralel bir devlet modeli kurmayı amaçlayan dış odaklı bir örgüt olduğu kanaatinin oluşması AK Parti'yi PKK ile müzakare anlayışından alıkoymuştur. Bu aşamadan sonra AK Parti PKK'yı, tam olarak, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin üniterliğine yönelik önemli bir tehdit unsuru olarak görüp ortadan kaldırma politikasına girerken KCK örgütünü de güvenlik sorunu olarak görmüş ve yargı önüne itmiştir. Burada AK Parti'nin politikası KCK örgütünü yok etme politikası değil hukuki meşruiyetini sorgulatma politikasıdır. Nitekim AK Parti kendisine dönük kapatma davasında farklı bir tutum içine girmemiş meşruiyetini hukuk karşısında ispat etmeye çalışmıştır. Çünkü siyasal muhafazakâr anlayışa göre siyasal ve toplumsal yapılanmaların ve taleplerin meşruiyeti demokratik anlayış esaslarına göre değil hukuk normlarına uygunluğu ile ölçülür. Burada AK Parti'nin muhafazakâr anlayışa uygun düşmeyen yönü KCK'ya yönelik hukuk sürecinde engelleyici ya da yönlendirici, kışkırtıcı ve yargılayıcı tutum içinde olmasıdır. AK Parti bu yöndeki tutumları ile hukukun tarafsızlığı algısını kırmaktadır. Muafazakar ideoloji açısından yanlış olduğu düşünülebilecek başka bir durum ise AK Parti'nin devletin üniter yapısını koruma amaçlı politikalarının siyasal alanda ciddi ideolojik ayrışmalara yol açacak nitelikte olmasıdır. Nitekim Hüseyin Gülerce "KCK, Liberaller ve Yol Ayrımı... (Gülerce, 02 Kasım 2011)" başlıklı köşe yazısında bu ayrıma dikkat çekmiş ve KCK

¹⁶ Başbakan Erdoğan'ın PKK ile yapılan görüşmelere tepkisi: Devletin görevlisi MİT Müsteşarı herkesle görüşmeler yapar. Sadece terör örgütü mensuplarıyla değil, başkalarıyla da yapar. Niye? İz sürecek, suçluyu tespit edecek. Onun görevi bu zaten. Benim özel temsilcim olarak giden, yine devlet görevlisi olarak müsteşar yardımcılığı döneminde göndermişimdir. Bir devlet görevlisidir. Yine MİT Müsteşarı ile gitmiştir. Bunlardan kaçan birisi değilim ki bunları söyleyen birisiyim. Söylemiş birisiyim. Bunu göğsümü gere gere yine söylüyorum. Bugün de yarın da söylerim. Devlet böyle bir kurumdur, müessesedir. Ama her zaman söylüyorum, '3 tane 5 tane koyun gütmemiş adamdan bu ülkede siyasetçi olmaz.' Bunlar bu işten anlamaz. Siz netice almak istiyorsanız bunları yapmak zorundasınız. Yapılan da budur. Söyledikleri sözler aynen yine kendilerine iade ediyorum. Lütfen önce hükümet nedir, devlet nedir, bunu bir öğrensinler. Her ikisi için de (milliyet.com.tr:20.09.2011).

operasyonlarının liberal demokratlar ile muhafazakâr demokrat kesimi ayırttığına dikkat çekmiştir.¹⁷ Liberal sol, liberal ve demokrat kesim AK Parti'nin demokrasi alanında alınan mesafeyi tersine çevirdiğini iddia etmektedirler. Demokrasi elbette ki siyasal yaşam açısından son derece önemlidir ancak belli bir kesimin demokrasiyi sadece kendilerine ait hüviyetmiş gibi görüp, kendi algılarına ve kabullerine uygun düşmeyen konularda AK Parti'den demokrasi anlayışını kopartmaya çalışmaları da demokratik bir yaklaşım değildir.

¹⁷**Oral Çalışlar aynı konuda şunları yazmıştır:** Kürt sorunu işin en zoru. İşte bu noktada yeniden gerginlik çıktı. Bazı yeni “stratejistler”, “PKK 3 ayda bitirilir” diyerek ortaya çıktılar. Şimdi temel sorunlardan birisi yine “liberaller.” Onların olmaması, “halletme” stratejisine karşı çıkmaması halinde, işlerin yolunda gideceğini düşünenler var. Akademisyenlerin, yayıncıların, itiraz edenlerin içeri atıldığı, “sessiz” bir ortamda PKK'nın bitirileceği yönünde tezler geliştiriliyor. Bu tezleri üretenlerin sonra geri adım atıp “PKK'yi yok etmenin Kürtler üzerinde yaratacağı travma çözülemez...” gibi ifadeler kullandıklarını da görüyoruz. Ahmet Kaya'nın bir şarkısının satırlarını hatırladım: “Nereden baksan tutarsızlık, nereden baksan ahmakça...” Adam konuşuyor... “Şu liberaller olmasa!” (Çalışlar, 04 Kasım 2011).

Liberal bir düşünür olan Yayla'nın **Ak parti liberaller ilişkisini biraz daha açalım. Bir ara ittifak çatladı yorumları yapıldı? Ak parti ile bir ittifak mı yaptınız liberaller olarak? sorusuna yönelik cevabı:** Türkiye'de liberalim diyenler olduğu gibi öyle dediği hâlde medyanın bu etiketi attettikleri de var. Liberaller bir hiyerarşik grup değil. Emir komutaya bağlı değiller. Her liberalin kendi karakteri var. Elleri kalem tutuyor. Kimi destekleyecekler kimi eleştirecekler bunu kendileri biliyor. Ak parti bir siyasi parti, ldt ise bir sivil toplum kuruluşu. Siyasi beklentileri ve heyecanları olan bir yapı değil. Liberalleri oluşturan ana gövde olarak ldt ile ak parti arasında bir ittifak yapıldığını söylemek mümkün değildir. Olan sadece liberallerin yapmak istedikleriyle ak parti'nin yapmak istedikleri arasında zaman zaman çakışma olmasıdır. Türkiye tarihini incellerseniz iktidarın hoyratça kullanılmasından mağdur olan kişi ve kesimler vardır. Kürtler, dindarlar, sosyalist entelektüeller ve liberal entelektüeller de mağdurlar arasındadır. İlginç şekilde türkiye'de liberal entelektüeller ile muhafazakârların sıkıntıları ve talepleri çakışmıştır. Liberaller siyasi aktör değil ama medeniyeti, rakip görüşlere göre daha iyi okumuş insanlardır ve bu değerlerin türkiye'ye taşınmasını istiyorlar ama bunu yapmanın bir yolu da siyasi ayaktır. Siyasi ayak da çoğu zaman muhafazakârlar olmuş. Ak parti liberal ilişkisi de böyle oldu. Yerine göre destek verildi, yerine göre şiddetle eleştirdiler ama öyle bir ittifak olmadı (aksiyon.com. tr: 27.04.2009).

Devlet Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış ise AK Parti ile liberaller arasında soğuk rüzgarlar estiği iddialarını kabul etmeyerek, liberal yazarların endişe duyduğu yönündeki tartışmaları şöyle değerlendirdi:

Liberallerle aramızda soğuk rüzgarlar estiği iddiaları doğru değil. Eğer bazı liberal arkadaşlar bize gönül koyduysa, göreceklerd ki Ak Parti yine Türkiye'de en doğru partidir. Daha doğrusu liberaller diğer partilerin ne yaptıklarını anladıklarında, Ak Parti'nin yine en iyi adres olduğunu göreceklerd. Ak Parti kendini yenileyen, yeni düşüncelere açık bir partidir. Biz herhangi bir kesimin gözüyle sınırlı değil, Türkiye'nin tamamını kucaklayan, siyasi yelpazenin tam merkezinde bulunan tüm kesimlerle uyumlu çalışan bir partiyiz. Türkiye'de tüm inançlara, kültürlerle yer vardır. Endişeyi dile getirenler siyasi rekabeti, hiç de hoş olmayan bir ortama çekme hesapları yapanlardır. Endişesi olan varsa, Türkiye'nin sorunlarına çözüm bulmak isteyenlere Ak Parti'nin kapılarının açık olduğunu bilmeleri lazımdır. Ama bizimle entellektüel boyutta mücadele etmek yerine bazıları suni korkular yaratarak Ak Parti'yi sorun gibi göstermeye çalışıyorlar”. (hurriyet.com.tr: 07 Şubat 2011).

AK Parti'ye yönelik “yeni osmanlı” değerlendirmelerine gelince, *The Economist*'in bu iddiası ‘durum tespiti’nden ziyade bir çeşit ‘algı belirleme ve tepki oluşturma’ biçimidir. Türkiye'nin son dönemde İslam ülkeleri ile olan yakın ilişkisi ve bu nedenle, Erdoğan'ın Ortadoğu gezisinde ortaya çıktığı gibi Müslüman toplumlarının Türkiye'ye yakın ilgisinin oluşması, Batı'nın kontrol altına almak istediği bir durumdur. *The Economist* bu tarz yaklaşımlarla Türkiye'ye karşı bir dikkat ve mesafe oluşturmaya çalışmış ve başarılı da olmuştur. Nitekim Arap Baharının konu alındığı 2011 Abant Toplantısında Arap ülkelerinden gelen konuşmacıların bu yönde algı ve tepkileri ön plana çıkmıştır (bk. zaman.com: 04 Aralık 2011).

AK Parti'nin Osmanlı ve Cumhuriyet algısına gelince bu konuda muhafazakâr ve pragmatist bir anlayış içinde olduğu söylenebilir. Yani AK Parti İslamcı ideolojide görüldüğü gibi Cumhuriyeti ve modern siyasal kazanımları dışlayıp doğrudan Osmanlı devlet ve hilafet sistemine dönülmesini istememektedir. AK Parti Osmanlı dönemini tarih ve toplumsal geleneklere sahip çıkma açısından önemsemekte ve Osmanlı dönemindeki modern anlayışa paralel düşen kazanımların yeniden canlandırılmasını istemektedir. AK Parti, Cumhuriyeti Osmanlı'yı yıkan bir sistem olarak değil, Osmanlı mirasının uzantısı olarak ele almaktadır. Cumhuriyet tarihi Osmanlı tarihinin devamıdır. Cumhuriyet modernleşmesi ise son Osmanlı modernleşme politikalarının devamı niteliğindedir ve bugün Türkiye için en önemli kazanımdır.¹⁸

Eğer parti tabanından kastedilen o partiye oy verenler ise, katıldığı ilk genel seçimden beri AK Parti'nin muhafazakârların yanı sıra İslamcı, sol, liberal sol, liberal, milliyetçi ve Atatürkçü kesimlerin oylarını da aldığı bilinmektedir.¹⁹ Bu farklı kesimleri AK Parti

¹⁸ Erdoğan'ın Cumhuriyet Bayramı Mesajı: Büyük özverilerle yürütülen bağımsızlık mücadelemizin sonunda milletin iradesini esas alan, milletin iradesini temsil eden Cumhuriyet rejimine geçilmiştir. Böylece milletimiz kendi geleceğini ve kaderini bizzat kendisinin belirlediği bir yönetim şekline benimsemiştir. Geçen 88 yıl içerisinde Cumhuriyetimizin kazanımları, geri dönüşsüz bir şekilde milletimiz tarafından derinlemesine özümsemiş ve sahiplenilmiştir.

Cumhuriyet, öte yandan milletimizin çağdaş uygarlığın bir parçası olma arzusunun da bir göstergesidir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ülkemiz kalkınma, ilerleme, modernleşme yolunda çok önemli adımlar atmış ve çağdaş dünyanın saygın bir üyesi haline gelmiştir (turkishny.com, 28 Kasım 2011).

¹⁹ **2011 Genel Seçimleri AK Parti seçmenin profili:**

Kendisini Atatürkçü- Kemalist olarak tanımlayan yüzde 16.4 oy oranı AK Parti seçmenin 3 milyon 520 binini temsil ediyor. Bu oran kendini Atatürkçü değerlerle özdeşleştiren ve 11 milyon 147 bin 736 oy alan CHP seçmenin üçte birine, 5 milyon 575 bin 993 oy alan MHP seçmenin yarısına, 2 milyon 826 bin 31

zemininde siyasi bir ittifaka götüren şey muhafazakâr demokrat düşünceyi benimsemiş olmaları değil kısa vadede hedeflerin AK Parti'nin hedef ve politikalarıyla örtüşmesidir. Kısa vadedeki hedefler özü itibarıyla yeni düzenin inşasına yönelik hedefler olmayıp yeni düzenin inşa edilebilmesi için gerekli olan düzen değişikliğinin sağlanması olarak nitelendirilebilir. Yani bu kesimler askeri vesayetin kaldırılması, sivil ve demokratik düzenin kurulmasına yönelik engellerin kaldırılması, sivil iradenin güçlendirilmesi, ekonomik yapının güçlenmesi, özgürlük, eşitlik ve demokrasi zemininin genişletilmesi ve anayasanın sivil iradeyi temsil edecek şekilde yeniden ele alınması gibi kısa vadeli hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla AK Parti'de buluşmuş görünmektedirler.²⁰ AK Parti'yi bir buluşma zemini kılan ise diğer partilerin ya bu hedefleri benimsemiyor olmaları ya da bunu yapabilecek güce sahip gibi görünmemeleridir. Nitekim AK Parti'nin ilk iki iktidar dönemine bakıldığında zaman zaman ciddi engellerle karşılaşılrsa da güçlü bir iradeyle demokratik hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik çaba sarfedildiği görülmektedir ve bu yönde büyük oranda başarıya ulaştığı da söylenebilir.²¹ Ancak demokratik yapılanmanın önündeki engellerin kaldırılıp yeni düzenin kurulması ve uzun vadeli hedeflerin belirlenmesi aşamasına gelince, kendisine destek veren her kesimin kendi ideolojisi çerçevesinde AK Parti'den talepleri ve beklentileri oluşmakta ve ideolojik farklılıklar daha da belirginleşmektedir. Mesela AK Parti yeni sistemi oluşturma sürecinde sol ve liberal sol kesimle arasına mesafe koyduğu ve bu kesimlerin de yeni düzenin inşasına yönelik politikalarda AK Parti ile ciddi oranda ayrıştığı görülmektedir. Liberal kesim AK Parti'nin muhafazakâr kimliğine uzak durmakla birlikte demokratik kimliğini zorlayarak kendi hedeflerine çekmeye çalışmaktadırlar. Ancak AK Parti demokrasi anlayışını muhafazakâr anlayışla çelişmeyecek şekilde ortaya koyma konusunda kararlı görülmektedir. İslamcı kesime gelince AK Parti'ye

oy alan BDP destekli bağımsızların seçmeninin 1.5 katına karşılık geliyor... Kendisini Türk Milliyetçisi olarak tanımlayan yüzde 24.4'lük oran AK Parti seçmeninin 5 milyonuna karşılık geliyor. Bu sayı da kendisini Türk milliyetçisi olarak tanımlayan MHP seçmeninin tamamını karşılıyor... Kendisini Kürt Milliyetçisi olarak tanımlayan seçmenin oranı yüzde 1.4. Bu oran yaklaşık 150 bin seçmene karşılık geliyor ki bu BDP destekli bağımsızların aldığı oyun yüzde 6'sına eşit (gazeteport.com.tr, 03 Ekim 2011).

²⁰ Benzer bir düşünce için bkz.: Bayramoğlu: yenisafak.com: 16-17 Kasım 2011

²¹ AKP, Türkiye tarihinin en önemli mücadelelerinden birini verip orduyu siyasetin dışına itti.

Hem kendisi, hem de demokrasi için büyük bir zafer kazandı.

Ve durdu.

Gerçek ve tam bir demokrasiye giden yolun üstündeki kayayı kaldırıp yolu açtı ve artık son sürat gitmesi beklenirken birden bire olduğu yere çöktü.

Galiba bu partinin yöneticilerinin de, tabanının da aklındaki asıl büyük “amaç” bu kadardı, iktidarı askerden almak (Altan, 16 Kasım 2011).

destek veren İslamcı kesim henüz farklı bir refleks ortaya koymuş değildir. Bunda AK Parti'nin İslamcı kesimi kendi içinde dönüştürmesi kadar İslamcı ideolojinin ilkelerindeki belirsizlik de rol oynamaktadır. Ancak yeni düzen inşasında diğer ideolojilerin olduğu kadar İslamcı ideolojinin de söyleyeceği özgün hususlar olacaktır ve bu kesimin de uzun vadede AK Parti hedefleri ile uyum göstermeyeceği açıktır. Ancak her ne kadar yeni sistemin inşası konusunda ideolojik değerlere bağlı olarak ayrışma gerçekleşse de kısa vadede AK Parti zemininde buluşan oyların büyük kısmı, diğer partilerin henüz sağlam bir değişim profili sergilememesi ve AK Parti'nin değişik sosyal politikalarla sivil kanadı kendine çekmeye devam etmesinden dolayı bir süre daha AK Parti'ye gideceği öngörülebilir.

SONUÇ

Türkiye’de siyasal hayatın son on yılının (2001-2011) en önemli siyasal aktörü olarak nitelendirilebilecek olan AK Parti’nin siyasal ideolojisi ile devlet, din ve aile siyasetinin analizinden çıkan sonuçları şu şekilde özetlemek mümkün görünmektedir:

AK Parti kuruluş döneminde siyasal İslamcılığın Cumhuriyet ilkelerine ters düşen yönlerini İslam dini temelinde içerik analizine tabi tutmuş ve yeni bir din-siyaset ilişkisi anlayışı ortaya koymuştur. Bu anlayışa göre, dini ilkeler Cumhuriyetin temel ilkeleri ile hiçbir şekilde ters düşmemekte, bilakis gerek dini ilkeler gerekse Cumhuriyet ilkeleri doğru okunup anlaşıldığında birbiri ile örtüşmektedir. AK Parti bu tutumuyla Türkiye’de Cumhuriyet ilkelerine göre sorgulanan ve meşruiyeti kabul edilmeyen İslamcı anlayışı bizzat dini ilkelere göre sorgulamış ve dini açıdan meşruiyetinin olmadığını beyan etmiştir. AK Parti’nin bu tutumu gerek İslamcı ideoloji için gerekse ideolojiye sahip kesim için dönüştürücü bir etken olmuştur.

AK Parti’nin siyasal İslamcılıkta tam olarak karşı durduğu bir diğer husus da siyasal İslamcılığın siyaset yapma, konuları ele alma ve sorunları giderme konusunda sahip olduğu yöntem anlayışı olmuştur. AK Parti sorunların kriz boyutuna taşınarak, toplumun huzurunu kaçırarak şekilde sorunsallaştırılmasına karşı çıkmıştır. AK Parti’ye göre siyasal talepler, içerikleri hangi ideolojiye dayanırsa dayansın, yasal ve meşru yollardan ifadesini bulmalıdır. Bu bağlamda AK Parti’nin siyasal muhafazakârlıkta en çok önemseydiği hususun muhafazakârlığın yöntem anlayışı olduğu söylenebilir.

AK Parti İslamcı anlayışı bu şekilde dönüştürürken Parti’nin İslamcılığın bireysel ve toplumsal taleplerinden tümüyle ayrıştığını söylemek doğru olmasa gerekir. AK Parti siyasal İslamcılığın bireysel ve toplumsal taleplerini her zaman dikkate almış ve zaman zaman da gündeme getirmiştir. Ancak, başörtüsü ve İmam Hatip Liseleri konularında görüldüğü gibi, AK Parti İslamcılığın bireysel ve toplumsal taleplerine doğrudan yönelmemiş, bu talepleri siyasal muhafazakârlık anlayışı temelinde test etmiş, meşruiyetini onaylamış ve bu aşamalardan sonra uygulamaya koymuştur. Uygulama aşamasında muhafazakâr ideolojiyi daha çok etiket olarak kullanmıştır. Yani

muhafazakâr kimliğinin sarsılacağını düşündüğü noktada uygulamasını geri çekmiştir. AK Parti'nin siyasal İslamcılıkla olan bu ilişkisi ise İslamcı kesimin AK Parti'ye olan yöneliminin devam etmesini sağlamıştır.

AK Parti siyasal İslamcı bir parti değildir; çünkü AK Parti'ye göre İslam dini siyasal ideolojilerden bağımsız kutsal bir inanç sistemidir. AK Parti siyasal İslamcı bir partinin varlığına da sıcak bakmamaktadır; çünkü AK Parti İslam dininin siyasal bir ideoloji olarak kullanılmasının İslam dinine ve Müslümanlara zarar veren bir unsur olduğunu düşünmektedir. Alevi sorununa ilişkin ortaya koyduğu söylem ve uygulamalarında görüldüğü gibi AK Parti İslam dinini bir bütün olarak korumayı hedeflemektedir. AK Parti'ye göre din toplumsal bir olgudur ve toplumu ayrıştıran değil bütünleştiren bir fonksiyon içerir. Bu nedenle toplumdan gelen dini taleplerin de din anlayışının bütünlüğünü sarsıcı ve toplumu ayrıştırmacı nitelikte olmaması gerekmektedir. Bu yönüyle AK Parti muhafazakâr ideolojiye uygun bir görünüm arz etmektedir. Ancak AK Parti'nin din konusundaki anlayışı, tam olarak, siyasal muhafazakârlıkla örtüşmemektedir. Şöyle ki, muhafazakâr ideolojide din bugünkü hali ile, yani kurumsallaşmış ve geleneksel hale dönüşmüş şekli ile korunması hedeflenirken AK Parti'ye göre din mevcut biçimi ile ve geleneksel hale dönüşmüş yönü ile değil aslı ve özü itibarı ile korunmalıdır. Eğer mevcut geleneksel anlayış İslam dininin üzerine geçerse AK Parti'nin bu noktada tercih edeceği anlayış biçimi gelenek değil din olacaktır ve geleneksel anlayışı da dini perspektiften eleştirecektir. Bu nedenle, AK Parti'nin ekonomide liberal anlayışı temel aldığını belirttiği gibi, din politikasında da İslam dininin esaslarını temel aldığını belirtmesi bireylerin içinde bulundukları siyasal anlayış ve yaşam biçimini doğru anlamaları ve siyasal yapının devamını sağlamada gerçekçi bir yaklaşım içinde bulunabilmelerini sağlama açısından yerinde bir yaklaşım olacaktır.

Son olarak, AK Parti'nin siyasal ideolojisinin ne olduğu hakkında partinin üç hükümet dönemini içine alan genel bir nitelendirmede bulunmak mümkün görünmemektedir. Çünkü AK Parti Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal ve sosyal koşullara ve politikalarının yansımalarına bağlı olarak farklı ideolojilere yönelim gösterebilmektedir. Örneğin AK Parti toplumu merkeze alan muhafazakâr kimliğe sahip olduğunu beyan etmiş olmasına rağmen ilk hükümet döneminde daha çok bireyi merkeze alan liberal-

demokrat bir anlayış içinde olmuştur. Ancak birey merkezli eşitlikçi, özgürlükçü ve demokratik politikaların getirmiş olduğu -kadına şiddetin artması, evlilik oranlarının azalması, boşanma oranlarının artması gibi- birtakım toplumsal sorunlar ve daha fazla özgürlük talepleri AK Parti'nin liberal ideolojiye daha mesafeli durmasını ve muhafazakâr ideolojiye yönelmesini sağlamıştır. Bu nedenle ikinci hükümet döneminde AK Parti'de 'liberal demokrat muhafazakâr' bir ideolojik anlayış ağırlık kazanmıştır. Ancak AK Parti ilk dönemde liberal politikaların getirdiği birtakım sorunlar ve AK Parti'nin zihniyet yapısını zorlayan taleplerle karşılaştığı gibi bu dönemde de muhafazakâr politikaların getirdiği birtakım sorunlar ve AK Parti'nin anlayışını zorlayan taleplerle karşılaşmıştır. Türkiye'de muhafazakârlık modern bir anlayış biçimi olarak değil, daha çok geleneksel bir yaşam biçimi olarak temsil edilmektedir. Mevcut geleneksel yaşam biçimi, örf ve âdetler ise AK Parti'nin din merkezli toplumsal yaşam anlayışı ile zaman zaman çelişmektedir. Bu durum AK Parti'nin muhafazakâr anlayışa daha eleştirel perspektiften bakmasına neden olmuştur. AK Parti'nin muhafazakâr ideoloji bağlamında yaşamış olduğu bir diğer sorun ise sivil toplum örgütleri konusunda olmuştur. Muhafazakâr anlayışta sivil toplum örgütleri büyük önem taşırlar. Çünkü muhafazakârlık devletin sınırlandırılmasını, toplumsal alanlara müdahale etmemesini istemekte ve toplum içi ilişkilerin devlet eli ile değil, sivil toplum kuruluşları ile yapılması gereğini savunmaktadır. Sivil toplum örgütleri birey ile toplum arasında sağlıklı ilişki kurulmasını sağlayan en önemli ara kurumlardır. AK Parti de, muhafazakâr kimliğine uygun olarak, sivil toplum örgütlerine büyük önem vermiş ve bu tür yapılanmaların artması ve etkinlik alanlarının genişletilmesi için etkin rol oynamıştır. Ancak bu süreç AK Parti'nin karşısına sivil toplum örgütü olarak yapılanmış olan KCK meselesini getirmiştir. AK Parti'ye yönelik yapılan değerlendirmelerde görüldüğü gibi, AK Parti'nin KCK konusundaki anlayış ve tutumu, KCK'nın sivil toplum örgütü olması yönü ile sıkça eleştirilmiştir. Bu durum ise AK Parti'nin muhafazakâr anlayış temelinde politikalarını yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, üçüncü hükümet döneminde AK Parti'nin liberal anlayıştan ciddi oranda uzaklaştığı, demokrasiyi daha fazla muhafazakâr anlayış içinde ele aldığı ve Müslüman kimliği de ön plana çıkarmaya çalıştığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti). (2002). *AK Parti Programı*. Ankara:AK Parti Yayınları.
- Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti). (2002). *AK Parti Tüzüğü*. Ankara:AK Parti Yayınları.
- Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti). (2002). *AK Parti Kalkınma ve Demokratikleşme Programı*. Ankara: AK Parti Yayınları.
- Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti). (2007). *AK Parti 2007 Seçim Beyannamesi*. Ankara: AK Parti Yayınları.
- Akay, Y. (2004). İslamcılıktaki Muhafazakâr Bakiye. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık*, 5(2), 346-360.
- Akdoğan, Y. (2003). *Muhafazakâr Demokrasi*. Ankara: AK Parti Yayınları.
- Akdoğan, Y. (2004). *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Akpınar, H. *Muhafazakâr Demokrasi ve...* Erişim: 27 Ağustos 2004. <http://www.tercuman.com/v1/yazaryazi.asp?id=51>
- Aköz, E. (04 Haziran 2011). *AK Parti Düşmanlığı The Economist’i de Şirazesinden Çıkardı*. Erişim: 04 Haziran 2011.
- Akyol, T. (13 Mayıs 2000). *Değişim*. Erişim: 22 Haziran 2006. http://www.belgenet.com/parti/fp1k_my.html
- Altan, A. (16 Kasım 2011). *Eksik Demokraside Tam İktidar*. Erişim: 16 Kasım 2011. <http://www.taraf.com.tr/ahmet-altan/makale-eksik-demokraside-tam-iktidar.htm>

- Altan, M. (06 Haziran 2011). *Economist Neden Fikir Değiştirdi?* Erişim: 06 Haziran 2011. <http://www.stargazete.com/politika/yazar/mehmet-altan/economist-neden-fikir-degistirdi-haber-356766.htm>.
- Anavatan Partisi Programı. (1983). Erişim:10 Haziran 2011
<http://www.belgenet.com/parti/program/anap-1.html>
- Arınç, B. (2000). *Din Devlet İlişkileri Sunumu*. Abant Platformu, Din Devlet ve Toplum, İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 110-115.
- Aughey, A; Jones, G; Riches, W. M. T. (1992). *The conservative political tradition in Britain and the United States*.
- Bayramoğlu, A. (02 Haziran 2011). *Kim Daha Demokrat: AK Parti mi CHP mi BDP mi?* Erişim: 02 Haziran 2011. <http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=27631&y>.
- Bayramoğlu, A. (16-17 Kasım 2011). *Yeni Dönem Yeni AK Parti...* Erişim: 16-17 Kasım 2011. <http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=29800&y=AliBayramoglu> ,
<http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=29815&y=AliBayramoglu>
- Belge, M. (2004). Muhafazakârlık Üzerine. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık*, 5(2), 92-100.
- Belge, M. (17 Nisan 2007). *Ilımlı İslam Tehdidi*. Erişim: 28 Kasım 2009. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=218584>
- Beneton, P. (1991). *Muhafazakârlık* (C. Akalın, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2003). *Türk Sağının Üç Hali, Milliyetçilik Muhafazakârlık İslamcılık* (3. Baskı). İstanbul:İletişim Yayınları
- Bulaç, A. (2004). İslam’ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, 6(1), 48-67.

Bulaç, A. (2003). *Bir Aydın Sapması (3. Baskı)*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Bulaç, A. (2007). AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi. *Köprü Dergisi*, 97.
<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=84>

Burke, E. (1955). *Reflections on the revolution in France* (ed. Thomas H. D. Mahoney). New York: Macmillan.

Çakır, R. (13 Mayıs 2000). *Demokrasiyi Tanıyacaklar*. Erişim: 22 Haziran 2006.
http://www.belgenet.com/parti/fp1k_my.html

Çakır, R. (2004). Milli Görüş Hareketi. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık, Cilt 6*, 544-549.

Çaha, Ö. (2004). Muhafazakâr Düşünce ve Toplum. *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu 10-11 Ocak 2004*, Ak Parti, 2004, 66-79.

Çalışlar, O. (07 Temmuz 2008). *AKP’yi Anlamak...* Erişim: 07 Temmuz 2008.
<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=887106&Yazar=ORAL%20%C7ALI%DELAR&Date=07.07.2008&CategoryID=98>.

Çalışlar, O. (06 Ağustos 2008). *AKP Neyi Temsil Ediyor?* Erişim: 06 Ağustos 2008.
<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=892089&Yazar=ORAL%20%C7ALI%DELAR&Date=06.08.2008&CategoryID=98>.

Çalışlar, O. (04 Kasım 2011). *Ah Şu Liberaller!* Erişim: 04 Kasım 2011.
<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1068468&CategoryID=98&Date=13.11.2011&Yazar=ORAL>

Cemal, H. (06 Haziran 2011). *Erdoğan’la Özgürlüğün Sınırı!* Erişim: 06 Haziran 2011.
<http://siyaset.milliyet.com.tr/erdogan-la-ozgurlugun-siniri/siyaset/siyasyazardetay/07.06.2011/1399290/default.htm>.

Cirhinlioğlu, Z. (05 Ocak 2008). *Kalkınma, Modernleşme, Muhafazakârlık ve İlericilik*. Erişim: 05 Ocak 2008. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=243547>.

Cohen, R. (23 Haziran 2008). *The Fight for Turkey*. Erişim: 23 Haziran 2008. <http://www.nytimes.com/2008/06/23/opinion/23cohen.html>

Çarkoğlu, A; Toprak, B. (2006). *Değişen Türkiye’de Din Toplum ve Siyaset*. İstanbul: Tesev Yayınları

Çetin, H. (2004). Muhafazakârlık: Kaosa Kaşı Kozmos. *Muhafazakâr Düşünce Gelenekten Geleceğe: Muhafazakârlık, Cilt 1*, 95-130.

Çiğdem, A. (1997). Muhafazakârlık Üzerine. *Toplum ve Bilim, Türk Muhafazakârlığı*, 74, 32-50.

Davies, N. (1997). *Europe: A history*. London:Pimlico

T. C. Devlet Bakanlığı. (2010). *Alevi Çalıştayları Nihai Raporu*. Erişim: 20 Eylül 2011 <http://www.scribd.com/doc/55210588/alevi-cal%C4%B1%C5%9Ftay%C4%B1-nihai-raporu>

Duman, D. (1999). *Demokrasi Sürecinde Türkiye’de İslamcılık*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Edgar, M. (1988). *Avrupa’yı Düşünmek* (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: Afa Yayıncılık.

Eralp, A. (03 Kasım 2011). *Şeriatçi Takım, Niçin Atatürk’ü Unutturmak İstiyor?* Erişim: 3 Kasım 2011. <http://merhabaaydinlik.info/archives/7157>

Erdoğan, M. (2004). Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu Açılış Konuşması. *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu, İstanbul:AK Parti Yayınları*.

Erdoğan, M. (2004). Muhafazakârlık: Ana Temalar. *Liberal Düşünce*. 34, 4-9.

Ete, H. (2003). Modernleşme ve Muhafazakârlık Kıskaçında Türkiye’de İslamcılığın Gelişimi. *Tezkire*, 33, 42-63.

Gengembre, G. (1992). *Burke*. New York: St. Martin Press.

Göka, E; Göral, F. S; Güney, Ç. (2004). Bir Hayat İnsanı Olarak Türk Muhafazakârları ve Kaygan Siyasal Tercihi. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık*, 5, 2, 302-313.

Gülerce, H. (02 Kasım 2011). *KCK, Liberaller ve Yol Ayrımı*. Erişim 02 Kasım 2011. <http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=1197522>

Gülen, F. (2006). *AKP’nin İktidar Olduğu Dönemde Kabul Edilen Yasalar Hakkında Değerlendirme*. Erişim: 27 Mayıs 2010. www.mulkiyederigi.org/index.php?...kabul-edilen-yasalar...fikret...

Habib, K. (11 Ekim 2010). *AKP İslamcı Değil, Siyasi Bir Parti*. Erişim: 11 Ekim 2010. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetayV3&ArticleID=1023098&Date=10.09.2011&CategoryID=99&Rdkref=1>

Hekimoğlu, M. M. (18 Eylül 2004). *AKP, Muhafazakârlık ve Zina*. Erişim:18 Eylül 2004. http://www.birgun.net/forum_index.php?news_code=1095458264&year=2004&month=09&day=18.

Heywood, A. (1992). *Political ideologies: an introduction*. London: Macmillan.

Hirschman, A. Q. (1994). *Gericiliğin Retoriği*. (Y. Alogan. Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ilıcak, N. (13 Mayıs 2000). *Fazilet, Pistin Ucundaki Uçak Gibi*. Erişim: 22 Haziran 2006. <http://yenisafak.com.tr/Arsiv/2000/Mayis/13/nilicak.html>
- Ilıcak, N. (15 Haziran 2011). *Sivil Dikta" İddiası Karşılık Bulmadı*. Erişim: 15 Haziran 2011. <http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/ilicak/2011/06/15/sivil-dikta-iddiasi-karsilik-bulmadi>.
- İddianame. (14 Mart 2008). İddianame [Elektronik Sürüm]. SP. Hz.2008/01. <http://www.belgeler.com/blg/289k/ak-parti-kapatma-davasi-iddianamesi>
- İrem, N. (1997). Kemalizm ve Gelenekçi Muhafazakârlık. *Toplum ve Bilim, Türk Muhafazakârlığı*, 74, 52-101.
- İrem, N. (2004). Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye’de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık*, 5, 105-117.
- Jonathon, W. M: Torbjorn L. K. (2007). *Ways of knowing. competing methodologies in social and political research*. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- Kara, İ. (1986). *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi, Metinler/Kişiler I*. İstanbul:Risale.
- Kara, İ. (2004). İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, 5.
- Karataş, E. (06 Haziran 2011). *Muhafazakârlık-Demokrasi Dengesi*. Erişim:06 Haziran 2011 <http://www.stargazete.com/yazar/eser-karakas/muhafazak-rlik-demokrasi-dengesi-haber-356753.htm>.
- Keyman, F. (25 Eylül 2011). *Demokrasinin Kalitesi*. Erişim: 25 Eylül 2011. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetayV3&ArticleID=1064532&Date=16.11.2011&CategoryID=42>.

- Koştas, M. (t.y.). İlahiyat Fakültesi Tarihi [Elektronik Sürüm]. Erişim: 20 Haziran 2011.
<http://www.scribd.com/doc/38824256/ilahiyat-fak-tarihi>
- Kurtoğlu, Z. (2004). Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Siyaset. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, 6, 201-216.
- Macridis, R. C. (1992). *Contemporary political ideologies*. New York: Harper Collins Publishers.
- Mahcupyan, E. (19 Haziran 2011). *Başarının Sırrı*. Erişim:19 Haziran 2011.
<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=1148535&keyfield=19>
- Mahcupyan, E. (17 Ağustos 2011). *Siyasetin Hedefi ve Muhatabı*. ErişimTarihi:17 Ağustos 2011. <http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=1169898>.
- Manaz, A. (1999). *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İslamcılık*. İstanbul: Ayraç Yayınları.
- Mardin, Ş. (1998). *Yeni Osmanlı Düşüncesi Doğuşu (2. Baskı)*. İstanbul:İletişim
- Mert, N. (1997). Sağ-Sol Siyaseti Ayrımı ve Yeni Muhafazakârlık. *Toplumbilim:Yeni Sağ ve Aşırı Sağ Özel Sayısı*. Ekim1997. 55-62
- Mert, N. (2004). Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, 6, 411-419.
- Milli Nizam Partisi Programı. (1970). Erişim: 20 Haziran 2011
<http://www.belgenet.com/parti/program/mnp.html>
- Morin, E. (1988). *Avrupa’yı Düşünmek (Ş, Tekeli. Çev.)*. İstanbul: Afa Yayıncılık.

- Muller, J. Z. (1997). (Ed.) *Conservatism, An anthology of social and political thought from David Hume to the present*. Princeton: Princeton University Press.
- Oakeshott, M. (1976). On being conservative. *Ideologies of politics* (eds. de Crespigny, A.; Cronin, J.). Oxford University Press Southern Africa.
- Oakeshott, M. (1962). *Rationalism in politics: And other essays*. London: Methuen.
- Nisbet, R. (1986). *Conservatism: dream and reality*. Bristol:Open University Press
- Nisbet, R. (2007). Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek. (K. Bülbül, Çev.). Ankara:Kadim Yayınları
- Nisbet, R. (1990). *Muhafazakârlık* (E. Mutlu, Çev.). Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, Ankara: Ayraç Yayınları. 93-127.
- O'Sullivan, N. (1994). *Conservatism, contemporary political ideologies* (eds. R, Eatvell and A, Wright). London: Pinter Publishers, 50-77.
- Safi, İ. (2005). *Türkiye’de Muhafazakârlığın Düşünsel ve Siyasal Temelleri ve Muhafazakâr Demokrat Kimlik Arayışları*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sarıbay, A. Y. (2004). Milli Nizam Partisi’nin Kuruluşu ve Programının İçeriği. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, 6, 576-603.
- Schoun. F. (1966). *Light on the Ancient Worlds*. London: World Wisdom Books.
- Selçuk, İ. (11 Temmuz 2011). *'İslamofaşist Darbe' Üzerine....* Erişim:11 Temmuz 2011 <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=260126>.

- Selim. Y. (2002). *Milli Görüş Hareketindeki Ayrışmanın Perde Arkası: Yol Ayrımı*. İstanbul: Hiler.
- Sevim. M. (t.y.). Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi. [Elektronik Sürüm]. *Dem Dergi*, 2, 64-71.
<http://www.setav.org/ups/dosya/26135.pdf>
- Sigler, J. A. (1968). Political thought of Michael Oakeshott. *New Individualist Review*, 5 (1).
- Sönmez, A. (2007). The transformation of occupational structure and chances for mobility in Turkey in the context of studies on social mobility. *Bilig*, 41, 175-204.
- Subaşı, N. (2004). 1960 Öncesi İslâmî Neşriyat: Sindirilme, Tahayyül ve Tefekkür. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, 6, 217-235.
- Suvanto, P. (1997). *Conservatism from the French revolution to the 1990s*. New York: Macmillan.
- Tannsjö, T. (1990). *Conservatism for our time*. London and New York: Routledge.
- Taşkın, Y. (2004). Reaksiyonerlik: Muhafazakârlığın Uslanmaz Çocuğu. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık*, 5, 187-191.
- T. C. Devlet Bakanlığı. (2010) *Alevi Çalıştayları Nihai Raporu*. Erişim: 22 Nisan 2011.
<http://www.belgeler.com/blg/2bsw/alevi-calistaylari-nihai-raporu>
- Teazis, C. (2010). *İkincilerin Cumhuriyeti, Adalet ve Kalkınma Partisi*. İstanbul: Mızrak Yayınları.
- Thomson, D. (1991). *Political ideas*. Paperback Books:Penguin.UK

- Tuncay, M. (2005). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi (Der.)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türküne, M. (1991). *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öğün, S. S. (2004). Türk Muhafazakârlığın Kültürel Politik Kökleri. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık*, 5, 539-543.
- Özbudun, E; Hale, W. (2010). *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm, AKP Olayı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Özipek, B. B. (2004). Muhafazakârlık: Devrim ve Türkiye. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık*, 5, 66-84.
- Özipek, B. B. (2005). *Muhafazakârlık: Akıl, Toplum, Siyaset*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Weber, M. (1996). Sosyoloji Yazıları (T, Parla. (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- White, J. (02 Ekim 2006). *Türkiye'de İslamcılık Çoktan Öldü!* Erişim: 02 Ekim 2006. <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-20143-36-turkiyede-islamcilik-coktan-oldu.html>.
- Whitney, G. (2004). Seven things you should know about Russell Kirk – The origions of the modern conservative movement in the U. S. *Vital Speeches of the Day, LXIII (16)*, 507-511.
- Vincent, A. (1992). *Modern political ideologies*. Oxford and Cambridge: Blackwell.
- Yarkadaş, B. (28 Ekim 2011). *Erteleme Değil İptal!* Erişim: 28 Ekim 2011. <http://www.gercekgundem.com/?c=67837>.

Yavuz, M. H. (2004). Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, 6, 591-603.

Zürcher, E. J. (2004). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Siyasal Muhafazakârlık. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık*, 5, 40-43.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

aleviforum.com. (03 Ocak 2011). *Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez, Aleviliği İslam’ın dışında tutmanın kimsenin haddi ve hakkı olmadığını söyledi.* Erişim: 08 Şubat 2011.
<http://www.aleviforum.com/archive/index.php?t-62116.html>

alevihaberajansi.com. (t.y.). *Ankara 6’ncı İdare Mahkemesi: Cemevleri ibadethane olamaz* Erişim:13 Şubat 2008.
http://www.alevihaberajansi.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1840&Itemid=30

alevihaberajansi.com. (t.y.). *AKP İktidarının cemevi takiyyesi. İş Alevilerin ibadetevlerine gelince akıllarına tekkelerle ilgili devrim yasaları geldi.* Erişim: 11 Eylül 2008.
http://www.alevihaberajansi.com/index.php?option=com_content&task=view&id=4726&Itemid=30

alevihaberajansi.com. (29 Kasım 2007). *Avrupalılar Çamuroğlu’nu markajı aldı.* Erişim: 29 Aralık 2007.
http://www.alevihaberajansi.com/index.php?option=com_content&task=view&id=946&Itemid=51

alevihabermerkezi.com. (t.y.). *Diyanet inkarcılığa ve yok saymaya devam ediyor.* Erişim: 05 Şubat 2011.

http://www.alevihaberajansi.com/index.php?option=com_content&task=view&id=11275&Itemid=30

akhaberci.com. (15 Aralık 2011). *Fransız Le Monde: Erdoğan kazandı Sarkozy kaybetti*. Erişim: 21 Ocak 2012. <http://www.akhaberci.com/dunya/fransiz-le-monde-erdogan-kazandi-sarkozy-kaybetti>

akparti.org.tr. (t.y.). ‘*Muhafazakârlık ve demokrasi sempozyumu*’... *Başbakan Erdoğan: AK Parti, siyaseti radikalleştiren*. Erişim: 10 Ağustos 2011. <http://www.akparti.org.tr/site/haber/3173/muhafazakârlık-ve-demokrasi-sempozyumu-basbakan-erdogan-ak-parti-siyaseti-r>

akparti.org. (t.y.). *Başbakan Erdoğan’ın Mısır’da yaptığı konuşmanın tam metni*. Erişim: 18 Ekim 2011. <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdoganin-misirda-yaptigi-konusmanin-tam-metni/12946>

akparti.org.tr. (t.y.) *Hedefler*. Erişim: 20 Kasım 2011. <http://www.akparti.org.tr/site/hedefler/kadin-aile-ve-engelliler/C86>

akparti.org.tr. (t.y.) *Aile içi şiddeti kurumlar arası koordinasyonla çözeceğiz*. Erişim: 18 Ocak 2012. <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/aile-ici-siddeti-kurumlar-arasi-koordinasyonla-cozecegiz/15042>

akparti.org.tr. (09 Şubat 2011). *Muhafazakârlık ve demokrasi sempozyumu. Muhafazakâr demokrasi*. Erişim: 10 Mart 2011. <http://www.siyasetplatformu.org/akp/4167-muhafazakâr-demokrasi.html>

aksiyon.com.tr. (27 Nisan 2009). *Asıl liberaller AK Parti’yi kullandı*. Erişim: 27 Nisan 2007. <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-21195-33-asil-liberaller-ak-partiyi-kullandi.html>

basortuluadayyoksaoydayok.wordpress.com. (t.y.). Erişim: 15 Ekim 2011

<http://basortuluadayyoksaoydayok.wordpress.com/>

belgenet.com. (13 Mayıs 2004). *Yök yasaı değişikliği*. Erişim: 15 Aralık 2010.
<http://www.belgenet.com/yasa/k5171.html>

bianet.org. (13 Haziran 2008). *Çamuroğlu istifa etti Alevi çevrelerin tavrı biz demistik oldu*. Erişim: 15 Mart 2011. <http://bianet.org/bianet/siyaset/107625-camuroglu-istifa-etti-alevi-cevrelerin-tavri-biz-demistik-oldu>

bianet.org. (11 Haziran 2009). *Hükümet AİHM kararını, kadınlar hükümeti utanç verici buluyor*. Erişim: 23 Mayıs 2011.
<http://bianet.org/bianet/dunya/115147-hukumet-aihm-kararini-kadinlar-hukumeti-utanc-verici-buluyor>

bianet.org. (16 Mayıs 2011). *Kadınlar “aile ve sosyal politika” değil “eşitlik bakanlığı” istiyor*. Erişim: 22 Eylül 2011. <http://bianet.org/bianet/kadin/130027-kadinlar-aile-ve-sosyal-politika-degil-esitlik-bakanligi-istiyor>

bianet.org. (17 Mayıs 2011). *Moroğlu: Aile ve sosyal politikalar değil kadın bakanlığı istiyoruz*. Erişim: 22 Eylül 2011. <http://bianet.org/bianet/kadin/130042-moroglu-aile-ve-sosyal-politikalar-degil-kadin-bakanligi-istiyoruz>

bianet.org. (23 Mayıs 2011). *TKDF de “aile ve sosyal politikalar bakanlığına karşı*. Erişim: 22 Eylül 2011. <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/130170-tkdf-de-aile-ve-sosyal-politikalar-bakanligina-karsi>

bugun.com. (17 Eylül 2011). *Kur'an kurslarına yaş sınırı kalktı*. Erişim: 17 Eylül 2011.
<http://www.bugun.com.tr/haber-detay/169484-kur-an-kurslarina-yas-siniri-kalkti-haberi.aspx>

cnnturk.com. (06 Temmuz 2011). *Başörtüsü yasağı adım adım kalkıyor*. Erişim: 06 Temmuz 2011.

<http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/07/06/basortusu.yasagi.adim.adim.kaldiriliyor/622187.0/index.html>

cnnturk.com. (15 Eylül 2011). *Katsayının adı bile kalkıyor*. Erişim: 15 Eylül 2011.

<http://www.cnnturk.com/2011/yazarlar/09/15/katsayinin.adi.bile.kalkiyor/629279.0/index.html>

cnnturk.com. (27 Ekim 2011). *“Türkiye’den öğreneceklerimiz var”*. Erişim: 21 Ocak 2012. <http://video.cnnturk.com/2011/haber/10/27/turkiyeden-ogreneceklerimiz-var>

dipnot.tv. (15 Eylül 2011). *Erdoğan’dan Mısır’a laiklik çağrısı: korkmayın ben de laik değilim ama laik bir ülkenin başbakanıyım*. Erişim: 15 Eylül 2011.

<http://www.dipnot.tv/12127/Erdogandan-Misira-laiklik-cagrisi-KORKMAYiN-BEN-DE-LAiK-DEGiLiM-AMA-LAiK-BiR-uLKENiN-BAsBAKANiYiM.aspx>

diyanethaberler.com. (08 Eylül 2011). *Kur’an kurslarındaki yeni sistem her kesime hitap edebilecek*. Erişim: 08 Eylül 2011.

<http://www.diyanethaberler.com/haber/kuran-kurslarindaki-yeni-sistem-her-kesime-hitap-edebilecek-5337.html>

economist.com. (25 Mart 2010). *Ottoman dreaming*. Erişim: 25 Mart 2010.

<http://www.economist.com/node/15772860>

economist.com. (02 Haziran 2011). *One for the opposition*. Erişim: 02 Haziran 2011.

<http://www.economist.com/node/18774786>

economist.com. (05 Kasım 2011). *Ottoman dreamer*. Erişim: 05 Kasım 2011.

<http://www.economist.com/node/21536598>

gazeteport.com.tr. (03 Ekim 2011). *İşte % 50’nin sırrı*. Erişim: 03 Ekim 2011.

http://www.gazeteport.com.tr/haber/55460/iste_yuzde_50nin_sirri#

gencaleviler.com. *Nihai Alevi raporuna tepkiler*. Erişim: 04 Mart 2011.

http://www.gencaleviler.com/forum/nihai_alevi_raporuna_tepkiler-t21078.html?s=c34c80846b6d327fc98b54884879cf0a&p=128971&langid=6

haber5.com. (30 Temmuz 2007). *AKP'nin Alevi milletvekilleri konuştu*. Erişim: 20 Mart 2011. http://www.haber5.com/archive_details?id=288815

haber5.com. (15 Haziran 2011). *Has Parti'nin AK Parti'den farkı ne?* Erişim: 15 Haziran 2011. <http://www.haber5.com/has-partinin-ak-partiden-farki-ne-haberi-134256.aw>

haber7.com. (18 Eylül 2011). *300 lira boşanmayı patlatır mı?* Erişim: 18 Eylül 2011. <http://www.haber7.com/haber/20110918/300-lira-bosanmayi-patlatir-mi.php>

haberler.com. (23 Ekim 2010). *Başörtüsü yasağı kalktı*. Erişim: 23 Ekim 2011. <http://www.haberler.com/basortusu-yasagi-kalkti-2334558-haberi/>

haberturk.com. (27 Mayıs 2011). *Diyanet İşleri Başkanı 'ndan cemevine ziyaret!* Erişim: 27 Mayıs 2011. <http://www.haberturk.com/gundem/haber/634694-diyanet-isleri-baskanindan-cemevine-ziyaret>

haberturk.com. (15 Ekim 2011). *Doğumgünü ve sünnet camide yapılsın*. Erişim: 15 Eylül 2011). <http://www.haberturk.com/polemik/haber/679769-dogumgunu-ve-sunnet-camide-yapilsin>

haberturk.com. (29 Ağustos 2011). *Postmodern darbe 'ye son darbe*. Erişim: 29 Ağustos 2011. <http://www.haberturk.com/gundem/haber/664220-postmodern-darbeye-son-darbe>

habervaktim.com. (26 Aralık 2011). *Erkan Mumcu muhafazakârlara çattı*. Erişim: 26 Aralık 2011.

http://www.habervaktim.com/haber/216915/erkan_mumcu_muhafazakârlara_catti.html

hurriyet.com. (t. y.). *Kasımpaşalı Tayyip nasıl Tayyip Erdoğan oldu.* Erişim: 20 Şubat 2006. <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/tayyiperdogan/tayyip.asp>

hurriyet.com.tr. (29 Kasım 2002). *Komutanlardan 'protokolde türban' a tavır.* Erişim: 28 Haziran 2006. <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/11/29/214117.asp>

hurriyet.com.tr. (15 Nisan 2007). *Cumhurbaşkanı Sezer'in konuşmasının tam metni.* Erişim: 16 Haziran 2011.

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=4262182>

hurriyet.com.tr. (12 Ocak 2008). *Alevi iftarında AKP'li Koç hüngür hüngür ağladı.* Erişim: 27 Mart 2011. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/8012368.asp>

hurriyet.com.tr. (29 Nisan 2003). *Kimse Türkiye'yi tökezletmesin.* Erişim: 28 Haziran 2006. <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/04/29/281735.asp>

hurriyet.com. (31 Ağustos 2004). *Çiçek TCK'da DYP desteği arıyor.* Erişim: 20 Ocak 2011. <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=253802>

hurriyet.com.tr. (07 Şubat 2011). *Liberaller AK Parti'nin doğruluğunu anlayacak.* Erişim: 07 Şubat 2011.

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/16954680.asp>

hurriyet.com.tr. (07 Kasım 2011). *Evet ben devletçi ve milliyetçiyim...* Erişim: 07 Kasım 2011. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/19187173.asp>

hurriyet.com.tr. (10 Kasım 2011). *Erdoğan: "Cumhuriyet emin ellerdedir".* Erişim: 10 Kasım 2011.

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=19207908>

hurriyet.com.tr. (11 Ekim 2011). *AK Parti'den TSK ve Diyanet'e çağrı*. Erişim: 11 Ekim 2011.

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=18952999>

istanbul.edu (Nisan 2004). *Prof Dr. Alemdaroğlu: Tasarı derhal geri çekilsin*. Erişim: 11 Aralık 2010.

http://www.istanbul.edu.tr/iletim/arsiv/?page=template-news/detail&int_Id=102&int_Dt=20040401

internethaber.com (13 Ekim 2011). *YÖK Başkanı Prof. Dr. Yusuf Ziya Özcan, başörtüsü sorununun tamamen ortadan kalkacağını söyledi*. Erişim: 13 Ekim 2011. <http://www.internethaber.com/ozcandan-hocalara-basortusu-uyarisi-377459h.htm#ixzz1jI7pT3vE>

memurlar.net. (06 Mayıs 2004). *Genelkurmay Başkanlığı YÖK yasa taslağına karşı çıktı*. Erişim: 23 Mayıs 2011. <http://www.memurlar.net/haber/6417>

memurlarsitesi.net. (20 Nisan 2011). *Diyanet İşleri Başkanlığı merhamet sitesi kurdu*.

Erişim: 12 Haziran 2011.

<http://www.memurlarsitesi.net/diyanet/diyanet-isleri-baskanligi-merhamet-sitesi-kurdu.htm>

milliyet.com.tr. (25 Mayıs 2004). *Sezer'den vetoya laik gerekçe*. Erişim: 10 Aralık 2010.

<http://www.milliyet.com.tr/sezerden-vetoya-laik-gerekce/siyaset/haberdetayarsiv/25.05.2004/36153/default.htm>

milliyet.com.tr. (11 Eylül 2004) *Bahçeli: Zina haramdır, bir müeyyidesinin olması gerekir*. Erişim: 20 Ocak 2011.

<http://www.milliyet.com.tr/2004/09/11/son/sonsiy09.html>

milliyet.com. (20 Eylül 2004). *'Zinasız TCK' olmazsa olmaz*. Erişim: 22 Eylül 2011.
<http://www.milliyet.com.tr/2004/09/20/siyaset/axsiy02.html>

milliyet.com.tr. (28 Şubat 2005). *İslamcılığı unutmuyor biraz yana koyuyorlar*. Erişim:
 28 Şubat 2005. <http://www.milliyet.com.tr/2005/02/28/siyaset/asiy.html>

milliyet.com.tr. (23 Kasım 2010). *Madımak oteli kamulaştırıldı, kamulaştırma bedeli 5.6 milyon TL*. Erişim: 23 Kasım 2010.
<http://www.milliyet.com.tr/madimak-oteli-kamulastirildi-kamulastirma-bedeli-5-6-milyon-tl/siyaset/sondakika/23.11.2010/1317418/default.htm>

milliyet.com.tr. (04 Haziran 2011). *'Bu ne densizlik'*. Erişim: 04 Haziran 2011.
<http://siyaset.milliyet.com.tr/-bu-ne-densizlik-/siyaset/siyasetdetay/04.06.2011/1398362/default.htm>

milliyet.com. (08 Haziran 2011). *Financial Times'tan Türkiye uyarısı*. Erişim: 08 Haziran 2011.
<http://www.milliyet.com.tr/Dunya/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1403262&Date=16.06.2011&Kategori=dunya&b=Financial%20Timestan%20T%20urkiye%20uyarisi>

milliyet.com.tr (20 Eylül 2011). *Erdoğan: Görevlidir MİT Müsteşarı görüşür*. Erişim: 20 Eylül 2011.
<http://siyaset.milliyet.com.tr/erdogan-gorevlidir-mit-mustesari-gorusur/siyaset/siyasetdetay/20.09.2011/1440589/default.htm>

milliyet.com (13 Ekim 2011). *Türban karışınca pantolona özgürlük rafa kalktı*. Erişim: 13 Ekim 2011. <http://siyaset.milliyet.com.tr/turban-karisinca-pantolona-ozgurluk-rafa-kalkti/siyaset/siyasetdetay/13.10.2011/1450078/default.htm>

ntvmsnbc.com (26 Ocak 2008). *İşte Başsavcı'nın iddianamesi 1*. Erişim: 20 Ekim 2011.
<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/439362.asp>

posta.com.tr (25 Nisan 2011). *Aleviler hükümetin raporuna tepkili*. Erişim: 25 Nisan 2011.

http://www.posta.com.tr/siyaset/HaberDetay/Aleviler__hukumetin_raporuna_tepkili.htm?ArticleID=70275&Date=06.10.2010

radikal.com.tr. (29 Kasım 2002). *Arınç: Ben meclis başkanayım onlar komutan*. Erişim: 28 Haziran 2006.

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=58193>

radikal.com.tr. (29 Nisan 2003). *Durum normal*. Erişim: 28 Haziran 2006.

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=73585>

radikal.com.tr. (30 Nisan 2003). *AKP: MGK sakın geçer*. Erişim: 28 Haziran 2006.

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=73676>

radikal.com.tr. (01 Mayıs 2003). *MGK: önce laiklik*. Erişim: 28 Haziran 2006.

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=73773>

radikal.com.tr. (31 Ağustos 2004). *Zina'da uzlaşma sağlandı*. Erişim: 20 Ocak 2011.

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=126579>

radikal.com. (03 Eylül 2004). *Hükümet 'zina'da denge arıyor*. Erişim: 20 Ocak 2011.

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=126849>

radikal.com. (03 Eylül 2004a). *Aldatmayı önlemek hükümetin işi mi?* Erişim: 20 Ocak 2011.

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=126850>

radikal.com. (04 Eylül 2004a). *Gül: Bize özgü hassasiyetler var*. Erişim: 20 Ocak 2011.

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=126920>

radikal.com. (04 Eylül 2004b). *TÜSİAD: Çağdaş hukuka aykırı*. Erişim: 20 Ocak 2011.
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=126921&tarih=04/09/2004>

radikal.com. (04 Eylül 2004c). *Zinâya ceza imajınızı bozar*. Erişim: 20 Ocak 2011.
<http://www.radikal.com.tr/sayfa.php?sayfa=4&tarih=04/09/2004>

radikal.com. (04 Eylül 2004d). *Aksu: Uzlaştık Baykal: Hayır*. Erişim: 22 Eylül 2011.
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=126919>

radikal.com. (08 Eylül 2004). *Kadınlar: Aile biter*. Erişim: 20 Ocak 2011.
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=127374>

radikal.com.tr. (13 Nisan 2007). *Askerin Çankaya kriteri: Cumhuriyet değerlerine sözde değil özde bağlılık*. Erişim: 20 Mart 2011.
<http://www.radikal.com.tr/index.php?tarih=13/04/2007>

radikal.com.tr. (03 Temmuz 2006). *AKP muhafazakârlıktan faşizanlığa kayd*. Erişim: 03 Temmuz 2006. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=191831>

radikal.com. (21 Ağustos 2006). *AKP'nin yaptıkları İslam'da hariciliktir*. Erişim: 21 Ağustos 2006.
<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=789423&Date=19.08.2011&CategoryID=97>

radikal.com (28 Ekim 2011). *Cumhuriyet bayramına deprem iptali*. Erişim: 28 Ekim 2011.
<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1067773&CategoryID=77>

radikal.com. (27 Mayıs 2011). *Diyanet ilk kez cemevini ziyaret ediyor*. Erişim: 27 Mayıs 2011.
<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&Date=27.5.2011&ArticleID=1050729&CategoryID=77>

radikal.com. (03 Haziran 2011). *Kılıçdaroğlu'ndan the economist yorumu: Gerçekleri dünya görüyor*. Erişim: 03 Haziran 2011.

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1051676&Date=08.11.2011&CategoryID=78&Rdkref=6>

radikal.com. (03 Haziran 2011, 21:19). *Bağış: Economist'in yazısı sipariş*. Erişim: 03 Haziran 2011.

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1051693&Date=11.10.2011&CategoryID=78>

radikal.com. (08 Eylül 2011). *Alevilik ders kitaplarına girdi*. Erişim: 08 Eylül

2011. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1062700&CategoryID=86>

sabah.com. (27 Aralık 2011). *Fas'taki seçimleri AK Parti kazandı*. Erişim: 21 Ocak

2012. <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2011/11/27/fastaki-secimleri-ak-parti-kazandi>

siyasetplatformu.org (15 Ocak 2004). *Muhafazakâr demokrasi*. Erişim: 20 Haziran

2010. <http://www.siyasetplatformu.org/akp/4167-muhafazakâr-demokrasi.html>

stargazetesi.com. (30 Mart 2011). *Ülkeye şeriat geleceğine hiçbir zaman inanmadım*.

Erişim: 30 Mart 2011. <http://www.stargazete.com/mobil/politika/ulkeye-seriat-geleceğine-hicbir-zaman-inanmadim-haber-340329.mob>

stargazetesi.com (14 Kasım 2011). *Yalnız kadına maaş*. Erişim: 14 Kasım 2011.

<http://www.stargazete.com/guncel/yalniz-kadina-maas-haber-396991.htm>

tbmm.gov.tr. (17 Şubat 2011). *Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığının*

Teskilat ve görevleri hakkında kanun. Erişim: 19 Ocak 2012.

<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6114.html>

turkegitimsen.org (09 Şubat 2010). *Danıştay YÖK'ün düzenleme kararını yeniden durdurdu*. Erişim: 08 Aralık 2010).

http://www.turkegitimsen.org.tr/haber_goster.php?haber_id=2442

turkishny.com. (28 Kasım 2011). *Başbakan Erdoğan'ın Cumhuriyet bayramı mesajı*.

Erişim: 28 Kasım 2011. <http://www.turkishny.com/headline-news/2-headline-news/70161-babakan-erdoann-cumhuriyet-bayram-mesaj>

turkiye.haber.pro (21 Kasım 2007). *AK Parti'den Alevi açılımı*. Erişim: 07 Haziran

2011. <http://turkiye.haber.pro/haber-AK-Partiden-Alevi-acilimi-289.html>

tumgazeteler.com. (06 Kasım 2006). *AK Parti nasıl bir parti*. Erişim: 28 Kasım 2008.

www.tumgazeteler.com/?a=1781246

web.archive.org. (28 Nisan 2007). *Basın açıklaması*. Erişim: 22 Ekim 2011.

<http://web.archive.org/web/20070714043439/http://www.bbm.gov.tr/modules.php?name=News&file=article&sid=1691>

wikipedia.org. (21 Ocak 2012). *Kasım 2011 Van depremi*. Erişim: 21 Ocak 2012.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Kas%C4%B1m_2011_Van_depremi

wikipedia.org. (02 Kasım 2011). *Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kapatılma davası*.

Erişim: 05 Kasım 2011.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Adalet_ve_Kalk%C4%B1nma_Partisi%27nin_kapat%C4%B1lma_davas%C4%B1

wikipedia.org. (12 Ocak 2012). *Türkiye'de türban sorunu*. Erişim: 13 Ocak 2011.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Ba%C5%9F%C3%B6rt%C3%BCs%C3%BC_yasa%C4%9F%C4%B1

wikipedia.org. (26 Eylül 2011). *MV Mavi Marmara*. Erişim: 20 Kasım 2011.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Mavi_Marmara

wikisource.org. (17 Ocak 2011). *Türk Genelkurmay Başkanlığı 27 Nisan 2007 tarihli basın açıklaması*. Erişim: 17 Haziran 2011.

http://tr.wikisource.org/wiki/T%C3%BCrk_Genelkurmay_Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1_27_Nisan_2007_tarihli_bas%C4%B1n_a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1

wikisource.org. (30 Ağustos 2011). *27 Nisan Genelkurmay Başkanlığı basın açıklaması*. Erişim: 20 Eylül 2011.

http://tr.wikipedia.org/wiki/27_Nisan_Genelkurmay_Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1_Bas%C4%B1n_A%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1

vekil.net. (22 Temmuz 2009). *YÖK katsayı uygulamasını kaldırdı, Danıştay 'yaşasın eşitsizlik' dedi!* Erişim: 10 Aralık 2010.

<http://www.vekil.net/forum/guncel-haberler/meslek-lisesi-mezunlari-rahatladi-yok-katsayi-uygulamasini-kaldirdi/>

zaman.com. (11 Mart 2011). *Aile imamlığı projesi, din adamıyla halkı bütünleştirecek*. Erişim: 11 Mart 2011.

<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1105733>

zaman.com. (04 Aralık 2011). *Abant toplantısı sonuç bildirgesi açıklandı*. Erişim: 04 Aralık 2011. <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1210195&title=abant-platformu-sonuc-bildirgesi-aciklandi>